Mehmet Ali Aybar

TİP
(Türkiye İşçi Partisi)
TARİHİ
1

Türkiye İşçi Partisi Tarihi

Mehmet Ali Aybar

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ TARİHİ

1

Mehmet Ali Aybar
BÜTÜN ESERLERİ/2

Sosyal mücadelelerin ucu bucağı belirsizdir. Eskilerin deyimiyle, ezelden-ebede *sürer gider. İnsanoğlu odur ki, zamanında yaptığı işi, sevabıyla günahıyla gelecek kuşaklara aktarsın... Deneylerinden yararlanma fırsatı versin kendinden sonraki kuşaklara... İnsanlar daha iyiyi, daha güzeli ararken, eskilerin gelip geçtikleri yollardan bir kez daha geçmek zorunda kalmasınlar.*

Sosyal mücadelelerde süreklilik gösteren ülkelerde, bu sürekliliği sağlayan önemli etkenlerden biri de, bilgi ve deney aktarımının sürekli olmasıdır.

Türkiye'de ise, böyle bir gelenek yoktur. (Nedenine girmeden sade bir saptama bu) Bilgi ve deney birikimleri aktarılsaydı/aktarılabilseydi, Türkiye'deki sosyal mücadeleler tarihi bir başka yerde olurdu herhalde. Elbette aktarma biçiminin de ayrı bir önemi var: Gerçekleri yazmak.

Her mücadelede bir ütopya vardır, ulaşılmak istenen, hayal edilen.

Mücadelede başarıyı belirleyen, çoğu kez, ütopya değil, dışımızdaki gerçeklerdir. Ütopya güzeldir, çekicidir, gerçekler değil. Güzele varmak, güzel olmayanları, yani gerçekleri görmek, onların hakkından gele gele yürümekle mümkündür ancak. Bu, ciddi bir iştir. Bilim adamı titizliğini gerektirir.

Elinizdeki kitap, ütopyasına varmayı ciddiye alan, bilimsel yöntemi hayatında düstur bellemiş bir eylem adamının eseridir.

Türkiye'nin sosyal mücadeleler tarihinde TİP (Türkiye İşçi Partisi), son derece önemli bir yere sahiptir. Sosyalizm kavram olarak emekçi halk yığınlarına TİP döne-

minde ulaşmış, 1963, 1965, 1966 ve 1969 seçimlerinde hemen her mahalleden, her köyden TİP'e oy çıkmıştır. TBMM'ne ilk kez sosyalist milletvekili girmiş, o güne kadar meclis gündemine gelmeyen konular, mecliste konuşulur olmuştur. Mehmet Ali Aybar, 1962'den 1970'e kadar TİP'in genel başkanlığı görevini yürütmüş, 1965 - 1973 arasında iki dönem milletvekilliği yapmıştır. Parti, tüzük ve programının yazılışından, gündelik politikasına kadar, Aybar'ın damgasını taşır.

TİP'in tarihi, onun sorumluluğunu 8 yıl taşımış genel başkanı tarafından teorisi ve pratiğiyle kaleme alındı. Yaklaşık 2000 sayfa tutan bu eseri, yayınevimiz beş cilt olarak hazırladı. Birinci cilt TİP'in meclise girişine kadar olan dönemi kapsıyor. İkinci cilt 1965 seçimleri ve sonrasını, TİP içindeki çalkantılı dönemi anlatıyor. Üçüncü ciltte TİP'le ilgili belgeler var. Nihat Sargın, Behice Boran, Sadun Aren, Minnetullah Haydaroğlu ve Şaban Erik'in imzaladığı 5'li önergeyle başlayan çatışmaların teyp bantlarından çözülmüş metinleri ve TİP'i kapatan Anayasa Mahkemesi kararını kapsıyor. Dördüncü ve Beşinci ciltler ise TİP hareketinin teorisine ayrıldı.

Mehmet Ali Aybar, eserinde çok değişik bir dil kullanmış. Anılarda alışılmış dil değil; bilimsel yayımlardaki dil değil, roman dili de değil... Sanki bu üç dilin karışımı. O nedenle çok rahat ve ilgiyle okunuyor. Yer yer geri dönüşlerle 45 yıllık demokrasi, bağımsızlık, sosyalizm mücadelelerine dönerek, TİP'in teori ve pratiğinin kökenlerini ortaya koyuyor

Yayınevimiz, TİP Tarihi'ni yayımlamakla çok önemli bir görevi yerine getirmenin kıvancını taşımaktadır.

BDS YAYINLARI

GİRİŞ

BEY TAKIMININ DEMOKRASİSİ

28 - 29 Nisan Olayları

1960 yılının 28 Nisanı bir perşembeydi. Ilık bir bahar günü. Çekip kırlara gitme, avarelik etme isteği uyandıran yumuşak bir gün... Oysa sinirler gergindi. Vatan Cephesi'nden sonra, şimdi bir de Tahkikat Komisyonu kurmuşlardı: 15 Demokrat Milletvekilinden oluşan, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir kurul. İşe başlar başlamaz parti çalışmalarını yasaklamış, ana muhalefet partisinin elini kolunu bağlamıştı. Gazeteler Komisyonla ilgili haberleri veremiyorlardı. Gazete kapatabilir, toplatabilirdi. Evlerde arama yaptırabilir, kişisel eşyalara, kâğıtlara elkoyabilirdi. Dilediğini tutuklatabilirdi. DP iktidarı kaybetme korkusu içinde akıl dışı işler yapıyordu. Herkesi karşılarına almışlardı. Menderes bir başbakanın ağzına yakışmayan demeçler veriyordu. İtidal tavsiye edenlere Bayar'ın *dere geçerken at değiştirilmez* dediği öğreniliyordu...

O gün öğleye doğru Adliye koridorlarında bir haber dolaştı: Gösteri yapmak isteyen öğrencilerle polis çatışmış; ölü ve yaralılar varmış; Beyazıt'ta çatışmalar sürüyormuş; çok sayıda öğrenci gözaltına alınmışmış...

Adliyedeki işlerimi bitirip Beyazıt'a koştum. Söylendiği gibi çatışma falan yoktu. Ama olağanüstü bir durum olduğu görülüyordu. Üniversitenin alana açılan kapısını polis tutmuştu; yan sokaklar sarılmıştı. Öğrencilerin dışarı çıkmalarına engel olunduğu anlaşılıyordu. Alan boş-

tu. Halk alanın çevresine birikmiş, olayları izliyordu. Üniversiteye yaklaştırılmıyordu. Ben yıktırılan Emin Efendi Lokantası'nın önündeydim; olay yerinden oldukça uzakta. Üniversite kitaplığının bulunduğu sokakta, bir gurup öğrencinin polis kordonunu yarmak için, zaman zaman hamle yaptığı görülüyordu. Benim çevremdekiler, Kapalıçarşı esnafı, civardaki dükkâncılar falan olmalıydı. Gençlere karşıydılar. Üniversite bahçesinden *Menderes istifa* sesleri yükseldikçe, çevremde homurdanmalar oluyor, küfürler savruluyordu. Kuşkusuz gençleri tutanlar da vardı bir yerlerde. Bir aralık bir gurup gencin, kordonu yarıp Belediye kitaplığına doğru koştukları görüldü. Tam o sırada Divanyolu yönünden gelen atlı polisler dört nala alana girdiler. Ellerinde uzun coplar vardı. Aksaray yönünden de, büyük bir gürültüyle zırhlı araçlar belirdi. Alanda hemen mevzilendiler. Sonradan öğrendik ki, İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilân edilmiştir.

Sıkıyönetim ilân edilmişti ama, gösteriler ertesi gün de sürdü. Bunlar baskın biçiminde gösterilerdi: on onbeş genç bir sokaktan fırlıyor, *Yaşasın Hürriyet* ya da *Kahrolsun Menderes* diye bağırıp, polis yetişmeden sokak aralarına dalıveriyorlardı. Ama asıl Ankara'da kanlı olaylar olmuştu. Yayın yasağı konduğu için, gerçeği öğrenemiyorduk. Yüzlerce yaralı ve ölü olduğu söyleniyordu. Sıkıyönetim komutanlığının bildirisinde, 11 gencin ve 11 Emniyet görevlisinin hafifçe yaralandığı açıklanmıştı. Vahim olayların cereyan ettiği kuşkusuzdu.

Olayların hemen ardından Menderes radyoda uzun bir konuşma yaptı. Türkiye'de yüzyıllardır yapılamayan işlerin 10 yıla sığdırıldığını söyledi: «*Terakki, umran, imar, iktisadi kalkınma, içtimai düzen, velhasıl medeni bir cemiyet olmanın bütün şartlarının*» ele alındığını, *sorunlarımızın çözümlenme yoluna girdiğini vatandaşlar görmektedir* dedi. Ve ekledi: «*Bu koşullarda ayaklanma olmaz. O halde birtakım sun'i ve uydurma yollardan ve sözlerimin başında arzettiğim şekilde, bir ayaklanma hareketi tahakkuk ettirilebilir mi diye, memleket hazin, elim ve meş'um*

tecrübelerin sahası haline getirilmek isteniyor.» Başbakan konuşmasını şöyle sürdürüyordu: «*Memleket bir yalan seline boğuldu. Şöyle çarpışmalar oldu, şu kadar yaralı var, veya tanınmış isimlerden, falan yerde filan öldürüldü; İstanbul'da veya Ankara'da şunlar oldu bunlar oldu şeklinde söylentiler oluyor. (...) Bu fesat yuvalarını dağıtmak, menbalarını kurutmak ve memleketimizin sür'atle ilerleme, kalkınma ve medeni milletler seviyesine erişme yolunda hızla ilerlemesine milletçe saadetini duyabilmek, bir huzura kavuşmak, bizim için elbet mukadderdir.*»*

Sıkıyönetim Komutanlığı sert önlemler alıyordu: İki kişiyi aşan topluluklara ateş açılacağı ilân edildi. Ama protestolar, gösteriler durmadı. 1 Mayısta sokağa çıkma yasağı kondu. 1 Mayıs pazara rastladığı için, işyerleri kapalıydı zaten. Çok sayıda gencin gözaltında olduğu söyleniyordu. Gazeteler kapatılıyordu. *Bizden olanlar, bizden olmayanlar* diye millet ikiye ayrılmıştı. Demokrasi ve özgürlük getireceğiz diye yola çıkanlar, şimdi hak hukuk tanımıyorlardı. Eleştiriye tahammülleri yoktu. Muhalefet yok edilmek isteniyordu. İnönü boy hedefleriydi. Her şeyin altında onun parmağı olduğunu söylüyorlardı. Başbakan, öğrenci gösterilerini bir ayaklanma olarak niteliyor, fesat ocaklarının söndürüleceğinden söz ediyordu.

NATO konseyi 2 Mayıs pazartesi günü, İstanbul'da yeni Belediye binasında toplandı. Belediye Sarayına giden yollar tutulmuş, çok sıkı güvenlik önlemleri alınmıştı. Herbir yan polis, asker, zırhlı araç doluydu. Ama gençler gene de gösteri yaptılar; *Menderes istifa!* diye bağırdılar Pek çoğu gözaltına alındı. Bir gurup genç de, dışişleri bakanlarının konakladığı Hilton Oteli önünde gösteri yaptı; onlar da gözaltına alındı.

Aynı gün Adliye Sarayında avukatların guruplar oluşturdukları görülüyordu. Hararetli tartışmalar yapılıyordu.

* Vatan gazetesi, 1.5.1960

Sinirli gergin bir hava esiyordu. Demokrat iktidarın, Meclis'teki çoğunluğuna dayanarak bir dikta rejimi getirmeye kararlı olduğu artık apaçık ortadaydı. İnönü hemen her konuşmasında erken seçim öneriyordu. Ama Bayar-Menderes ikilisi seçimi göze alamıyordu. Seçimlerden önce muhalefeti sindirmeye, dağıtmaya kararlı görünüyorlardı. Vatan Cephesi, Tahkikat Komisyonu bu hedefin araçlarıydı. Köylerde, kasabalarda, kentlerde, yurttaşlar Vatan Cephesi'ne yazılmaya çağrılıyordu. Ne biçim bir girişimdi bu? Cephe hangi düşmana karşıydı? *Bizden olmayanlar, düşmanımızdır* biçiminde özetlenen ilkel ve tehlikeli bir zihniyetin simgesiydi Vatan Cephesi. Zaten köylerde, kentlerde yurttaşlar ikiye bölünmüştü. Demokratların camileri, kahveleri ayrı; CHP'lilerin cami ve kahveleri, ne zamandır ayrılmıştı. Şimdi bu bölünme daha keskinleştirilmek isteniyordu. Vatan Cephesi'ne yazılmayanlar, düşman gözüyle görülecekti. Her gün Vatan Cephesine yazılanların adları okunuyor; rakamlar veriliyordu: Vatan Cephesine yazılanların sayısı şu kadara ulaştı diye. Vatan Cepheli kalabalıklar, CHP mitinglerine saldırıyordu, emniyet kuvvetlerinin hoşgörülü bakışları arasında... Bu gidiş artık kimi DP'lileri de ürkütmeye başlamıştı. Aına Bayar-Menderes-Gedik üçlüsüne kimse dur diyemiyordu. Menderes her konuşmasında daha saldırgan bir üslup içinde konuşuyor, kendilerinden olmayan herkese kara çalıyor, tehditler savuruyordu. Basını, Üniversiteyi, Baroları, Gençliği karşısına alıyordu. Son konuşmalarında Üniversite öğretim üyelerine *Kara Cüppeliler* demesi, belki de bardağı taşıran damla olmuştu.

2 Mayıs günü öğleye doğru İstanbul Adliyesinin koridorlarında sinirli bir hava göze çarpıyordu. Bir gurup CHP'li avukatın Taksim anıtına cüppe bırakacakları öğrenilmişti. Ardından da Demokrat Partili genç bir avukatın, CHP'lileri jurnallediği öğrenildi. Kısa bir süre sonra Emniyet kuvvetleri Adliye Sarayını sardılar. Cümle kapısının önündeki bir gurup avukat kapıları kapattı. Emniyet kuvvetleri saldırınca camlar kırıldı; içeri giren po-

lisler ele geçirdikleri kimseleri araçlara dolduruyorlardı ki, asker birlikleri geldi. İçerde sıkışıp kalan halk Askerleri alkışladı. Subaylar polisin yakalayıp araçlara bindirdiği kişileri salıverdi. Sanki Devletin güçleri ikiye ayrılmış, birinin yaptığını öteki bozuyordu. Bu, duyulanları doğruluyordu: Silahlı Kuvvetlerin gençlere karşı yumuşak davrandığı, CMS'lere doldurulan gençleri kışlaya varmadan salıverdikleri söylenmekteydi.

Adliye normal yaşamına dönmüştü. Ama gergin hava sürüyordu. Bu kez yabancı gazeteciler geldiler. Adliyenin sarıldığını duymuşlar, NATO toplantısından buraya koşmuşlardı. Türkiye'de alışılmadık bir durumla karşılaşmışlardı. İstanbul'da sıkıyönetim vardı, buna karşın gösteriler sürüyordu. Şimdi de Adliye Sarayında olaylar olmuştu. NATO toplantısını izlemek için gelen gazeteciler, toplantıyı bir yana bırakmışlar, olayların ardına düşmüşlerdi. Bunlardan birini de, dil bildiğim için arkadaşlar bana getirdiler. *Corriere della Sera*'nın muhabiriymiş. Türkiye'de neler olduğunu öğrenmek istiyordu. Biz de anlattık: Vatan Cephesini, Tahkikat Komisyonunu, bunların nasıl bir rejime geçiş hazırlıkları olduğunu bir bir anlattık. Adam ayrıldıktan sonra ben de erkenden eve döndüm.

Radyodan son haberleri dinlemiş, yatmaya hazırlanıyorduk. Kapı çalındı: bir polis, bir bekçi ve birkaç sivil... *Evi arayacağız* dediler; arama iznini de uzattılar. Başına gelmeyen bilmez. Bir kötü durumdur: Size tepeden bakan birtakım tanımadığınız, bilmediğiniz kişiler, evinizin, ailenizin içe dönük ilişkilerini hoyratça çiğnerler. Mutluluğunuz için kapalı kalması, sizlere özgü olması gereken, sevgiden saygıdan örülmüş bağların içine girerler bu yabancılar. Eşinizin, çocuklarınızın korkulu gözleri önünde odalara girip çıkarlar; dolapları çekmeceleri karıştırırlar; kâğıtlarınızı, mektuplarınızı okurlar. Kitaplarınız darmadağın olur. Dilediklerini alır torbalara korlar. Yabancı gözler, yabancı eller, yabancı ayaklar... Yatağınızı açarlar; yastığın altına, şiltelerin arasına uzanırlar. İçinizde, içinizin

ta derinliklerinde bir şeylerin kirlendiğini duyarsınız. Ve bu olup bitenlerden sevdiklerinize karşı kendinizi sorumlu tutarsınız. Onlara bu durumu yaşatmış olmaktan özür dilemek istersiniz; yapamazsınız. O anda sizi yaşama bağlayan tek düşünce, tanımadığınız ve sizin varlığınızdan haberi olmayan insanların mutluluğu için, hattâ evinizin mahremiyetini kirleten şu hoyrat memurların mutluluğu için bunlara katlandığınızı bilmektir. İnsanlığın öldürülemeyeceğine inanmaktır... Evet yaşamayanlar bilmez, yaşamın böyle yanları da olduğunu...

Yatak odamızı ararlarken Güllü'nün uyanmasından korkuyordum. Küçücük bir çocuktu. Uykulu gözlerle odamızda birtakım yabancıyı görmesinden korkuyordum. Bunun yaşamı boyunca bir iz bırakmasından korkuyordum. Uyanmadı. Zekeriya Sertel'in, Bakû'dan yazdığı bir mektubu aldılar. Zamanın iktidarına bağlılığı ile tanınmış I. Şube memurlarından Tunçbilek arama tutanağına yazdırdı ve *buyurun sizi de götüreceğiz* dedi.

Boş ve karanlık sokaklardan Sirkeci'deki Emniyet Müdürlüğü'ne gidiyorduk. Ünlü Sansaryan Hanı'na. Mütareke yıllarında büyük babam da bir süre orada tutuklu kalmış, Bekirağa bölüğü denen Beyazıt'taki binaya, sonradan nakledilmişti. Sarsıntılar içinde hızla yol alıyorduk. Jeep'le yolculuk rahat değildir. Bu sessiz sokakların birkaç saat sonra canlanacağını düşünüyordum. Sokak aralarından gene gençler fırlayacak, *Menderes istifa!* diye bağırıp, polisler gelmeden dağılacaklardı. Hiçbirini tanımazdım. Ama şu anda diktatöre karşı aynı direnişin içinde olan insanlardık. Onların akibetini paylaşmaya götürülüyordum. Bu düşünce beni ferahlattı.

I. Şube, Sansaryan Han'ın en üst katındadır. Tahtadan yapılmış bölmeden içeri girdik. Koridor ayakta bekleşen gençlerle doluydu. Kapısı açık bir odada cüppe bırakmayı tasarlayan CHP'li avukatlar oturuyordu. Aralarında *siz solcusunuz, uzak durun* diye bizi tersleyen bayan avu-

kat da vardı. Gafil! Menderes'in hepimizi aynı kefeye koyduğunu, acaba şimdi fark edebilmiş miydi? Beni bir başka odaya aldılar; bir iskemle gösterdiler. Masalardan birinde bir memur çalışıyordu. Başını kaldırmadı bile. Bir süre sonra beni I. Şube Müdürünün odasına götürdüler. Masa başındaki adam şöyle bir baktı; *götürün*, dedi. Gene eski odaya döndük. Memur gitmişti; yalnızdım. Dışardan sesler geliyordu; boğuk sesler, feryatlar... Arada birileri odaya giriyor, ben yokmuşum gibi aralarında şakalaşıp gülüşüyorlardı. Olaylardan CHP'yi sorumlu tutuyorlardı. Gençleri CHP'nin kışkırttığını söylüyorlardı.

Sorguya çekildiğim oda kitaplık gibi bir yerdi. Sorguya çekenler üç kişi idi. Şefleri olduğunu sandığım kişi hukuk fakültesinde öğrenci olduğunu söyledi. İtalyan gazeteciye neler anlattığımı sorup durdular. Gazetecinin başkasıyla değil de, neden benimle konuştuğunu, kimin tarafından gönderildiğini soruyorlardı. Çocukça sorular. Sonra Zekeriya Sertel'in mektubuna sıra geldi. Neden mektuplaşıyorduk? Zekeriya Sertel'in görüşlerine katılıyor muydum? Bir dizi saçmasapan soru. Aynı şeyleri tekrar tekrar soruyorlardı. Sorgulama saatler sürmüş olmalıydı. Odaya döndüğümde ortalık ağarıyordu. Aynı sandalye üzerinde geçmek bilmeyen saatler.

Gece bizi Harbiye'ye götürdüler. Hangar gibi bir yere kapattılar. Jimnastikane, manej arası bir yer. Yer toprak. Tahta barakalar, tek kişilik hücre işi görüyor. 6 - 7 Eylülde gözaltına alınanları burada tutmuşlar. Ortada bir masa, banklar ve bir iki iskemle... Masanın başında CHP'li sanatkâr Ratip Tahir Burak ve tanımadığım birkaç kişi vardı. Yüksek tavandan sarkan bir iki ampul kirli sarı bir ışık veriyordu. Uzunca bir zaman geçti. Derken bir üstçavuş belirdi, hepimizi alıp bir CMS'ye bindirdi. Ve gene bomboş, karanlık sokaklardan geçtik. Rami kışlasına götürülüyoruz diye bir laf dolaştı. Cümle kapısından girdik; yazıldık, çizildik ve bir yüzbaşı bizi teslim aldı. Uzun loş koridorlardan 88 No.lu koğuşun önüne geldik. Dur komutuyla durduk. Ratip Tahir'le kafilenin başındaydık;

yüzbaşının hemen yanında. Yüzbaşı, Ratip Tahir Burak'la CHP'li avukatları bir de beni 88 No. lu koğuşa verdi. Ali Ulvi karşıladı bizi. Menderes'e kanat takıp uçurduğu için, gözaltına alınmıştı. Geleceğimiz duyulmuş; yerlerimiz hazırlanmış; Ali Ulvi ev sahipliği etti. Benim ranzam üsteydi. Uykusuzdum, yorgundum. Hemen yatıp uyudum.

Erkenden uyandım. 88 No. lu koğuşta belki 100 genç vardı. Şarkılar söylüyorlar, şakalar yapıyorlar, gülüyorlar... Tutukluluğu ciddiye almadıkları besbelli. Burada günler çabuk geçecektir. Burası ne Sultanahmet Cezaevine, ne Üsküdar Paşakapısı'na benziyordu. Bir yatılı okul havası içindeydik.

Dışarda olaylar sürüyordu. Hergün Rami'ye yeni misafirler geliyordu. Yayın yasağından dolayı gazeteler bunlardan ya hiç söz etmiyor, ya da üstü kapalı biçimde söz ediyordu. Ama artık herkes satırlar arasından bir şeyler çıkarıyordu. Rami kışlasına gelen 6 Mayıs günlü gazetelerde, hepimizi heyecanlandıran şöyle bir haber vardı: «*Dün,*» diyordu gazeteler, «*Ankara Kızılay'da saat 17 sularında, halkın arasına karışan 200 - 300 genç gösteri girişiminde bulunmuşlarsa da, yetişen güvenlik kuvvetleri tarafından dağıtılmışlardır. Olay yerine gelen Bayar, Menderes ve Koraltan'a Kızılay alanını dolduran binlerce kişi sevgi gösterisinde bulunmuştur.*»

Bu iki üç satır bizleri türlü tahminlerde bulunmaya yetmişti. Zihnimizi zincirleme sorular kurcalıyordu? Cumhurbaşkanı, Meclis başkanı ve Başbakanın o saatte Kızılay'da gövde gösterisine kalkışmaları, olayların ciddi olduğunu göstermiyor muydu? Göstericiler gerçekten 200 - 300 kişi miydiler, yoksa binlerce mi? Binlerce kişi ise, Bayar'ı, Menderes'i, Koraltan'ı korumak için, Kızılay'a büyük kuvvetler gönderilmiş olmalıydı. Ve gene de olaylar çıkmış olabilirdi. Olayın gerçek yüzünü ve boyutlarını ve Menderes'in itilip kakıldığını sergileyen fotoğrafları, ancak 27 Mayıstan sonra öğrenip görebilecektik.

Bizim koğuştaki öğrenciler gazete haberini coşkuyla karşılamışlardı. Olayın önünün alınamamasından mem-

nundular. Bu da içeriye düşmüş eylemci bir genç için normaldi. Bu gençlerin yurt sorunları hakkında neler düşündüklerini öğrenmek istiyordum. Ama onlarla konuşmayı hele ilk günlerde uygun görmüyordum. Rami'ye getirildiğimiz akşam tanık olduğum bir konuşma aramızda, espion'ların bulunduğunu ortaya koymuştu. Bizim kafile 88 No. lu koğuşun kapısı önünde bekletildiği sırada, koğuştan çıkıp gelen bir kişi, yüzbaşıya beni işaret ederek ayrı bir yere konmamı, gençler arasına sokulmamamı önermişti. Bu kısa boylu tıknaz ablak ve kırmızı yüzlü zat koğuşta, gençlerin arasındaydı. Bir provokasyona meydan vermemek için gençlerden uzak duruyordum. Onlardan da yanıma gelen olmuyordu. Benimle konuşan gençlerin sayısı iki üçü geçmez. Bunlardan birisi, Türkiye İşçi Partisi'nde ve Sosyalist Devrim Partisi'nde sonradan birlikte olacağımız Uğur Cankoçak'tır... Uğur Cankoçak, o günlerde İktisat Fakültesi'nde öğrenciymiş. Ama onunla da havadan sudan şeyler konuşuyordum. Onun çekinmeden benim yanıma gelmesi o koşullarda beni kuşkulandırıyordu. Gözaltındaki gençlerin düşüncelerini, kendi aralarında yüksek sesle yaptıkları tartışmalardan, gazete haberlerini değerlendiriş biçimlerinden ve CHP'li avukatlarla ilişkilerinden anlamaya çalışıyordum. Çoğunun CHP doğrultusunda olduğu sonucuna varmıştım. Gizli olarak dağıtılan İnönü'nün konuşmalarını okudukları belli oluyordu. Menderes'i suçluyorlardı, erken seçime gidilmesini istiyorlardı. Özgürlük istiyorlardı. Ekonomik sorunların tartışıldığını hiç işitmedim. Dış politika sorunları hiç konuşulmuyordu.

U2 Olayı

6 Mayıs günlü gazetelerde Kızılay olayının dışında bir başka haber de vardı: Sovyetler Birliği toprakları üzerinde bir Amerikan uçağının düşürüldüğü haberi veriliyor ve Sovyetler'in bu olayı bir saldırı olarak değerlendirdik-

leri bildiriliyordu. Kruşçev şöyle konuşmuştu: *«Bu gibi mütecaviz hareketler için topraklarını Birleşik Amerika'nın kullanmasına müsaade eden memleketlere çok ciddi bir ihtarda bulunuyorum»* demişti. Ve bu olayın barış çabalarını baltalayıcı bir hareket olduğunu belirtmişti. Amerika ise, uçağın Adana'dan kalktıktan sonra, Van yöresinde kaybolan keşif uçağı olabileceğini; bu tek motorlu uçakların ulusal havacılık ve uzay idarelerince kullanıldığını ileri sürerek olayı küçümsemekteydi. Böylece uçağın bizim topraklarımızdan havalandığı Amerika tarafından resmen açıklanmaktaydı. Olay olumsuz etkiler yarattı. Zirve toplantısının ertelèneceği haberleri dolaşmaya başladı, Eisenhower, Moskova'ya yapacağı resmi gezıyi erteledi. Kruşçev yeni bir demeç vererek: *«Ülkeleri üzerinde üsler bulunduran memleketler buralardan başkalarının uçaklarının havalanmasına müsaade ederlerse, şunu iyice kaydetmelidirler ki, o üsleri darbeleyeceğiz,»* dedi. Amerika da *«Müttefiklerimize ait üslerin bir Rus taarruzuna uğraması halinde, Amerika müdafaa vecibelerini yerine getirecektir»* diye açıklamada bulundu. Bir yandan da düşürülen pilotun sağ olarak ele geçirildiği ve uçakta Sovyet füze üslerinin filmlerinin bulunduğu duyuruluyordu. U2 Amerikan uçağının bir casusluk uçuşu yaptığı ve Adana'dan havalandığı artık ortaya çıktığı bir sırada bizim Dışişleri Bakanlığımız talihsiz bir açıklamada bulunuyordu. Dışişleri Bakanlığının bildirisi şöyledir:

«Sovyet Rusya arazisi üzerinde düşürüldüğü bildirilen Amerikan uçağının Türkiye'den de geçtiği yolunda bazı haberlerin çıkması üzerine aşağıdaki açıklamanın yapılmasına lüzum hasıl olmuştur:

«Türkiye hükûmeti tarafından hiçbir Amerikan uçağına Sovyet arazisi üzerinde istikşafi veya diğer herhangi bir maksatla uçuş müsaadesi verilmiş değildir. Böyle bir uçağın Türkiye hududunu aşarak Sovyet Rusya'ya geçmediği malûmdur. Esasen Sovyet makamları da bunun hilâfında bir iddiada bulunmamışlardır.

«Şurası muhakkaktır ki, Türkiye kendi hava sahası

dışında ancak kendi uçaklarından mes'ul olabilir. Daha önce kendi arazisinden geçmiş olsa bile, bu geçiş veya tevakkul Türkiye'yi hiçbir veçhile ilzam etmez.»

Uçağın Adana'dan havalandıktan sonra Pakistan'daki bir üse uğramış olmasına dayandırılmak istendiği anlaşılan bu savununun, Devletler hukuku bakımından ne derece geçerli olduğu konusu bir yana, her haliyle pek zavallı bir açıklama olduğu ortadadır.

Gazetelerin üzerinde günlerce durduğu bu olay, bizim koğuş arkadaşlarımızın ilgisini çekmemişti. İstifaya davet ettikleri bir hükûmetin dış politikasındaki bu tehlikeli ilişkiler gençlerimizde herhangi bir tepki yaratmamıştı. Bu da gençlerimizin henüz politik sorunlara derinlemesine nüfuz etmediklerini göstermekteydi.

Cumhuriyet döneminde Yüksek öğrenim gençliği, hep iktidarın kanadı altında mitingler ve gösteriler düzenlemişti. İlk kez iktidara karşı harekete geçiyordu. Bunun gerçekten bağımsız bir davranış olmasını içtenlikle diliyordum. Ama acaba öyle miydi. Gençlerin arkasında acaba CHP yok muydu? CHP uzun yıllar gençlik örgütlerinin iplerini elinde tutmuştur. Gazeteler Ankara'da Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi olaylarını bir kısım CHP'li milletvekilinin yerinde izlediğini yazmışlardı. Sadece bu, bir ilişkinin varlığına işaret sayılmaz elbet. Ama CHP'nin gençlik konusundaki eski tutumu bilinince CHP'nin olaylara yabancı olmayabileceği bir olasılık olarak akla gelebilir. Yıllar sonra konuyu Uğur Cankoçak'tan ve 28 Nisan olaylarından dolayı gözaltına alınmış bir başka partili arkadaşımız olan Ayata Beğensel'den soruşturdum. Her ikisi de o günlerde CHP'lilerin aktif bir rol oynadıklarını, ama demokrasiden yana olan kimi genç hocaların da etkili olduklarını belirtmişler, ayrıca kimi sol mihrakların da faal durumda bulunduklarını eklemişlerdir. Bu konuya önem vermekteki maksadım CHP ile gençler arasındaki ilişkileri saptamak değildi elbet. Üniversite öğrencileri CHP'li de olur, DP'li de, solcu da. Bu onların bileceği iştir. Benim asıl merak ettiğim, gençlerin şunun bu-

nun vasiliğinden artık kurtulup, kendi başlarına düşünmeyi öğrenmiş olup olmadıklarıydı. O güne dek hep kullanılmışlar, önlerine konan klişeler doğrultusunda hareket etmişlerdi. Eskilere gidersek, Bulgar mezarlığı olayı, Vagonli olayı; daha yakınlarda Tan olayı, Zincirli Hürriyet olayı, gençlere dışardan zamanın iktidarınca telkin edilmiş hareketlerdi. Rami'de aynı koğuşu paylaştığım gençler acaba bağımsız düşünüp davranabiliyorlar mıydı?

Sanıyorum CHP'nin etkisi vardı. İster istemez ana muhalefet partisi olarak CHP, iktidarın gidişini beğenmeyenleri büyük ölçüde çerçevelemeyi başarıyordu. Oysa CHP ile DP'de önemli noktalarda yakınlık vardı. Dış politikada örneğin aralarında bir ayırım yoktu. Ekonomi politikaları da pek farklı değildi. Sosyal politikaları da değişik sayılmazdı. DP'li liderler uzun yıllar CHP saflarında çalışmışlar, sorumluluk taşımışlardı. Şu halde aradaki düşmanlık kişisel sürtüşmelerin topluma doktrin ayrılığı imiş gibi yansıtılmasından ileri geliyordu. Bu kavganın arkasında kişisel çıkarlar, rakip iş çevrelerinin çıkarları ve geleneksel olarak, Devleti yöneten Bey takımı ile artık kendi kanatlarıyla uçmak isteyen burjuvazi arasındaki çelişki yatıyordu. Karşılıklı suçlamalar çoğu kez gerçeği yansıtmaktan uzaktı. DP'liler, İnönü ve CHP'yi tarafsız bir politika istiyorlar diye Amerika'ya jurnallamaya kalkışınca, İnönü Meclis'te bunu yalanlamak gereğini duymuştu. Oysa herkes biliyordu ki, Amerika ile dostluk politikasını İnönü kurmuştur. İnönü şöyle konuşmuştu: *Biz İkinci Cihan Harbinin başından beri Türkiye'nin müdafaasını Batı âlemi ile aynı safta görmüşüzdür. İkinci Cihan Harbinden sonraki yeni şartlar altında memleket müdafaasının Batı demokrasileri içinde kalmamız suretiyle mümkün olacağına inanmışızdır. Memnuniyet verici husus şudur ki, demokratik hayata girmemizden sonra bu telâkki bütün siyasi partilere mâlolmuştur. (...) Birleşik Amerika NATO'dan evvel yardımcımız, NATO içinde müttefikimiz, CENTO içinde ittifakın teşvikçisi ve bunlardan başka iktisadi, mali alanlarda kuvvetli desteğimiz olmuş-*

*tır. Amerika ile münasebetlerimizin milletten millete olduğu gerçeği zedelenmemelidir.»**

İnönü'nün baş mimarı olmakla övündüğü bu ittifaklar zincirinin, U2 olayı dolayısıyla Türkiye için tehlikeli ilişkilerin kaynağı olduğu ortaya çıkmıştı. Türkiye'deki Amerikan üslerinin Türk hükûmetinin denetiminde olmadığı anlaşılmıştı. Amerikalılar bu üsleri diledikleri gibi kullanmakta serbesttiler. U2 olayı gibi bir olay savaşın patlamasına neden olabilir ve Türkiye ister istemez kendini bu savaşın içinde bulabilirdi. Tıpkı Birinci Dünya Savaşma girişimiz gibi... Oysa bu olay Rami kışlasının 88 No. lu koğuşunda özel bir ilgi uyandırmamıştı. Bu düşündürücüydü. Yıllardır sürdürülen tek yanlı görüşler gençleri de, hükûmete karşı çıkacak kadar politize olmuş gençleri de, etkilemiş, koşullandırmıştı. Olaylara tanık olmak yeterli değildir. Her olayı ilişkileri içinde, ayrıntılı olarak görüp kavramak gerekir. Bu da doğru düşünme yöntemlerinin bilinmesi ve kullanılmasına bağlıdır. Oysa toplumumuz akılcılık (rasyonalizm) aşamasından geçmedi. Descartes'in ünlü küçük kitabının adı: *Aklını İyi Kullanma ve Doğruyu Bilimlerde Aramanın YÖNTEMİ ÜZERİNE SÖYLEVLER*'dir. (Discours de la Méthode pour bien conduire sa Raison et cherher la Vérité dans les Sciences). Bu kitap bir önsözdür aslında. Descartes, 1637'de yayımladığı Geometri, Göktaşları ve Dioptrik üzerindeki incelemelerinin başına, YÖNTEM'e ilişkin görüşlerini koymuştur. Descartes'in Işığın Kırılması, Geometri ve Göktaşları üzerindeki tezleri fizik ve astronomi uzmanlarını ilgilendiren şeylerdi. Aklı Kullanmanın Yöntemi, Batı düşüncesine kalıcı boyutlar kazandırmış, dinsel, mistik inançlara karşı Aklın üstünlüğünü kurmuştur. Doğrunun bilimlerde aranması gereğini vurgulamıştır. Daha sonra ortaya çıkan felsefelere, sistemlere bu darkapı'dan geçilerek ulaşılır. Oysa Descartes'in düşündüğü ve yazdığı yıllarda Türkiye'de pozitif bilimlerin öğretim ve öğreniminde XVI. yüz-

* Cumhuriyet, 26.2.1960

yılda gözlenen yavaşlamanın daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Batı Avrupa'da bilim ve düşün dünyasının temellerini sarsan devrimler İmparatorluğun sınırlarını aşmamıştır. Geçen yüzyıllarda matematik, geometri, astronomi, tıp gibi pozitif bilimlerde görülen canlılık da giderek sönmüş, medreselerde İlâhiyat ve Fıkıh gibi disiplinler eğitimin esasını oluşturmuştur.*

Descartes bir bütünleme yapmıştır: doğrunun bilimlerde aranacağını ilân ediyor, analiz ve sentez yöntemi ile evreni tüm olarak açıklamaya çalışıyor. Varlıkla doğru aynı şeydir ona göre. Ama uzam bilimi ile düşün bilimi ayrı şeylerdir. Doğruyu düşünle buluruz. Ve bunun bir yöntemi vardır. Bu yöntem ***sezgi*** ve ***tümdengelim***dir. Descartes bir bilim adamıdır. Geometri, Cebir alanında buluşları vardır. Bilimsel incelemeleri elbet bugün aşılmıştır. Ama Descartes'in, Aklın iyi kullanılması için önerdiği Yöntem düşünce dünyasında yeni bir çığır açmıştır. Ve geçerliğini günümüzde de esas olarak korumaktadır. XVII. yüzyıl Avrupa'da bir yenilenme çağıdır: bilimde, felsefede çağımıza ışık tutan, çağdaş düşüncenin temellerinin atıldığı yüzyıldır XVII. yüzyıl. Oysa aynı yüzyıl Osmanlı'da bilimin, düşüncenin gerilediği bir dönemdir. Descartes'in Akılcılığı, İmparatorluğun sınırlarını aşmamıştır. Bu handikapı hâlâ yaşıyoruz. Akılcılığı zamanında yaşamadığımız için, sonraki sistemleri özümlemekte zorluk çekiyoruz. Descartes bana göre doğru ile varlığın aynı şey olduğunu ileri sürerek, çağdaş maddeciliğe giden yolda bir köprübaşı oluşturmuştur. Descartes'den geçilmeden Kant'a, Hegel'e ve Marx'a ulaşılamaz. Bizim sol'un esas zaafı da buradan geliyor. Marksizmi şematik kalıplar içine oturtmamızın nedenleri arasında akılcı düşünce alışkanlığından yoksun olmamız da sayılmalıdır. Gerçi marksizm konusunda şemacılık bizim dışımızda tezgâhlanmıştır. Ama bunun Türk solu tarafından hiç eleştirisiz benimsenmiş

Abdullah Adnan (Adıvar), La Science Chez les Turcs Ottomans, s. 91-141 Paris 1939, Osmanlı Türklerinde Bilim.

olması, gene de bilimsel düşünce alışkanlıklarının yabancısı olmamızdan ileri gelmektedir sanırım.

Parantezi burada kapatıp, Rami kışlasındaki gençlerin U2 olayına tepki göstermemiş olması olayına dönelim. Gazeteler olayı ayrıntılı biçimde vermişlerdi. Dünyadaki tepkilerini de gözler önüne sermişlerdi: Bizim topraklarımız üzerinde bir yabancı devlete, Amerika'ya ait bir üsten havalanan bir Amerikan uçağı, Sovyetler Birliği hava sahası içinde düşürülmüş ve casusluk yaptığı ortaya çıkmıştı. Gene ortaya çıkmıştı ki, bu uçuştan bizim hükûmetin haberi yoktu, ya da bu gibi uçuşlara önceden izin vermişti, ya da göz yummakta idi. Bunun ulusal egemenlik haklarımızla bağdaşmadığı, ulusal bağımsızlığımıza ters düştüğü açıktı. Ortaya çıkan ikinci gerçek de, bu olayın dünyada gerginliği arttırdığı, benzer olayların dünyayı savaş tehlikesi ile karşı karşıya bırakacağı ve böyle bir durumda Türkiye'nin topun ağzında olacağı idi. Bu olay iç politikadaki keyfi davranışlarından bağımsız değildi ve onlar kadar, hatta daha da tehlikeliydi. Gençler bu gerçekleri görmüyorlardı. Kurtuluş Savaşının yarattığı bağımsız Türkiye, artık bağımlı bir ülke, emperyalist Amerika'nın ileri karakolu durumuna düşürülmüştü. Bu nasıl olmuştu? Ulus olarak varlığımızı sürdürmenin, acaba tek yolu bu muydu? Büyük bir devletle askeri bir ittifak içinde bulunmadan, ulusal varlığımızı korumanın bir yolu yok muydu? Bu ve buna benzer sorulardan hiçbirinin bu gençlerin aklından geçmediği anlaşılıyordu. Bu hazindi. Ama gerçek buydu. 1947'den beri iktidarı ve muhalefetiyle izlenen *teslimiyet politikası* ulusumuzun bağımsızlık konusundaki duyarlığını iyice körleştirmişti. Ulusal bağımsızlık sözcüğü gerçi politikacıların dilinden düşmüyordu. Ama bu, kazanılmış ve artık kaybedilmesi olanaksız, ulusal bir niteliğimiz olarak gösteriliyordu. Ulusal bağımsızlık terimi gerçek içeriğini kaybetmiş, bayramlarda övünç vesilesi olan bir sözcük haline gelmişti. Ulusal bağımsızlığın ne demek olduğunu, nasıl bir ulusal yaşamı simgelediğini artık kimse pek düşünmüyordu. O yıllarda

yaşamış olanlar gene de bir şeyler ansıyorlardı; ama gençler! Gençler için bu iki sözcük bir politik terimden ibaretti.

Oysa *istiklâl-i tam* sözcüğü, Mustafa Kemal paşa ve arkadaşları için soyut bir kavram değildi; yaşamlarının bir parçasıydı. Ulusla aralarında savaşın mühürlediği bir kutsal sözleşmeydi. «*Alim, cahil, bilaistisna, tekmil efradı milletimiz*, diyordu Mustafa Kemal paşa, *belik içinde mündemiç müşkilâtı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta; istiklal-i tammımızın temini ve idamesidir. İstiklâl-i tam, denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, iktisadi, askeri, harsi ve ilâ... her hususta istiklâl-i tam ve serbestii tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden mahrumiyet, millet ve memleketin, manayı hakikisi ile bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir. Biz bunu temin ve istihsal etmeden sulh ve sükûna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz.*»*

Ama artık 1920'lerde yaşamıyorduk. Bağımsız yaşama hakkını canımız pahasına kazandığımız günler 40 yıl geride kalmıştı. Atatürk ölmüş, onun *İstiklâl-i tam* öğretisi unutulmuştu artık. Artık onun en yakın arkadaşları bile Türkiye'yi Amerika'nın bir ileri karakolu haline getirmiş olmanın onurunu (!) aralarında paylaşamıyorlardı. Bundan dolayı Rami'deki genç insanları suçlamak haksızlık olurdu elbet. Ama ne olursa olsun U2 olayının hiçbir tepkiye yol açmamış olması karşısında kahırlanmamak elde değildi.

Türkiye bu noktaya neden ve nasıl gelmişti? Bu soruya mutlaka yanıt verilmelidir. Hem öyle basma-kalıp klişelerle değil; olaylar bilimsel analizden geçirilerek yanıt verilmelidir. Şimdilik bunun altını çizmekle yetineceğiz.

Rami kışlasında sorgular başladı. Günlerden bir gün bize de sıra geldi. Sorgumu yapacak olan, yargıç sınıfından bir deniz yüzbaşı idi. Ankara hukukundanmış. Kamu

* Gazi Mustafa Kemal, NUTUK, s. 446, İstanbul 1938.

hukuku sınavında bulunmuşum. Beni o vesileyle tanımış. Kimbilir şimdi nerededir? Uygar davranışını hiç unutmadım bu genç yargıcın. Bir süre hocalardan konuştuk. Profesör Hirch'i andık. Benim de hocam olmuştu bu değerli bilim adamı. Anılar tükenince Yüzbaşı yargıç: şimdi sorguya geçeceğiz, dedi ve görevini yapan bir yargıç olarak beni sorguya çekti. Bu uygar askeri yargıcı sık sık ansırım. İtalyan gazeteci ile yapmış olduğum konuşma, yanılmıyorsam TCK'nın 140. maddesi kapsamına giren bir suç olarak görülmüştü. *Devletin dışardaki saygınlığını ya da nüfuzunu kıracak biçimde Devletin iç durumuna dair yabancı bir memlekette asılsız, abartmalı ya da maksatlı havadis ya da haber yayımlamak ya da ulusal çıkarlara zarar verecek herhangi bir faaliyette bulunmaktı* suçumuz. Oysa İtalyan gazetecinin yazdığı yazı elde değildi. Ne yazdığını bilen yoktu. Belki de benim söylediğim şeyleri hiç yazmamıştı. İtalyan gazeteci ile neler konuştuğumuzu Emniyetteki sorgumda ben anlatmıştım. Bunlar Ceza yasasının maddelerine girecek şeyler değildi. Rami'de verdiğim ifadenin bir suretini almıştım. Şimdi nerede olduğunu bilmiyorum. Ansıdığım kadarı ile, Türkiye'nin dış saygınlığını, 1947'den beri izlenen ve ulusal bağımsızlığa ters düşen dış politikanın sarsmakta olduğunu savunmuştum. Suçlamanın ciddi olmadığına yargıç da inanmış olacak ki, duruşmamın tutuksuz yapılmasına karar verdi. Ve ertesi gün salıverildim. Rami'de 15 - 20 gün kalmıştım. Eve döndükten üç beş gün sonra 27 Mayıs darbesi oldu. Bir demokrasi denemesi daha böylece gene noktalanmış oluyordu. Tek parti rejiminden çok partili demokrasiye hangi koşullarda geçildiğini ve subayların müdahalesine yol açan noktaya nasıl gelindiğini ansımakta yarar var.

İNÖNÜ DEMOKRASİSİ

Savaşın sonu yaklaştıkça, tek partili Milli Şef rejiminin son günlerini yaşadığı da anlaşılıyordu. Türkiye'yi savaş dışında tutmayı başaran İnönü, belki de bu başarısından dolayı, *müttefiklerin* gözünde, makbul bir kişi sayılmıyordu: Alman gemilerinin, (bunların yardımcı savaş gemileri olduğu ileri sürülüyordu), Boğazlardan geçmesine göz yummuştu. Gerçi İsmet paşa son anda Almanya ve Japonya ile diplomatik ilişkilerini kesmiş, hatta son anda savaş bile ilân etmişti, ama bu jesti, paşanın demokrasi cephesine hizmet aşkıyla yanıp tutuştuğuna *müttefikleri* inandırmamıştı.

İçerde de paşanın durumu, daha iyi sayılmazdı. Halk savaş boyunca çok sıkıntı çekmişti. Ve haklı olarak bundan Milli Şef yönetimini sorumlu tutuyordu.

Ne var ki, İsmet paşa şanslı insandır. Belki de şanslı oluşu, fırsatları değerlendirmesini bilmesinden ileri gelmektedir. Savaş sona ererken, Amerika ve İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile arası açılmaya başladı. Ve Türkiye'nin savaş borsasındaki değeri birdenbire arttı. Hele Stalin'in Boğazlarda üs ve doğuda sınır düzeltmesi istemesi, İnönü'nün beklediği fırsat oldu.

O günlerde Amerika da, izleyeceği yeni politikanın ilk adımlarını atmaya hazırlanıyordu. Savaş yıllarında pek yüksek bir düzeye ulaşmış olan ekonomisini, savaş sona erdikten sonra da aynı düzeyde tutmak ve daha üst düzeylere tırmandırmak yolları aramaktaydı. Bunun için iki yol planlanmıştı. Birincisi savaştan bitkin çıkan Avrupa'nın kalkınmasına yardım edilecekti, bedeli katmerli tahsil edi-

lerek. İkinci yol ise, Sovyetler Birliği'nin yayılmasına set çekilecek; askeri üslerle sarılacak olan Sovyetler Birliği'nin, savaştan önceki sınırları içine itilmesi için fırsat kollanılacaktı. İsmet paşanın Türkiye'si ekonomisi bitkin devletler arasındaydı, üstelik Sovyetlerle sınırı olan bir ülkeydi. Büyükelçi Ertegün'ün naşını getiren Missouri zırhlısı komutanına: «*sizin gelişiniz, kuzey ufkunda biriken kara bulutları dağıtıyor*» biçiminde iltifat etmesi, Waşington'da kulağa hoş gelen yankılar uyandırmıştır.

Ama tek parti ve Milli Şef rejimi sürdürülemezdi artık. Faşist ya da faşizan rejimlere karşı dünya kamuoyu alerjikti. Bunca acı çekilmiş, bunca kurban verilmişti. Paşa bunları bilecek durumdaydı. Önce bir nabız yoklaması yapılmıştı. Falih Rıfkı, Ulus'ta, Tarık Us, Vakit'te kurulu düzeni savunan yazılar yazmışlardı. Falih Rıfkı, *bunca yıldır başarılan işler: demiryolları, fabrikalar, limanlar, okullar, yollar, hep halk için değil midir? Demokrasi halk için yönetim demekse, ki öyledir, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet rejiminden daha mükemmel bir demokrasi rejimi düşünülebilir mi?* gibilerden demagojilerle Halk Partisi düzeninin savunusunu yapıyordu. Öteki gazeteler de gözleri Çankaya'da kulakları kirişte, mevcut düzeni eleştirmekten titizlikle kaçınıyorlardı. 1945'lerde Babıali yokuşunda sadece iki gazete, Tan ile Vatan rejimi şurasından burasından, eleştirmek cesaretini göstermekteydi. Vatanın başında Ahmet Emin Yalman, Tan'da da Sertel'ler vardı. Sertel'lerle henüz tanışmamıştık. Ahmet Emin beyi tanıyordum. Vatan'a yazmamı önerdi. O yıllarda İstanbul Hukuk Fakültesinde Devletler Hukuku doçentiydim. Yararlı olabileceğini düşündüm; kabul ettim. Demokrasinin ne olduğunu, ne olmadığını anlatabilirdim. Hoş bunu elbet baştakiler biliyordu. Ama yazılanlara, söylevlere, Falih Rıfkı'nın demagojilerine fena bozuluyordum. Toyluk. Bir yazı dizisi hazırladım: *Kâğıt Üstünde Demokrasi* idi başlığı. İlki 24 Ağustos 1945'te yayımlandı. Dostlar: *İnşallah başına bir şey gelmez* dediler. Fakülte çevresinde ise, bir iki arkadaşın dışında tepki ile karşılandı. Tabii sert karşı çık-

malar değil; İstanbul efendilerinin bilmemezlikten gelen suskun nezaketi biçiminde bir tepkiydi bu... Ankara'dan sızan haberler de, sert önlemlerin gecikmeyeceği merkezindeydi. Ankara'dan gelen bir dostumuz, Saracoğlu'nun: «*hem maaş alır, hem aleyhimizde yazar*» dediğini; suyumun ısındığını söylemişti. Tam o günlerde Ankara'dan ilginç bir öneri almıştım: Dekan Sıddık Sami beyi ziyarete gelen Dışişleri Bakanı Hasan Saka bey: «*Sizi Ankara'ya almak istiyoruz. Dışişlerinde size ihtiyacımız (!) var; Hukuk müşavirliğinde çalışırsanız; hocalığınızı da Ankara fakültesinde sürdürürsünüz*» dedi. Bu gibi açmazlara alışık değildim. Ama saf da değildim. Teşekkür ettim; İstanbul'da kalmak istediğimi bildirerek Dekanın odasından ayrıldım.

Bu görüşmeden kısa bir süre sonra, derse girmeye hazırlanırken, hademe: «*Dekan bey sizi istiyor*» dedi. Sıddık Sami bey hocamızdı; Galatasaray lisesinde de bize istatistik okutmuştu. Üzgün görünüyordu. «*Hasan Ali telefonla görevine son verdi*» dedi. O sıralarda yedek subaylık yaptığım için, formalitelere falan da gerek olmamıştı. Çok geçmeden Kayseri Tank Depo Komutanlığı emrine verildiğim tebliğ edildi.

Demokrasi savaşımı gittikçe kızışıyordu. Vatan gazetesine gönderdiğim yazılar yayımlanmıyordu. Ahmet Emin bey, askerken yazılarımın yayımlanmasının, gazete için sakıncalı olduğunu, demokrasi davasına zarar vereceğini anlatan nazik bir mektup yazdı. Tam o günlerde sakat bir genç adam beni buldu. Adı Osman Kavuncu'ydu. Sonraki yıllarda üne kavuşacak, Demokrat iktidarın bakanlarından olacaktır. Haftada iki gün yayımlanan bir gazete çıkardığını ve benim bu gazeteye yazı yazmamı istediğini söyledi. Gazetenin adı Doğru Yol'du. «*İmzasız mı?*» diye sordum. «*Hayır, imzalı*» dedi. «*Çekinmez misin?*» dedim. «*Çekinmem*» dedi. Yazılarımı sürdürme olanağı bulduğum için sevinçliydim. Uzun sürmedi. Askeri Mahkemeye verildim. Ama konumuz bu değil. İnönü demokrasisini anlatma-

ya devam etmeliyim. Bunun için de geriye dönerek Tan Olay'ından söz edeceğim.*

Tan Olayı

Halk partisi içinde muhalefet kanadının başını çeken, dört imzalı takririn sahipleri, Bayar, Menderes, Koraltan ve Fuat Köprülü, Atatürk'ün dışişleri bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras aracılığı ile, Zekeriya ve Sabiha Sertel, Cami Baykurt bir araya geliyor, yeni kurulacak partinin tüzük ve programı üzerinde çalışmalar yapıyorlardı.

Şöyle bir soru akla gelebilir: Bayar ve arkadaşları, Sertel'lerle neden işbirliği etmek gereğini duyuyorlardı? Ya da soruyu tersine çevirerek: neden Sertel'ler Bayar ve arkadaşlarıyla işbirliğine yanaşıyorlardı?

O yıllarda hedef Milli Şef ve tek parti rejimiydi; bu rejimden kurtulmaktı. Herkes burada birleşiyordu. Rengi, eğilimi ne olursa olsun tüm muhalifler ilk işin tek parti rejiminin tarihe karışması olduğuna inanıyorlardı. İkinci adım çok partili demokrasi düzeninin kurulmasıydı. Türkiye'nin çağdaş uygarlık yoluna girmesi için, öncelikle Milli şef rejimini noktalayacak adımların atılmasının zorunlu olduğuna inanılıyordu. Tan olayına kadar Bayar ve arkadaşları, solculara karşı hoşgörülüymüş izlenimi vermişlerdir. Kimi solcular hatta Demokrat partiye yazılmıştır. Tan olayından sonra estirilen hava, durumu değiştirmiş, Bayar ve arkadaşları, solcu düşmanlığı ve avında CHP'ye rahmet okutmuştur. Ama bu da birden olmadı. Ahmet Emin Yalman'ın gayretlerine karşın, işbirliği politikası daha bir süre devam etti.

Mareşal Feyzi Çakmak, Zekeriya Sertel, Demokrat Parti İstanbul il başkanı Kenan Öner, Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykurt'un kurucuları arasında bulunduğu «İnsan Hak-

* Mehmet Ali Aybar, Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, s. 19-80, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1968

ları Derneği» bu işbirliğinin en canlı örneklerinden biridir.

Evet, tüm muhaliflerin tek bir cephe oluşturmaları görüşü, DP için hazırlıklar yapıldığı günlerde yaygındı. *Milli Şefe karşı özgürlük savaşımı elele yürütülmelidir* gibi görüşler, daha çok Demokratlardan geliyordu. Böyle bir öneri bana da yapıldı. Kayseri Tank Depo Komutanlığı'nda askerlik yaptığım 1946 yılı başlarındaydı. Yazı yazdığım Doğruyol gazetesi sahibi Osman Kavuncu, Kayseri'ye gelen Refik Koraltan'ın benimle görüşmek istediği haberini getirdi. Buyursun Karargâha dedik. Tank Depo komutanlığının bulunduğu Sivas otelindeki küçük odada ağırladık müstakbel Meclis başkanı ve Demokrat parti kurucusunu. Koraltan heybetli gövdesi ile bizim küçük odaya zor sığmıştı dersek, yalan olmaz. Tahta sandalye üzerinde rahat olmadığı belliydi. Ama sesinin tonu gürdü ve nutuk çeker gibi konuşmasına karşın sempatikti. Osman Kavuncu'dan başka bir iki kişi daha vardı. Refik bey, Milli şef rejimine karşı tüm muhaliflerin işbirliği etmeleri, bunun için de aynı çatı altında birleşmeleri gereğinden söz ediyordu. Beni de Demokrat partiye çağırıyordu. Kendisine özgürlükler rejiminin kurulması için, işbirliğinin şart olduğunu; ama özgürlükler rejimini yaşatabilmek için, ayrı ayrı çatılarda olmamızın da şart olduğunu anlatmaya çalışmıştım.

İnönü'nün ve Halk partisi çevreleri olayların böyle bir yola girmiş olmasından hiç hoşnut görünmüyorlardı. Kalemşörleri gazetelerinde veryansın ediyorlardı. İnönü solcuların da rol alacağı bir muhalefete izin veremezdi. Elaltından bir şeyler hazırlandığı söyleniyordu. Ama kimse böyle bir şeyi tahmin edemezdi.

4 Aralık 1945 sabahı Üniversite bahçesinde toplanan gençler ve yıkıp kırmak için gerekli olan araç ve gereçlerle de donanmış olarak ve de yol boyunca *takviye kuvvetleri* alarak Babıaliye doğru akmaya başladılar. *Komü-*

nistlere ölüm diye naralar atarak ilerliyorlardı. Doğru Tan matbaasına saldırdılar. Bir kısmı büroları tahrip ederken, bir kısmı da balyozlarla makinaları kırdılar. Masalar, iskemleler, daktilo makinaları pencerelerden sokağa atılıyordu. Matbaadaki kâğıt rulolarını yokuştan aşağı yuvarlıyorlardı, denize kadar kâğıtla kaplanıyordu yollar.

Köprüyü geçip Beyoğlu'nda La Turquie'nin basıldığı matbaaya saldırdılar. Daha sonra sol kitaplar satıyor diye belledikleri bir iki kitapçıyı kırıp geçirdiler... Benzer bir olayı, İstanbul yıllar sonra 6 - 7 Eylül'de yaşayacaktır. Devlete sahip olanlar sınıfı, Paşalar-Beyler sınıfı, ancak denetimleri altında bir demokrasi (!) ye izin vereceklerdi. Sola izin yoktu. Kurulacak sol partiler kapatılacaktır. Demokrat parti kurucularına ise, İnönü 12 Temmuz bildirisi ile yeşil ışık yakacaktır.

Evet, bizde hep böyle olmuştur. Paşalar-Beyler sınıfı, demokrasiyi kendileri için yeni bir düzen olarak düşünmüşlerdir. Devlete sahip olanlar, kendilerini onu kollamak ve korumakla görevli saydıklarından kendilerini ve halkı da çalıştırılacak, yönetilecek bir yığın gözüyle gördüklerinden, Batıya benzemek gereğini duyduklarından beri, zaman zaman *Devlet düzeninde muhalefet de bulunmalıdır* diye düşünmüşler ve aralarında demokrasicilik oynamaya kalkışmışlardır. Böylece Paşalar-Beyler sınıfı iktidar ve muhalefet olarak iki kanada ayrılıp birbirleriyle savaşıma başlamıştır. Bu bölünme keyfi olmamıştır. XVIII. yüzyılın sonlarından bu yana, Devlete Sahip Olanlar Sınıfı içinde kimi paşa ve beylerin, Devletin çöküşüne çare aranırken, kurtuluşu Batıya yönelmekte, Batının yaşantısına ayak uydurmakta, Batının üstyapısını taklit etmekte gördükleri bilinmektedir. Osmanlı Devleti adım adım, Batı modelinde bir Devlet görünüşü kazanmaya başlamıştır. Eski Osmanlı Devlet yapısına, şuradan buradan çıkıntılar, cumbalar, balkonlar, müştemilatlar, çekme katlar eklenmiş, yüzyıllık Devlet binası garip bir görünüm almıştır. Bir

yanda Tanrının yeryüzündeki gölgesi Padişah efendimiz hazretleri ve sadık bendeleri: Sadrazam, Kazaskerler, Vezirler ve kademe kademe Paşalar-Beyler; beri yanda gene Paşalar, Beylerden oluşan birtakım Batı modelinde kurumlar: Danıştay, Yargıtay, Sayıştay ve iki Meclisli parlamento ve de Kanunu Esasi...

Eski ile yeninin, aynı gövdede yanyana ve aralarında çelişerek yaşaması. Bu manzara kimbilir nice *şemacı* solcumuzun yüreğini hoplatmış, Osmanlı devletinin bu yüzeydeki görüntüsünden *ahkâm* çıkarmalarına vesile olmuştur. Her ne hal ise. Biz sorunun o yanını burada ele alacak değiliz. Üstyapıdaki değişmeler, kuşkusuz Avrupa kapitalizminin, Osmanlı toplumuna sızmış ve ekonomide derin çöküntülere yol açmış olmasının sonucuydu. Ne var ki, bunun farkında olmayan Paşalar-Beyler sınıfı, yaşlı Devlet teknesini bu gibi yamalarla yüzdürebilecekleri hamhayali içindeydiler. Ama daha işin başında Batı yanlısı *ıslahatçılar* ikiye ayrılmışlardı: bir kısmı Paşa ve Beylerin geleneklerine uygun olarak katı bir merkeziyetçilikten yana idiler, bir kısmı ise ademi-merkeziyetçiydi. Birinciler, ister istemez ve daha kavram ortaya henüz çıkmadığı halde devletçi; ikinciler ise özel teşebbüsçüydüler. Bu ayrılık kesin ve açık olarak Jön Türk'lerin 1902'de Paris'te toplanan ilk kongresinde ortaya çıkmıştır: bir yanda Ahmet Rıza beyin liderliğinde İttihatçılar; öbür yanda Prens Sabahattin'in liderliğinde Hürriyetçiler... Bu tablo hiç değişmedi. Paşalar ve Beyler Devletin sahibidirler; bunlar devletçi ve özel girişim yanlısı olarak iki guruba ayrılırlar. Orduyu kendi yanına almayı başardığı için, daha doğrusu bu gurup genellikle disiplinci paşalardan oluştuğu için, Devletçilik yanlıları bu mücadelede bugüne dek hep ağır basmıştır. Devlet hep onların elinde olmuştur; Demokrat parti dönemi dışında... İttihatçılar merkezci, dolayısıyla, adını bilmeseler de devletçiydiler. Kara Kemal bey bir burjuva sınıfı yaratmak ve ona dayanmak istediklerini söyler? Gerçekten de Sanayii Teşvik Yasası ve Grev Yasağı ilk onların zamanında kabul edilmiştir. Ama bu, dizginleri Dev-

letin elinde, yani Paşalar-Beyler sınıfının yönettiği bir burjuvazidir. İstedikleri budur. Kurtuluş savaşı sürerken Mustafa Kemal paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini bir Halk Devleti olarak tanımlıyor ve *bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı ulusca savaşmayı öngören bir sosyal doktrine sahip* olduklarını açıklıyordu. Ama savaş sona erdikten sonra bu doktrinin gerekleri yerine getirilmedi; Takriri-Sükûn yasası, Sanayii Teşvik yasası, Sendikalar ve grevi yasaklayan yasalar çıkarıldı. Başbakan İsmet paşanın devletçiliği özel girişimi kollayan bir politikaydı. Emekçi halka ise, söylevlerdeki övgüler bir yana, çalışan ve yönetilen bir yığın gözüyle bakılmaya devam edildi.

Demokrat Parti İktidarı

Demokrat parti iktidarında bu durum değişti. Hayır, halkı söz ve karar sahibi yapan bir durum ortaya çıkmadı elbet. *Sadece iktidar sivillerin eline geçti. Bey takımı, paşalar takımının önüne geçti.* Ve yeni iktidar açıkça özel girişimden yana oldu: her mahallede bir milyoner... Celâl Bayar ilk sivil Cumhurbaşkanıdır. Halkla ilişkilerde de bir değişiklik oldu. Oy avcılığı için olmakla birlikte, halkla ilişkiler daha eşit, daha insanca bir görünüm aldı. Amerikan emperyalizmi ile ilişkilerimiz bir kat daha bağımlı bir düzeye geldi. İkili andlaşmaların sayısı çoğaldı ve artık yazılı olmalarına bile gerek duyulmayarak, Fatin Rüştü Zorlu'nun *oluru* ile yürürlüğe girdi bunlar.

Demokrat parti iktidarının ilk yılları, savaş döneminin sıkıntılarını unutturan bir bolluk içinde geçti. Halkın büyük bir kesimi bunu, Demokratların becerisine borçlu olduğumuzu sandı. Oysa iktidara geldiklerinde Demokratlar, savaş yıllarında birikmiş, önemli miktarda altın ve döviz rezervleri buldular. Bundan başka ilk yıllarda dış kredi ve yardımlardan, ödemesiz olarak yararlandılar. Demokrat iktidar böylece, hiçbir Cumhuriyet hükümetine na-

sip olmayan mali olanaklara sahip olarak işe başladı. Ayrıca 1948'de başlayan tarımda makinalaşma hareketi, ekilen alanların genişlemesine yol açtı ve elverişli hava koşulları birkaç yıl üst üste iyi ürün alınmasını sağladı. Kore savaşının neden olduğu yüksek dünya konjonktürü de, Demokratların işine yaradı. Böylece ulusal gelirde, özellikle tarım kesiminde, önemli bir artış oldu. Bu gelişmeler, 1954 genel seçimlerinde Demokrat Parti'ye puan sağladı: 1950'de geçerli oyların % 53.3'ünü almış olan Demokratlar, 1954'de bu oranı % 58.6'ya yükselttiler. CHP, % 39.9' dan, % 34.8'e düştü.

Ama Demokrat iktidar için, mutlu ve umutlu günler, bir dört yıl daha devam etmedi: Tarıma açılan toprakların sınırına gelindi; borç ödemeleri başladı ve büyüyen dış ödemeler açığı ile enflasyon, ekonomiyi dar boğazlara soktu. İlk yılların liberal politikası yerini gittikçe artan kontrollere bıraktı. Ekonomimiz adeta günlük önlemlerle zorla yürütülen dengesiz bir hal aldı. Türkiye mali iflasın eşiğine geldi. Bu durum da yansıdı genel seçimlerde: 1957' de DP'nin oranı % 47.3'e düştü. CHP % 40.6'ya yükseldi. Demokratlar iktidarda kaldılar ama, tehlike çanları çalıyordu. Dış baskıların da etkisi ile, bir istikrar politikası uygulanmaya başlandı: Türk lirasının dış değeri düşürüldü; emisyon ve banka kredileri sınırlandı. Bu önlemler karşılığında önemli miktarda dış kredi sağlandı.

Demokrat parti sözcüleri her şeyin yakında düzeleceğini, enflasyonun belinin kırılacağını, bolluk ve refahın geri geleceğini söylüyorlardı ama, yüreklerine korku düşmüştü: iktidardan düşmek korkusu... 1946'da çok partili rejime geçilmişti; ama kafalar hâlâ tek parti kafasıydı. Devleti öz mülkü sayan Osmanlıdan arta kalmış, yönetici bürokrat sınıfın buyruğu ile demokrasi kuruluyordu. Elbet bir takım sosyo-politik etmen bürokrat sınıfını buna zorlamıştı. Ama kararı o almıştı; demokrasi onun buyruğu ile ve yukardan aşağı kuruluyordu. Oysa demokrasi aşağıdan yukarı bir tarih süreci içinde kurulur. Resmi topluma karşı, sivil toplumun sürdürdüğü mücadelenin ürünüdür de-

mokrasi. Kültürü ile, örgütlenme biçimi ile... Bundan dolayı demokrasiyi kısaca tanımlamak gerekirse, muhalefet rejimidir deriz. Muhalefetin temel hak olması, yalnız demokraside vardır. Karşı çıkmak, doğruyu bulmada akılcılığın gereğidir. Demokraside ise, hem akılcılığın, hem halkçılığın gereği... Oysa bizim bürokrat sınıfın, kendi içinde bile muhalefete tahammülü yoktur. İttihat ve Terakki *komitacısı* Celâl Bayar'ın başını çektiği Demokrat iktidar, İnönü CHP'sini ayaklanma tertipleri içinde olmakla suçluyordu. 1946'larda buna benzer suçlamaları CHP, muhalefetteki DP'ye yöneltmişti.

Ekonominin dar boğazlara girmesi, Demokratların liberalizme olan güvenlerini sarsmış mıydı, bilinemez ama, aldıkları önlemler yüzünden, halkın güvenini yitirmek korkusu içinde oldukları kuşkusuzdu. Enflasyon, yurtta zaten adaletli olmayan gelir dağılımını büsbütün adaletsiz hale getirmişti. İşsizlik, gizli ve açık biçimleriyle ağır bir sorun halini almıştı. İlk yıllardaki bolluktan eser kalmamıştı. Halk Demokratlardan acaba yüz mü çeviriyordu? Durumdan iş çevreleri de memnun değildi: fiyat mekanizmasının bozulması iş çevrelerini rahatsız etmişti. Döviz darlığı yüzünden dış ticaretin sınırlanması ve liberal ekonomiden, bürokratik kontrollerin ağır basmaya başladığı, bir çeşit güdümlü ekonomiye yönelinmesi, 1950'den beri hızla gelişen komprador burjuvaziyi tedirgin ediyordu. Alınan önlemler şikâyetlerin daha da artmasına neden olmuştu. Böyle bir ortamda CHP muhalefetinin gittikçe sertleşmesi, Demokratları çileden çıkarıyordu. Onlar da CHP'yi suçluyorlardı. Bizde adettir: iktidarlar, başarısızlıklarından muhalefeti sorumlu tutarlar. İş, söz düellosundan eylem alanına kaydı. Demokratlar CHP'nin muhalefet haklarını kullanmasını fiilen engellemeye başladılar. Uşak ve İstanbul'da Topkapı'da DP'li kalabalıklar İnönü'ye saldırdılar; İnönü'nün Konya'ya gidişinde de olaylar çıktı. Polis göz yaşartıcı bomba kullandı.

Demokrat iktidarın, şiddet kullanarak da olsa, koltuğu CHP'ye bırakmamaya kararlı olduğu belli olmuştu. 6 - 7

Eylül olaylarının tertipçisi, yaşlı *komitacı*nın hazırladığı senaryo, çok geçmeden perde perde sahnelenmeye başladı: Önce Vatan Cephesi kuruldu. Demokratlar, yandaşlarını bir cephe oluşturmaya çağırdılar. TRT her gün Vatan Cephesine katılanların adlarını açıklıyordu. Bu seçim öncesinde bir çeşit plebisitti: bizden olanlar Cephe'ye *evet* desin... Peki *evet* demeyenlere, yani Vatan Cephesine girmeyenlere ne sıfat verilecekti? Bunlar Vatansız, hain mi sayılacaktı? Kimbilir, yaşlı *komitacı* birtakım yasal! önlemler de tasarlıyordu. Belki de sadece, büyük bir çoğunluğun, *vatansız* damgasını yememek için cepheye yazılacağı umuluyor ve böylece CHP'ye gözdağı verileceği düşünülüyordu. Maksat ne olursa olsun, kötü bir oyundu.

Arkadan Tahkikat Komisyonu geldi. Sözde Meclis içtüzüğü uyarınca kurulmuş bir Meclis komisyonuydu. Gerçekte muhalefeti sindirmek, etkisiz hale getirmek amacı güden ve olağanüstü yetkilerle donatılmış, Anayasa dışı bir siyasal kuruldu. 15 DP'li milletvekilinden oluşan bu kurul, savcı ve yargıçlara tanınan kimi yetkileri kullanabilecek, gazete kapatabilecek, kişisel kâğıt ve eşyalara elkoyabilecekti. Kararları kesin olacak ve ilk sorgu niteliğinde olan bu kararların icrasında ihmal ya da suiistimali görülenler, 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaklardı.

Demokrat iktidar bir üçüncü adım daha atmıştır. 5 Mart 1959 günü imzalanan İkili Anlaşmaya dayanarak, *silahsız dolaylı saldırı* karşısında bulunduğunu ileri süren hükûmet, Amerika'dan yardım istediğinde, Amerika silahlı kuvvet dahil, tüm gücüyle hükûmetin yardımına koşacaktı. Amerika, İran ve Pakistan'la da buna benzer anlaşmalar imzalamıştı. Bu anlaşmalar, Amerika'nın dünyaya egemen olma yolundaki planlarının birer parçasıydı. Amerika, çıkarı bulunduğu Ortadoğu ülkelerinde kendine bağlı hükûmetleri iktidarda tutmaya ve bu bölgede Amerikan aleyhtarı hareketleri ezmeye kesin kararlıydı. *Silahsız dolaylı saldırı* formülü ile Amerikan aleyhtarı hareketlerin kastedildiği pek açıktır. Bu madalyonun

bir yüzü; öbür yüzü, o günlerin iç politika koşullarında, Demokratların bu anlaşmayı muhalefete karşı kullanmayı düşünmüş olmaları olasılığıdır. 6-7 Eylül olaylarını tezgâhlayanlardan her kötülük beklenebilirdi. Nitekim Anlaşma onaylanmak üzere Meclis komisyonuna geldiğinde, CHP sözcüsüne DP'li bir milletvekilinin verdiği yanıt, iktidarın bu anlaşmayı hangi maksatlarla kullanabileceğini gözler önüne sermiştir. Ecevit'in *silahsız dolaylı saldırı* formülünün açık olmadığını söylemesi üzerine, DP milletvekili Burhanettin Onat: «*Muhalefet, karışıklık çıkarmaya kararlı olduğu için, endişe duyuyor*» demiştir. O günlerde DP'lilerin ısrarla, *CHP'nin dış politikada yansızlık istediği* yolunda söylentiler çıkarması dikkat çekiciydi. DP'liler Amerika'ya, *Biz senin biricik sadık dostunuz* demek mi istiyordu? İsmet paşa da bunu böyle değerlendirmiş olmalı ki, Mecliste bütçe dolayısıyla yaptığı konuşmada, Batı yanlısı politikayı kendilerinin başlattığını vurgulayarak şunları söylemek gereğini duyuyordu: «*Biz*, diyordu İnönü, *ikinci Cihan harbinin başından beri, Türkiye'nin müdafaasını Batı âlemi ile aynı safta görmüşüzdür. İkinci dünya harbinden sonraki yeni şartlar altında da, memleket müdafaasının Batı demokrasileri içinde kalmamız suretiyle mümkün olacağına inanmışızdır. Memnuniyet verici husus şudur ki, demokratik hayata girmemizden sonra bu telakki, bütün siyasi partilere mâlolmuştur.*» İsmet paşa Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerimizi de şöyle özetliyordu: «*Birleşik Amerika Nato'dan evvel yardımcımız, Nato içinde müttefikimiz, Cento içinde ittifakın teşvikçisi ve bunlardan başka iktisadi, mali alanda kuvvetli desteğimiz olmuştur. Amerika ile münasebetlerimizin milletten millete olduğu gerçeği zedelenmemelidir.*»*

Paşa, CHP'nin Amerikan dostluğunun mimarı olduğunu böylece kanıtladıktan sonra, muhalefetini gitgide sertleştirmiştir. Herkesin bildiği bir gerçekti bu. Ama bunun yıllar sonra, CHP'nin iktidara gelme olasılığı belirdiği sı-

* Cumhuriyet, 26.2.1960

rada vurgulanması, Amerika'ya güvence vermeyi amaçlıyordu: *Biz de en az DP kadar, senin sadık dostunuz* anlamına geliyordu. Bu *iman tazeleme*den sonra İnönü, hemen her konuşmasında hükûmete çok sert biçimde saldırmaya başladı. Bizde, politikada, iki suçlama konusu vardır ki, muhatap olanı ağır biçimde yaralar: İrtica ve komünistlik. Bürokratlar sınıfının, hele asker kolu bu konuda çok duyarlıdır. Gericilik suçlaması, 31 Mart'ları, Aznavur, Delibaş isyanlarını, Kubilay olayını akla getirir. Büyük bir tehlike sayılır. Komünistlik de Rusya ile çağrışım yapar. İsmet paşa, Menderes'i irtica'ya yeşil ışık yakmakla, Saidi Nursi'ye kanat germekle suçladı. *Menderes, seçimlerde Saidi Nursi'den yararlanmayı tasarlıyor* dedi. İsmet paşanın gericilik olaylarına alerjik olan çevrelere seslendiği düşünülebilir. Menderes, Paşayı sözlerini geri almaya çağırdı; «*irtica uydurma bir hikâyedir*» dedi. İrticaya arka çıkmak, Saidi Nursi'yi devreye sokmak gibi suçlamalar, hele İsmet paşa tarafından ileri sürülmüşse, şakaya gelmezdi. Menderes bunu iyi bilirdi. Karşı saldırıya geçti ve Paşayı yıkıcı hareketler hazırlamakla suçladı.* Tahkikat Komisyonu kurulması kararlaştırıldı.

Liderlerin suçlamaları tüm dikkatleri bu noktada topladığı için, bir başka demeç üzerinde fazla durulmadı. Oysa önemliydi. Siyasal Bilimler Fakültesi Öğrenci Derneği başkanı: «*Devrimci gençler olarak sabrımız taşmıştır*» dedi: Gençlik kuruluşlarının irtica ile savaşacaklarını söyledi. Bu demeç olayların sonraki gelişmeleriyle herhalde bağlantılıdır.

Nisan ayının ortalarına gelindiğinde, hava iyice elektriklenmişti. Ordunun bu gidişata kayıtsız kalamayacağı söyleniyordu. 1958'in başlarında kamuoyunun *9 subay olayı* diye bildiği olay anımsanıyordu. 9 subay gizli örgüt kurmak suçuyla yakalanmışlar, pekçok subay hakkında soruşturma açılmıştı. Ordunun başındaki yüksek rütbeli komutanlar, iktidara bağlı görünüyorlardı. Kara kuvvetle-

* Cumhuriyet, 9 ve 17 Ocak 1960

ri komutanı Cemal Gürsel paşanın yazdığı mektup ve görevden ayrılması önemli bir olaydı kuşkusuz, ama Ordunun harekete geçeceği, hele emir ve komuta zinciri dışında bir darbe girişiminde bulunacağına genellikle ihtimal verilmiyordu. Nasıl bir çözüm diye sorulduğunda, hemen herkes, erken seçim yanıtını veriyordu. Paşa da ısrarla bunu söylüyordu. Yapılacak seçimleri CHP'nin kazanacağına inanıyordu. «*Demokratik rejim ve dürüst seçim davasında* diyordu İnönü, *İstiklâl mücadelesinde olduğu gibi başarıya ermek, milletçe iktidarımız dahilindedir.*»

Evet bu böyle gidemezdi. Devlet mali iflasın eşiğine sürüklenmiş ve ekonomimiz yabancı kurumların, yabancı devletlerin denetimi altına girmişti. Silahlı kuvvetlerimiz de Nato'ya bağlanmıştı. Savaşta bir Amerikalı başkomutanın buyruğunda savaşacaktık. Ankara'da biri asker, biri sivil iki Amerikan misyonu vardı. Amerika ile imzalanan ikili anlaşmaların bize ne gibi külfetler yüklediğini bilmiyorduk. Bunların çoğu Meclisten geçirilmemişti. Sonradan ortaya çıktı ki, bunlardan bir kısmı yazılı bile değilmiş. Fatin Rüştü Zorlu, *kabul* demiş ve andlaşma yürürlüğe girmiş. Anayasa, hak hukuk, rafa kaldırılmıştı. Devlet, DP demekti, daha doğrusu DP'nin kodamanları: Bayar, Menderes, Zorlu, Polatkan ve Gedik, ama asıl eski komitacı Bayar... Kışkırtmalar, sorumsuz davranışlar, partizanlık yurdu ikiye bölmüştü, camiler, kahveler bile ayrılmıştı. Şimdi Vatan Cephesi bu bölünmeyi daha tehlikeli hale getiriyor, ulusu resmen iki düşman kampa ayırıyordu: Vatan Cephesine kayıtlı olanlar ve Vatan Cephesi dışında olanlar, yani vatansızlar, hainler... Menderes iktidarı Devlet kademelerini DP'lilerle doldurmuş, Devlet DP'nin arpalığı haline getirilmişti. İktisadi Devlet kuruluşları, DP yanlısı özel teşebbüs erbabını beslemekle yükümlü kılınmıştı. Cumhuriyet kurulalı beri, bir hükûmetin Orduyu aşağıladığı ilk kez görülüyordu. Ordunun gerekirse, yedek subaylarla yönetileceği söyleniyor ve bu söylentileri yayan devletliler karşısında kimi komutanların yersiz bir alçakgönüllülükle davrandıkları görülüyordu.

Basın, Üniversiteler, Barolar, Meslek kuruluşları, Odalar da, bölünerek elegeçirilmek isteniyordu. Amaca varmak için türlü oyunlar tezgâhlanıyordu. Menderes kendisine karşı tavır alan bilim adamlarını *kara cüppeliler* diye aşağılıyordu. Bölünme ve gerginlik, hergün artıyordu. CHP'ye kurtuluş umudu gözüyle bakanların sayıları da hergün artıyordu. İsmet paşa Mecliste: «*Artık ben bile sizi kurtaramam*» demişti. Yayın yasakları konduğu için, Paşa'nın demeçleri çoğaltılarak gizlice dağıtılıyordu. İktidar-muhalefet ilişkileri, normal sayılmayacak bir noktaya gelmişti. Paşa, iktidarı kurtaramayacağından söz ediyor; Menderes de İnönü'yü yıkıcılıkla suçluyordu. Bunlar iyi işaretler değildi. Paşa, kimin elinden kurtaramayacaktı Demokratları? Paşa, Orduyu mu ima etmişti? Cumhuriyet döneminde Silahlı Kuvvetler politikanın dışında kalmıştı. Ama Osmanlı devletinde, hele Meşrutiyet döneminde Ordu politikanın dışında değildi. İstibdada karşı mücadelede, subaylar önemli roller oynamışlardır. Cumhuriyet tehlikeye girerse, Silahlı Kuvvetler rejimi korumayı görev saymaz mıydı? Yüksek komutanların Demokratların yanında olduğunu söyleyenlerin sayısı az değildi.

Türkiye'nin ciddi bir bunalım geçirdiği açıktı. Muhalefette iken demokrasiye övgüler yağdıran Bayar'lar, Menderes'ler, Koraltan'lar, demokrasinin temel kurallarını çiğniyorlar, elegeçirdikleri iktidarı, ne yapıp yapıp korumaya kararlı görünüyorlardı. Evet, partiler kurulmuştu, ama kafalar değişmemişti. Tepeden inmeci, ceberut Osmanlı yönetiminin yoğurduğu, tek partici, otoriter kafalardı bunlar. Demokrasiyi kısaca tanımlamak gerekse, demokrasi muhalefetin yasal güvence altında olduğu rejimdir derim. Tekelci kafaların kabul edeceği şey değildi bu. Bu kafalar iktidarın eldeğiştirmesini de kabul edemez. Osmanlı toplumunun demokrasi geleneği yoktu. Tek sesli bir toplumdu Osmanlı Devleti. Demokrasi sorununa yaklaşılırken Osmanlı devletinin örgütsel yapısı ve bu yapıdan kaynaklanan yöneten-yönetilen ilişkileri, siyasal gelenekleri olumsuz, tutucu etmenler olarak hesaba katılmalıdır. Ve bu

arada Devlete Sahip Olanlar sınıfının tepeden inmeci, tekelci yönetim gelenekleri asla hatırdan çıkarılmamalıdır.

Özel sektöre ve yabancı sermayeye her türlü kolaylık sağlandığı ve grev yasağı da sürdüğü için, işçiler daha çok sömürülür oldular. Ve Demokrat Beyler takımı iktidarlarını korumak için, saldırgan yığın hareketleri sahnelemeye başladılar. İşi, İnönü'yü taşlatmaya kadar azıttılar. Ve ekonominin dar boğazlara girmesinden doğan sıkıntıları unutturmak için, İngiltere'nin önlerine sürdüğü Kıbrıs anlaşmazlığına dört elle sarılarak, halkı Kıbrıs'la oyalamaya çalışarak, 6-7 Eylül faciasını tezgâhladılar: kışkırtılmış halk yığınlarını Rum kökenli yurttaşlarımız üzerine saldırttılar: kimi kiliseler saldırıya uğradı; mağazalar yağma edildi; cana kıyıldı, ırza geçildi ve tarihimize bir utanç sayfası yazıldı.

Şimdi bu iktidarın çatırdadığı günlerde yaşıyorduk: 28-29 Nisan olayları, 5.5.5. olayları ve Harbiyelilerin yürüyüşü... İsmet paşa, Celâl Bayar ve Menderes'e *artık ben bile sizi kurtaramam* demişti. Devlete sahip olanlar sınıfının asker kanadı, karşı saldırıya geçmek için hazırlanıyordu. Ve 28 Nisan olaylarının aktörleriyle birlikte, Rami kışlasının 88 no.lu koğuşunda tutukluyduk. Bu gençler, Devlete sahip olanlar sınıfının iki kanadı arasındaki savaşımda, kullanıldıklarının kuşkusuz farkında değildiler. *Menderes istifa* haykırışlarıyla kazan kaldırmışlardı, ama parsayı kimler toplayacaktı? Bu iki kanadın da, Halktan yana olmadığını aralarında kaç kişi biliyordu? Türkiye'deki Amerikan üslerine, bu iki kanadın ortaklaşa *evet* demiş olmalarının bir anlamı vardı. Bunu kaç kişi biliyordu? U2 olayına hiç kimse tepki göstermemişti. Ama bir şeyler değişiyordu toplumumuzun derinliklerinde. Görünürde bir takım toplumsal hareketler gelişmeler vardı. Köylerden kentlere göçler, yeni fabrikalar, karayolu ağının gelişmesi vesaire. Ama bu maddesel değişikliklerin sosyal ve kişisel bilince yansıması acaba ne idi?

Gençlerle ilişki kurmuyordum; onlar da benimle ilişki kurmaktan sanki sakınıyorlardı. Halk partili avukatlarla konuşuyor, dertleşiyorlardı. İlk buraya getirildiğimiz gece, yüzbaşıya: *Aybar'ı bu koğuşa koymayın* diyen tutukluyu gözlerim hep arıyordu. Bu karşılıklı uzaklık Menderes'e ilk başkaldıranların ne düşündüklerini öğrenmeme engel olmuştur.

Devlete sahip olanların, yasal ayarlamalarla yürürlüğe koydukları demokrasi bir kez daha çıkmaza girmişti. Devlete sahip olan Paşalar-Beyler, karşılarında gene Paşalar-Beylerden oluşacak bir muhalefet bulunsun istiyorlardı. Yıkıcı ve yapıcı diye muhalefetin ikiye ayrılmış olması, aslında iktidarın, açıklanmayan bu isteğinden kaynaklanmıştır. Çünkü iktidardaki Paşalar-Beyler, muhalefetten rahatsız olunca, Paşa ve Bey arkadaşlarını yıkıcılıkla suçlayarak demokrasicilik oyununa hep son vermişlerdir: Abdülhamit Meclisi bu gerekçe ile dağıtmış, Anayasayı askıya almış; silah zoruyla iktidarı elegeçiren İttihatçı Paşalar ve Beyler, muhaliflerini bu gerekçe ile safdışı etmiş; Atatürk gene bu gerekçe ile Terakkiperver'ci Paşa ve Beylerden kurtulmuş ve kendi kurdurttuğu Serbest Fırka'yı da muhalefetin tehlikeli boyutlara ulaştığı düşüncesiyle kapattırmıştır...

İsmet paşa demokrasisi yukarıki tablodan farklı bir gelişme gösterdi. Sadece sol muhalefet ezildi; Celal Bayar'ın liderliğindeki Paşalar-Beyler muhalefetine ise tahammül gösterildi. Ama bu hoşgörüden iktidar basamaklarını tırmanmış olan Demokratlar, şimdi İsmet paşanın muhalefetinden bunalıyor, CHP'yi yıkıcılıkla, ihtilal hazırlamakla suçluyordu.

İnönü'nün, Bayar ve arkadaşlarının bu oyunbozanlığına karşı bir özel düşüncesi, bir planı var mıydı? Yoksa demokrasi oyununu sonuna dek oynamaya kararlı mıydı? Sanıyorum İsmet paşa, solu işe karıştırmamak koşuluyla, Paşalar-Beyler arasındaki bu tahtaravalliyi sürdürmek eğilimindeydi. 27 Mayıs'tan ve 12 Mart'tan sonra takındığı tavır, bu görüşü doğrular niteliktedir. Kendisinin, Orduyu

yeterince temsil ettiğine inandığı için olabilir. Silahlı kuvvetlerin politikaya karışmasına karşı olduğu izlenimini almışımdır.

Osmanlı Toplumu

Osmanlı toplumunu analiz etmek için, Batı Avrupa toplumları örnek alınamaz. Çünkü tarihsel gelişmeleri başkadır. Bu nereden çıktı denmesin. Buradan bizdeki demokrasi çıkmazına gelmek istiyorum. Birinin geçtiği aşamalardan, öteki geçmemiştir. Örneğin Osmanlı toplumunda Devlet başkadır, toplumlar başkadır, üretim başkadır... Devlet Osmanlıda sadece buyurma gücüdür, *imperium*dur. Hem de sınırsız buyurma gücü. İslâmda Halife, Tanrının yeryüzündeki gölgesidir; Ülülemr'dir. Her Müslüman Tanrıya itaat eder gibi, ona da mutlak itaat'le yükümlüdür. Osmanlı'da Padişah, aynı zamanda Halife olduğu için, Tanrı'dan başka kimseye hesap vermez. Tanrı'ya ise ancak ahrette hesap verecektir. Yani Padişahın buyurma gücü pratikte mutlaktır. Oysa Batıda Kralın karşısında Katolik kilisesi var. Krala tâcını Kilise giydirir ve Hıristiyanlık adına Kralı Kilise, yani Papa *afaroz* edebilir. Çok önemli bir fark. Demek oluyor ki, Batıda Devletin karşısında Kilise var. Bir başka sınırlama da *Komün* hareketinden gelmiştir. X. yüzyılda İtalya'da başlayan ve tüm Batı Avrupa'ya yayılan *Komün* hareketi, Senyörlerin kent işlerine karışmasına karşı koymuş ve Senyörlerden birtakım haklar koparmıştır. Bunlar yazılı belgeler haline getirilmiştir. Bu hareket Batıda çağdaş demokrasinin kaynağıdır. Yani batıda onyüz yıldan beri, (kilise ile ilişkiler bu duruma eklenirse) daha da eskiden beri Devletin buyurma gücü birtakım sınırlamalara bağlanmıştır.

Osmanlılarda Topluluk hakları ancak azınlıklara tanınmıştır. Müslümanlar belediye işlerini Vakıf yoluyla, yani topluluk olarak değil, kişi olarak görürlerdi. Fiyatlara narh konması, esnafın denetlenmesi, bu işlerden çıkan

davalar; temizlik ve zabıta işleri ise, Merkezden atanan Kadı ve İhtisap Ağası tarafından yürütülürdü.* Ayrıca bizde Devletin kamu hizmeti gören bir kuruluş olduğu, hatta, hatta bugün bile Avrupa'daki anlamda gelişmemiştir. Yukarda sözünü ettiğimiz Vakıflar, Tanrı'ya hoş görünmek için kişilerin vücuda getirdiği kurumlardır. Devlet, Devlet gücü, Devlet-Kişi ilişkileri sorunları Avrupa'da başka, bizde başka biçimlerde ele alınmıştır. Avrupa'da tarihsel koşullar, Devlet gücünün GİTTİKÇE DAHA ÇOK SINIRLANMASINI gerektirmiştir. Bizde ise Devlet sadece ve sadece buyurma gücü olarak görülmüştür. Batıda Devleti, Kilise sınırlamıştır; Komün'ler sınırlamıştır; Üniversiteler sınırlamıştır; Denizaşırı Ticaret sınırlamıştır; nihayet demokrasi için, İnsan hakları için, işçi hakları için verilen savaşımlar sınırlamıştır. Ve de burjuva hukukçularının getirdikleri türlü mekanizmalar Devleti sınırlamıştır Batıda. Kuvvetlerin ayrılığı ilkesi başlıbaşına bir güvence anıtıdır. Bizde ise üretim ve üretim dolayında oluşan ilişkiler Devletin buyurma gücünü daha da güçlendirmiştir. Devletin karşısında bugün hâlâ kişiler birer hiçtir. Onların doğal haklarla donatılmış olduğu ve Devletin buyurma gücünün, kişinin özgürlükleri ile sınırlı bulunduğu; Esas olanın Devlet değil kişi ve toplum olduğu görüşü bizde hiç ciddiye alınmamıştır. Devleti elinde tutanlar halka ayak takımı gözüyle bakmışlardır. Anayasalarımız Devleti yönetenleri oldum olası rahatsız etmiştir. Toplumsal olaylardan oldum olası anayasalar sorumlu tutulmuştur. Anayasaya Lüks diyen hukuk hocası başbakanlar; ya da bu Anayasa Devlete özgürlük tanımıyor diyen, darbeci generaller görülmüştür. Demokrasi, hak hukuk, özgürlük, Devlete sahip olanların, diledikleri sınırlar içinde halka ihsan ettikleri nimetler olarak görülmüştür.

Evet izlediğimiz yol başka olmuştur. Bundan dolayı Batı için geçerli olan analizleri, olduğu gibi benimseyerek,

* Osman Nuri Ergin, Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı, İstanbul 1936

sorunlarımıza çözüm aramak sonuç vermeyecek bir iştir. Örneğin Batıdaki sınıflar tablosuna bakarak, bizim toplumumuz için, sözde bilimsel tablolar çıkarmanın bir anlamı yoktur. Osmanlı Devleti, ekilen biçilen toprakların sahibidir. Toprak o çağlarda başlıca üretim aracıdır. Devletin sahip olduğu toprağın rantını ise, Devlete sahip olanlar sınıfı elde eder. (Timar sistemi). Devlete sahip olanlar sınıfı, kent ekonomisini de denetimlerinde tutarlar. (Narh, Gedik, v.b.). Osmanlıda egemen sınıfı bunlar oluşturur. Vilâyetlerde Merkezden gönderilen Devlet görevlilerine, kimi işlerde aracı olarak yardım eden AYAN vardır. En altta ayak takımı: Reaya, Avam... Bugün de egemen sınıf son analizde Asker-Sivil bürokrasidir. Terimin yapacağı çağrışımları önlemek için, bu Asker-Sivil kadroya, DEVLETE SAHİP OLANLAR SİNİFI adını veriyorum. Benzer bir olguya Batıda rastlanmaz. Bundan dolayı Batı ürünü olan DEMOKRASİ bizde oldum olası çıkmazdadır, hep pamuk ipliğine bağlıdır.

Osmanlı Devleti tarih sahnesinden silinmiş; Kurtuluş savaşı; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti; muhalefetin örgütlenmesi; önce Sol muhalefetin, (Yeşil Ordu ve İştirakiyun Partisi), sonra Sağ muhalefetin (Cumhuriyetçi Terakkiperver Fırkası) susturulması ve muhalefetsiz Atatürk iktidarına geçilmesi; Serbest Fırka denemesi ve gene muhalefetsiz Atatürk iktidarı... Sayfaları çeviriyoruz: İngiltere ve Fransa ile ittifak; İkinci Dünya Savaşı; Türk - Sovyet ilişkilerinde ilk bulutlar; Nazi Almanyası ile Dostluk ve Saldırmazlık paktı; Zor yıllar... Milli Şef rejimi için savaş sonrasının sorunları; İsmet paşa Demokrasisi: Gene Paşalar-Beyler arasında tahtaravalli. Sola geçit yok. Paşa, Tan olayından sonra yola gelen Bayar ve arkadaşlarına yeşil ışık yakıyor. Dr. Şefik Hüsnü Değmer ve Esat Adil'in ayrı ayrı kurdukları sosyalist partiler Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatılınca İsmet paşa ile Bayar, ucu pomponlu meçleri ile heyecanlı eskrim karşılaşmalarını sergiliyorlar.

1947 yılı politikamız için hareketli bir yıl oldu. O yıl İnönü iktidarı ulusal bağımsızlığımıza ters düşen ve ulusal varlığımızı ipotek altına koyan bir adım attı: Amerika Birleşik Devletleri ile Askeri Yardımlaşma antlaşması imzaladı. Sovyetler Birliği Türkiye ile Dostluk antlaşmasını feshettiğinden ve Boğazlar, Kars ve Ardahan üzerinde, isteklerde bulunduğundan beri, dirayetli Osmanlı sadrazamlarının izledikleri politikayı anımsatan bir yol tutmuştu: Her fırsatta Amerika'nın ilgisini çekmeye, Sovyetlere karşı güçlü Amerika'nın şemsiyesi altına girmeye çalışıyordu. Bir yabancı devletin şemsiyesi altına girilince, başlangıçta tahmin edilemeyen birtakım gelişmeler başgösterir. Ve sadece dış politikada değil, iç politikada da yeni dengeler kurulur. Truman doktrinine dayalı bir politikaya ayak uydurmamız, bizi uzun yıllar ulusal bağımsızlık savaşımı veren halklarla ters düşürdü. İlk ulusal kurtuluş savaşını vermiş Türkiye, Amerikan emperyalizminin dümen suyunda, örneğin Birleşmiş Milletlerde, 3. Dünya devletlerine sürekli karşı çıkmak zorunda kaldı. En gerici önerileri destekledi.

1947'de imzalanan ilk antlaşmayı başka antlaşmalar izledi ve bilindiği gibi 1952'de Türkiye NATO ittifakının üyesi oldu. Ortak savunma, ortak strateji, Komuta birliği... Artık Emperyalizme ve Kapitalizme karşı ulusça savaşarak Bağımsızlığını kazanmış olan Türkiye'nin yazgısı, Emperyalist Devletlerin eline bırakılmıştı. Türkiye, Amerika'nın ileri karakolu durumundaydı. Bağımsızlık ve ulusun savunma konularındaki Atatürk ilkeleri rafa kaldırılmıştı. Neredeydi *Hattı müdafaa yok, sathı müdafaa var* ilkesi? Neredeydi Büyük Devletlerle askeri ittifak yapılmaması ilkesi? Başkent Ankara'ya Amerikan asker ve sivil misyonları yerleşmişti. Amerikan Gizli Haberalma Örgütü, (CİA), içimize girmişti. Yıllar sonra eski Dışişleri bakanlarından Çağlayangil, CİA'nın Devletin her yerine sızdığını açıklayacaktır.

Amerika ile bu özel ve yakın ilişkiler, iç politika ortamını da olumsuz biçimde etkilemiştir. Çok partili rejime resmen geçilmesini izleyen günlerdeki canlılık, geleneksel akımlar karşısında, solun da sesini duyurmaya çalışmasından ortaya çıkan umut verici girişimler, ikili antlaşmaların sanki ön koşuluymuş gibi, bıçakla kesilir gibi noktalandı. Gerçekten de, Cemiyetler yasasında yapılan değişiklikten sonra, Sosyalist ve sosyal-demokrat partiler kurulmuştu. Gerçek adlı günlük bir sosyalist gazete yayımlanmaya başlanmıştı. Çeşitli Sol eğilim gösteren dergiler çıkıyordu. Sendikalar kuruluyor; işçi toplantıları yapılıyordu. Bu özgürlük ortamı sadece üç beş ay sürdü: Sıkıyönetim komutanlıklarının aldığı kararlarla sosyalist partiler, sendikalar kapatıldı; gazete ve dergiler yasaklandı. İnönü iktidarı Amerika ile ittifak için, zemini hazırlamıştı. Sol partilerin, sol sendikaların ve sol yayın organlarının varlıklarını sürdürdüğü bir Türkiye, Amerika için güvenli bir müttefik sayılmazdı. Sol kanadsız bir çok parti rejimi olmalıydı bizim demokrasi. Ve Truman doktrinini tüm siyasal partilerimiz coşkunlukla selâmladılar.

Bir toplumda düşünce özgürlüğü sınırlandı, sol düşünce yasaklandı mı, uygarlık yolu tıkanmış demektir. Burjuva toplumunun en radikal eleştirisi Sol'dan gelir. Bu eleştiriye olanak tanınmazsa, toplumun sorunlarına geçerli ve aşamalı çözümler getirilemez. Salt düşünce açısından da, belirli bir düşünceye yasak konması, bir tüm olan düşünce özgürlüğünü temelden yok eder. Toplumun düşünsel yaşamı, karşıt düşüncelerin varlığı ile canlılığını korur. Karşıt düşünceden gelen eleştirilerdir ki, düşünceyi tümüyle aşamalı kılar. Politik yaşam ise, temeldeki karşıt sınıf çıkarlarının, karşıt düşünce biçimlerinde yansımasından başka bir şey değildir. Kuşkusuz düşünce düzeyinde bunların sınıfsal kökenlerini ortaya çıkarmak her zaman kolay olmaz.

Amerika'nın ileri karakolu durumunda bulunan bir ülkede, genel olarak sol diyebileceğimiz görüşlere yer olamaz. Örneğin ulusal bağımsızlık konusunu işlemek dost

ve müttefikimize karşı saygısız bir davranış olacağından, ulusal bağımsızlığın çağdışı bir kavram olduğu gerekçesiyle, onun yerine karşılıklı bağımlılık, (interdépendance), görüşü işlenir. Kısacası Waşington'u rahatsız eden tüm konular bozgunculuk sayılarak yasaklanır. 1947'den beri Türkiye bu durumdadır. Hayır, yanlış anlaşılmasın: 1947'den önce özgür bir ülkeydik demek istemiyorum. Rasyonalizm aşamasından geçmemiş, bilime, bilimsel düşünceye uzak kalmış, bir toplum olarak eleştiriye, karşıt görüşlere açık sayılamayız. Hele sosyalizme, sol düşüncelere, egemen çevrelerimizin hiç mi hiç tahammülleri yoktur.

Ama sol düşmanlığı, Amerika ile ittifakımızdan sonra büyük ölçüde artmıştır. Türk Ceza yasasının 141 ve 142. maddeleri, bir kez daha değiştirilerek, hem suç ögeleri son derece lastikli hale getirilmiş, hem de cezalar ağırlaştırılmıştır. Grev hakkını tanıyacaklarını vaadederek iktidara gelen Demokratlar, vaadlerini tutmadıklarından başka, işçilere karşı sert bir politika izlemişlerdir. Demokrat iktidar, düşünce, sanat ve edebiyatı da baskı altına almıştır. Sanatçılar, yazarlar, solculukla suçlanarak hapse atılmıştır. Demokratların iktidarı altında geçirdiğimiz on yıl, Amerika'nın ülkemizde varlığını en çok duyurduğu ve de düşün, sanat, edebiyat yaşamımızın, sendikal faaliyetlerin, en verimsiz on yılı olmuştur. Bunu bir raslantı olarak görebilir miyiz? Olaylar Tarih bilimi açısından değerlendirildiğinde, Emperyalizmin boyunduruğu altındaki ülkelerde, ulusal bağımsızlıkla birlikte, tüm özgürlüklerin yitirildiği, toplumsal dengelerin altüst olduğu, toplumun sağlıklı biçimde gelişme olanaklarından yoksun kaldığı ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal gelişmenin yasası, genel ve kaba çizgisiyle ele alınmakla yetinilir ve ayrıntılara inilmezse, toplum olayları üzerinde bilimsel değerde bilgi sahibi olunamaz. Bilimin ve bilimsel düşüncenin tarih çizgisini saptamanın, özel zorluklar gösteren bir konu olduğunu sanıyorum. Bilim, deneysel bilgilerden oluştuğu için, sınıfsal çıkarlara bağlı bir ideoloji olarak görülemez. Kuşkusuz kölelik ça-

ğı bilimi, ortaçağ bilimi diye sınıflandırmalar yapmak, dolayısıyla bilimi de çağların genel ideolojileri içinde değerlendirmek olasıdır. Benim demek istediğim çağdaş bilimin burjuvazinin çıkarları ile açıklanamayacağıdır. (Stalin zamanında böyle bir saçmalık da yapılmış ve bilim burjuva bilimi ve proletarya bilimi diye ikiye ayrılmak istenmiş ise de, Stalin öldükten sonra, bu saçma iddiayı savunanlar hatalarını itiraf etmişlerdir). Olsa olsa bilimden çıkılarak yapılan yorumlar sınıfsal bir karakter taşıyabilir. Ama yorum Bilim değildir. Bundan dolayı Bilimin ve bilimsel düşüncenin, kendinde bir değer taşıdığını, daha doğrusu nesnel bir olgu olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Böyle olduğu içindir ki, Bilim ve bilimsel düşünce, burjuva toplumunun altyapısını olduğu kadar, üstyapısını da biçimlendiren bir faktör olmuştur. Batı Avrupa'da eleştiriye açık bir düşünce ortamının varoluşunda, bilim ve bilimsel düşünce başrolü oynamıştır. Demokrasinin çağdaş bilimle aynı zamanda gelişmiş olması bir raslantı değildir. Demokrasi, akılcı ve bilimsel düşünceye açık olan bir sistemdir. Batıda eleştirinin temel bir hak olarak tanınmış olması, bilimsel düşüncenin genel olarak toplumsal bilince etkisi olarak görülmek gerekir.

Bizim bahtsızlığımız, tarihimizin demokrasiye de, bilime de kapalı bir çizgi izlemiş olmasıdır. Biz yüzyıllardır Tek İdeolojili bir toplumuz. Osmanlıda bu ideoloji dindi; İslâm dininin Sünni mezhebinin ideolojisi... Günümüzde ise, Burjuvazinin çıkarlarına göre kesilip biçilmiş ve Atatürk'ün adı altına gizlenen, yoz bir batılaşma ideolojisidir. Egemen çevrelerin, Devlete sahip olan sınıfın ideolojisi budur. Üstelik ne demokratik geleneklerimiz; ne eleştiriye, bilimsel düşünceye açık bir kafa yapımız var. 1947'de bu olumsuz geleneklere, bir de Amerikan ittifakının getirdiği yükümlülükler, yasaklar eklenmiştir. Bu koşullarda yeni bir demokrasi denemesi başlıyordu.

12 Temmuz bildirisi ile sonuçlanan İnönü-Bayar pazarlığı, demokrasinin sınırlarını çizmişti: Dış politikada birlik, beraberlik; teokratik sağa ve sola olanak tanıma-

mak, ödün vermemek... Bu konularda Bayar'la anlaşan İnönü, Demokrat partinin, muhalefetini serbestçe yapabilmesinden yanaydı. Sanırım buna karşılık İnönü'yü ve ailesini hedef alan yakışıksız *harfendazlık*ların durdurulması beklenmekteydi. Paşalar ve Beyler sınıfının iki partisi arasında *efendice* bir savaşım. Dört yılda bir, yukarıki sınırlamalar içinde halkın hakemliğine başvurulacaktı.

Mareşal Çakmak'la Görüşme

1946 seçimlerinde Mareşal Fevzi Çakmak da milletvekili seçilmişti. Bu da nereden çıktı demeyin. O yıllarda Mareşal'in ağırlığını demokratlardan yana koyması önemli bir olaydı. İnönü, Genelkurmay başkanı Fevzi paşayı yaş sınırından önce emekliye sevkettirmişti. Buna fena halde bozulan Çakmak paşa, politikaya atılmış ve demokratların listesinde bağımsız aday olarak seçimlere katılmış, milletvekili seçilmişti. Atatürk'ün kendisinden sözederken, adının sonuna *hazretleri* sözcüğünü eklediği, Türk ordusunun bu ünlü mareşalinin, muhalefet saflarına katılmasının, tek parti rejimine karşı olmasından, demokrasiye olan bağlılığından ileri gelmediği biliniyordu. Kendisini erken emekli yapan kişiyi devirmek için politika yapıyordu. Bunu biliyorduk. Bu davranış güzel sayılamazdı, ama dışardan bakıldığında koca mareşalın gene de bir ağırlığı olduğu sanılırdı. 12 Temmuz bildirisinden sonra, Demokrat liderlerle arası açılan Fevzi paşanın, Hikmet Bayur, Sadık Aldoğan, Kenan Öner gibi, Millet partisini kuracak olanlara meyil ettiği görüldü. Bu durum sanıyorum hem demokratları, hem CHP'lileri kaygılandırıyordu. 12 Temmuz bildirisini izleyen günlerde, Özdemir Evliyaoğlu, Mareşal'in bizleri Erenköy'deki evine davet ettiği haberini getirdi. Mareşal, Cami beyin sınıf arkadaşıydı. Kurtuluş savaşında Birinci Büyük Millet Meclisi'nde birlikte görev yapmışlardı. Zekeriya beyle de tanışıyordu. Ama 12 Temmuz bildirisinden hemen sonra Mareşal'in bizlerle ne konuşacağını doğrusu merak ediyorduk.

Özdemir, Mareşal'e sık sık gider, bizleri de ihmal etmezdi. Tan olaylarından sonra tutuklanan Sertel'ler ve Cami beyi hapisanede ziyaret etmiş, yaşı ilerlemiş olan Cami beyi sonradan hemen hiç yalnız bırakmamıştı. Sabiha hanım (Sertel) ve eşim Siret, Özdemir oğlumuz'dan, (Cami bey Özdemir'e oğlumuz derdi), nedense kuşkulanırlardı. Biz ise bu genç irisine, politika heveslisi gözüyle bakardık. Yassıada duruşmalarında, hanımların sezgisi doğrulandı ve akrabası Menderes'e karşı tanıklık yapan Özdemir oğlumuzun, Milli Emniyet ajanı olduğu ortaya çıktı. Ama 1947 yazında Yassıada'dan daha çok uzaklardaydık. Kararlaşmış olan gün ve saatte, Özdemir oğlumuzun eşliğinde Mareşal'in İç Erenköy'deki evine gittik. Bizi loş bir salona aldılar. Biraz sonra Mareşal geldi. Üzerinde kahverengi, yakası ve kenarlarına kordon çekilmiş harcıalem bir sabahlık vardı. Özür diledi, hastaymış. Sonra uzun bir sessizlik oldu. Biz onun konuşmasını bekliyorduk. Sonradan, onun da bizim konuşmamızı beklediği anlaşıldı. Baktı bizden ses çıkmıyor, ev sahibi olarak Fevzi paşa, önce havadan sudan sözetti ve bizlerden gene ses çıkmayınca, Çanakkale savaşı anılarını anlattı. Asker yorucu bir zorlu yürüyüşten sonra, ilk hatlarda mevzilenmiş. Alman generali, Falkenheim mi? bir başkası mı? hatırlamıyorum, o günlerde galiba albay olan Fevzi paşaya ertesi sabah şafakla taarruz emri vermiş; Fevzi paşa askerliğin yorgunluğunu ileri sürdüyse de, kâr etmemiş. Boynu bükük karargâhına dönmüş paşamız. Bu durumda elden ne gelir? Emir emirdir. Şafakla Mehmetçik yorgun da olsa, bitkin de olsa taarruza kalkacak. Kulak kesilmiş dinliyoruz koca mareşali. Fevzi paşa seccadeyi yayıp namaza durmuş: Yarabbi sen yardımcımız ol! Sen Muhammed ümmetini kırdırma diye dua etmiş. Ve sabaha karşı, şimşekler, bir fırtına, bir tufanasa yağmur... Siperlerini meyilli arazide kazmış olan İngilizler sellerle boğuşarak geri çekilirken, bizimkiler sırtlardan şafakla kartallar gibi süzülmüşler düşmanın üzerine ve de düşmanı bozguna uğratmışlar. Mucizeye inanmadığımdan, yağmuru, siperlere dolan sel

sularını bir raslantı saymıştım. Bu anıdan sonra da bizden ses çıkmadığını gören Mareşal: «*Ziyaretiniz beni sevindirdi; bir dileğiniz mi var?*» diye sordu. Şaşırmıştık. «*Siz çağırdınız; biz de geldik*» demedik, diyemedik. Cami bey bir şeyler söyledi: nezaket sözleri. Ve birden bana dönerek: «*Genç arkadaşımızın bu fırsattan yararlanarak, belki zatı alinizden soracağı, öğrenmek isteyeceği hususlar vardır*» demez mi? Hiç beklemiyordum. Böyle bir şey hiç konuşulmamıştı: «*Hayır efendim, bir istirhamım yok*» dedim. Ama mareşal bırakmadı: «*O halde biz sizden soralım: durumu siz nasıl değerlendiriyorsunuz?*» dedi.

12 Temmuz bildirisine Demokrat parti içinde ciddi tepkiler vardı. *Sine-i millete* dönmekten sözediliyordu. O doğrultuda birkaç şey söyleyip, işi kapatmak istedim: Demokrasinin oyuna getirilmesine izin verilmemeli; dürüst yeni bir muhalefet cephesi kurulmalı falan filan... Ve mareşalin yeni muhalefetin lideri olacağı yolundaki, yaygın söylentilerden, elbet haberi olduğu ve yeni bir şey söylemediğim düşüncesiyle: «*Halkın yeni muhalefet saflarına katılmasını, ancak zatıdevletleri sağlayabilir*» anlamında bir şeyler söyledim. Mareşal, birden doğruldu. Sözlerimden memnun olmadığı belliydi. İşaret parmağı ile tetiğe basar gibi yaparak: «*Ben yokum bu işlerde*» dedi. Donmuş kalmıştım. Şiddete başvurulmasını asla kastetmediğimi; şiddet yanlısı olmadığımı; maksadımın sadece dürüst bir muhalefetin kurulması olduğunu, söylemeye çalıştım. Nezaketen «*elbet, elbet*» diye yanıtladı. Ve sonra Sovyetler Birliği aleyhinde atıp tuttu. En kaba türden anti-komünist bir nutuk çekti koca paşa. Söylev bitince izin istedik. Sokağa çıkar çıkmaz, Özdemir oğlumuz: «*Mareşal hasta; son günlerde de üstelik sinirleri bozuk*» diyerek, Mareşal'in aile yaşamına dair birtakım ipesapa gelmez hikâyeler anlattı. Açık veren birinin üzerine gidemem. Huyum böyledir. Utanırım. Sesimi çıkarmadım. Zekeriya bey, Özdemir oğlumuza takıldı. O da pişkince karşıladı bu şakaları. Özdemir'i kimse ciddiye almadığı için, mesele kapandı. Kapanmasına kapandı ama, yıllar sonra Yassıada duruşma-

larında Özdemir oğlumuz Mit ajanı olarak, akrabası Menderes aleyhine tanıklık yapınca, bizlerin ne derece saf kişiler olduğumuz ortaya çıktı: Yırtıcı hayvanların, kuşların, zehirli sürüngenlerin arasında, hiçbir korunma tedbiri almadan dolaşıyorduk. Sonradan bir komploya kurban edilmek istediğimizi anladık: Bu işe Özdemir oğlumuz memur edilmişti. Bize gelip Mareşal sizi bekliyor demiş; Mareşale de Cami bey, Zekeriya bey ve Aybar sizden randevu istiyorlar demiş ve buluşmayı sağlamıştı. Bu ziyaretler sürseydi, *Mareşal komünistlerle işbirliği yapıyor* iddiası üzerine, istenilen senaryo sahnelenebilecekti... Mareşal buna fırsat vermedi. Tahmin ediyorum ki, Mareşal'in Özdemir'in Mit ajanı olduğundan haberi vardı. Özdemir'in ziyaretleri üzerine, Ordu Haber Alma servislerinin Mareşali uyarmış olması kuvvetli bir olasılıktır. Tepki bundan ileri gelmiş olabilir.

Bu vesileyle Mareşalin üzerimde olumlu bir etki yapmadığını da söylemeliyim. O günden sonra bir daha karşılaşmadım kendisiyle. Ama tek bir konuşmadan da insanın ölçüsü alınabilir. Mareşal Fevzi Çakmak paşa *hazretleri,* ufku sınırlı, alelâde bir insandı bence. O günkü konuşmaları, mahalle kahvesi konuşmaları düzeyini hiç aşmadı.

DEMOKRATLARIN DEMOKRASİSİ

Amerika'nın ağırlığı, hergün biraz daha çok duyuluyordu. Demokratlar iktidara henüz gelmişlerdi ki, Amerika bizden Kore'ye asker göndermemizi istemiş, Demokratlar da bu isteği, Meclisten geçirmeden kabul etmişlerdi. Olayı protesto eden Barışseverler Derneği yöneticileri tutuklanmış, ağır hapis cezalarına çarptırılmıştı. Bizim dostlarımızdı bunlar: Behice Boran, Adnan Cemgil, Muvakkar Güran... Genel af'tan yararlanarak Nazım'la hapisten yeni çıkmıştık. Behice, Barışseverlerin başkanıydı. Kuzguncuk'taki bizim evde akşam yemeği için toplanmıştık. Nazım da vardı. Bir ara Barışseverlerin bildirisi de konuşulmuştu. Arkadaşlarımız iki gün sonra tutuklandılar. Bildiride yasalara aykırı hiçbir şey yoktu. Tersine alınan kararın bir savaş kararı olduğu ve bu nedenle Meclisten geçirilmesinin gerektiği savunuluyordu. Aşağı yukarı Halk Partisi'nin tezleriydi bunlar.

Demokratlar, bir ara işbirliği yapmak istedikleri solu kökünden temizlemeye kararlı görünüyorlardı. 141 ve 142. maddeleri değiştirmişler, kanun metnini istedikleri olaya uygulanacak biçimde lastikli hale getirmişlerdi. Ve de cezaları ölüme kadar arttırmışlardı. Ardından o güne kadar yapılmış en büyük tutuklama gerçekleştirildi: Yasadışı komünist partisine mensup oldukları iddiasıyla yüzden çok kişi tutuklandı. Kovuşturma, soruşturma ve yargılama yıllarca sürdü ve Zeki Baştımar'la arkadaşları ağır hapis cezalarına çarptırıldılar.

Sol nedir? Komünizm nedir? Sosyalizm nedir? Bu konuda suç olan nedir? Ne suç değildir? Bilen yoktu. Yetki-

liler, basın, her vesileyle solu kötülüyor, solcuların Sovyet casusu olduklarını söylüyor, kamuoyunu sürekli baskı altında tutuyordu. Bir zaman geldi ki, savcılar başta, herkes, her yerde orak-çekiç arar oldu. Dergi başlıkları, sergilenen resimler, evriliyor çevriliyor, her kıvrımda orak-çekiç görülüyordu. Kollektif bir çılgınlıktı bu. İhbarlar yapılıyor, insanlar sorguya çekilip, tutuklanıyordu. Komünistlik suçlaması ile tahliye davaları, boşanma davaları açılıyordu. Hayır, abartma değil gerçek. Ne on yıldı o yıllar... Solda ne bir ses, ne bir nefes. Ama hiç kimse umudunu yitirmemişti. Güzel günlerin mutlaka geleceğine inanıyorduk. Aramızda toplanarak, insanlığa olan inancımızı tazeliyorduk.

İnönü iktidarını bile aratıyordu demokrat efendiler. 1947'de Zincirli Hürriyet'i çıkarmıştım. Amerika'nın Türkiye'ye el uzattığı günlerdi. Zincirli Hürriyet'te şunları yazabiliyorduk: *«Tarihimizin en kritik anlarından birini yaşıyoruz: İstiklâlimiz tehlikededir. Ve işin korkunç tarafı şudur ki, istiklâlimize kastedenler bu sefer ordularla değil de, bir yardım teklifinin yaldızlı paravanası arkasına gizlenerek üzerimize yürüdükleri için, Türk milleti kuşkulanmıyor. Ve mahirane, mahirane olduğu kadar hainane bir propaganda da, bu kuşkusuzluğu arttırmaya, hatta istiklâlimize kastedenleri bir kurtarıcı gibi göstermeye çalışıyor. (...) Bilmeliyiz ki, Amerikan yardımı söylendiği gibi bir altın halka değildir. O, bedelini ergeç kanımızla ödeyeceğimiz bir esaret zinciridir. Amerika yüz elli milyon dolar mukabilinde biliyormusunuz bizden ne istiyor? Üçüncü dünya harbinde Polonya'nın bu harpteki rolünü oynamamızı. Ve bunun içinde şimdiden Amerika'ya teslim olmamızı... Hayret etmeyiniz! Evet istediği budur... Zaten Amerikan çevreleri bunu gizlemiyorlar... Akıl hocaları ve yarı resmi sözcüleri sayılan Walter Lipmann, bundan yedi sekiz ay evvel şöyle yazıyordu: 'On seneye kadar Sovyetlere karşı harbe gireceğiz. Bu harbin siklet merkezlerinden biri, belki de en mühimi Yakın Şark ve Boğazlar bölgesi olacaktır (...)' Aynı zat dün de şunları yazdı: 'Amerika'nın kendi kuvvetleriyle Sovyet Rusya'yı çember içine*

*almaya kalkışması bir çılgınlıktır. Buna ne mali kudreti yeter, ne de halkı razı olur. Ama aynı şeyi başka yoldan yapmak da pek âlâ mümkündür. Amerika dünyanın şu üç stratejik noktasını nüfuzu altında bulundurmakla iktifa etmelidir. Bu noktalar Almanya, Türkiye ve Japonya'dır. Sovyetlere karşı girişilecek bir harpte, bu noktalar sıçrama tahtası olacaktır.'»**

50'li yıllarda aynı şeyleri yazma olanağı kalmamıştı. Teslimiyet politikası batağına gırtlağına kadar gömülen Demokrat iktidar, Amerika'nın Türkiye hakkındaki planlarının açıklanmasına izin veremezdi. Galiba otuz yıl sonra gene aynı noktaya geldik.

Demokrat parti iktidara geldiğinde, küçümsenmeyecek altın ve döviz rezervleri buldu Merkez bankasında. Türkiye, Kore'ye asker gönderiyor. Borç karşılığında ödün politikası hızlanıyor. Borçlar kabardıkça açıklar büyüyor; Türkiye hem ekonomi bakımından, hem politikada gittikçe daha bağımlı bir ülke haline geliyor. *Yabancı sermayeyi teşvik yasası* ve *Petrol yasası...* ABD ile imzalanan ikili antlaşmaların sayısını kimse bilmiyor. Bunlardan pek çoğunun yazılı bir metne dayanmadığı, Fatin Rüştü'nün ya da Köprülü'nün *oluru* ile yürürlüğe girdiği sonradan ortaya çıkacaktır. Türkiye kurulan Amerikan üsleri ile Amerika'nın bir ileri karakolu durumuna gelmiştir. O güne kadar bilinen en kalabalık sol tevkifatı yapılıyor.

1954 seçimleri de DP'nin başarısı ile sonuçlanıyor. Ama bundan sonra artık DP gittikçe dikleşen bir *sathı mail* üzerindedir. İktidar 6-7 Eylül olaylarını tertipleyecek kadar aklını yitirmiştir. İktidar - Muhalefet ilişkileri hızla gerginleşmektedir. 1957 seçimleri Türkiye'nin mali ve ekonomik iflasın eşiğine geldiği bir döneme rastlar. DP gene iktidarda kalır ama bir hayli zayıflar. Alacaklılar yeniden borç vermek için ağır koşullar ileri sürmektedir. Türk lirası Amerikan doları karşısında devalüye edilir. (2.80'den 9.50'

* Zincirli Hürriyet, 5 Nisan 1947.

ye düşer hatırımda yanlış kalmadıysa). Türkiye, Amerika'nın iyice avucu içindedir. Soğuk savaş rüzgârlarının en sert estiği bir ülke haline getirilmiştir Türkiye. İşsizlikten, pahalılıktan bunalan halkı, Demokratlar laiklik ilkesini büsbütün bir yana iterek, kendilerine bağlama yolunu tutuyorlar. 141. maddeye ölüm cezası da ekleniyor. 1960 yılına gelindiğinde halk köylerde, mahallelerde, camilerini, kahvelerini ayırmıştır. Türkiye Demokrat yanlısı ve CHP yanlısı olarak iki düşman kampa ayrılmıştır. Tıpkı Meşrûtiyet'te İttihatçı İtilafçı diye ikiye bölündüğü gibi... Menderes, İnönü'yü halkı kışkırtmakla suçlamakta, İnönü de Menderes'i Saidi Nursi'ye yeşil ışık yakmakla suçlamaktadır. Vatan Cephesi kurulmuştur. Menderes bizden olanlar Vatan Cephesine yazılır demekte, Cepheye yazılanların adları radyodan listeler halinde ilan edilmektedir. Vatan Cephesine yazılmayanların vatansız sayılacağı, yani hain gözüyle görüleceği anlaşılmaktadır. Ayrıca bir de *Tahkikat Komisyonu* kuruluyor. Savcı ve yargıçların kimi yetkileriyle donatılan bu komisyon, gazete kapatabilecek, evlerde arama yapabilecek ve tutuklama kararı verebilecektir; yayın yasağı koyabilecektir. Bayar - Menderes - Gedik üçlüsü bir dikta rejimi kurmuşlardır. Basın, Üniversite, Barolar, Öğrenci dernekleri iktidarın göz dikeni haline gelmiştir. Menderes profesörlerden *kara cüppeliler* diye sözetmekte, yola gelmeyenleri açıktan açığa tehdit etmektedir. O günlerde Hüseyin Nail Kubalı demokratların boy hedefidir. Menderes, Komutanları da dize getirmiştir. Kara Kuvvetleri Komutanı Gürsel paşanın Milli Savunma bakanına yolladığı mektup üzerine izinli sayıldığı ve İzmir'e gittiği öğreniliyor. İsmet paşanın başına taş atılıyor. Bindiği tren Adana'ya sokulmak istenmiyor. Bunlar gereksiz ve tehlikeli hırçınlıklardır. Ankara'ya çağrılan profesör Ali Fuat Başgil'in itidal önerilerine, Celal Bayar'ın *dere geçilirken at değiştirilmez* yanıtını verdiği söyleniyor. İsmet paşanın konuşmaları yasaklandığı için, makinada çoğaltılıp elden ele dolaştırılıyor. Bazıları da Ordunun duruma müdahale edeceğini söylüyorlar. Gerçi bir

kaç yıl önce bir *dokuz subay* olayı olmuştu, ama bugün buna kimse ihtimal vermiyor. Komutanlar hükümete bağlıdır deniliyor. Bir zamanlar Milli Şefe karşı başkaldırmış olanlar, bugün kendileri muhalefete tahammül gösteremez olmuşlardır. *Muhalefet elbet gereklidir, ama bunlarınkisi yıkıcılık* diyorlar.

Demokrat Parti iktidarının ilk yılları, savaş döneminin sıkıntılarını unutturan bir bolluk içinde geçti. Halkın büyük bir kesimi bunu, Demokratların becerisine borçlu olduğumuzu sandı. Oysa daha önce de belirtildiği gibi, iktidara geldiklerinde Demokratlar, savaş yıllarında birikmiş, önemli miktarda altın ve döviz rezervleri buldular. Bundan başka ilk yıllarda dış kredi ve yardımlardan, ödemesiz olarak yararlandılar. Demokrat iktidar böylece, hiçbir Cumhuriyet hükûmetine nasip olmayan mali olanaklara sahip olarak işe başladı. Ayrıca 1948'de başlayan tarımda makinalaşma hareketi, ekilen alanların genişlemesine yol açtı ve elverişli hava koşulları birkaç yıl üst üste iyi ürün alınmasını sağladı. Kore savaşının neden olduğu yüksek dünya konjonktürü de, Demokratların işine yaradı. Böylece ulusal gelirde, özellikle tarım kesiminde, önemli bir artış oldu. Bu gelişmeler, 1954 genel seçimlerinde Demokrat Parti'ye puan sağladı: 1950'de geçerli oyların % 53.3'ünü almış olan Demokratlar, 1954'de bu oranı % 56.6'ya yükselttiler. CHP, % 39.9'dan, % 34.8'e düştü.

Ama Demokrat iktidar için, mutlu ve umutlu günler, bir dört yıl daha devam etmedi: Tarıma açılan toprakların sınırına gelindi; borç ödemeleri başladı ve büyüyen dış ödemeler açığı ile enflasyon, ekonomiyi dar boğazlara soktu. İlk yılların liberal politikası yerini gittikçe artan kontrollere bıraktı. Ekonomimiz adeta günlük önlemlerle zorla yürütülen dengesiz bir hal aldı. Türkiye mali iflasın eşiğine geldi.

Bu durum da yansıdı genel seçimlerde: 1957'de DP'nin oy oranı % 47.3'e düştü. CHP % 40.6'ya yükseldi. Demok-

ratlar iktidarda kaldılar ama, tehlike çanları çalıyordu. Dış baskıların da etkisi ile, bir istikrar politikası uygulanmaya başlandı: Türk lirasının dış değeri düşürüldü; emisyon ve banka kredileri sınırlandı. Bu önlemler karşılığında önemli miktarda dış kredi sağlandı.

Demokrat parti sözcüleri her şeyin yakında düzeleceğini, enflasyonun belinin kırılacağını, bolluk ve refahın geri geleceğini söylüyorlardı ama, yüreklerine korku düşmüştü: İktidardan düşme korkusu... 1946'da çok partili rejime geçilmişti; ama kafalar hâlâ tek parti kafasıydı. Devleti öz mülkü sayan Osmanlıdan arta kalmış, yönetici bürokrat sınıfın buyruğu ile demokrasi kuruluyordu. Elbet birtakım sosyo-politik etmen bürokrat sınıfını buna zorlamıştı. Ama kararı o almıştı; demokrasi onun buyruğu ile ve yukarıdan aşağı kuruluyordu. Oysa demokrasi aşağıdan yukarı bir tarih süreci içinde kurulur. Resmi topluma karşı, sivil toplumun sürdürdüğü mücadelenin ürünüdür demokrasi. Kültürü ile, örgütlenme biçimi ile... Bundan dolayı demokrasiyi kısaca tanımlamak gerekirse, muhalefet rejimidir deriz. Muhalefetin temel hak olması, yalnız demokraside vardır. Ortaya atılan iddialara karşı çıkmak, doğruyu aramanın ve bulmanın tek yoludur. Bilimin ve demokrasinin tuttuğu yol da budur. Oysa bizim bürokrat sınıfın, kendi içinde bile muhalefete tahammülü yoktur. İttihat ve Terakki *komitacısı* Celâl Bayar'ın başını çektiği Demokrat iktidar, 1957 seçimlerinden sonra, İnönü CHP'sini ayaklanma tertipleri içinde olmakla suçlamaya başladı. 1946'larda buna benzer suçlamaları CHP, muhalefetteki DP'ye yöneltmişti.

Ekonominin darboğazlara girmesi, Demokratların liberalizme olan güvenlerini sarsmış mıydı, bilinemez ama, aldıkları önlemler yüzünden, halkın güvenini yitirmek korkusu içinde oldukları kuşkusuzdu. Enflasyon, yurtta zaten adaletli olmayan gelir dağılımını büsbütün adaletsiz hale getirmişti. İşsizlik, gizli ve açık biçimleriyle ağır bir sorun halini almıştı. İlk yıllardaki bolluktan eser kalmamıştı. Halk Demokratlardan acaba yüz mü çeviriyordu?

Durumdan iş çevreleri de memnun değildi: Fiyat mekanizmasının bozulması iş çevrelerini rahatsız etmişti. Döviz darlığı yüzünden dış ticaretin sınırlanması ve liberal ekonomiden, bürokratik kontrollerin ağır basmaya başladığı bir çeşit güdümlü ekonomiye yönelinmesi, 1950'den beri hızla gelişen komprador burjuvaziyi tedirgin ediyordu. Alınan önlemler şikâyetlerin daha da artmasına neden olmuştu. Böyle bir ortamda CHP muhalefetinin gittikçe sertleşmesi, Demokratları çileden çıkarıyordu. Onlar da CHP'yi suçluyorlardı. Bizde adettir: İktidarlar, başarısızlıklarında muhalefeti sorumlu tutarlar. İş, söz düellosundan eylem alanına kaydı. Demokratlar, CHP'nin muhalefet haklarını fiilen engellemeye başladılar. Uşak ve İstanbul'da Topkapı'da DP'li kalabalıklar İnönü'ye saldırdılar; İnönü'nün Konya'ya gidişinde de olaylar çıktı. Polis göz yaşartıcı bomba kullandı.

Demokratların şiddet kullanma pahasına da olsa, iktidarı CHP'ye bırakmamaya kararlı oldukları belli oluyordu. 6 - 7 Eylül olaylarının tertipçisi, yaşlı *komitacı*nın hazırladığı senaryo, çok geçmeden perde perde sahnelenmeye başladı: Önce Vatan Cephesi kuruldu. Demokratlar, yandaşlarını bir cephe oluşturmaya çağırdılar. TRT her gün Vatan Cephesine katılanların adlarını açıklıyordu. Bu seçim öncesinde bir çeşit plebisitti: Bizden olanlar Cephe'ye *evet* desin... Peki *evet* demeyenlere, yani Vatan Cephesine girmeyenlere ne sıfat verilecekti? Bunlar vatansız, hain mi sayılacaktı? Kim bilir, yaşlı *komitacı* birtakım yasal! önlemler de tasarlıyordu. Belki de sadece, *vatansız* damgasını yememek için vatandaşların yığınlar halinde Vatan Cephesine yazılacağı umuluyor ve böylece CHP'ye gözdağı verileceği düşünülüyordu. Maksat ne olursa olsun, sahnelenen kötü bir oyundu.

Arkadan Tahkikat Komisyonu geldi. Sözde Meclis içtüzüğü uyarınca kurulmuş bir Meclis komisyonuydu bu. Gerçekte muhalefeti sindirmek, etkisiz hale getirmek amacı güden ve olağanüstü yetkilerle donatılmış, Anayasa dışı bir siyasal kuruldu. 15 DP'li milletvekilinden oluşan bu

kurul, savcı ve yargıçlara tanınan kimi yetkileri kullanabilecek, gazete kapatabilecek, kişisel kâğıt ve eşyalara el koyabilecekti. Kararları kesin olacak ve ilk sorgu niteliğinde olan bu kararların icrasında ihmal ya da suistimali görülenler, 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaklardı.

Demokrat iktidar bir üçüncü adım daha atmıştır. 5 Mart 1959 günü Amerika ile imzalanan İkili Anlaşmaya dayanarak, *silahsız dolaylı saldırı* karşısında bulunduğunu ileri süren hükümet, Amerika'dan yardım istediğinde, Amerika silahlı kuvvet dahil, tüm gücüyle hükümetin yardımına koşacaktır. Amerika, İran ve Pakistan'la da buna benzer anlaşmalar imzalamıştı. Bu anlaşmalar, Amerika'nın dünyaya egemen olma yolundaki plânlarının birer parçasıydı. Amerika, çıkarı bulunduğu Ortadoğu ülkelerinde kendine bağlı hükümetleri iktidarda tutmaya ve bu bölgede Amerikan aleyhtarı hareketleri ezmeye kesin kararlıydı. *Silahsız dolaylı saldırı* formülü ile Amerikan aleyhtarı hareketlerin kastedildiği pek açıktır. Bu madalyonun bir yüzü; öbür yüzü, o günlerin iç politika koşullarında, Demokratların bu anlaşma ile, CHP muhalefetini sindirmek istemiş olmaları da mümkündür. 6-7 Eylül olaylarını tezgâhlayanlardan her kötülük beklenebilirdi. Nitekim Anlaşma onaylanmak üzere Meclis komisyonuna geldiğinde, CHP sözcüsüne DP'li bir milletvekilinin verdiği yanıt, iktidarın bu anlaşmayı hangi maksatlarla kullanabileceğini gözler önüne sermiştir. Ecevit'in *silahsız dolaylı saldırı* formülünün açık olmadığını söylemesi üzerine, DP milletvekili Burhanettin Onat: «*Muhalefet, karışıklık çıkarmaya kararlı olduğu için, endişe duyuyor*» demiştir. O günlerde DP'lilerin ısrarla, *CHP'nin dış politikada yansızlık istediği* yolunda söylentiler çıkarması dikkat çekiciydi. DP'liler Amerika'ya, *Biz senin biricik sadık dostunuzuz* demek mi istiyordu? İsmet Paşa da bunu böyle değerlendirmiş olmalı ki, Mecliste bütçe dolayısıyla yaptığı konuşmada, Batı yanlısı politikayı kendilerinin başlattığını vurgulayarak şunları söylemek gereğini du-

yuyordu: «*Biz*, diyordu İnönü, *İkinci Cihan Harbi'nin başından beri, Türkiye'nin müdafaasını Batı alemi ile aynı safta görmüşüzdür. İkinci Dünya Harbi'nden sonraki yeni şartlar altında da, memleket müdafaasının Batı demokrasileri içinde kalmamız suretiyle mümkün olacağına inanmışızdır. Memnuniyet verici husus şudur ki, demokratik hayata girmemizden sonra bu telakki, bütün siyasi partilere mâlolmuştur.*» İsmet paşa Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerimizi de şöyle özetliyordu: «*Birleşik Amerika NATO'dan evvel yardımcımız, NATO içinde müttefikimiz, CENTO içinde ittifakın teşvikçisi ve bunlardan başka iktisadi, mali alanda kuvvetli desteğimiz olmuştur. Amerika ile münasebetlerimizin milletten millete olduğu gerçeği zedelenmemelidir.*»*

Paşa, CHP'nin Amerikan dostluğunun mimarı olduğunu böylece kanıtladıktan sonra, muhalefetini gitgide sertleştirmiştir. Türkiye'yi ABD *himayesine* CHP'nin soktuğu, herkesin bildiği bir gerçekti. Ama bunun yıllar sonra, CHP'nin iktidara gelme olasılığı belirdiği sırada vurgulanması, Amerika'ya güvence vermeyi amaçlıyordu: *Biz de en az DP kadar, senin sadık dostunuz* anlamına geliyordu. Bu *iman tazeleme*den sonra İnönü, hemen her konuşmasında hükümete çok sert biçimde saldırmaya başladı. Bizde, politikada, iki suçlama konusu vardır ki, muhatap olanı ağır biçimde yaralar. İrtica ve komünistlik. Bürokratlar sınıfının, hele asker kolu bu konuda çok duyarlıdır. Gericilik suçlaması, Şeyh Vahdeti'leri 31 Mart'ları, Aznavur, Delibaş isyanlarını, Kubilay olayını akla getirir. Büyük bir tehlike sayılır. Komünistlik de Rusya ile çağrışım yapar. Sovyetlerin, Türkiye'ye el açmasına olanak hazırlamak olarak yorumlanır. Ve işte İsmet Paşa, Menderes'i irticaya yeşil ışık yakmakla, Saidi Nursi'ye kanat germekle suçluyordu: Menderes diyordu, seçimlerde Saidi Nursi'den yararlanmayı tasarlıyor. İsmet Paşa'nın gericilik olaylarına alerjik olan çevrelere seslendiği bes-

* Cumhuriyet, 26.2.1960.

belliydi. Menderes, Paşayı sözlerini geri almaya çağırdı; «*irtica uydurma bir hikâyedir*» dedi. İrticaya arka çıkmak, Saidi Nursi'yi devreye sokmak gibi suçlamalar, hele İsmet paşa tarafından ileri sürülmüşse, şakaya gelmezdi. Menderes bunu iyi bilirdi. Karşı saldırıya geçti ve paşayı yıkıcı hareketler hazırlamakla suçladı.* Bu karşılıklı suçlamalar sonucundadır ki, Tahkikat Komisyonu kurulması kararlaştırıldı.

Liderlerin karşılıklı suçlamaları, tüm dikkatlerin bir noktada toplanmasına neden olduğu için, bir başka demeç üzerinde hemen hiç durulmadı. Oysa önemliydi. Siyasal Bilimler Fakültesi Öğrenci Derneği Başkanı: «*Devrimci gençler olarak sabrımız taşmıştır*» dedi. Gençlik kuruluşlarının irtica ile savaşacaklarını söyledi. Bu demeç olayların sonraki gelişmeleriyle ne derece ilgilidir bilmiyorum. O günlerde DP sorumluları bu demeçle CHP arasında bir bağ kurduysalar da olayı abartmadılar.

Nisan ayının ortalarına gelindiğinde, hava iyice elektriklenmişti. Ordunun bu gidişata kayıtsız kalamayacağı söyleniyordu. 1958'in başlarında kamuoyunun *9 subay olayı* diye bildiği olay anımsanıyordu. 9 subay gizli örgüt kurmak suçuyla yakalanmışlar, pek çok subay hakkında soruşturma açılmıştı. Ama artık soruna kapanmış gözüyle bakılıyordu. Ordunun başındaki yüksek rütbeli komutanlar, iktidara bağlı görünüyorlardı. Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel Paşa'nın yazdığı mektup ve görevden ayrılması önemli bir olaydı kuşkusuz, ama ordunun harekete geçeceği, hele emir ve komuta zinciri dışında bir darbe girişiminde bulunabileceğine ihtimal verilmiyordu. Nasıl bir çözüm diye sorulduğunda, hemen herkes, erken seçim yanıtını veriyordu. Paşa da ısrarla bunu söylüyordu. Yapılacak seçimleri CHP'nin kazanacağına inanıyordu. İnönü şöyle diyordu: «*Demokratik rejim ve dürüst seçim davasında, İstiklâl mücadelesinde olduğu gibi başarıya ermek, milletçe iktidarımız dahilindedir.*»

Evet bu böyle gidemezdi. Devlet mali iflasın eşiğine

* Cumhuriyet, 9 ve 17 Ocak 1960.

sürüklenmiş ve ekonomimiz yabancı kurumların, yabancı devletlerin denetimi altına girmişti. Silahlı Kuvvetlerimiz de NATO'ya bağlanmıştı. Savaşta bir Amerikalı başkomutanın buyruğunda savaşacaktık. Ankara'da biri asker, biri sivil iki Amerikan misyonu vardı. Amerika ile imzalanan ikili anlaşmaların bize ne gibi külfetler yüklediğini bilmiyorduk. Bunların çoğu Meclisten geçirilmemişti. Sonradan ortaya çıktı ki, bunlardan bir kısmı yazılı bile değilmiş. Fatin Rüştü Zorlu, *kabul* demiş ve anlaşma yürürlüğe girmiş. Anayasa, hak hukuk, rafa kaldırılmıştı. Devlet, DP demekti, daha doğrusu DP'nin kodamanları demekti. Bayar, Menderes, Zorlu, Polatkan ve Gedik; ama asıl eski komitacı Bayar ve Menderes... Memleketi bu ikili yönetiyordu. Kışkırtmalar, sorumsuz davranışlar, partizanlık yurdu ikiye bölmüştü, camiler, kahveler bile ayrılmıştı. Şimdi Vatan Cephesi bu bölünmeyi daha tehlikeli hale getiriyor, ulusu resmen iki düşman kampa ayırıyordu: Vatan Cephesine kayıtlı olanlar ve Vatan Cephesi dışında olanlar, yani vatana bağlı olanlar ve hainler... Menderes iktidarı Devlet kademelerini DP'lilerle doldurmuş, Devlet DP'nin arpalığı haline getirilmişti. İktisadi Devlet Kuruluşları, DP yanlısı özel teşebbüs erbabını beslemekle yükümlü kılınmıştı. Cumhuriyet kurulalı, bir hükümetin Orduyu aşağıladığı ilk kez görülüyordu. Ordunun gerekirse yedek subaylarla yönetilebileceği söyleniyor ve bu söylentileri yayan devletliler karşısında kimi yüksek komutanların alışılmadık bir yumuşaklık gösterdiklerine tanık olunuyordu.

Basın, üniversiteler, barolar, meslek kuruluşları da ele geçirilmek isteniyordu. Amaca varmak için türlü oyunlar tezgâhlanıyordu. Menderes kendisine karşı tavır alan bilim adamlarını *kara cüppeliler* diye aşağılıyor, vekâlet emrine aldırıyordu. Bölünme ve gerginlik, her gün artıyordu. CHP'ye kurtuluş umudu gözüyle bakanların sayıları da her gün kabarıyordu. İsmet Paşa'nın Mecliste: *«Artık ben bile sizi kurtaramam»* dediği günleri yaşıyorduk. Yayın yasakları konduğu için, Paşanın demeçleri ba-

sında yer almıyor, partililerce çoğaltılarak gizlice dağıtılıyordu. İktidar-muhalefet ilişkileri, çoktan normal sayılamayacak bir noktaya gelmişti. Paşa, iktidarı kurtaramayacağından söz ediyor; Menderes de İnönü'yü yıkıcılıkla suçluyordu. Paşa kimin elinden kurtaramayacaktı Demokratları? Paşa, Orduyu mu ima etmişti? Cumhuriyet döneminde Silahlı Kuvvetler politikanın dışında kalmıştı. Ama Meşrutiyet döneminde Ordu politikanın içindeydi. İstibdada karşı mücadelede, subaylar önemli roller oynamışlardır. Sonra hükümetler devirip, hükümetler kurmuşlardı. Silahlı Kuvvetler, içinde bulunduğumuz koşullarda harekete geçmezler miydi? Gerçi yüksek komutanlar iktidarın emrindeydi. Ama albaylar, yarbaylar? Daha küçük rütbeliler ne düşünüyorlardı? Meşrutiyette *Halaskâr Zabitan* grubu ve Babıâli baskını küçük rütbeli subayların hareketiydi. Hürriyetin ilânına neden olan hareketlerde yer alanlar da yüzbaşı rütbesinde olan subaylardı.

Türkiye'nin ciddi bir bunalım geçirdiği açıktı. Muhalefette iken demokrasiye övgüler yağdıran Bayar'lar, Menderes'ler, Koraltan'lar, demokrasinin temel kurallarını çiğniyorlar, ele geçirdikleri iktidarı, her ne pahasına olursa olsun bırakmamaya kararlı görünüyorlardı. Evet, partiler kurulmuştu, ama kafalar değişmemişti. Tepeden inmeci, ceberrut Osmanlı yönetiminin yoğurduğu, tek partici, otoriter kafalardı bunlar. Demokrasiyi kısaca tanımlamak gerekse, demokrasi muhalefetin yasal güvence altında olduğu rejimdir, derim. Tekelci kafaların kabul edeceği şey değildi bu. Onların defterinde muhalefete yer yoktu. Bu kafalar, iktidarın el değiştirmesini de kabul edemezdi. Osmanlı toplumunun demokrasi geleneği yoktu ki, subayların kafasında bu gibi kavramlar oluşmuş olsun. Karşıt fikire saygı, iktidarın el değiştirmesi gibi fikirler yüz yıllara varan uygulamaların ürünüdür. Oysa Osmanlı toplumu tek sesli bir toplumdu. Demokrasi sorununa yaklaşılırken geleneklerimizdeki başıboşluk ve Osmanlı devletinin örgütsel yapısı asla gözardı edilmemelidir. Devlete Sahip Olanlar sınıfının (bürokrasimizin) tepeden inmeci,

tekelci yönetim gelenekleri de asla hatırdan çıkarılmamalıdır.

Demokrasi Sorunu

Türkiye'de özgürlük adına yapılan mücadele yeni değil bilindiği gibi. Padişah ile Beyler arasında (Ayan) düzenlenen Senedi İttifak 1807 yılında imzalanmıştır. Saltanatın yetkilerinin bizzat padişahın kendisi tarafından tab' aya tanınan haklar dolayısıyla sınırlandırılmış olması biçiminde yorumlanabilecek Gülhane Hattı Hümayunu 1839 tarihlidir. İlk Anayasa 1876'da ilân edilmiştir. Hürriyetin ilânı 1908'e rastlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu ve Cumhuriyetin ilânı 1920'li yıllarda olmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra Serbest Fırka bizzat Atatürk'ün emriyle kurulmuş ve gene onun emriyle kapatılmıştır. Demokrat Parti'nin kuruluşu da İsmet Paşa'nın onayı ile gerçekleşmiştir. Osmanlı devletinin son demlerinde Hürriyet için mücadele edenler iktidar çevrelerinin yabancısı sayılmazdı: Jön Türkler, küskün paşalar, ateşli paşazadeler ve beyzadelerden oluşuyordu. Bunlar özgürlüğü öncelikle kendileri için istiyorlardı. İktidar olmak için istiyorlardı. Hürriyet mücahitleri Devlete sahip olanlar sınıfının bir kanadıydı. Osmanlı devletinin kuruluş ve işleyiş mekanizması bilinince, başta demokrasi olarak birçok önemli sorunumuz kuvvetli bir ışıkla aydınlanıveriyor. Osmanlıda, bir *devlete sahip olanlar sınıfı* var. Yani Sultan ve gerek merkezde gerek taşrada Sultan adına kamu gücünü elinde tutanlardan oluşan bir sınıf var ki, hem ekonomiye, hem de politikaya egemendir. Tımar, narh ve gedik gibi kurumlar sayesinde bu sınıf ekonomiyi elinde tutar. Başlıca üretim aracı olan toprağın, Osmanlıda devlete ait olması, yöneticiler sınıfına tımar aracılığı ile toprak rantına el koymalarına olanak verir. Beri yandan bu sınıf merkezci ve dikeyine hiyerarşili bir devlet teşkilâtı sayesinde ve *mer-*

kezi bir orduya dayanarak, tüm ülkede buyruklarını yürütmüşlerdir. Yüzlerce yıl devam eden bu uygulama yöneticiler grubunda devletin sahibi olduklarına dair bir bilinç yaratmıştır. Her şeyden kendilerini sorumlu saymışlardır. Devletçi üretim ilişkilerinin sürdüğü Osmanlı toplumunda devleti yönetenler egemen bir sınıf oluşturmuşlardır. Günümüzde aynı bilinci taşıyan asker-sivil yönetici kadro Devletin kaderi üzerinde daima son sözü söylemek hakkını kendinde görmektedir.

Herşeyin merkezden yönetildiği Osmanlı devletinde, halk yüzlerce yıl durgun bir su gibi yaşamıştır. Belde işleri bile merkezden atanan kadı ve ihtisap ağası tarafından yürütülmüştür. Oysa Batıda X. yüzyılda başlayan Komün hareketi demokrasiye beşiklik etmiştir. Yöneticilerin seçimle işbaşına gelmelerinin kökleri daha da eskilere, eski Yunana kadar uzanır. Özgürlük, felsefenin yüzyıllar boyunca işlediği başlıca sorun olmuştur Batıda. Özgürlük, öncelikle kişinin bedensel özgürlüğü... Habeas Corpus yasası II. Şarl zamanında, 1675 yılında yayımlanmıştır. Gözaltına alınan kişi en çok 20 gün içinde hakim önüne çıkarılır; gözaltının devamına karar vermezse hakim, salıverilir ve haksız olarak gözaltına alınan kişi tazminata hak kazanır. Bu haklar bundan 300 yıl önce tanınmıştır İngiltere'de. Magna Charta ise 1215'te ilân edilmiştir gene İngiltere'de. Bu temel yasa ile Topraksız Jan, baronların, kilisenin haklarına ilişilmeyeceğini; yeni vergilerin ancak parlamentonun kararı ile çıkarılacağını ve kentlerin özgürlüklerine dokunulmayacağını kabul ve bu temel yasanın uygulanmasını baronların gözleyeceklerini ilân ediyordu.

Demokrasinin Batıda uzun bir geçmişi vardır. Demokrasi hareketi *sivil toplumun* Devlet karşısında hakları için direnişi ile başlar: Kralın, kontun, baronun, Komünün işlerine karışmamalarını isteyen Komün halkı, kent yönetiminin halkça seçilmiş kişilerce sağlanması için direnmişlerdir. Ayrıca demokrasi, Devlet karşısında kişinin dokunulmaz, devredilmez, zaman aşımına uğramaz hak ve

özgürlükleri olduğu anlamına gelir. Demokrasi kişinin doğuştan Devlet karşısında ve başkaları karşısında belirli dokunulmazlıklara ve özgürlüklere sahip olması demektir ki, bunların başında yaşama hakkı, fizik dokunulmazlığı, konut dokunulmazlığı, seyahat özgürlüğü, düşün inanç ve dernekleşme özgürlükleri; seçme ve seçilme hak ve özgürlükleri gelir. Evet *sivil toplumun* ve *insanın* Devlet karşısındaki hakları... Demokrasiyi iki sözcükle tanımlamak gerekse, *karşı olma hakkı* derim; demokrasi, iktidardakilere karşı olma hakkının yasal güvenceye bağlandığı rejimin adıdır. Osmanlıda ise Devlet her şeydir. Devletin dışında hak, hukuk yoktur. Devlet, yani başta Sultan olarak *yönetici*ler, Tanrının yeryüzündeki gölgesidir. Devletin karşısında ne toplulukların ne de kişinin hakkı vardır. Osmanlıda bir sivil toplumdan, Batı anlamında bir sivil toplumdan söz edilebilir mi? Belki dinsel toplulukları bu tanım içine sokmak olanaklıdır. Araştırılması gerekir. Ama öyle de olsa bunların topluluk olarak hiçbir zaman siyasal ağırlıkları olmamıştır. Hele hele belde haklarından kesinlikle söz edilemez. Kent işlerini merkezden atanan kadı ile ihtisap ağası yürütürdü. Osman Nuri Bey XIX. yüzyılın sonunda bile Belediyelerin gerçekten doğmadığını yazmaktadır.

Buna karşılık Osmanlı toplumunun tasavvuftan kaynaklanan köklü hümanist gelenekleri vardır. Bektaşilik, Alevilik Tanrıyı insanda görerek, insanı, inanç sisteminin merkezi yapmıştır. Böyle bir inanışın taassuplar dünyasının, baskılar ve zorbalıklar sistemlerinin sınırlarını zorladığı kuşkusuzdur: İnsanlar kardeştir; eşittir, özgürdür. Tanrıyı kendinde bulan insanla Tanrı arasına hiç kimse, hiçbir kurum giremez. Bu engin hümanizmaya, engin hoşgörüsü ve aşk ahlâkı ile Mevleviliğin yanıt verdiği görülmektedir: «Baza baza, her hançeresi baza...» Bu arada Şeyh Bedrettin'in eşitçi felsefesini de unutmamak gerekir. Eyleme dönüşmüş olan bu sonuncu dışında, bu hümanist görüşler, tasavvuf dünyasının tekke ve zaviyelerin içine kapanık yaşam sınırlarını aşıp Devletin sonsuz gücünün

karşısında dikilememiştir. Bütün bunlardan dolayı, demokrasi ve insan hakları, kavram ve pratik olarak, bizim yöneticiler sınıfına oldum olası ters gelmiştir. Olayların zorlaması sonucu, özellikle dış dünyanın etkisiyle demokrasiye yönelme bu sınıfın gözünde, bir kendi kendini sınırlama, bir *auto-détermination* olarak değerlenmiş, tekellerinde yürütülmek istenmiştir. Ve tarihimizde demokrasiye yönelişler, hemen daima Devlete sahip olanlar sınıfının kanatları arasındaki iktidar kavgasının bir aracı olarak görülmüştür. Demokrasi ve özgürlük adına mücadeleyi başlatmış olan muhalefet kanadı, iktidarı ele geçirir geçirmez demokrasiye hemen sırt çevirmenin yollarını aramıştır. Muhalefetin yapıcı değil, yıkıcı olduğunu; özgürlüklerin kötüye kullanıldığını ileri sürmüş; halk üzerindeki vasiliğini sürdürmesini sağlayan yeni yasalar çıkarmıştır. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Hürriyet ve İtilaf partileri arasındaki cinayetler, baskınlarla noktalanan amansız kavga, Cumhuriyet dönemindeki Atatürk ve muhalifleri arasındaki İstiklâl Mahkemeli mücadele ve CHP-DP-AP arasındaki iktidar savaşımı; askeri darbeler, Devlete sahip olanlar sınıfının kendi aralarında bile demokrasiye karşı hazımsızlıklarının birer kanıtıdır. Anayasaların suçlu sandalyesine oturtulduğu sadece bizde rastlanan bir garabettir.

Demokrasi halkın ağırlığında işleyen bir siyasal rejimdir. Aşağıdan, tabandan, yüzyılların pratiği içinde kurulur. Bundan dolayı iktidarı elinde tutanların buyruklarıyla, yukarıdan aşağı kurulamaz. Hele bu yöneticiler halka vasilik etmek, Devleti koruyup kollamak gibi bir tarihsel görev içinde olduklarına inanmışlarsa, demokrasi kurma girişimi daha başlangıçta çıkmaza girer. Çünkü vesayetin sürdürülmesi halkın haklarına sonuna dek sahip çıkmasına engel olur. Demokrasi halkı ergin varsayar ve onu en yüce güç olarak görür. Demokrasi halk için, halkın rejimidir, dolayısıyla halkın devlet olmasını öngörür. Halkı vesayete muhtaç görenler, daha işin başında demokrasiye ters düşmektedir. Demek oluyor ki, demokrasi halka

vasi kesilenlerin barınabileceği bir rejim değildir. Hele hele bu gibilerin tepeden inme buyruklarla kurup yaşatabilecekleri bir düzen hiç değildir. İnsanların komutla sağa sola sevkedildikleri bir düzenin demokrasi ile hiçbir ilişkisi olamaz. Demokrasi, aşağıdan yukarı doğru kurulan, halkın sağduyusuna inanan ve halkın yönetime gelmesini amaçlayan, insancı bir toplum düzenidir. Herkesin doğuştan, dokunulmaz, devredilmez, zaman aşımına uğramaz temel hakları olduğuna inanır demokrasi. Devlet, yöneticiler, insanın temel haklarına el süremez. Demokrasi en kısa tanımla, iktidara karşı olma hakkının Anayasal güvence altında olduğu rejimdir.

Ama toplumun gelişmesinde rastlantılar önemli yer tutar. Toplum öyle koşullar içinde bulunabilir ki, bazen bir askeri darbe, bir umut kapısının açılmasına yol açabilir. Demokrasiye paydos diyen 27 Mayıs, gelişmelere açık bir Anayasa'nın hazırlanmasına vesile olduğu için, böyle yorumlansa sanırım yanlış olmaz.

KAPANAN KAPILAR, AÇILAN KAPILAR

27 Mayıs Darbesi

Cumhuriyet tarihinde 27 Mayıs 1960 darbesine kadar, Silahlı Kuvvetler politikadan uzak tutuldu. Böyle bir gelenek oluştu. Bunda herhalde yüksek sorumluluk yerlerinde ünlü eski komutanların bulunması rol oynamış olsa gerektir. Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı, İsmet Paşa Başbakan, Fevzi Paşa da Genelkurmay Başkanı idi. Atatürk'ün ölümü üzerine İsmet Paşa Cumhurbaşkanı oldu. Bu durum Ordunun politika dışında kalmasında etken olmuştur. Celâl Bayar ilk sivil Cumhurbaşkanıdır. Menderes de sivildi. Şimdi tek tek hepsinin adlarını anımsamıyorum; ama sanırım Bakanlar arasında da asker kökenli kimse yoktu. 1950'de ilk kez yönetim sivillerin eline geçmiştir. Bunlar üstelik artık kendi kanatlarıyla uçmaya hazırlanan burjuvazinin yaşam felsefesini benimsemiş kişilerdi.

27 Mayıs darbesi, Demokrat iktidarın Meclisteki çoğunluğuna dayanarak bir dikta rejimine yönelmesine olduğu kadar, yukarıki olaylara da bir tepkidir. Cumhuriyet döneminde ilk kez Silahlı Kuvvetler yönetime 27 Mayıs darbesiyle el koymuştur. Böylece tehlikeli ve çok sakıncalı bir yolda adım atılmış oldu. 27 Mayıs'ı, ikisi başarısız girişimler olmak üzere, dört askeri darbe izlemiştir. Yirmi yılda beş darbe; seçim gibi bir şey!..

27 Mayıs hareketi *emir ve komuta zinciri* içinde gerçekleştirilmemiştir. Üsteğmenden orgenerale kadar, he-

men her rütbeden subaylardan oluşan Milli Birlik Komitesi, Demokrat iktidarla birlikte Ordunun üst kademesindeki yüksek komutanları da görevden uzaklaştırmıştır. Ordu hiyerarşisinin dışına çıkan bir hareket niteliğinde olması, 27 Mayısın, ihtilâl komitesi içinde demokratik yöntemlerle çalışması sonucunu da doğurmuştur. Milli Birlik Komitesi toplantılarında rütbeler konuşmazmış. Her üye rütbesi ne olursa olsun düşündüklerini açık açık ortaya koyar; tartışılır ve oylanırmış. Bunlar önemli özellikler.

Milli Birlik Komitesi'nin ilk yaptığı işlerden biri yeni bir Anayasa hazırlatmak oldu. 27 Mayısın ilk saatlerinde İstanbul'dan uçakla alman İstanbul Hukuk Fakültesi hocalarından bir grup Ankara'ya götürülmüştür. Heyette bulunan Profesör Ragıp Sarıca'dan dinlemiştim: Profesörleri Cemal Gürsel Paşa kabul etmiş ve *«sizden demokratik bir Anayasa hazırlamanızı istiyoruz. Kısa zamanda işi bitirmenizi rica ederim»* demiş. Başkaca hiçbir şey söylememiş; telkinde falan bulunmamış. Bu da çok önemli. Uygar toplumlarda demokrasi nasıl bir rejimse, bizde de öyle bir rejim istemiş. 27 Mayıs sabahı radyodan okunan bildiride bir an önce seçimler yapılacağı ve demokratik düzene geçileceği açıklanmıştı. 27 Mayısçılar, bu konuda direnen 14 arkadaşlarını yurt dışına göndermek pahasına da olsa, bu sözlerini tutmuşlardır: Derhal bir Kurucu Meclis toplanmış, Anayasa son biçimini almış ve halk oylamasına sunulmuştur. Bundan kısa bir süre sonra da genel seçime gidilmiştir. Bütün bu işler bir yıldan biraz fazla sürmüştür. Türk ulusuna, ileriye açık, çağımızın en demokratik Anayasalarından birini armağan ederek, iktidarı sivillere devretmiş olmaları, 27 Mayısçılar için övünülecek, onurlu bir adımdır. Ama demokrasiye paydos denilmesi ve sonraki darbelere kapı açılmış olması da, madalyonun öbür yüzüdür. Demokrasiye tepeden inme hareketlerle gidilemiyor. Demokrasi yüzme gibi, su yuta yuta öğrenilir. Yani düşe kalka. Demokratlar bir askeri darbe ile değil de, seçimler sonucunda iktidardan uzaklaştırılmış olsalardı, bugün demokrasimiz daha sağlam temeller üzerine otu-

rurdu diye düşünmekten kendimi alamıyorum. Üstelik askeri darbeler alışkanlığından da belki uzak kalınabilirdi diyorum. Tabii bütün bunlar yıllanmış özlemlerden kaynaklanıyor. Oysa toplumsal olaylar pek çoğundan habersiz olduğumuz yasalara ve de rastlantılara ayak uyduruyor.

27 Mayısı nasıl değerlendirirsek değerlendirelim, demokratik gelişmelere açık bir ortamın belirmesine yol açtı. Özellikle büyük kentlerde yaşam sanki birden bire hareketlendi. Herkes kendini daha özgür hissediyordu. Yasalar falan değişmediği için bu özgürlük duygusunun gerçekte güvenilir bir dayanağı, yasal bir kaynağı yoktu. Ama böyle bir duyguya kapılmıştık. Sol'a dönük dergiler çıkmaya başladı. Bu arada Mihri Belli de birkaç arkadaşı ile şimdi adını anımsamadığım bir haftalık dergi çıkarmaya başladı. Yanılmıyorsam ilk sayısının kapağında Gürsel Paşa ile Kruşçev'in fotoğrafları vardı. Dergi toplattırıldı, Mihri ile arkadaşları içeri alındılar. Bunlardan bazılarının avukatı olarak duruşmaya girdiğimde, ayaklarım suya erdi: Sıkıyönetim Komutanlığı benim duruşmalara girmeme izin vermiyordu. O zamanlarda Sıkıyönetim komutanlarının böyle bir yetkisi vardı. Demek özgürlük falan henüz sözde ve gönüllerdeydi. Bunu kendi ellerimizle ve aklımızı iyi kullanarak kuracaktık. Derginin içeriğinde de suç falan yoktu kanımca. Ama solcuların çıkarttığı bir derginin kapağına Kruşçev'in resmi demek basılamazdı. Bunu tahmin etmeliydik. Tahmini zor olaylar da oluyordu: Ressam İbrahim Balaban ve daha birkaç ressamın açtıkları sergiden dolayı tutuklandıklarına tanık olunuyordu. Anlaşılıyordu ki, sol'a karşı hiçbir yumuşama olmamıştı. Olmadığı kuşkusuzdu da, Gürsel Paşa yaptığı ilk basın toplantılarının birinde, Komünist Partisi'nin kurulabileceğini ancak yararlı olacağını sanmadığını buna karşılık bir sosyalist partisine ihtiyaç olduğunu söylüyordu. Çelişkiler ülkesinde yaşıyorduk.

Paşa sosyalist parti derken ne çeşit bir parti düşünüyordu? Tiritoğlu'nun kurduğu bir Sosyalist Parti vardı.

Gürsel Paşa, Tiritoğlu'nu ve bu partinin yöneticilerini kabul etmişti. Paşa şöyle diyordu: «*Türkiye'de bir sosyalist partisi vardır. Onların faaliyetine müsamaha ettim. Sosyalist bir parti Türkiye için zararlı değildir. Belki de faydalı olacağı kanaatindeyim; işin içine kötü maksatlar girmedikçe... Ama görünüşe göre bu parti sahneye çıkacak kadar kuvvetli değildir.*»*

Alaettin Tiritoğlu, uzun yıllar Halk Partisi milletvekilleri arasında bulunmuş; Toprak yasasının fırtınalı tartışmaları sırasında Demokratlara karşı çıkmış; sanıyorum o günlerde Manisa'daki çiftliğini köylülere bırakmış; ama Tan olayında Parti müfettişi olarak sorumluluk taşıdığı ileri sürülen renkli bir politikacıydı. Sanıyorum 1959 sonlarında bu Sosyalist Partisini kurmuştu.

1960 yazındaydık. Gürsel Paşa ile görüşmelerinden önce miydi, sonra mıydı, anımsamıyorum; Tiritoğlu telefon etti randevu istedi. Kendisi ile tanışmazdık. Veli Alemdar handaki yazıhaneme geldi. Yanında genç bir adam vardı: Minnetullah Haydaroğlu... Sonradan TİP'e girecek, uzun yıllar birlikte çalışacaktık; 1968'de karşı grubun başını çekenlerden biri olana kadar. Tiritoğlu'nu ilk kez görüyordum. Çizgileri yuvarlak, kısa boylu, güleryüzlü, sempatik bir kişiydi. Hemen konuya girdi: Sosyalist partinin başına geçmemi öneriyordu. Şaşırmıştım. Aktif politikayı düşünmediğimi söyledim. Israr etti. Ben de direndim. Sonunda «*Siz Tan olayından dolayı benim kurduğum partiye girmek istemiyorsunuz ama sizi şerefimle temin ederim, bu olayla hiçbir ilişkim olmamıştır; böyle bir hareket hazırlandığından haberim yoktu*» dedi. «*Söylediklerinize inanıyorum. Ama itiraf etmek gerekir ki, buna herkesi inandırmak zordur. Tek parti döneminde, İstanbul Parti sorumlusunun böyle bir olaydan habersiz olduğuna kimse inanmaz*» dedim. Gene ısrar etti. Ben de gene özür diledim. Yeniden hazırladıkları parti tüzüğünün amaç maddesini yazmayı kabul ettim. Behice Boran'la da görü-

* Vatan ,10.8.1960.

şeceklermiş. Galiba benden çıkıp ona gittiler. Bir süre sonra Tiritoğlu partinin başından ayrıldı; Minnetullah Haydaroğlu genel sekreter oldu. Sanırım bir yıl kadar geçti ve Sosyalist Parti, TİP'e katılma kararı alarak sahneden çekildi.

Bir acayip gidiş içindeydik. Demokratlar memnun değildi. Oyları ile iktidara getirdikleri kişilerin Askerler tarafından iktidardan uzaklaştırılmış olması; on yıldır ardından gittikleri Bayar'ların, Menderes'lerin Yassıada'da yargılanacakları günü beklemeleri; Namık Gedik'in intihar etmesi demokrat militanlarda derin bir öfke yaratmıştı. Sayıları nüfusun hemen yarısı kadardı. Durumdan açıkça memnun olanlar Halk Partililerdi. İnönü her şeyi yerli yerine koymuş ve 27 Mayıs darbesi ile aralarına bir sınır çekmiş olmasına karşın, darbeyi adeta kendi işleri gibi görüyorlardı. Şurada burada komploların ortaya çıkarıldığı, şu kadar kişinin sabotaja hazırlanırken yakalandığı haber veriliyordu. İş çevreleri bekleyiş içindeydiler. Banka hesaplarına elkonmuş olmasından tedirgin görünüyorlardı.

İki İşadamının İlginç Önerisi!

İstanbul'da banka hesaplarına elkonmuş, kasaların açılmış olmasını radikal bir hareketin başlangıcı olarak görmüyordum. 27 Mayıs sabahı radyodan okunan bildiride, Türkiye'nin tüm ittifak ve antlaşmalarına bağlı kalacağı açıklanmıştı. Hatta bu arada taraf olmadığımız SEATO bile, (Güney-doğu Asya Devletleri Örgütü), sayılmıştı ansıdığıma göre. Yani Batıya sıkısıkıya bağlı kalacağımızın bir kez daha altı çizilmişti. Maliye bakanlığına getirilen Ekrem Alican ekonomik ve mali durumun bir bilançosunu çıkarmış ve ciddi önlemler alınması gerektiğini belirtmişti. Ama iş çevrelerinin tedirgin olmaları için bir neden yoktu. O günlerde Ankara'da birkaç gün kalmıştım. Müşerref Hekimoğlu'na rastladım. Müşerref hanımın evi, o

sıralarda politikacıların, gazetecilerin, ilerici aydınların, yazarların uğrağı halindeydi. O akşam Milli Birlik Komitesinin kimi üyeleri gelecekmiş; beni de çağırdı. Enişte-si Selâhattin Özgür dolayısıyla, Müşerref Hekimoğlu Milli Birlikçilerle yakın ilişkiler kurmuştu. Salonda o akşam avukat Müştak Eranus'la birlikte geldikleri anlaşılan, tanımadığım iki kişi de misafirler arasındaydı. Bunlardan orta boylu, etine dolgun, siyah saçlı olanı, vaktin gece olmasına karşın, kara gözlükler takıyordu. Daha çok o konuşuyordu. Sezai Okan'la Osman Köksal bekleniyordu. Müşerref hanım her zamanki sıcak konukseverliği ile birbirini yeni tanıyanlar arasındaki buzların kırılmasına çalışıyordu ki, Albaylar üniformaları ile göründüler. Kara gözlüklü konuk, bir de baktım ki gözlüksüz. Menderes'le çağrışım yapmasın diye mi, yoksa elektrik ışığında kara gözlük takmanın garipliğini farketmiş olduğundan mı, gözlüklerini cebine sokmuştu. Albaylar kasıntısız kişilerdi. Konuşmalar demokrasi üzerineydi. Bu kez demokrasinin sağlam temeller üzerine oturtulacağını söylüyorlardı: serbest seçim, iki Meclis, cevap hakkı, üniversite özerkliği, basın özgürlüğü, sendikal özgürlükler, yani o günlerin tartışılan konuları... Ben ise başka şeyleri merak ediyordum: Hazırlanan anayasa Sol'a örgütlenme olanağı verecek ve Faşist İtalya'dan alınmış maddeler yürürlükten kalkacak mıydı? Bu sosyal denge sağlanmadıkça, demokrasi gene sağlam temeller üzerine oturmuş olmayacaktı. Bir de dış politika üzerinde durmak istiyordum. Osman Köksal konuşmayı o yana kaydırmıştı. Ben de oradan başlamak istedim. Sezai Okan söze karıştı: «*Biz sizi gayet iyi tanıyoruz*» dedi. Eski tas eski hamamdı. Sadece Bey Takımı nöbet değiştiriyordu. «*Şüphesiz tanırsınız. Düşündüklerini her zaman açık söylemiş biriyim*» diye yanıtladım. Soğuk bir hava esti. Okan üzerinde durmadı. Osman Köksal ile söyleşiyi sürdürdük. İçinde bulunulan koşullarda Amerika ile ittifakı zorunlu görüyorlardı. Konuşmalar bir başka alana kaydı. Asıl ilginç konuşmalar bundan sonra oldu.

Siyah gözlüksüz adam çok yumuşak bir sesle albay-

lara dedi ki: «*Sermayenin ürkekliği malumunuzdur. Geçenlerde banka hesaplarına elkondu; özel kasalar açıldı. Bu olay sermaye çevrelerinde kaygı yarattı...*» Belki bir şeyler daha söyleyecekti. Ama Albay Okan bu kez de onun sözünü kesti: «*Bu konuda Gürsel paşa bir açıklama yapacak. Böyle müdahaleler bir daha olmayacak*» diye kestirip attı. Beriki iyice cesaretlenmişti: «*Efendim* dedi, *Devletin şeker stoklarını pazarlamada zorluklarla karşılaştığını öğrendik. Bizim yurtdışında geniş olanaklarımız var. Devlete yardımcı olabiliriz. Bizim de küçük bir hizmetimiz olsun isteriz hükûmetimize. Tesip edilirse bu stokları ihraç ederiz. Görev biliriz, şeref duyarız...*» Sözünü kesiverdim siyah gözlüksüz adamın: «*Millete böylesine bir hizmette bulunmak, bize hiç nasip olmadı bugüne dek. Biz hizmeti başka türlü anladık. Şekerlerin ihracına ben de talibim; bir miktar döviz de bizim cebimize girsin*» dedim. Gülüşmeler oldu. Ama kara gözlüklerini çıkarmış olan adamla arkadaşı hiç gülmediler.

Kimbilir daha nice zemin yoklaması yapılmıştır o günlerde. 1950 - 1960 sermaye çevreleri için bir altın dönem olmuştu. 27 Mayıs'da ise Devletin geleneksel sahipleri dizginleri gene ele geçirmişlerdi. Yeni efendilere yaklaşmak, dirsek teması kurmak zemini yoklamak, olanak bulunursa telkinlerde bulunmak gerekiyordu. Her fırsattan yararlanacaklardı tabii. Ve sinsice ağlarını öreceklerdi. Ama on yılda çok yol alınmıştı. Burjuvazi büyümüş, güçlenmişti. Uzmanlar yetiştirmişti. Demokratların iktidardan uzaklaştırılması, Türkiye'nin kapitalizm yolundan ayrılması demek değildi elbet. Bunu herkes biliyordu. Biraz önceki saplantı ise, tadsız bir şaka idi...

Kısa zamanda üst üste önemli üç olay oldu: pekçok subay ve general emekliye ayrıldı; 147 üniversite öğretim görevlisinin işine son verildi; Milli Birlik Komitesinin 14 üyesi yurtdışında görevlere atandı. Bu operasyon için, Milli Birlik Komitesi feshedilip yeniden kuruldu. Bir kısım

subayların emekliye ayrılması, ordunun iç sorunu olarak görülebilirdi belki. Ama öteki iki olay hepimizi yakından ilgilendiriyordu.

147'ler olayı Milli Birlikçilerin başına dert oldu: İstanbul'daki iki üniversitenin rektörleri istifa ettiler. Rektör Sıddık Sami Onar istifasını basına açıklarken: «*Üniversite çökmüştür. Artık hayrını görsünler*» dedi. Marter de: «*Görevime devam edemem*» dedi.* Ankara Hukuk Fakültesi kararın değiştirilmesini istedi. Öğrenciler Gürsel'e başvurdu. Öğretim üyeleri kararın gerekçesinin açıklanmasını istedi. Gürsel Vatan başyazarı Yalman'a: «*Demokrasi hedefinden ayrılmayacağız. Hatadan dönmek faziletlir*» dedi. Törensiz açılan üniversitelere Sıddık Sami Onar ve Marter yeniden rektör seçildiler. Onar, üniversiteyi açış konuşmasında şunları söylüyordu: «*Devletin kaderi müesseselerin kaderine bağlıdır. Artık müesseselerimizi yıkmak değil, ayakta tutmanın yolunu aramak mecburiyetindeyiz*». Bu listeyi kim düzenlemişti? Buna neden gerek duyulmuştu? Tasfiye edilenler solcu ya da solcu olarak bilinenlerden ibaret olsa, nedeni anlamak zor olmazdı. Ama bunlar arasında, 27 Mayıs sabahı Anayasa'yı hazırlatmak için Ankara'ya davet edilen hocalardan Tarık Zafer Tunaya ile İsmet Giritli de vardı. İsmail Gürkan ve Ekrem Şerif Egeli gibi, Yavuz Abadan gibi, Bülent Nuri Esen gibi bilim adamları da bulunmaktaydı. Çok yönlü etkilerin bulunduğu besbelliydi. Dört bir yandan gelen tepkiler sonunda, 147'ler olayının yeniden gözden geçirilmesi kabul edilecek ve tasfiye edilenler sonunda görevlerine döneceklerdir.

Bu olaydan alınacak dersler vardı. Bunlardan biri de tepeden inmeci otoriter ve totaliter rejimlerin hiçbir derde deva olmadığı idi. Buna bağlı olarak bu gibi rejimler dalkavukların, jurnalcıların, bataklıkta sazlar gibi herbir yanı sarmasına olanak verir. Üniversitede düzeltilmesi gereken işler var idiyse, bunların düzeltilmesi yolu, üniver-

* Vatan, 29.10.1960.

site kurullarını genişleterek asistanlara ve öğrenci temsilcilerine de yer vermektir. Geniş tabanlı açık tartışma ve karar organlarında, ayak oyunları iflas eder ve doğrular gün ışığına çıkar.

14'lerin Tasfiyesi

147'leri, 14'lerin tasfiyesi izledi. 14 Kasım günlü gazetelerden öğrendik ki, Gürsel paşa Milli Birlik Komitesini feshetmiş ve yeniden kurmuş, bu arada Komite üyesi 14 kişi yurtdışında görevlere atanmıştır. Ayrıca Albay Alparslan Türkeş'in Başbakanlık müsteşarıyken kurduğu Türk-Kültür derneklerine elkonduğu da haber veriliyordu. Gürsel: «*Demokrasi yolundaki her engel yıkılacaktır*»* diyordu. Bu demeç dolaşan kimi söylentileri doğruluyordu: Milli Birlik Komitesinde, en kısa zamanda seçimlere giderek iktidarı sivillere bırakmak görüşünde olanlarla, iktidarda kalıp gerekli reformları yapmaktan yana olmak üzere iki kanat vardı. Ve birinciler ikincileri tasfiye etmişlerdi.

Bu, olayın en genelde, en kalın çizgili görünüşüdür. Gerçekte bu iki gurup homogen değildi ve tasfiye operasyonunda Gürsel'in arkasında devreye giren başka etmenler vardı. İsmet paşa ve çevresi, bir an önce seçimlere gidilmesi için, küçümsenmeyecek olanaklarını kullanıyorlardı. Komite içinde yakın oldukları üyeler vardı. 14'ler arasında da fikir yapısı bakımından önemli farklar vardı. Orhan Kabibay ve Orhan Erkanlı ile Alparslan Türkeş başka başka görüşlerin adamlarıydılar. Darbenin ilk günlerinde *kalıcılar* ağır basmıştır. Gerçi Orhan Erkanlı'nın kaleme aldığı ve İstanbul radyosundan 27 Mayıs sabahı okunan bildiride de, seçimlerin yapılacağı ilan edilmişti. Tıpkı Ankara'da okunan bildiride olduğu gibi. Ama komitenin radikal kanadını oluşturan üyeleri, önce gerekli reformların yapılması ve sonra seçimlere gidilmesi görüşün-

* Vatan, 14.11.1960.

de idiler. Aylar geçtikçe *gidiciler* ile *kalıcılar* arasındaki ilişkiler gittikçe geriliyor; komitenin hemen her toplantısında sert tartışmalar oluyordu (Bunu daha sonra yayımlanan kitaplardan öğreniyoruz). Kasım ayına gelindiğinde hava son derece gergindi. Ülkü ve Kültür Birliği dernekleri adeta bardağı taşıran damla olmuştur. Bunlar Kudretli Albayın *Türkçü* görüşleri doğrultusunda kuruluşlardı. Komite üyeleri birlikte çalışamayacaklarını seziyorlardı. Komite içinde *gidiciler* çoğunluktaydı. 12 Kasım'ı 13 Kasım'a bağlayan gece, ekipler harekete geçtiler ve ev ev dolaşarak Gürsel paşanın imzasını taşıyan 14 mektubu sahiplerine dağıttılar. Bu mektuplarda Milli Birlik Komitesi'nin feshedildiği; mektup muhatabının bir dış göreve atandığı; ordudaki görevine son verildiği; ve evden dışarı çıkmaması yazılıydı. İhtilâl kendi evlâtlarını yiyordu. Hemen Kurucu Meclis toplanacak; Anayasa hızla son biçimini alacaktı.

27 Mayıs'ın beyin takımından olan Orhan Erkanlı, anılarında şöyle yazacaktır: «*Türkiye gerikalmış bir ülkedir. Bu memlekette demokratik rejim, hürriyet yoluyla kurulamaz. Çünkü halkın idareye iştirakini önleyen engeller vardır. Bunlar aslında siyasi partilerin de asıl kadrolarını teşkil eden veya tesir altında tutan menfaat grupları, baskı guruplarıdır. Mutlaka bir inkilâp dönemi yaşanarak demokrasinin istinat edeceği müesseseler, organlar kurulmalı, gelenekler teşekkül etmelidir. Bu da ancak iktidarı (Milli Birlik Komitesi iktidarını) uzatmakla mümkün olabilir. Demokrasinin yaşayabileceği ve işleyeceği ortam hazırlanmadıkça şekli demokrasiden ileri gidilemez.*»*

Erkanlı'nın demokrasiye engel olan çevreler hakkındaki teşhisi doğru: menfaat grupları siyasi partileri de etki altına alarak demokrasinin yoldan çıkmasında başlıca etmen... *Daha açıkçası, geribırakılmış toplumlarda dış sermaye çevrelerine bağımlı sınıf ve katmanlar bir halk ik-*

* Orhan Erkanlı, Anılar Sorunlar Sorumlular, s. 138-139, İst. 1972

tidarı kurulmasını her yola başvurarak engelliyorlar. Yani son çözümde ekonomik model ağır basıyor. Ekonomik ilişkiler toplumu ve devleti içerden dışardan sarmış. O halde şu soruya yanıt vermek gerekiyor: Bu ilişkilerin dışında olmayan Silahlı Kuvvetler, adeta kendi bindiği dalı kesercesine, dışa bağımlı ekonomik, mali, askeri v.b. ilişkilere nasıl son verebilecektir? Dışa bağımlı kapitalizm sürdükçe Türkiye'nin geribırakılmışlıktan kurtulması nasıl gerçekleştirilebilecektir? Bizi emperyalizme bağlayan bir sürü antlaşma ve sözleşme feshedilmeden, tepeden inme buyruklarla halka dayatılacak reformların, Türkiye'yi ekonomik çıkmazdan kurtarması, hele hele demokrasiye yol açmasına hiç olanak var mıdır? Bu sorunların bir tek makul yanıtı olabilirdi: işçilerle, köylülerle, emekçilerle, elele vererek, ilişkilerin aşağıdan yukarı tersyüz edilmesi için, bağımsız Türkiye'ye ve katılımcı demokrasiye zemin hazırlamak... Bunun başka yolu yoktur. Demokrasi, yatay, katılmacı bir örgütlenme biçimi içinde halk tarafından kurulur. 14'ler Milli *Birlik Komitesi*'ne egemen olsalardı bu yolu mu tutacaklardı? Sanmıyorum. Erkanlı: *«Bir inkilâp dönemi yaşanarak demokrasinin istinat edeceği müesseseler, organlar kurulmalı, gelenekler teşekkül etmelidir. Bu ancak iktidarı uzatmakla mümkün olabilir»* diyor. Yani halk için, ama halksız ve halka karşın...

Bir Mektup ve Bir Basın Toplantısı

Gürsel paşa, 14'ler operasyonundan sonra: *«Demokrasi yolundaki her engeli yıkacağız»* diyordu. Ama bu kararlı sözler demokrasinin kurulması için yeterli miydi? Demokrasinin yaratıcısı ve güvencesi olan halk yığınlarına politikada ağırlık kazandıracak girişimlerden adeta kaçınılıyordu. Katılımı sağlayacak kurumsal adımlar atılmadığından başka, demokrasiyi engelleyen faşist yasa maddelerinin yürürlükten kaldırılması için de bir girişim yoktu. Demokrasi hâlâ Bey Takımı için, onlar arasında bir

siyasal denge rejimi olarak görülüyordu. Demokrasinin sosyal sınıflar arasında bir denge düzeni, hele hele iktidara *karşı olma* hakkı olduğu hiç düşünülmüyordu. Karşı görüşe kendi aralarında bile tahammül gösteremiyorlardı. Bizi 27 Mayıs'a getiren olaylar Bey Takımının *muhalefeti* yasal saymamasından kaynaklanıyordu. Bizde Devlet kutsal bir varlıktır. Bey Takımının hangi kanadı onu ele geçirirse, karşısındakine hain gözüyle bakar. Bu anlamsız tahtıravalli sona ermedikçe demokrasiye geçilemezdi. Devlet, onun temel ögesi olan halka iade edilmeliydi. Yani halkın katılımı ile, halkla içiçe işleyen bir kurum haline gelmeliydi. Demokrasinin bu olduğu Bey Takımına da, Halka da eylem içinde kavratılmalıydı. Demokrasi sınıflar arasında bir denge rejimiydi: Sermayeci sınıfla, işçi sınıfı, emekçi halk sınıf ve katmanları arasında bir denge düzeniydi. Ve tarih içinde bu denge boyuna emekçi sınıflardan yana dönüşmekteydi. Çağdaş Anayasaların sosyal adaletçi oluşu, sosyalizme açık bulunuşu bunun en belirgin kanıtlarından biriydi. Yeni Anayasa hazırlanırken bu gerçekler sergilenmeliydi. Ama elimizde sorunu kamuoyuna sunmak için bir araç yoktu. Sıddık Sami Onar komisyonunun dağıttığı Anayasa anketine yanıt vermeyi düşündüm. Üç beş sayfalık bir metin hazırladım; ama komisyona ulaştıramadım. Şimdi Kurucu Meclis aşamasına gelinmişti. Bir basın toplantısı yaparak, yukarda özetlenen görüşleri kamuoyuna iletmeyi düşündüm. Bu iş için Başkent daha uygun olacaktı. Kalkıp Ankara'ya gittim ve sonradan yıkılan Belvü Palas'ta hazırladığım metni gazetecilere dağıttım; sorularını yanıtladım. Basın toplantısında avukat dostumuz Yunus Koçak da hazır bulundu. Cumhuriyet gazetesinin Ankara muhabiri Terzioğlu, konuşmaları banda aldı. O tarihlerde alışılmış bir yöntem değildi. Aralığın 13 ya da 14'ü idi. Demokrasinin sınıflar arasında bir denge rejimi olarak tanımlanması, gazetecilerin ilgisini çekmişti. Soru üstüne soru soruyorlardı. En çok soru soran da Cumhuriyet'in muhabiriydi. Teyp çalışıyordu. Ama ertesi gün gazetelerin hiçbirinde tek bir sa-

tır çıkmadı. Soruşturduk: yayın yasağı kondu dediler. Hayra yorulamazdı. Birisi jurnallamış olmalıydı. İstanbul'a döndük. Birkaç gün sonra Sıkıyönetim Komutanlığı'na çağrıldık. Sorguya çekildik.

Basın toplantısından bir ay kadar önce (19 Kasım 1960), Devlet Başkanı Gürsel paşaya aynı konuda bir mektup göndermiştim. Bu mektubun kimi bölümlerini buraya aktaracağım. Mektup şu satırlarla başlar:

«Sayın Devlet Başkanı, iktidara gelir gelmez, bir basın konferansında, o güne kadar hiçbir devlet adamımızdan duymadığımız, yurt gerçeklerini bilmenin ve sağduyunun ilham ettiği şu ilerici sözleri sizden duyduk. Seçimlere dair bir soruyu cevaplandırırken dediniz ki: 'Komünist partisinin yurdumuzda başarı kazanacağını sanmıyorum. Ama bir sosyalist partisinin yurdumuz için yararlı olacağına inanıyorum. Sosyal davalarımız ancak bir sosyalist partisinin yardımı ile çözümlenebilir.' Bu istikamette başka demeçler de verdiniz. İşçileri teşkilâtlanmaya çağırdınız; bay Alaettin Tiritoğlu'nun Sosyalist partisini teşvik ettiniz... Bu demeçlerinizden politik denge için bir sol kanadı gerekli gördüğünüz sonucu çıkıyordu. M.B. Komitesi'nin toprak reformu, eğitim seferberliği, hekimliğin millileştirilmesi, ekonominin planlanması gibi reform tasarıları da, 27 Mayıs ihtilâlinin ilerici bir karakter taşıdığına işaretti. Yurtta ne zamandır hasreti çekilen ilerici, hatta sol bir hava esmeye başladı. O derece ki, yıllarca en sağ politikaları yürütmüş, sol düşünce ve hareketi amansızca ezmiş olan Halk Partisi bile, program ve tüzüğüne sosyalist bir çeşni vermeye kalkıştı. (...) Politika ibresinin bu sola kayışı elbet sebepsiz değildi. Bunda demeçlerinizin büyük etkisi olmakla beraber, ekonomik ve sosyal şartlar bu yön değişikliğini zorunlu kılıyordu. Ama ne var ki, böyle bir yön değişikliği sade güzel sözlerle, temennilerle olacek şey değildir. Ötedenberi denenmiş politika adamlarının şimdi de sosyalist havarileri kılığında ortaya çıkmaları, elbette ciddiye alınamazdı. Hele bundan davalarımızın sosyalistçe çözümlenerek milletimiz yararına sonuçlar

*çıkacağı hiç beklenemezdi. Gerçekten bir sol kanat kurulması ve bu kanadın ilerici ve ilerletici bir kuvvet olarak çalışabilmesi için, önce mutlaka solu yasaklayan kanun maddelerinin yürürlükten kaldırılması şarttır. (...) Gerçekten de demokrasi vardır denilebilmesi için, sermayenin ve ona bağlanan türlü zümrelerden kurulu sağ kanat karşısında, emek gücünün ve ondan yana olan türlü zümrelerin kurduğu sol kanadın, kanun güveni altında politik bir kuvvet olarak teşkilâtlanması gerektir. Mihenk budur. Sol kanada hayat hakkı tanımayan bir rejim, etiketi ne olursa olsun, demokrasi değildir. Tarih gösteriyor ki, batı demokrasisi bir denge rejimidir. Bu denge toplumsal sınıflar arasında, sağ ve sol kanatlar arasında ve boyuna sola doğru değişen bir dengedir. Sağ kanadın gerici veya tutucu davranışlarını ancak sol kanat frenleyip dengeler. Ve tarihsel gelişme, ancak sol kanadın ilerici ve ilerletici çıkışlarıyla gerçekleşir. (..) Gerçek böyleyken birtakım biçimsel mantık oyunlarıyla, İkinci Cumhuriyetimizi sadece sağ kanadın türlü zümreleri arasında işler bir rejim olarak kurmaya kalkışmak, milletimizi yeni buhranlara sürüklemekten başka bir sonuç vermeyecektir. Çünkü sol kanat baskı ve ezgi altında bulundukça, toplum gelişmesini normal olarak yapamaz. Karşısında sol kanadın frenleyici kuvvetini bulmayan sermaye, serbest teşebbüs rejiminin doymak bilmeyen ihtirası ile, maddi manevi bütün değerleri sömürür. Bir yanda büyük servetler birikirken, milletin büyük çoğunluğu artan bir hızla yoksullaşır. Para bütün değerlerin biricik ölçüsü haline gelir. Sermaye çevreleri hatta hükûmetle ortaklıklar kurarak, bu kuvveti de emellerine hizmet eder duruma getirirler. Bütün ahlâk değerleri tersine döner. Sanki bir sosyal Gresham kanununun etkisi altındaymışız gibi, kötü piyasadan iyiyi kovar.»**

Gürsel paşadan yanıt bekleniyordum elbet. Ama eli-

Mektubun tam metni için Bk.: Mehmet Ali Aybar, Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, s. 179-188, İst. 1968.

ne geçip geçmediğini de merak ediyordum. Merakım uzun sürmedi: filan gün, filan saatte, filan mahkemede sanık olarak hazır bulunmamı bildiren çağrıyı aldım. Böylece davalar ikileşmiş oluyordu. Basın toplantısından dolayı Ankara 2 No.lu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanıyordum. Mektupdan dolayı açılan davaya İstanbul'da bakılıyordu. Ankara'daki dava'da 5 yıl ağır hapse hüküm giydim. Demokrasi sağ ve sol kanatlar arasında denge rejimidir demiş olmam, 142. madde kapsamına giren propaganda suçu sayılmıştı. Askeri temyiz kararı bozdu. Sıkıyönetim sona erdiği için dosya sivil mahkemeye gönderildi. Ankara 3. Ağır Ceza'da bir tek celsede beraat ettik. Mektup davası ise önce İstanbul Asliye'lerinden birinde görüldü. Suçumuz: Cumhurbaşkanına mektupla komünizm propagandasıydı. Hakim görevsizlik kararı verdi. Dosya galiba İkinci Ağır Ceza'ya gitti. Beraat ettik.

Evet, 27 Mayıs'tan sonra da 141, 142 cayır cayır işletiliyor; davalar tutuklamalar oluyor; mahkûmiyet kararları veriliyordu. Yani *demokrasi geldi, geliyor* söylev ve demeçleri, düşünce yasaklarıyla birlikte sunuluyordu. Henüz bir değişiklik yok gibiydi. Askerlerin yönetiminde yaşıyorduk. Ama gene de bir şeylerin değişmekte olduğunu, hatta değiştiğini sezinliyorduk. Bu değişiklik toplumdaydı. Türkiye'nin ekonomik, sosyal yapısında önemli değişmeler olmuştu son on yılda; halkın devletle ilişkileri değişmeye başlamıştı. İşçiler özellikle haklarına sahip çıkıyorlardı. Saraçhane Mitingi bunun canlı örneği olacaktı. 1961 yılının son günü yapılan mitinge yurdun dört bir yanından kalabalık işçi grupları katılmıştı. Alanda 200 bin kişi olduğu söylenmişti. Kürsünün önündeki büyük pankartta beylerin oturduğu masaya yumruğunu vuran bir işçi: *artık bizim de sözümüz var!* diye haykırıyordu. Pankarttaki resim buydu. Tabanda bir şeyler kıpırdıyordu. Bu 1950'lerde seçimlere katılan ve oyunu kullanıp köşesine çekilen ve ancak partilerin militan kadrolarınca harekete geçirilen halk yığınlarından farklı bir kalabalıktı, Saraçhanebaşı'ndaki 200 bin kişi... Ne varki, kocamış geleneksel

bürokratik makina henüz gücünden bir şey kaybetmiş değildi. Kimi aydınlarımızın aşırı iyimserliğini paylaşmak olanaksızdı. *Siyasal özgürlükler kazanılmıştır; sıra ekonomik özgürlüklere geldi* diye yazan bir fıkra yazarımız, herhalde kara mizahı yaptığının farkında değildi. Çünkü düşünce halâ çarmıha gerilmekteydi; solculara, yada öyle suçlananlara karşı açılan davalar birbirini izliyordu. Ama beriyandan işçiler koşulsuz grev istiyorlar, *bizim de sözümüz var* diyorlardı. Lastik-İş genel başkanı ve TİP kurucularından Rıza Kuas: «*Biz sendikacı ve Türk işçisi olarak bütün dünya memleketlerinde olduğu gibi şartsız grev hakkı istiyoruz*» diye demeç veriyor; yarım porsiyon greve karşı çıkıyordu. Halkımızın daha uyanık bir kesimi olan işçiler, Batılı işçilerin yararlandığı özgürlüklerin kesintisiz olarak kendilerine verilmesini istiyordu.

Beriyandan geleneksel bürokrasinin ve on yılda bir hayli yol almış olan burjuvazinin 27 Mayıs ortamında kendi kalelerini kurmaya çalıştıkları gözden kaçmıyordu. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kurucu Meclisteki ağırlığı Anayasa tartışmalarında kendini duyurmaktaydı. İş çevreleri de ağırlıklarını dışardan koyuyor, yerel çevirme hareketlerine girişiyorlardı. Baba Sabancı, Gürsel paşayı Emirgân'da görkemli köşkünde ağırlarken, başta Vehbi Koç olmak üzere büyük patronlar İstanbul'a gelişinde Gürsel'i karşılayanların ön safında yer alıyorlardı. Ve tarih ağını örüyordu. 27 Mayıs çizilmiş yolda beklenen yeri alırken, kimi dengeleri bozduğu için de yeni yollar açıyor, daha doğrusu yol açacaklara olanaklar hazırlıyordu.

Yüzlerce yıl merkezci, ceberut ve sırmalı bir yönetime boyun eğmiş olan halkımız, Devlet gücünü elinde tutanlara karşı, korku ve ezilmişlikten kaynaklanan bir çeşit güdümlü saygı ve hayranlık duyar. 27 Mayıs için de öyle oldu. 27 Mayısçılar nereye gitseler, korkulu sevgi gösterileri ile karşılandılar. Ancak Demokrat Parti yöneticilerine yapılanlar, onlara oy vermiş olan yurttaşlarımızı rahatsız etti. Birtakım tepkilere neden oldu. Sudan nedenlerle, hayali suçlamalarla pekçok insan tutuklandı, yargı-

landı. Yassıada duruşmaları ise, her bakımdan tatsız ve acemice sahnelenmiş bir parodi idi. Yasalar zorlanıyor, geriye doğru işletilmek isteniyor. Bir komisyona başkan seçilmiş olan profesör Tahir Taner, *«yaşamım boyunca öğrencilerime bunun tersini öğrettim diyerek»* ve bir doğruluk örneği vererek istifa ediyordu. Yassıada'da ise, Bebek davasını, Köpek davası izliyordu. İddia makamının kürsüdeki yakışıksız gösterileri umulanın tam tersini veriyor, halkın büyük bir kesiminin gözünde sanıkları gadre uğramış mazlum kişiler haline getiriyordu. İnsan Haklarının en önemlilerinden biri olan ve *sanığın hüküm giyene dek suçsuz sayılması ve ona öyle davranılması* hakkındaki temel ilke, bizde hemen hiç uygulanmaz. Bırakınız polisi, gardiyanı, savcıyı, yargıç bile sanığın onurunu kıracak biçimde davranır. Ona örneğin *sen* diye hitap eder. *Ulus adına görev yapmak*, saygısız ve terbiyesiz olma hakkı vermez. Yargıcın, sanığı küçülten sözler söylemeye, bağırıp çağırmaya ne hakkı vardır? Ulus adına görev yapanlar, bu görevi, insanca ve karşısındakine saygıda kusur etmeden yerine getirmekle yükümlüdürler. Siyasal davalarda da bu temel ilkeler çoğu kez unutulur. Yassıada duruşmalarını izlemeye hiç gitmedim. Bayar - Menderes takımına sempati duymadım; izledikleri politikayı hiç onaylamadım; ama ölüm cezasına çarptırıldıklarını duyduğumda isyan ettim. Ölüm cezası insanlığa sığmaz. Hele hele siyasal nedenlerle ölüm cezası verilmesi hiç affedilmez.

27 Mayıs iç çelişkileri ve değişik yorumlara sahne olmasının yanısıra, toplumumuzda umutlu bir hava estirmişti. İşçi çevreleri, Basın, Üniversiteler, Barolar, Sanat ve düşün çevreleri hareketli bir döneme girmişti: toplantılar yapılıyor, demokrasi üzerine tartışmalar oluyor, yeni dergiler çıkıyordu. Hatta arada sırada sosyalizmden sözedildiği de oluyordu. Cemil Sait Barlas haftalık bir dergi yayımlıyordu. Bu dergi çevresinde yeni kalemler sola dönük görüşler ileri sürüyorlardı. Ankara'da Müşerref Hekimoğlu, 27 Mayıs çizgisinin solunda yayım yapan Öncü'yü

çıkarıyordu. Birkaç arkadaş bir aralık biz de bir dergi çıkarmayı tasarladık. Başaramadık. 25 - 30 yıl öncesindeki gibi, derme çatma olanaklarla dergi çıkartılamıyordu artık.

27 Mayıs Sonrasında İnönü

Siyasal çalışmalar serbest bırakılmış, partiler seçim hazırlıklarına başlamışlardı. Kurucu arkadaşlar TİP'i de seçime sokmak istiyorlardı. Bu konuda ne düşündüğümü sordular. Yazıhaneme topluca gelmişlerdi. Partinin örgütleri birkaç il merkezinden ibaretti. Ama arkadaşlar bunları süresinde tamamlayabileceklerini söylüyorlardı. Başarabilirler miydi? Bilmiyorum. Beni asıl düşündüren, halkın sola karşı duyduğu alerji, hiç değilse bir ölçüde giderilmeden, seçime girilmesinin ilerisi için bir hipotek olmasıydı. TİP önce adını duyurmalı, yapmak istediklerini halka anlatmalıydı. Başlattıkları, uzun vadeli bir işti. Sabırlı olmalıydılar. Vazgeçtiler.

Henüz duygularıyla karar veren bir toplumuz. Çok partili düzene geçişin, halk arasında olumlu sayılamayacak uzantıları olmuştur: partiler emekçilerin düşman kamplara ayrılmalarına yol açmıştır. İşçisi, köylüsü ile halkın büyük çoğunluğu, Halkçı ve Demokrat olarak ikiye ayrılmış, daha küçük bir kesimi de öteki partilerde kamplaşmıştır. Oysa bu partilerden hiçbiri emekçi halkın partisi niteliğinde kuruluşlar değildi. Hepsi de Bey Takımının partileriydi. Ama halkımız, spor kulübü tutar gibi ve daha büyük bir hırsla, ya CHP'li olmuş, ya Demokrat olmuş ve birbirini düşman gözüyle görmeye başlamıştır. Köylerde camiler, kahveler ayrılmıştır. CHP ne yapmak ister? DP ne yapmak ister? Emekçiler için neler vaad ederler? Bu sorulara kimse yanıt aramamıştır. Miting alanlarında çekilen nutuklar, halkın bir kesiminin şu yöne gitmesine, bir kesiminin de bu yöne gitmesine yol açıyordu. Tabii buna kırsal bölgelerin özelliklerini de eklemek gerekir. Özellik-

le halk yaşadığı yörenin toprak ağalarının tercihlerine göre koşullandırılmıştır. Ama herşeye karşın 27 Mayıs'tan önceki 15 yıllık demokrasi uygulaması, önemli sayılacak bir politik bilinçlenmeye neden olmuştur: Halkımız iktidarların vereceği oylarla değişeceğine inanmıştır. 27 Mayıs darbesinden sonra, halkımızın yarısına yakın bir kesimi, bu inancı doğrultusunda tepkiler göstermiştir. Anayasa halk oyuna sunulduğunda % 40 dolayında *hayır* çıkmıştır. 1961 seçimleri de aynı sonucu verdi. Demokrat Parti'nin doğurduğu partiler, CHP'den daha çok oy aldılar. Böylece koalisyonlar dönemine girildi. Doğrusu demokrat partili ve demokrat sempatizanı halkın bu vefası küçümsenmeyecek bir olaydır. Aslında bu halkın kendi iradesine vefa göstergesi demektir. Bu da demokrasi bakımından sevindiricidir.

Halkın politik bilincini etkileyen pekçok faktör vardı. Bu faktörlerin tümünü açık seçik bilemiyoruz. Ama geleneksel Bey Takımı yönetimine karşı olmak ve bunu cesaretle belirtmek bu faktörlerin en belirginiydi. Halk, 1946'dan beri verdiği oylara sahip çıkmış ve Beyler-Paşalar takımına ilk kez meydan okumuştu. Bence bu sivil topluma doğru ilk adım olarak değerlendirilmelidir.

Kuşkusuz bu aynı zamanda halkın bindiği dalı kesmesi anlamına da geliyordu. Çünkü vefa gösterdiği Demokrat Parti halkın partisi değildi. Ama demokratların İsmet paşaya karşı çıkmış olmaları, halkın gözünde bu bayları halktan yana olan, halk için savaşan kahraman kişiler haline getirmişti. Kaldı ki halkın haklarını, çıkarlarını savunan bir partinin bulunmaması da, demokratların lehinde olan bir durum yaratmaktaydı.

Evet seçimler yapılmış ve kapatılmış olan Demokrat Parti'nin devamı olduğunu söyleyen Adalet Partisi ile Yeni Türkiye Partisi ve CHP'ye karşı olduğu bilinen CKMP'nin topladıkları oylar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin aldığı oy toplamını aşmıştı. Kritik bir dönem başlıyordu. Ortaya çıkan parlamento aritmetiği, dural hükûmetler kurulmasına elverişli değildi. Seçim sonuçları 27 Mayısçıları ve

Silahlı Kuvvetleri hiç memnun etmemişti. Ordu huzursuz ve kaygılıydı. CHP'nin kazandığı 172 milletvekili ve 35 senatöre karşılık, AP 159 milletvekili, 70 senatör; YTP 68 milletvekili, 29 senatör; CKMP 51 milletvekili, 16 senatör çıkarmıştı. Yani CHP'nin karşısındaki partiler, 207'ye karşı, 393 üyelikle, parlamentoda kesin üstünlüğe sahip idiler. Sanki halkımız böylece Yassıada'da verilen ölüm ve müebbet hapis cezalarına bir yanıt vermek istemişti. Komutanlar da seçim sonuçlarını böyle mi yorumlamışlardı ki, Çankaya'da Gürsel paşanın başkanlığında parti liderleriyle yapılan ortak toplantıda, birtakım şartlar ileri sürmüşler ve liderler bu şartları kabul etmişlerdi. Şartlar: Gürsel paşanın Cumhurbaşkanlığına seçilmesi; Atatürk devrimlerine ve 27 Mayıs hareketine bağlı kalınması; Yassıada kararlarının politik istismar vesilesi yapılmaması idi. Silahlı Kuvvetler adına ileri sürülen koşulların en günceli kuşkusuz Gürsel paşanın Cumhurbaşkanlığı idi. Çünkü Adalet Partisi listesinden senatör seçilen Prof. Ali Fuat Başgil, Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyacağını açıklamıştı. Bunun üzerine Başbakanlığa çağrılan Başgil, kararından caydırılmış ve senatörlükten istifa etmişti.* Profesör Başgil'in Anayasa Hukuku kürsüsünde altı yıl asistanlık yapmıştım. İyi bir hocaydı. Türk Anayasa Hukuku ve Demokrasi üzerine dersleri bugün de yararlanılarak ilgiyle okunacak değerdedir. 1965'te Millet Meclisinde görev yaptık: o AP'de ben TİP'de...

Evet. Bunalımlı günlere girilmişti. Bey takımının geleneksel kanadı ile yeni türeyen kanatları, devlete sahip çıkmak için amansız bir savaşın içindeydiler. Üstelik demokratik geleneklerimiz de zayıftı. Demokrasi denemesi her an noktalanabilirdi. Ordu karşısında İnönü tek denge unsuru olarak görünüyordu. Sanıyorum İsmet paşa, uzun siyasal yaşamının son döneminde, demokrasinin, Türkiye'nin normal siyasal düzeni haline gelmesine, (tabii kendi demokrasi anlayışının sınırları içinde), içtenlikle hiz-

* Vatan, 25-26 Ekim 1961

met etmiş, bir kişi olarak da, tarihe geçmek istemiştir. İnönü'nün Milli Şef olduğu dönemde, üniversiteden atıldım; davalar açıldı; hapse girdim; ama Sezar'ın hakkı Sezar'a verilmelidir: İsmet paşa, değerini bugün daha iyi kavradığımız, gelmiş geçmiş en büyük devlet adamlarımızdan biridir. Hele demokrasi ortamı içinde; iktidarı kaybettiği 1950'den, ölümüne kadar geçen fırtınalı yıllarda... Çağımızda devletin dahice esintilerle yönetilemeyeceğini uzun yaşammda öğrenmişti sanıyorum. İsmet paşayı sekiz yıl Millet Meclisi'nde izlemek fırsatını buldum: akıllı, ölçülü, seçkin bir devlet adamıydı. 27 Mayıs sonrasının bunalımlı günlerini, kazasız belasız atlatmamızı, büyük ölçüde onun hesaba kitaba dayalı politikasına borçlu olduğumuzu düşünüyorum. 12 Mart'ın, 12 Eylül gibi tüm demokratik kurumları yerle bir eden bir kasırgaya dönüşmesini, onun tarihsel ağırlığı engellemiştir. 12 Mart darbesinden hemen sonra Mecliste yaptığı konuşmaya: *«(...) askeri idarenin müdahalesi bizim demokratik rejime girmemize daimi bir engel olacak mıdır, bu mevzua dokunup bir iki söz söylemek isterim»* diye başlamıştı İnönü. Sanıyorum asıl vurgulamak istediği bu idi.* 27 Mayıs'la 12 Mart'ın başarılı darbeler oluşunu, halkın bunları benimsemesine bağlayışı ise, çok tartışılabilir bir sav. 27 Mayısın, halkımızın çoğunluğu tarafından benimsenmediğini, 1961 seçim sonuçlarının kanıtladığı, herhalde tartışılmayacak bir gerçektir. Ama belirttiğimiz gibi, Paşanın konuşmasında önemli olan, askeri darbelerin demokrasiye geçit verip vermeyeceği hususundaki kaygılardır. İnönü, son derece ölçülü bir dil kullandığı bu konuşmada, askeri darbeler konusundaki kaygılarını gizlememiştir. Ancak Paşanın bir an önce demokrasiye geçileceği konusunda verilen sözlerin şimdiye dek tutulmuş olduğuna bakarak teselli bulduğu, teselli bulmaya çalıştığı da gözden kaçmıyor. Ve Erim hükûmetinin programında, *«Anayasaya tamamıyla riayet etmek ve onun eksik kalmış tatbikatını tamamlamak için elinden geleni*

* Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre 3, Toplantı 2, c. 12, s. 409

*yapacağını»** açıklamış olmasını, bir güvence sayıyor. Ne var ki, Paşa daha sonra Anayasa'da önemli değişiklikler yapılmasını kabul edecektir. Bu ödünün neden verildiğini bilmiyorum. Belki meclislerin ve partilerin kapatılması, Anayasa'nın değiştirilmesine rıza gösterilerek önlenmiştir. Bu vesile ile bir anımı yazmak istiyorum. Mecliste Anayasa'nın geriye doğru değiştirilmesine karşı çıkıyordum. Değiştirilmek istenen her madde için, ben de değiştirme önergeleri veriyor ve önergelerimi kürsüde savunuyordum. Bir maddenin oylamasında Paşa ile yanyana geldik: «*Aybar, parti gibi çalışıyorsun*» dedi. Ben de: «*Anayasa sizin Anayasanızdı; siz savunmuyorsunuz; savunmak bize düştü*» yanıtını verdim. Paşa başını çevirdi ve yürüdü.

12 Mart muhtırasının yönetime doğrudan doğruya elkonulabileceği konusundaki maddesi gerçekleşmedi. Darbeden bir buçuk yıl sonra seçimler yapıldı. Bunda İnönü'nün tarihsel kişiliğinin önemli bir rol oynadığını söylemek, sanırım yanlış olmaz. İnönü genç bir subayken politikanın içindeydi. Atatürk de öyle. Devletin sorumlu katlarına geldikten sonra, ordunun politika dışında kalmasını istemişlerdir. Cumhuriyet döneminde 27 Mayıs darbesi olana kadar, Silahlı Kuvvetler politikanın dışında tutulmuştur. İnönü, 27 Mayıs'tan sonra Silahlı Kuvvetlerin emir ve komuta zinciri içinde, normal görevine bir an önce dönmesini istemiş ve bunu sağlamaya çalışmıştır. Herhalde dışardan edinilen izlenim budur. Bu kolay değildi. Yeni kurulan partilerin Demokrat Partinin devamı olma iddiasında bulunmaları, Silahlı Kuvvetleri tedirgin etmekteydi. Nitekim bir yıl arayla Albay Tâlât Aydemir ve arkadaşları iki kez darbe girişiminde bulunmuşlardır. İnönü, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının hükûmete bağlı kalmalarını sağlayarak, her iki ayaklanmayı bastırmıştır. 12 Mart'da da müdahalenin sınırlı kalmasını sağlamıştır. İsmet paşa, demokrasimizi birbirine bağlı iki tehlikenin tehdit ettiğine inanmaktaydı: Halk Partisi'nin karşı-

* a.g.e., s. 410

sındaki partilerin, iktidarı ele geçirmek, ya da ele geçirilen iktidarı kaybetmemek için, her türlü aracı mübah sayacak bir deneysizlik içinde olmaları ve devletle bütünleşmiş olan Silahlı Kuvvetlerin, geleneksel değerlerin tahribine yol açabilecek böyle bir gidişe izin vermemekte kararlı bulunmaları, İnönü'nün gözünde demokrasi denemesini her an noktalanabilecek bir tehlike oluşturmaktaydı. Demokrasinin varlığını tehlikeye düşürecek bunalımların, doğrudan doğruya CİA ajanları tarafından da tezgâhlanabileceğini de İnönü, herhalde düşünmüş olmalıdır. Johnson'un İnönü'ye yolladığı mektup, Amerika'nın Türkiye'de ne tür bir iktidar istediğini açıkça göstermekteydi. İnönü'nün bu mektuba verdiği yanıt ve hele: *biz de kendimize başka bir dünya ararız* biçimindeki demeci, Amerikan yönetimi tarafından kaygı ile karşılanmıştı. Ve çok geçmeden İnönü, Johnson'un çağrılısı olarak Amerika'da bulunduğu sırada, Başbakan'lıktan düşürülmüştü. Bu iki olay arasında, dolambaçlı da olsa, ilişki bulunduğunu düşünmüşümdür. Amerika, Ortadoğu'nun kuzeyduvarını oluşturan Türkiye'de, demokrasi değil kendisine yüzde yüz bağlı bir yönetim ister. Demokratlar böyle bir iktidardı. 1947'de Amerika ile ilk askeri antlaşmayı imzalamış olmasına karşın, İnönü, 1960'larda, hele Kıbrıs bunalımından sonra, Amerika'nın tam güvenine sahip değildi. Amerika, İnönü'nün, tarihe ülkesine demokrasiyi getirmiş lider olarak geçmek istediğinin de farkındaydı. Bu da Amerika'nın İnönü'ye güvenmemesi için bir nedendi. Kuşkusuz İnönü, Nato'dan, yani Amerika'nın başını çektiği askeri ittifaktan kolay kolay ayrılmazdı. Ama Amerika'nın her isteğine boyun da eğmezdi. Bundan dolayı Amerika, Demokratların politikasını sürdürecek bir yönetime yeşil ışık yakmaya hazırdı. Tabii bu arada Silahlı Kuvvetlerin demokratların öcünü almayı amaçlar görünen politikacılara karşı olduğunu da, Amerika elbet hesap etmekteydi. Bundan dolayı Amerika bakımından en iyi çözüm Amerika'ya bağlı bir askeri yönetimin iş başında bulunması, hiç değilse sivil yönetimi kontrolü altında bulundurmasıy-

dı. Soğuk savaş yıllarında, halkımızın büyük çoğunluğu gibi, silahlı kuvvet mensupları da *Komünizm tehlikesi* ile öyle koşullandırılmıştı ki, Amerika'ya bağımlılığın, bağımsızlık koşulu olarak değerlendirilmesi, yaygın bir görüştü. 27 Mayıs darbesinden sonra radyoda okunan mesajda yeni rejimin ittifaklara bağlı kalacağı altı çizilerek belirtilmişti.

1960'larda Türkiye, tehlikeli oyunların sahnelenme hazırlıklarının sürdürüldüğü bir ülkeydi. Hele Vietnam yenilgisinden sonra, Amerika, Ortadoğu'yu kendisine hareket üssü olarak seçmiş ve Türkiye üzerinde oynanan oyunlar daha yoğun bir hal almıştı. Tabii madalyonun bir de öbür yüzü vardı. Amerika birtakım oyunlar tezgâhlarken, Sovyetler Birliği'nin buna seyirci kalması düşünülemezdi. O da birtakım hazırlıklar içinde olmalı idi. Ama bunların bilinmesi daha zordu. Görevden uzaklaşan Amerikan diplomatları, ya da CİA ajanları kitaplarında tezgâhlanan oyunları ayrıntılarına varıncaya kadar açıkladıkları halde,* bir KGB ajanının benzer bilgiler verdiği görülmemiştir. Bu boşluğu ayrıntılı olarak olmasa bile, genel çizgide tarih mantığı ile doldurmak olasıdır.

Türkiye'nin *iki ateş arasında* olması, dışpolitikada bize küçümsenmeyecek bir avantaj sağladığı inancını yıllardır koruyoruz. Çünkü iki ateş arasında olmak, yani hem ABD için, hem SSCB için son derece önemli bir stratejik bölgede bulunmak, bize bloklar dışı bağımsız bir politika izleme olanağı verir. İsmet paşanın bunu görmemiş olması düşünülemez. Amerikan dostluğunun (!) mimarı olan İnönü détante'dan da yararlanarak, Başbakan'lıktan düşürüldüğü günlerde acaba gerçekten dış politikamıza yeni bir yön vermeye mi hazırlanıyordu? Adalet Partililer İnönü'ye yönelttikleri saldırılarda, onu Amerika'ya sırt çevirmeye hazırlanmakla da suçladılar. Ama her seferinde İnönü, Türk-Amerikan dostluğunun mimarı olduğunu hatırlatarak bu saldırıları etkisiz bırakmıştır. Ama yukarı-

* Emin Değer, CİA, Kontr-gerilla ve Türkiye.

ki soru benim zihnimi kurcalamaya devam etmiştir. Tabii bu 180 derecelik bir rota değişikliği biçiminde olmazdı. İnönü *kadife eldiven* kullanan bir politikacıydı. Uzlaşmaların, *nuances*ların adamıydı. 1964'ten sonra iktidarda kalmış olsaydı, paşanın Amerika'dan gittikçe daha bağımsız bir politika izleyeceğini düşünmek yanlış olmaz.

Beriyandan İnönü'nün, emekleyen demokrasimize 1960'lı yıllarda küçümsenmeyecek hizmetler ettiği kanısındayım. Albay Tâlât Aydemir'in başını çektiği darbe girişimlerinin başarısız kalmasını paşaya borçlu olduğumuz kuşkusuzdur. Onun tarihsel kişiliği Silahlı Kuvvetlerin hükûmet yanında yer almasını sağlamıştır. Koalisyonun başında başka biri olsaydı sonuç başka türlü olabilirdi. Gene onun tarihsel kişiliğidir ki, 12 Mart'ın daha radikal bir darbe olmasını önlemiştir. Atatürk'ün Başbakanı ve Milli Şef İnönü ile, çok parti rejiminin muhalefet lideri ve Başbakanı İnönü farklı politikalar izlemiştir. Kuşkusuz o hep Bey takımının seçkin bir devlet adamı olarak politika yapmıştır. Ama İnönü, 1930'ların Türkiye'si ile, 1960'ların Türkiye'sinin çok farklı düzeylerde olduğunu gören bu değişimleri gözönünde bulundurarak politikasına yön veren, akıllı ve tecrübeli bir devlet adamıydı. Atatürk'ün Başbakanı olarak ve Milli Şef olarak, Sol'a karşı acımasız davranmıştır. Sonra da CHP'yi ortanın solunda bir rotaya oturtmuştur. Elbet CHP'nin kimi ilkeleri böylesi bir gelişmeye elverişliydi; ama asıl neden 1960'larda emekçilerin TİP'i kurmuş olmalarıydı. Milli Şef İsmet paşanın, ortanın solunda bir politika izlenmesi gereğini kabul etmiş olması, onun akıllı, gerçekçi bir devlet adamı olduğunu kanıtlar. Milli Şef sıfatını taşıdığı yıllarda da, İsmet paşa dahi pozunda bir politikacı olmadı. Kimsenin aklına gelmeyecek çözümler öneren bir kişilik içinde görünmedi. Duygulara değil; akla, gerçeklere dayanarak iş görmek isterdi. Sekiz yıl İnönü'yü mecliste izledim: muhalefet lideriydi. Demagoji yaptığını hatırlamıyorum. Paşanın bu yanı, politikacılığın demagoji ile yürütüldüğü bir ülkede bir kat daha önem kazanmaktadır. Ne yazık ki, kendisi ile ciddi

sorunları görüşme fırsatı çıkmadı. Bu fırsatları yaratmaya da çalışmadım. Ayrı ufuklardan geliyorduk. Yaş farkı da vardı. Daima aramızda bir mesafe bulundu. Davetlerde, ya da mecliste paşanın esprili sözlerine muhatap olduğum oldu. Bir keresinde yanında Hıfzı Oğuz Bekata, Çağlayangil ve bir iki kişi daha bana doğru geldiğini görünce, ben de İsmet paşaya doğru ilerledim. *«Sana bir müjdem var; Çağlayangil TİP'e giriyormuş... Büyük diplomattır»* dedi. Gülüştük. Bir başka davette de garsona seslendi: *«Aybar'a bir koka-kola getir»* dedi. *«Sayenizde buna da alışırız»* yanıtını verdim gülerek. Mecliste Amerikan üsleri hakkında açıklamalarda bulunduğum günlerdeydi... Çevresi Paşa'yı Milli Şef ilân etti. Ebedi Şef'ten sonra Milli Şef... Çok parti rejimine geçilene kadar paşaya Milli Şef dendi. Benim tanıdığım paşa bunu ciddiye almayacak kadar gün görmüş ve ince bir insandı. Büyük Osmanlı Sadrazamlarının sonuncusu...

Temel Hakları Yaşatma Derneği

Anayasa hazırlıkları ilerliyordu. Kurucu Meclis üyesi Galatasaray lisesinden sınıf arkadaşım Suphi Batur'dan çalışmalar hakkında bilgi alıyordum. Temel hakların özüne dokunulamayacağı, ilke olarak kabul olunacaktı. Güzel bir şeydi. Ama bir hakkın özünü belirlemek hiç de kolay değildi. Düşün özgürlüğünün, örneğin, özü ne idi, öz olmayan yanı ne idi? Parlamento'da herhangi bir çoğunluk bu yasağa karşın düşünce özgürlüğünün özünü zedeleyen bir yasa çıkarabilirdi. Özgürlükler kuşkusuz Anayasal güvence altında olmalıydı. Ama asıl güvence bunlara halkın sahip çıkmasıydı. Ötedenberi bunun gereğine inanmışımdır. Birleşmiş Milletler Örgütünün kuruluş çalışmaları yapıldığı günlerde, İstanbul Üniversitesi Devletler Hukuku Enstitüsü'nde bir konferans vermiştim. Burada barışın gerçekten korunması isteniyorsa, savaşın acılarını yaşamış olanların, yani basit halk çocuklarının bu örgütte temsil edilmesini önererek şöyle demiştim:

*«Savaşın acılarını çekenler; savaşın yükünü doğrudan doğruya taşıyanlar; savaşta ölenlerin silah arkadaşları, anaları, babaları, kardeş ve karıları; çocukları, sevgilileri; savaşta kolunu, gözünü, bacağını bırakanlar... İşte savaşı istemeyenler bunlardır... Tek kelime ile savaşı istemeyenler, kışkırtılmadıkça HALK'tır. O halde savaş afetinden korunmak istiyorsak, dünya örgütünde mutlaka HALK'a sesini duyurma olanaklarını vermeliyiz. (...) Geçen savaşların felâketlerini görmüş, yarın çıkacak savaşlarda da gene en ağır yükü taşıyacağını bilen basit insanlardan bir meclis kurulabileceğini ve bu meclisin etki altında kalmadan karar almasının sağlanabileceğini sanıyoruz.»**

Devletler Hukuku Enstitüsü'nün duvarları arasında kalmaya mahkûm bir öneriydi bu. Halkları dünya barışının bekçisi haline getirmek uzak bir amaçtı. Ama kendi halkımızın, kendi insanlarımızın haklarına, özgürlüklerine sahip çıkmaları için onlara yardımcı olmak elimizde idi. Temel hak ve özgürlüklerin ne olduğunu; ne gibi uzun ve inatçı savaşımlarla bugünkü içeriği kazandıklarını; bunlara sahip çıkmanın bize neler kazandıracağını, haklarımıza nasıl sahip çıkacağımızı örneğin kahve kahve dolaşarak, küçük kitapçıklar çıkarıp elden dağıtarak halkımıza anlatabilirdik. Arkadaşlar benimsediler bu düşünceleri ve derneğimizi kurduk. Adına da Temel Hakları Yaşatma Derneği dedik. Derneğimizin 21 kurucusu vardı. Başlangıçta bu kadar kalabalık değildik. İlk çalışmalar, Veli Alemdar handaki yazıhanemde başlamıştı. Semih Türkiz, İlhan Baykent, Zeki Akhuy, Merih Sezen, Necla Fertan'ın katıldığı bu toplantılar haftalarca, belki aylarca sürmüştü. Hukukçular çok konuşur, zor anlaşır. Ama anlaşınca da ortaya sağlam bir yapıt korlar çoğu zaman. Tabii iyi niyetli iseler. Hepimiz iyi niyetliydik. Daha sonra Cenani Güngördü, Nihat Sargın, İhsan Üngör, Sedat Erbil de bize katıldılar. Vâla Nurettin Vâ-Nû, Yaşar Kemal, Ha-

* 14 Mayıs 1945 günü verilen konferans, Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: XI, Sayı: 1-2, s. 221, İstanbul 1945.

lit Özdemir Arun gibi ünlü yazarlar da geldi. Kimimizin eşleri de üye olmayı kabul etti: Semra Baykent, Meliha Güngördü, Siret Aybar böylece kurucu oldular. Haluk Feyzioğlu, Muzaffer Somay, Ziya Nur Örün, Doktor Yusuf Balkan (Derneğimizin ilk başkanı) ve Yusuf beyin kızı Ayperi Akalan kuruluş bildirgesini imzaladılar. Beni de eklerseniz 21 eder. İkinci başkanımız değerli genç arkadaşım Mehmetcan Köksal'dı.

Tüzükte derneğin amacı şöyle açıklanıyordu:

«Derneğin amacı, temel haklar başlığı altında toplanan, insan hak ve hürriyetleriyle ekonomik ve sosyal hak ve hürriyetlerin, kâğıt üzerinde tanınmış yetkiler olarak kalmaması, yurttaşların gerçekten yararlandıkları, toplumsal durum ve davranışlarda hergün gerçekleşen canlı kurallar haline gelmesi için, kanunların tanıdığı bütün imkânları kullanarak uğraşmaktır.

Dernek özellikle:

a) T.C. devletince onaylanmış, konusu temel hak ve hürriyetler olan andlaşma, sözleşme veya bildiriler karşısında iç hukukumuzun bunlarla çelişen hükümlerinin yürürlükten kaldırılması ve iç hukukumuzun uluslararası taahhütlerimizle ahenkleştirilmesi;

b) Anayasa'ya aykırı kanun, tüzük, yönetmelik veya durumların ayıklanması;

c) Pozitif hukukumuzdaki temel haklarla ilgili bütün hükümlerin eksiksiz ve savsaklamadan uygulanması;

d) Bu konudaki bilimsel inceleme ve araştırma sonuçlarının yurdumuzda duyurularak genel oyca benimsenmesi ve bu incelemelerin kanunlarımızda yer alması gibi konularda yayın yaparak, konferanslar, seminerler tertipleyerek, resmi makamlara dilekçeler vererek hem halkı hak ve hürriyetleri konusunda aydınlatmaya, hem resmi makamları uyararak harekete getirmeye çalışır.

Dernek çalışmaları ile demokrasinin halka mâledilmesine ve böylece kök salıp yerleşmesine hizmet eder.

Anayasanın 62. maddesine dayanan dernek, hak ve

*hürriyetleri çiğnenmiş veya savsaklanmış olan herkesin tabii savunucusudur.»**

Yukarda belirttiğim gibi derneğin kurulması uzun sürdü. Önceleri kimi arkadaşlar, amacın politika sayılacağı ve derneğe izin verilmeyeceğini ileri sürüyorlardı. Aylarca tartıştık. Sonunda anlaştık. Kuruluş gene de hemen gerçekleşmedi. Çünkü bir yandan da bir sosyalist parti kurma hazırlıkları sürdürüyorduk. Karpuz ve koltuk sorunu...

Bu bir sivil topluma geçiş girişimiydi. Ama bu haliyle sadece boşlukta bir öneriden ibaretti. Ayağı yere basması için, çok geniş bir uygulamaya gereksinim vardı ki, o günlerde bizim olanaklarımızı aşıyordu. Ama demokrasinin kök salması, uygulanan bir düzen haline gelmesi için, bu dar boğazdan geçilmesi gerekti. Halk haklarına sahip çıkmadıkça demokrasi kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdur.

Dernek kurulunca ayağımızı yorgana göre uzattık ve şimdilik olanaklarımızı aşan işleri bir yana bıraktık. İlk iş olarak bir bilim komitesi kurduk. Bu komite bir yandan temel haklar konusunda dünyadaki gelişmeleri inceleyecekti; bir yandan da Anayasa'ya ters düşen yasaları saptayacaktı. Ceza yasamızın faşist İtalya'dan aktarılmış maddeleri başta olarak bir dizi yasa saptandı. Başkanımız Yusuf Balkan, Park Otelde bir basın toplantısı düzenledi. Basına bir bildiri dağıtıldı. Bildiride, Tanzimat'tan beri çağdaş anlamda bir hukuk devleti kurma çabası içinde olduğumuz belirtildikten sonra şöyle devam ediliyordu:

«Demek ki temel hakların tanınması, korunması için mücadele etmek, aslında demokrasi düzeninin gerçekten kurulup yaşaması için, dolayısıyla Türkiye'nin çağdaş medeniyete ulaşma çabasını hızlandırmak için mücadele et-

* Temel Hakları Yaşatma Derneği Tüzüğü, Madde: 2, İstanbul 1962.

mektir. (...) İnsan hak ve hürriyetleri ile, ekonomik ve sosyal hak ve hürriyetlerin, kâğıt üzerinde tanınmış yetkiler olarak kalmaması, canlı kurallar haline gelmesi için, kanunların tanıdığı bütün imkânları kullanarak uğraşmayı derneğimiz kendine amaç edinmiştir.»

Bizim için demokrasinin can damarı, halkın haklarına sahip çıkması idi. Halk bir oy makinası olarak kaldığı, şu ya da bu yoldan yönetime aktif olarak katılmadığı sürece, demokrasi Bey takımının kendi arasında oynadığı bir oyun olarak kalacaktı. Bey takımının yönetimde yüzyıllardır sürdürdüğü tekele son vermenin ilk koşulu halkın haklarına, özgürlüklerine sahip çıkmasıydı. Biz bunu daha esaslı biçimde TİP'de ele alacaktık.

Yürürlükteki Anayasa'ya ters düşen yasalar konusunda, Gürsel paşaya derneğin dileklerini iletecek üç kişilik bir heyet Ankara'ya yollandı. Necla Fertan paşayı tanıdığını söylüyordu. Üstelik cerbezeli bir avukattı. Yanılmıyorsam heyet onun başkanlığında Siret Aybar ve Nihat Sargın' dan oluştu. Gürsel paşa heyetimizi soğuk karşılamış. Necla hanım kimi yolsuzlukları dile getirince (galiba pasaport yasası ile ilgili), Paşa sinirlenmiş. Ve Nihat Sargın her zamanki suskunluğunu koruduğu için, bizim hanım ister istemez söz almış ve 141-142. maddelerin Anayasa'ya ters düştüğünü; bunlar Demoklesin kılıncı gibi başımızda sallandıkça, hiçbir özgürlüğün gerçek bir anlam taşıyamayacağını söylemiş. Paşa keyfi uygulamalar olmayacaktır yanıtını vererek görüşmeyi noktalamış

Böylece anti-demokratik yasaların, özellikle 141 ve 142. maddelerin yürürlükten kaldırılmayacağı ortaya çıkmıştı. Ceza yasasının bu maddelerine neden karşı olduğumuz çok sorulmuştur. Bunun ayrıntılı olarak nedenlerini Anayasa Mahkemesinde TİP'in açtığı iptal davasında dile getirmiştik. Bunları burada yinelemek istemiyorum. Yalnız şukadarını belirtmek isterim: bu maddeler o biçimde kaleme alınmıştır ki, neyin suç olduğu açık seçik anlaşılmıyor. Oysa suçun kuşkuya yer bırakmayacak biçimde açıklanması, Ceza hukukunun ve bizim Ceza yasamızın bir temel ilke-

sidir. Bu bulanıklık siyasal, ekonomik ve sosyal faaliyet alanlarını etkilediğinden bu konularda geleneksel düşünce kalıpları dışına çıkan görüşler kolayca yasaklandığından başka, işçi sınıfının ekonomik, sosyal ve politik hakları konusundaki girişimleri de kolayca engellenmektedir. Böylece demokrasi ile asla bağdaşmayan bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu iki madde faşist rejimin korunması için sevkedilmiş olduğundan, bunların demokrasiye, temel hak ve özgürlüklere ters düştüğünü kanıtlamak için ayrıca açıklamalarda bulunmaya hiç gerek yoktur. Ama gel gör ki, bizde tüm bu gerçekler ortadayken, bu maddeler 1936 yılından beri yürürlükte tutulmaktadır.

Temel Hakları Yaşatma Derneği, sınırlı olanakları ile savaşımını sürdürdü. Müşerref Hekimoğlu, derneğin Yürütme Kurulu üyesiydi. Sahibi olduğu Öncü gazetesinde etkili bir kampanya açtı. 141-142'nin yürürlükten kaldırılması için köylerden imza toplandı. Bunlar listeler halinde Öncü'de yayımlandı. Ama Yusuf beyin hastalığı bir yandan, çoğumuzun TİP'te görevli olmamız beri yandan, dernek çalışmalarına ayırabileceğimiz zamanı giderek daha çok kısıtladı. Ve Temel Hakları Yaşatma Derneği, emsali nice dernek gibi sönüp gitti. Böyle bir derneğe bugün belki her zamandan çok gerek var.

Yusuf bey, Yaşar Kemal, Osman Kavuncu

Üçünü de Kayseri'de askerliğim sırasında tanıdım. Vatan gazetesinde yayımlanan *Kâğıt Üstünde Demokrasi* başlıklı bir dizi yazı, Halk Parti'li Bey Takımının hoşuna gitmediği için, İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeki görevime son verilmiş ve askerliğimi yaptığım Maltepe'deki Zırhlı Tugay'dan alınarak, Kayseri Tank Deposu Komutanlığı emrine verilmiştim. Yıl 1945'ti ve Demokrat Parti yanılmıyorsam henüz kurulmamıştı. Falih Rıfkı Atay'ın Ulus'ta, *demokrasi halk için hükümettir ve de Halk Partisi bunca devrimi Halk için yaptığından, demokrasinin ta kendisi-*

dir anlamına gelen başyazılar yazdığı günlerdeydi. *Kâğıt üstünde demokrasi* başlığını ondan seçmiştim.

Kayseri'de bekâr subaylar Orduevinde yemek yiyorlardı. Orduevi kentin göbeğinde, bahçe içinde iki katlı bir bina idi. Zemin katındaki lokanta büyük bir salondu. Bölükten yemeklerimi orada yiyebileceğim söylenmişti. Kapıdan içeri girdiğimde, bir doktor albayın bana işaret ettiğini gördüm. Sofrasına çağırıyordu. Bu gözleri hilesiz bakan, güleryüzlü, saçları henüz kırlaşmış, yakışıklı albay, askeri hastahanenin başhekimi Yusuf Balkan'dı. Kim olduğumu, Kayseri'ye neden atandığımı biliyordu. Orduevinde galiba herkes biliyordu bunu. Yusuf beyin bir oğlu, bir kızı vardı. Okuyorlardı. Onun için ailesi İstanbul'daydı. Önce günün olaylarını konuştuk. Sonra Yusuf bey sözü edebiyata, şiire getirdi. Ben de şiir severdim. Bu ortak yanımız çabuk kaynaşmamıza vesile oldu. Yusuf bey henüz Tıpta öğrenciyken, Kurtuluş Savaşı'na katılmak için Anadolu'ya geçmiş. Kurtuluş Savaşı'mızın zor ama umutlu günlerini yaşamış olanların çoğunda, ulusal bağımsızlık bir yaşam felsefesi, bir tutku-düşünce haline gelmiştir. Delikanlılığını *ya İstiklâl ya ölüm* parolası ile yaşamış olan Yusuf bey, işte bu tutkulu insanlardan biriydi. Bundan dolayı olacak. Yusuf bey Nazım'ın Anadolu Destanı'nı ezbere okurdu. Ben ilk kez ondan dinledim Anadolu Destanı'nı. Bir nüsha da bana vermişti: Kırmızı karton bir kapak içinde, sarı pelür üzerine daktilo edilmiş bir metin. Halâ saklarım. Arhaveli İsmail'i, Şoför Ahmet'i, Kara yılanı, Yusuf beyin aracılığı ile tanıdım. Başka dostlar da edindim Kayseri'de. Hepsi de Yusuf beyin dostlarıydı. Küçük bir gurup oluşturmuştuk, gazeteci Tuğrul Tuna, dişçi Ara Özışık, doktor Azat, doktor Yani. Bu arkadaşlar da askerlik görevlerini yapıyorlardı. Akşamları sivil elbiselerimizi giyer, Arnavutköy'lü Halil'in barmenlik yaptığı Şehir Kulübü'ne giderdik.

Kayseri'den de Vatan Gazetesi'ne bir iki yazı göndermiştim. Yayımlanmamıştı. Derken Ahmet Emin Yalman'dan bir mektup aldım. Demokrasi savaşımında Vatan ga-

zetesinin önemli bir görevi olduğuna işaret ederek, askerliğim sona ermeden yazılarımı yayımlayamayacaklarını bildiriyordu. Haksız da sayılmazdı: rizikolu bir işti. Ama rizikoyu göze alanlar da çıkıyordu. O günlerde Kayseri'de Doğru Yol adında, küçük bir gazete yayımlanmaktaydı. Sahibi Osman Kavuncu, sonradan Demokrat Parti'de bakan olacak, yürekli bir sakat adamdı. Bir gün bana geldi ve gazetesinde yazı yazmamı istedi. İmzalı mı? diye sordum. İmzalı dedi. Başınıza bir iş açılmasın dedim. Açılırsa açılır dedi. O günden sonra gazetenin başyazılarını ben yazmaya başladım. O günlerde *büyüklerimiz bilir; büyüklerimiz düşünür* sözleri çok duyulurdu. İnsanların insanlıklarından istifa etmelerine çok bozulurdum. Bir yazı yazmıştım Doğru Yol'a, *kafa düşünmek içindir* diye. Geçenlerde elime geçti. 7 Mayıs 1946 günlü. Üstünden 40 yıl geçmiş. O yıl doğanlar bugün 40 yaşında; o yıl 30 yaşında olanlar 70 yaşında. Ve Türkiye'de bunca olaylar oldu. Ama büyük bir çoğunluk hâlâ *büyüklerimiz bilir; büyüklerimiz düşünür* diyor. Bilinçlenme ne kadar yavaş oluyor.

Doğru Yol'daki yazılarımızdan dolayı, askeri mahkemede dava açıldı. Osman Kavuncu'ya ilişmediler. Gazetesi de kapatılmadı. Bu, hakkımda açılmış ilk davaydı. Osman Kavuncu duruşmayı gazetesinde yansıttı; savunmamı yayımladı. O yıllarda Osman Kavuncu, Kayseri Belediye Başkanlığı için verdiği savaşımlarla tanınıyordu. Halk Partisi'ne karşıydı. Küçük gazetesi ile birtakım yerel yolsuzlukların üzerine yürüyordu. Çevresi olan bir kişiydi. Bir gün sabahın erken saatlerinde karargâha geldi. Telâşlı görünüyordu. «*Refik Koraltan sizinle konuşmak istiyor*» dedi. «*Buyursun*» dedim. Osman Kavuncu durakladı. Besbelli iki şeyi yadırgıyordu. Refik Koraltan, Demokrat Parti'nin kurucularındandı. Benim ona gitmemin gerektiğini düşünüyordu. Kafasına takılan ikinci sorun herhalde, bu görüşmenin karargâhta nasıl olabileceği idi. Karargâhımız askeriyenin elkoyduğu Sivas otelindeydi. Sokak arasında eski bir otel. Kapıdan bir avluya girilir. Bir titrek demir merdivenle odaların bulunduğu kata çıkılır. Oda-

lar yanyana sıralanmıştır. Hepsi de avluya bakan camekânlı koridora açılır. Otel bundan ibaretti. Altta eskiden ahır olarak kullanıldığını sandığım, şimdi alayın *depboy*ları olarak kulanılan bölmeler vardır. Tank Depo Muhafız Bölüğü komutanı olarak ben bu odalardan birinde çalışır ve yatardım. Babamın seferde kullandığı, sökülüp taşınan cinsten bir karyola, bir masa, iki iskemle. Refik Koraltan'ı burada ağırlayacaktık. Osman Kavuncu duraklamakta pek haksız sayılmazdı. Refik Koraltan bir faytonla geldi. O yıllarda Kayseri'de taksi hemen yok gibiydi. İki atın çektiği fayton arabaları kullanılırdı. Yanında Osman Kavuncu'dan başka iki kişi daha vardı. Bunlardan biri zayıf uzun boyluydu. Refik bey Kayseri'ye Demokrat Parti il örgütünü oluşturmak için gelmişti. Kendisini dış kapıdan karşıladık; buyur ettik. İlk kez karşılaşıyorduk. Sinire batan bir görünüşü yoktu. Renkli güleç yüzü, iri gövdesinden beklenmeyen yumuşak hareketleri ile sempatikti hatta. Lav püskürten bir yanardağı gibi konuşuyordu. Yarım saat, belki daha fazla oturdu. Yazılarımı överek başladı; sonra özgürlük savaşımının bir bütün olduğunu söyledi; *hepimiz aynı çatı altında birleşmeliyiz* diye bağladı konuşmasını. O günlerde muhalefet kanatlarında bu temalar işleniyordu. Demokrat Parti'nin kuruluş çalışmalarına, Tevfik Rüştü Aras, Zekeriya Sertel, Cami Baykurt da katılmışlardı. Tan olayı muhalefetin iki kanadı arasında sürdürülen ilişkinin kabaca kopmasına neden olmuştu. Ama dirsek teması olmasa bile, gene de tek parti iktidarına karşı olma düşüncesi muhalefet kanatlarını teorik olarak birleştiriyordu. Dernekler yasasının değiştirilerek parti kurulmasına izin verilmiş olması elbet yeterli değildi. Sorun Halk Partisi'nin çeyrek yüzyıldır süren egemenliğine yani devletin her kademesine sızmış olan varlığına son verilebilmesiydi. Koraltan'ın özgürlük savaşımının elbirliği ile yürütülmesi konusundaki görüşüne katıldığımı, ancak bunun aynı çatı altında, yani aynı partide toplanmak anlamına gelmediğini; çünkü herkesin aynı çatı altında toplanmasının özgürlükçü rejim için tehlikeli ola-

bileceğini belirttim. Koraltan «*Şu anda istediklerimiz aynı şeyler değil mi? Düşün özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, basın özgürlüğü, partilere güvence, serbest seçim... Hepimizin istediği bunlar değil mi?*» diye israr ediyordu. Ben de israr ettim: «*Düşün özgürlüğünü savunmak, karşıt, düşüncelerin özgürlüğünü kabul etmektir. Tek parti diktasına karşı elbet muhalefetin tek bir cephe oluşturması gerektir. Özgürlükler sorunu asıl CHP'den sonrası için önemlidir*» dedim. Demokratlarla aynı görüşleri paylaşmıyordum. Ama ilerde Demokrat Parti'nin demokrasi yolunu tıkayacağını da ciddi olarak düşünmemiştim. Teorik bir olasılık olarak tehlikelerden söz etmiştim. Koraltan ve arkadaşlarını kapıda bekleyen faytona kadar geçirdim. Şimdi düşünüyorum da İsmet paşa iktidarı, bugünkülerle kıyaslanırsa, gene de bir hayli liberal bir iktidarmış. Ya da artık kendi kendine inancını kaybettiği için, işleri ister istemez gevşek tutmaya başlayan bir iktidar... *Muhalefet partisinin bir kurucusu, muhalefet yapan bir yedek subayı, askeri karargâhta ziyaret ediyor ve ne hükümet, ne askeri makamlar herhangi bir tepki göstermiyor*

Bu buluşmadan üç beş gün sonra Şehir Kulübünde Yusuf bey ve öteki arkadaşlarla akşam yemeği yiyiyorduk. Osman Kavuncu geldi, Refik Koraltan'ın telefon ettiğini benimle konuşmak istediğini haber verdi. Hep birlikte kalkıp postaneye gittik; Ankara'ya telefon açtık. Arkadaşlarla diyordu Refik bey, sizi Genel Merkezden aday göstermeğe karar verdik. Partiye Kayseri'de kaydınızı yaptırabilirsiniz. Kendisine önceki konuşmamızı hatırlatarak bağışlanmamı istedim. Doktor Azat: Nelere hayır dediğini elbet biliyorsun dedi.

Ama Demokrat Partililer yakamı bırakmıyorlardı. İstanbul il örgütü başkanı Kenan Öner'den bir tel aldım. Partiye girersem İstanbul'dan aday gösterileceğimi bildiriyordu. Ona da teşekkürler hayır dedik. Arkadan Bursa'dan Hulusi Köymen'in teli geldi. Bağımsız olarak listede yer almayı kabul ettim. Milletvekili olursam daha etkili çalışmalar yapabileceğimi sanıyordum. Yıllar sonra Hu-

lusi Köymen'in oğlu Aydın Köymen'le aynı partide buluştuk, dost olduk. Aydın Köymen, Sosyalist Devrim Partisi'nin en değerli yöneticilerindendi.

Günler geçiyordu Kayseri'de. Millet seçimlere hazırlanıyordu. Şurada burada olaylar oluyordu. Tansiyon her gün yükseliyordu. Seçimlerin dürüst yapılması isteniyordu, ama bundan kimse emin değildi. Nihayet o gün gelip çattı. Arkadaşlarla sandıkları dolaştık. Her şey normal görünüyordu. İlk açılan sandıklardan Demokratlara daha çok oy çıkmıştı. Büyük bir sevinç kaplamıştı kenti. Halk Parti kodamanlarının yüzleri asıktı. Halk Partisi merkezi kalabalık ama neşesizdi. Gece yarısına doğru durum birden değişti. Uzak ilçe ve köylerden gelen oylar CHP'yi öne geçirdi. Demokratlar seçime hile karıştığını söylemeğe başladılar. Kayseri'de seçimi CHP kazanmıştı. Telefonla başka illerden alınan haberler de genellikle CHP'nin önde gittiğini gösteriyordu. Demokrat Parti tahminlerin çok altında milletvekilliği kazandı. İnönü ve partisi Mecliste büyük farkla salt çoğunluğu elde etti. Ama genel kanı, seçimlerin dürüst olmadığı yolundaydı. Somut örnekler veriliyordu. İnönü'ye bir açık mektup yazdım. Vatan gazetesi yayımlayamadığı için, İzmir gazetesinde yayımlanan *«CHP'nin Değişmez Başkanına Açık Mektup»* başlıklı yazı şöyle başlıyordu:

«Sayın Başkan, seçim bahsinin tazelenmesini istemediğinizi biliyorum. Bildirinizde bunu açıkça söylediniz. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın tebliği ve bu tebliğe uymadıkları için iki gazeteyi kapatışı da, bu arzunun pek şiddetli olduğunu gösteriyor. Haklısınız. Bu şekilde kazanılan seçimlerden bahsedilmesini istememekte yerden göğe kadar haklısınız. Fakat alâkası, heyecanı ve cesareti hiçe sayılarak en kutsal bir hakkı pervasızca çiğnenen bu milletin de, elinden başka bir şey gelmediği için, feryat etmekte haklı olduğu teslim edilmelidir. Zaten vicdanları susturmak, gazete kapatmak kadar kolay değildir. Onun için hoşunuza gitmese de, size bu mektubumda, seçimlerden bahsetmeme müsaade buyurunuz.

«Sayın Başkan, etrafınızdaki zevat size belki milletçe duyulan bu ızdırap ve infiali, birer avuç bozguncunun ve talırikçinin eseri diye anlatmışlardır. İnsan işitmek istediği sözlere kolay inanır, fakat siz inanmayınız. Ve şayet durumu sizden saklıyorlarsa biliniz ki, Türk milleti başkanlığını yaptığınız partiye itimat etmediğini açığa vurunca partiniz erkânı gayrımeşru vasıtaların her türlüsüne başvurarak iktidarda kalmak yolunu bulmuşlardır. Ve Türk milleti, toplum işlerine kayıtsız eski Türk milleti olmadığı için, dilediği kimseleri seçmek hakkına karşı gösterilen bu saygısızlıktan fevkalâde müteessirdir, tiksinmiş ve kızmıştır. İşte bütün çıplaklığı ile hakikat budur.

«Memleketin dört köşesinden adınıza çekilen binlerce imzalı şikâyet telgrafı ve on binlerce kişinin katıldığı muazzam mitingler nasıl üç beş tahrikçinin eseri olur? Bunlar üç beş kişinin kudretini fazlasıyla aşan memleket ölçüsünde hâdiselerdir. Nasıl ki, seçim günü partinizin kaybetmekte olduğu haberi barut ateşi gibi yayılınca hasta odalarına kadar giren o çılgın sevinç de, üç beş kişinin eseri değildi ve olamazdı.

«Etrafınızdakilerin, 'bozguncu, tahrikçi' dedikleri insanlar, memlekette böyle kahir bir çoğunluk teşkil edince artık onlara 'bozguncu' değil, milli vicdanın 'sözcüleri' denir.

«Sizi temin ederim ki, partiniz, bu memlekette halkın sevgisini de, itimadını da tamamıyla kaybetmiştir. Bundan hâlâ şüphe ediyorsanız, Ankara şehrinde, Halk Partisi'nin pür azamet hüküm sürdüğü o beldede, hattâ bizzat ikâmet buyurduğunuz Çankaya'da azınlıkta kaldığınızı bir hatırlayınız. Güneş balçıkla sıvanmaz. Bu memleketin hakiki yükünü taşıyanlar arasında tek bir ferdin partinizden hoşnut olmadığı muhakkaktır. (...) Sahte oy pusulaları, sonradan düzenlenen mazbatalar belki yabancıların gözünü boyayabilir, fakat sandığa oyunu atanları bununla aldatmak kabil değildir. (...) bu memleket halkı (...) ne angariyeli köy okullarını, ne jandarmayı, ne nahiye müdürünü, ne de kaymakam ve valileri unutmuştur;

ve unutamazdı da... Kendi alın terinin mahsulü olan tonlarla buğday, silolarda çürütülürken, bu memleket halkı çamurdan ekmek yediğini de unutmamıştır. Bazı basit gibi görünen hadiseler vardır ki, silinmez izler bırakır. Bu memleket halkı istasyonlarda sürünürken, karanlık vagonlarda günlerce süren yolculukları üstüste ayakta yaparken, katarlara bağlanıveren radyolu, salonlu, banyolu Bakan vagonlarını, bomboş fakat kilitli giden milletvekili kompartımanlarını da unutmamıştır ve unutamazdı. Bu memleket halkının sustuğuna bakıp da olup bitenlerin muhasebesini yapmadığına hükmetmek fahiş bir hata idi.»

Bu hırçın yazı, yaşlı çobanın Atinalı *doğru* Aristidis'e verdiği yanıtla: «*Aristidis adını o kadar çok duydum ki, usandım*»* sözleriyle son buluyordu. Ayrıca olaylar da abartılmış. Çünkü 1946 seçimlerini, hile ve yolsuzlukları da hesaba katsak, Demokratlar kazanmamıştı. Dört yıl sonra yapılan genel seçimlerde DP ve CHP oylarının karşılaştırılması, bu konuda açık bir fikir vermektedir: DP'nin 4 milyon 241 bin küsur oyuna karşılık, CHP 3 milyon 176 bin küsur oy almıştır. CHP oyların % 39.9'unu, DP de % 53.3'ünü toplamıştır. Dört yıldır süren çetin savaşım ve propagandalardan sonra durum budur. 1946'da ise, DP'nin henüz örgütleri bile tamamlanmış değildi. Üstelik romantizm dozu kaçırılmış, nezaketsizlik sınırlarını zorlayan bir mektup. Tek mazeretim, eğer mazeret sayılırsa, Milli Şefli tek parti rejimine karşı duyduğumuz kin ve nefretin sınırsız oluşudur.

Ilık bir bahar günü, öğle yemeğinden sonra Orduevi'nin bahçesinde güneşleniyordum. Posta: Bir er seni görmek ister, dedi. Ve az sonra uzun boylu, esmer, zayıf, etüvden yeni çıkmış buruşuk giysileri ile acemi bir er dikildi karşıma. Merhaba ile asker selâmı arasında, elini kasketinin hizasına kaldırdı indirdi ve gevşek bir *esas va-*

* Mektubun tam metni için bk. M. A. Aybar, Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, s. 72-74, İstanbul 1968.

ziyetine geçti. Ne istiyorsun soruma yanıt yerine koynundan bir kart çıkartıp uzattı. Kart, Rasih İleri'dendi. Ve karşımdaki delikanlının adı Yaşar Kemal'di. Bir gözü sönmüştü delikanlının. Tek gözü iki göz gibi bakıyordu. Durumunu ciddiye almayan bir hali vardı. Ertesi gün Niğde'ye sevk edilecekmiş; Kayseri'de kalmak istermiş... Neden Kayseri? Yörükler üzerinde bir inceleme yapıyormuş da ondan... Buyur bakalım! Pertev Boratav'la çalışıyormuş... Buyur bakalım! Haydi karargâha gidelim dedim. Yolda beni şaşırtan bir sürü laf etti. Kısaca özgeçmişini anlattı. Babasını kaybetmiş küçük bir çocukken; okulu bırakmış; türlü işlerde çalışmış: Çeltik tarlası bekçiliğinden arzuhalciliğe kadar. Beni acındırmak mı istiyordu? Cin gibiydi. Çarıklı erkanıharp... Karargâhta çaylarımızı içerken, Yaşar masanın üstündeki Yeni Gün dergisini gördü. O sayısında bir yazım vardı. Yazının ortasına, çerçeve içinde bir şiir konmuştu. *Bahar indi Çukurova'nın düzüne* diye başlıyordu. Yaşar bunu ben yazdım dedi. Güzel bir şiirdi. *Donanan ağaçları, alından yeşilinden; nennilenen dağları; ve sersefil yollara düşen ırgatlar*... Başka şiirlerini de okudu. İyi şairdi Yaşar. Öyküler de yazıyormuş.

Şehir Kulübünde Yusuf bey ve öteki arkadaşlarla o akşam da buluştuk. Yaşar'dan söz etmedim. *Bahar indi Çukurova'nın düzüne* şiirini okudum ve bilin bakalım bunu kim yazmış? diye sordum. Kimse bilemedi, arkasından bir tane daha, bir tane daha okudum... Başta Yusuf bey, herkes çok duygulandı, çok da merak etti. Anlattım Yaşar Gökçeli'yi... Sabah viziteye yazılsın, bana gelsin dedi Albay Yusuf Balkan. Bu bir komuttu. Yaşar'a haber salındı. Yaşar viziteye çıktı ve Kayseri'de kaldı. Onu da aramıza aldık. Hafta sonlarında er Yaşar Kemal de sivil giysilerle Şehir Kulübündeki akşam yemeklerine katılırdı. Bir süre sonra terhis oldum; İstanbul'a döndüm. Yaşar Kayseri'de kaldı. Mektuplaşıyorduk. Bir yıl, belki de iki yıl sonra o da terhis olup İstanbul'a geldi. O yıllarda Kuzguncuk'ta otururduk. Evimiz Babanakkaş sokağındaydı. Ünlü Marko Paşa köşkünün bulunduğu sokak. Marko

Paşa'nın köşkü artık okuldu. Ve oradan emniyet görevlileri bize gelip gidenleri gözetlerlermiş. Bunu bana meslekten ayrılmış bir polis söyledi. Ama biz zaten tahmin ederdik. Zekeriya ve Sabiha Sertel, Vala Nurettin ve Müzehher Vâ-Nû, Sabahattin Ali ile sık sık buluşurduk. Kâh onlar bize gelir, kâh biz onlara giderdik. Zekeriya beye Cami bey de (Baykurt) gelirdi. Yanında Özdemir oğlumuz diye çağırdığı bir genci de getirirdi. Bu genç Menderes'in akrabası oluyordu. Sonradan Yassıada'da Menderes aleyhinde tanıklık yaptı. Böylece emniyet ajanı olduğu ortaya çıktı. Arada bir Aslan Kumbaracı da gelirdi. Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü haberini ondan almıştık. O günlerde aramıza birçok insan girip çıkmıştır. Kapılarımızı kapamak için bir neden yoktu.

Yaşar Kemal titiz bir yazardı. Aynı öyküyü kaç kez baştan yazdığını bilirim. Kuzguncuğa gelip yazdığı öyküyü okur; birkaç gün sonra aynı öykünün yeni biçimiyle gelirdi. Böyle giderse sen ortaya bir eser koyamayacaksın derdim. İşsizdi. Hüsnü Baki arkadaşımız Yaşar'ı tahsildar olarak Havagazı Şirketi'ne aldı. Bir süre tahsildarlık yaptı. Sonra Arif Dino, Nadir Nadi'ye söylemiş; Yaşar, Cumhuriyet'e girdi. Nefis röportajlar yayımladı. Belki titizliğini sınırlamayı gazetecilikte öğrendi. Yaşar, İstanbul'a ilk kez geliyordu. Başladı İstanbul'da dolaşmaya. Benim bilmediğim yerleri geziyor, gördüklerini bana anlatıyordu. Bir seferinde: İstanbul'un en güzel evi nerede? diye sordu. Dolmabahçe'de caminin karşısında setin üzerinde tek katlı bir eski ahşap ev vardı. Sonradan alan düzenlenirken yıktırıldı. Yaşar'a göre İstanbul'un en güzel evi o idi. Gerçekten de çok güzeldi.

Üç Beş Arkadaşla Sosyalist Parti Kurmaya Kalkışıyoruz

Çok hareketli günlerdi 1960 yılının yaz günleri. 27 Mayısçılar Orduda, Üniversitede geniş tasfiyeler yapmışlardı. Az sonra da kendi içlerinde bölünmüşler, 14 arka-

daşlarını yurt dışında görevlere atayarak yönetimden uzaklaştırmışlardı. Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması iyi bir şey değildi. İkinci Meşrutiyet yıllarında ordunun politikaya karışması bize pahalıya mâlolmuştu. Bu kapının yeniden açılmasından korkulurdu. Bir an önce sivil yönetime dönülmesinin bekleyişi içindeydik.

Bir sosyalist parti kurmak nereden aklımıza gelmişti? Demokrasi yeniden kurulacaktı. Halkımızın gerçekten söz sahibi olması, sosyalist bir partinin varlığına bağlıydı. Ama asıl toplumumuzun yeni bir aşamanın eşiğinde bulunmasıydı. Biz olayları böyle yorumluyorduk. İşçilerin haklarına sahip çıkmaları umut vericiydi. Kamuoyunun Anayasa çalışmalarını ilgiyle izlemesi, okur yazar takımının, sanat ve edebiyatın yanısıra, sol politika ile ilgilenmeye başlamaları da umutlanmamız için bir başka nedendi. Sol dergiler yayımlanıyordu. Gerçi yönetimin sola karşı eski *zihniyeti* değişmemişti. Gene tutuklamalar oluyor, davalar açılıyordu. Ama havada bahar kokuları vardı. Bir sosyalist parti kurulmasını isteyen, bu yolda çalışmayı kabul eden yeni yeni insanlar ortaya çıkıyordu. Bu insanlar, durgun ve kapalı Sol'umuza yeni bir kan getirebilirlerdi. Sendikacılar, işçiler vardı bir şeyler yapmaya hazır. Ama neredeydi bunlar? Nasıl ulaşabilirdik bu insanlara? Biz emektar solcular yıllarca kabuğumuza çekilmiş, adeta toplumun dışında kalmıştık. İşçilerle, sendikacılarla ilişki kurmamız, türlü nedenlerden dolayı olanaksızdı. Önce bu kabuğu kırmamız gerekiyordu.

Nisan olayları sırasında tanıdığım genç avukatlar vardı. Sol'a dönük arkadaşlardı. Bunlardan biri de bir iki küçük sendikanın, (İstanbul Sendikalar Birliği dışında olan sendikalardan), avukatı idi. Adı Sedat Erbil. Genç yaşta öldü. Sedat Erbil girgin bir arkadaşımızdı. Parti çalışmalarına sendikacıları o getirdi. Toplantıları çoğu kez onun Cağaloğlu'ndaki yazıhanesinde yapıyorduk. Bu toplantılara sürekli gelenler ve zaman zaman uğrayanların toplamı 30 kişiyi geçer. Sürekli gelenler: Sedat Erbil, Orhan Arsal, Cenani Güngördü, İhsan Üngör, Rahmi, CHP eski

milletvekillerinden Atıf, Üzeyir Kuran ve adlarını anımsayamadığım 3 sendikacı... İlk toplantılar işimizin çok zor olduğunu ortaya koymuştu. Kuracağımız parti sosyalist bir parti olacaktı; işçiler ve sendikacılarla birlikte kurup, birlikte yürütecektik bu partiyi. Ama bu nasıl yapılacaktı? Açık bir fikrimiz yoktu. İçimizde parti deneyimi olan sadece Orhan Arsal ile Üzeyir Kuran'dı. Birlikte Demokrat İşçi Partisi'ni kurmuşlardı 1950'lerde... Üzeyir Kuran'ın deneyimleri daha da eskiye dayanıyordu. Bildiğim kadarı ile Üzeyir baba Mütareke yıllarında sendikacılık yapmış, İştirakçi Hilmi'nin Sosyalist partisi ile ilişkileri olmuştu. Tramvay grevini düzenleyenlerden biriydi. Üstelik paramız da yoktu. Bunlara karşılık bir sosyalist partinin gereğine inanıyorduk hepimiz. Bu ne tür bir sosyalist parti olacaktı? Orhan Arsal'a bakılırsa Demokrat İşçi Partisi'ni diriltmek, tutulacak en iyi yoldu. Biz sorunun o günün koşulları içinde değerlendirilmesi gereğine inanıyorduk. Yeni parti, yeni program ve tüzükle ortaya çıkmalıydı. Sonunda bu görüş dolayında birleşildi. Tüzüğün hazırlanması için işbölümü yapıldı. Amaç maddesini yazmak görevi de bana verildi. Ötedenberi işçilerin, köylülerin partilerini doğrudan doğruya yönetmeleri gerektiğine inanıyordum. Taban, örgütüne sahip olmalıydı. *Öncü Parti* teorisi, ilk bakışta doğru görülebilirdi. Hele halkı uyanmamış, işçisi henüz bilinçlenmemiş ülkeler için. Ama iyi düşününce böyle bir örgütlenme biçimi ile sosyalizme gidilemeyeceği ortaya çıkıyordu. Sosyalizm insan sevgisine, eşitliğe dayanan bir doktrindi. Beri yandan sömürünün ortadan kalkması için üretim araçlarının kamulaştırılması hiç de yeterli olmayabilirdi. Sömürünün gerçekten kalkması için, üreticilerin, ürettikleri artı-değerin kullanımı üzerinde söz ve karar sahibi olması şarttır. Sovyetler Birliği'nde ve öteki sosyalist etiketli ülkelerdeki uygulama, *öncü partinin* sosyalizme giden yolu tıkadığını kanıtlamıştır. Yıllar önce şunları yazmıştım: «*Diktatörlüklerin kucağına düşmemek için, demokratik müesseseleri mutlaka muhafaza edeceğiz. yetersizliklerini gidere-*

*ceğiz... Fakat herhalde temel hürriyetlerin koruyucusu olan demokratik müesseselerden, yani serbest seçimden, dokunulmaz temel haklardan, basın hürriyetinden, çok partili sistemden vazgeçmeyeceğiz. Kısacası iki kelimeyi korkmadan birleştirerek diyelim ki, fertçi bir sosyalizm tatbik edeceğiz. İşte benim tahayyül ettiğim gerçek hürriyet rejimi.»**

Bu anlayış içinde hazırlıklar yapıyorduk. Kurulacak parti, emekçileri yurt işlerinde söz ve karar sahibi etmeyi amaç alıyordu. İşçi sınıfına en uyanık emekçi kesim olarak, emekçi yığınlarının siyasal plânda birleşmesi, etkin bir demokratik güç haline gelmesi yolunda birtakım görevler düşmekteydi. Ne var ki bu görevler kardeşlik, karşılıklı sevgi ve saygı ile, adeta emekçiler arasındaki dayanışmanın bir gereği olarak gerçekleşecekti. Herhalde doktrinde belirtilen dayatmacı bir *öncü*lük asla söz konusu değildi. Aynı görüşler, daha sonra TİP'in tüzük ve programına da girecektir.

Tüzük üzerindeki hazırlıklarımız hızla ilerliyordu ki, sendikacıların bir İşçi Partisi kurmak için hareket geçtikleri öğrenildi. Sedat Erbil doğruluk derecesini araştırdı haberin. Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Müskirat Federasyonu gibi güçlü kuruluşların başkanları ile, sendikacılık dünyasında ün yapmış kimi sendikacıların, bir İşçi Partisi kurmaya kesin kararlı oldukları ve çalışmaların hayli ilerlediği anlaşıldı. İki ayrı parti anlamsız olacaktı. Erbil'i ilişki olanakları aramaya memur ettik. Sonuç alamadık. Sendikacılar bu işi kendi başlarına yürütmek kararındaydılar. Aydınlara karşı adeta alerji duyuyorlardı. İşçilerin kendi partilerini kurmaya kalkışmaları, tarihimizde ilk kez oluyordu. Gerçi Mütareke yıllarında, kurucuları arasında işçilerin de yer aldığı partiler kurulmuştu. Ama bu partilerde insiyatif ve yönetim her zaman aydınların elinde olmuştu. Bu kez işçiler kendi işlerini kendileri görüyorlardı. Bu önemli bir gelişmeydi. Ve bize düşen görev

* M. Ali Aybar, Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm, (Vatan, 13 Ekim 1945), s. 35, İstanbul 1968.

bu girişimi dışardan desteklemekti. Herhalde parti kurma çalışmalarını artık sürdüremezdik. Çalışmalara son verdik.

Olacak şey değildi zaten. Üç beş avukat Sosyalist bir parti nasıl kurabilirdik? Tanımadığımız, bilmediğimiz iki üç sendikacı ile böyle zor bir işin altından kalkabileceğimize nasıl inanmıştık? Besbelli yaşadığımız umutlu günlerdi bizleri böyle bir girişime iteleyen. İlk adımı atarsak arkası gelir diye düşünmüş olmalıyız. İşçilerin haklarına sahip çıkmaya başlamaları bizleri umutlandırmıştı besbelli. *Devlet yönetiminde sen de söz ve karar sahibi ol!* deyince, işçilerin, köylülerin, Sosyalist partinin saflarında yer almayacaklarını sonraki yıllarda anlayacaktık.

Siyasal faaliyetlere 1 Mart'tan itibaren izin verileceği söyleniyordu. Beri yandan Kurucu Meclis açılmış ve 27 Mayıs ihtilâlinin Demokrat iktidarı hakkında hazırladığı 118 sanıklı büyük davaya Yassıada'da bakılmaya başlanıyordu. Bunun yanında bugün komik görülen olaylar da oluyordu: Devrim otomobili gibi. Bir türlü sanayi ülkesi olamamanın aşağılık duygusu zaman zaman böyle gülünç deşarjlara neden oluyor. Devrim otosu yapıldı ama otoyu yürütmek bir dert oldu. Siyasal faaliyetlere izin verilecek sözü hepimizi düşündürmeliydi. Elbette bir askeri darbeden sonra ilişkilerin kurulmasına, darbeyi yapmış olanlar izin verecekti. Bir ikinci darbe olmadıkça bunun böyle olması doğaldı. Ne var ki normal yaşama dönüşe izin veren, yani siyasal yaşama her an müdahale edenlerin perde arkasında olduklarını bilmek normal yaşama olan güveni sarsıyordu. Demokratik gelenekleri olmayan toplumlarda silahlı kuvvetler ciddi bir sorundur. Bizde demokratik gelenek yerine Ordu geleneği vardır. Osmanlıdan beri, yani 700 yıldır ordunun devlet yönetiminde karşı konamaz bir ağırlığı olmuştur. Devlete sahip olanlar sınıfı içinde Ordu gittikçe daha nüfuzlu bir yere sahip olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise, ordunun başları, üniformasız olarak devleti yönetmişlerdir. Ve bu sayede ordu politikanın dışında tutulmuştur. İçhizmet yasasının

35. maddesinde Silahlı Kuvvetlerin, Cumhuriyeti kollayıp korumakla görevli olduğu yazılıdır. Gerçi bu maddeyi normal olarak Anayasanın yetkileri bölümü hakkındaki ilkeleri ışığında anlamak gerekir. Ama böyle anlaşılmasının güvencesi ne olabilir? Bunun böyle anlaşılması, ancak demokratik geleneklerin Silahlı Kuvvetleri de içermesi halinde söz konusudur. Her şey sadece Ordunun verdiği sözü tutarak kışlasına çekilmesine bağlanamazdı. Yani demokratik anayasaya en kısa zamanda halkın sahip çıkması sağlanmadıkça, Ordunun gidişattan hoşnut olmadıkça yönetime el koyması kaçınılmaz olacaktı. Kaygılı olmak için nedenler yok değildi. Hiç kuşkusuz halkın bir bölümü 27 Mayıs'tan memnun değildi. Demokrat Parti'li olan vatandaşlar ve Demokrat Parti'ye oy verenler, seçme ve seçilme haklarının ellerinden zorla alınmış olduklarını düşünüyorlardı. Ve bunu her fırsatta açığa vuruyorlardı. Yassıada'da duruşmalar sırasında ölen eski İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ın cenazesinde olaylar çıkmıştı. Silahtarağa'ya sabotaj yapmayı tasarladıkları ileri sürülen 49 kişinin duruşmasına başlanmıştı. DP'yi *hortlatmak isteyen bazı soysuzların* gözaltına alındığı açıklanıyordu. Gazeteler *devrim düşmanlarının yakalandığı* haberlerini hemen her gün veriyorlardı. Ne idi bu insanların suçu? Yöneticiler yanlış işler yapmış olabilirdi, yaptıkları da gerçekten ortadaydı. Ama bunlara oy vermiş olmak nasıl suç sayılabilirdi. Vatandaşın şu ya da bu biçimde oy hakkına sahip çıkması, suç sayılacak olursa demokrasi nasıl kök salıp serpilebilirdi. Kuşkusuz sabotaj, silahlı eylem onaylanamazdı. Ama vatandaşın salt Demokrat Partili olmasından dolayı kovuşturulması da onaylanamazdı. Bu yolun tutulmasından korkulurdu.

Yassıada duruşmaları sürüyordu. Ancak Demokrat liderlerin halk önünde karalanması için öyle iddialar ileri sürülüyordu ki, beklenenden başka sonuçlar ortaya çıkacaktı. Daha şimdiden Menderes bir efsane kahramanı haline getirilmişti. Halk seçtiği yönetici ile karşı karşıya bırakılırsa kötü yöneticiyi işten uzaklaştırır. Demokrasi-

nin mantığı budur. Vesayet altında bir demokrasi düşünülemez. Vasi, vasilik hakkını nereden alır? Herhalde elindeki maddi güçten. Demokrasi yönetimde şu ya da bu zümrenin gücüne değil halkın gücüne inanır; akla inanır. Sonunda halkın doğru yolu bulacağına inanır. Bu felsefeyi reddetmek de elbet mümkündür; ama o zaman demokrasiden artık söz edilemez. Bizde hakim sınıflar demokrasiye asla inanmamışlardır. Sadece halk inanmıştır. Daha doğrusu verilen bu olanaktan yararlanmak istemektedir.

27 Mayıs demokratik bir anayasa getirecek miydi? Sorun buydu 1961 yılının baharında. Yönetimin tutumu doğrusu pek umut verici değildi. Gerçi tepeden inme reformlar peşinde olan 14'ler tasfiye edilmişti, ama geri kalan Milli Birlikçilerin demokrasi anlayışının ne olduğunu da bilmiyorduk. (Yaşar Kemal'in röportajı pek umut verici bir tablo çizmiyordu). Sola karşı gene sert çıkışlar oluyordu: Resimlerini sergileyen bir grup ressam, bunların arasında Marta Tözge de vardı, gözaltına alınmıştı. Balaban da Balmumcu'daydı. Galiba iyimser! Aziz Nesin de oradaydı. Mihri Belli ve arkadaşlarının çıkardıkları bir haftalık dergi toplattırılmış, sorumlu ve yazarları tutuklanmıştı. Bir sağa yani Demokrat Partililere, bir de sola tokat indiriliyordu. Eski terane: Ne sağcıyız ne solcu... Ama gene de Kurucu Mecliste umut verici konuşmalar yapılıyordu. Komisyon *milliyetçilik* kavramına karşı çıkıyor, *milli* kavramı ile yetinilmesini istiyordu. Aradaki farkın vurgulanması umut vericiydi.* Seyfi Demirsoy memnun değildi. K. Meclisindeki işçi temsilcilerinden istifa etmelerini istiyordu.**

Anayasa

Kurucu Meclisce hazırlanan Anayasa iyi bir Anayasaydı. Çağdaş demokrasilerin dayandığı ilkeler ve kurum-

* Vatan, 25.5.1961.
** Vatan, 13.3.1961.

lar yeni Anayasada yer almıştı. 2. madde Cumhuriyetin niteliklerini şöyle tanımlıyordu: «*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.*» Devlet insan haklarına dayalıydı. Bu kendinde ve nihai bir değer olarak görülen sınırsız bir gücü temsil eden Osmanlı geleneklerinin devletinden, kâğıt üstünde de olsa ayrılındığına işaretti. Devlet insan haklarına dayalıydı. Devlet devletliğini insan haklarından alıyordu. Devlet insan haklarına dayanırsa devletti. İnsan haklarını tanımayan devlet devletliğini kaybedecek, yurttaşlardan devlet olarak tanınmasını isteyemeyecekti. Böyle bir durumda Başlangıç'ta sözü edilen direnme hakkı tekrar doğacaktı. Çünkü devlet, yani yöneticiler Başlangıç'ta sözü edilen Anayasa ve hukuk dışı davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş olacak ve karşısında Anayasa tarafından Anayasanın bekçisi olarak nitelendirilen vatandaşları bulacaktır.

Ne var ki bu direnme hakkı Anayasada iltibaslara yol açacak bir biçimde kaleme alınmıştır. Anayasa'da direnme hakkının Türk milletince 27 Mayıs devrimi biçiminde kullanılmış olduğu ifade edilmektedir. Bu yazılış biçimi başka darbelere de yeşil ışık tutabilirdi. Bereket versin Başlangıcın son paragrafındaki şu ibare: «*Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilân ve onu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder*» denilmek suretiyle bu konuda vekaletin söz konusu olamayacağı açık ve kesin olarak belirtilmiştir. Anayasanın üstünlüğü ilkesi benimsendikten sonra devletin temel hakları iki yoldan güvence altına aldığı görülüyordu. 10. madde «*herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.*» Ve maddenin ikinci paragrafında şöyle devam ediliyordu: «*Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağ-*

daşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.» Bu satırları ve sosyal hukuk devleti kavramının gerekçedeki açıklamalarını okuduğum zaman, bu Anayasanın demokrasi ve sosyalizm için büyük olanaklar getirdiğini kavramakta gecikmedim. Devlet, kişinin huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak biçimde temel hakları sınırlayan tüm engelleri kaldıracaktı; insanın maddi manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlayacaktı. Türkiye gibi geri bırakılmış bir ülkenin yüzyılların sömürüsü, baskısı altında ezilmiş yoksul cahil halkı için bunun ne büyük bir nimet olduğunu anlamak zor değildi. Sonraki 11. madde de şöyle diyordu: *«Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir.»* Demek ki temel hakların kanunla yok edilmesine engel olunmak isteniyordu. Konacak sınırlar Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olacaktı. Olmazsa bu kanun Anayasa Mahkemesine başvurularak iptal ettirilebilirdi. Ama bununla da yetinilmeyerek yasayla yapılacak bu sınırlamalara bir sınırlama daha getirilmişti. İkinci fıkra şöyle diyordu: *«Kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.»* Bu maddelerin demokrasi için vatandaş özgürlükleri için ne büyük değer taşıdığını sonradan yaşayacağımız olaylar daha iyi kavramamıza yol açacaktır. Ama ne yazık ki, iş işten geçmiş olacaktır.

Anayasaya dört elle sarılmamızın bir başka nedeni de vardı: Kuvayı Milliye Türkiye'sine, milli mücadele ruhuna bir Anayasa metninde ilk kez yer veriliyordu. Başlangıç'ta şu satırları okuyorduk: *«Yurtta Sulh, Cihanda Sulh ilkesinin, milli mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olan...»* Ülkesinde şu kadar milyon metrekarelik toprağın bir yabancı devletin egemenliğinde askeri üs olarak kullanıldığı Türkiye'de *milli mücadele ruhuna bağ-*

lılığın, ulusal egemenliğe bağlılığın, birinci ilkesi tam bağımsızlık olan Atatürk ilkelerine bağlılığın. Anayasanın Başlangıç kısmında yer alması halkımız için, Türkiye için ne büyük bir talih eseriydi. Halkımız vazgeçilmez, devredilmez, zaman aşımına uğramaz hak ve özgürlüklerini savunurken, demokrasiyi de temellendirmiş olacak, Anayasa ile ulusal bağımsızlığımızın uyanık bekçiliğini yapacaktı...

Yüzyıllardanberi kendi dışında ve üstünde ne hak ne hukuk tanımış olan devlet, yani üst yöneticiler bundan böyle kişinin temel haklarını gücünün sınırı olarak karşısında bulacaktı. Yeni Anayasa, Anayasa'nın üstünlüğü ilkesini boş bir söz olarak görmemiş, yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetleyecek bir yüksek yargı organının, Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasını emretmekteydi. Yasama organı, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi yasalar çıkarırken Anayasa'yı gözönünde bulunduracak, Anayasa'nın ruhuna ve sözüne ters düşen yasalar çıkaramayacaktı. Çıkarırsa, Anayasa'da belirtilen kişi ve kuruluşlar Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açabileceklerdi. Gerçi tam bir denetim sağlanmamıştı: Kişilere Anayasa Mahkemesi'ne başvurma yetkisi, ancak aleyhlerine açılmış bir davadan dolayı tanınmıştı. Kendileri hakkında uygulanması istenen yasanın Anayasa'ya aykırılığını ileri sürebilirlerdi. Bu da istemin davaya bakan mahkemece ciddi bulunması koşuluna bağlıydı. Ama buna karşın Anayasa'mızın yasaların denetimi bakımından getirdiği hükümler ileri bir hak anlayışına işaretti. Anayasa'mız devleti, yani yöneticileri, alınan idari kararlar dolayısıyla da denetlemektedir. İdari kararın yasaya aykırılığı dolayısıyla karardan zarar gören kişiler Danıştay'da iptal davası, tazminat davası açabilirler. Böylece kimseye hesap vermeyen yüzyıllık *ceberut devlet* anlayışına esaslı bir darbe indirilmiş oluyordu. Anlayamadığımız, daha doğrusu anlamak istemediğimiz demokrasinin, yöneticiyi, idareyi değil, toplumu ve kişileri koruyan bir idare biçimi olduğudur. Demokrasi tarihin akışı içinde devlet gücünü sınırlayan bir sistem

olarak ortaya çıkmıştır. Tabii hukuk teorisine bağlanan demokrasi devletin üstünde kişilerin doğal hakları bulunduğu felsefi inancına dayanır. Tabii hukuk teorisinin yerini alan modern kamu hukuku teorileri, aynı görüşü bilimsel gerekçelerle kanıtlamak gayreti içindedir. Hangi görüş kabul edilirse edilsin, çağımızda, devletin yani kaba kuvvetin üstünlüğünü savunmaya gelen hiçbir görüş ve gerekçeye iltifat edilemez. Çağımız devleti meşruluğunu hukuk devleti olarak kazanır. Ve hukuka bağlılığını hergün icraatıyla kanıtlar; kanıtlamak zorundadır. Anayasamız, birbirine bağlı iki yeni kavram daha getirmiştir: Sosyal devlet kavramı ve sendikal haklar kavramı... Sosyal devlet, kamu hukukunda oldukça yeni bir kavramdır. Devletin sosyal davalar karşısında kayıdsız kalamayacağı, sermaye karşısında korunmasız emekçi yığınların türlü sorunlarına çare arayıp bulmanın, devletin başta gelen görevleri arasında olduğu kabul edilmiştir. Anayasamızın sosyal devlet kavramını açıklayan gerekçesinde, devletin işçiler köylüler gibi sermaye karşısında ekonomik bakımdan zayıf durumda bulunan emekçi halk yığınlarının yanında olduğu, bunlara destek olacağı kesin bir dille belirtilmiştir. Kapitalist rejimin yarattığı bu dengesizliğin giderilmesinde anayasamız devleti görevlendirdiği gibi, ayrıca işçilerin, emekçilerin, işverenlerin sendikalar ve sendika birlikleri kurma hakları olduğunu belirterek, *işçilerin, işverenlerle münasebetlerinde, iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahip olduklarını hükme bağlamıştır*. Ta XIX. yüzyılın sonlarından beri işçilerimiz bu hakkı elde etmek için usanmadan inatla mücadele etmişlerdir. Demokrat Parti'nin seçim sloganlarından biri de *işçiye grev*di. Ama iktidara gelinince vaadler unutulmuştur. İkinci Meşrutiyet'in işçi hareketlerine karşı nasıl amansızca mücadele ettiğini hatırlarız.* Anayasa'nın getirdiği grev hakkının kusursuz olduğu söylenemezdi. Grev kavra-

* Erişçi ve Şanda.

mı, dayanışma grevlerini, siyasal amaçlı grevleri kapsıyor muydu? Grev hakkının *dokunulamaz olan özünde* bunlar da var mıydı? Konu önemliydi; çünkü 47. maddenin ikinci paragrafında: «*Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları kanunla düzenlenir*» deniliyordu. Nitekim grev yasası grev hakkının kullanılmasına bir çok sınırlamalar getirmiştir. Ayrıca Anayasa'nın metninde bulunmayan ve sosyal adaletçi özü ile açıkça çelişen Lokavt'ı da bir hak olarak tanımıştır. Ama gene de 1961 Anayasa'sı işçi hakları bakımından hele bize göre ileri bir adımdı. Devletin çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, ekonomik ve mali önlemlerle çalışanları koruyacağı ve çalışanları destekleyeceği, işsizliği önleyici önlemler alacağı hükme bağlanmıştı. *Devletin, işverenle işçi ilişkilerinde sömürenden yana değil, işçiden yana olduğu açıkça belirtiliyordu. Yani devlet egemen sınıfın bir aracı olmaktan çıkacaktı. Anayasa işletilerek çıkarılacaktı. Salt bu hüküm Anayasa'ya dört elle sarılmamız için yeterliydi.*

Anayasa, angariyeyi yasaklıyor; hiç kimsenin yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılamayacağını; her çalışanın dinlenmek hakkına sahip olduğunu, yasa ile düzenlenecek olan bu tatillerin ücretli olacağını ifade ediyordu. Ayrıca Anayasa devleti, çalışanların yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri almakla yükümlü tutuyordu. Herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu ve bu hakkı sağlamak için devletin gereken kurumları kuracağını söylüyordu. Bunlar son derece önemli, ilerici adımlardı. Bunların bir an önce gerçekleşmesi için Anayasa'ya sahip çıkmamız, onu sömürücü gerici çevrelere karşı bir silah olarak kullanmamız gerekti. Anayasa halkımızın koruyucu kalkanı ve başına buyruk kişileri sindirmede en etkin silahı olabilirdi. Anayasa'mızda klasik özgürlüklere ayrıntılı olarak geniş bir yer ayrılmıştır. Önce kişilerin fizik varlığı ve onun uzantısı olan hareket özgürlükleri gü-

vence altına alınmıştı: kişi dokunulmazlığı; özel hayatın gizliliği, korunması; konut dokunulmazlığı; haberleşme ve seyahat özgürlükleri gibi... Anayasa düşünce özgürlüğüne özel bir önem vermiştir. 20. madde şöyle diyordu: «*Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse düşünce ve kanaatlarını açıklamaya zorlanamaz.*» Demokrasinin mihengidir düşünce ve kanaat özgürlüğü. Bir ülkede düşünce ve kanaat özgürlüğü yoksa o ülkede demokrasi yoktur. Düşünce ve kanaat, sınırlandırılmaya tahammülü olmayan yapıda kavramlardır. Şu düşünce yasaktır denildiği anda, düşünce özgürlüğü kökünden baltalanmıştır. Çünkü belirli bir düşüncenin yasaklanması, en az bir kişinin düşünce özgürlüğünü ortadan kaldırır. Ve bir kişi, tek bir kişi, ceza tehdidi altında, düşüncesini, kanaatını açıklayamıyorsa düşünce ve kanaat özgürlüğünün *özü* yok olmuş demektir. Çünkü düşünce, tüm çeşitleriyle bir bütündür. Bundan dolayıdır ki, düşünce suçu yoktur... Düşüncenin suç sayıldığı yerde demokrasi yoktur. Düşünce özgürlüğü insanın doğal hakkıdır, yani insanın insan olmasından kaynaklanır. Bundan dolayı Anayasaların *herkese* tanıdığı bir haktır. *Herkes* teriminin ise istisnası yoktur. Şu da var: Hakikat düşüncelerin çarpışmasından doğduğuna göre, herhangi bir düşüncenin yasaklanması hakikatı bulmamızı engeller. Düşünce özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüklerini, basın özgürlüğünü de içerir elbet. Anayasamız bu mantıksal bağ ile yetinmeyerek bilim, sanat ve basın özgürlükleri hakkında ayrı iki madde sevketmiştir. 21. maddede herkesin bilim ve sanatı serbestçe öğrenmeye, öğretme, açıklama ve yaymaya, bu alanlarda her türlü araştırma yapmaya hakkı olduğunu söyler. 22. madde de: basın hürdür sansür edilemez der. Bu özgürlükleri ayrıntılı olarak düzenler. Düşünce özgürlüğü ile kişisel fizik özgürlüğün bir uzantısı olarak, Anayasa toplantı ve gösteri özgürlüğüne; dernek kurma hakkına ayrı maddelerde yer vermiştir. «*Herkes önceden izin almaksızın, silah-*

sız ve saldırısız toplanma ve gösteri yapma hakkına sahiptir» (m. 28). «Herkes önceden izin almadan dernek kurma hakkına sahiptir.» (m. 29). Bu iki özgürlüğün, demokrasinin tabana oturtulması, canlı bir rejim haline gelmesi bakımından bu özgürlüklerin önemi pek açıktır. Hükümetleri hizaya getiren uyanık yurttaş hareketleri, bu iki özgürlük kanalıyla amacına ulaşır; kamuoyu, toplantı ve gösteri yürüyüşleriyledir ki, canlı, gözle görülür, elle tutulur hale gelir. Bu özgürlüklerin kamu düzenini ve genel ahlakı korumak amacıyla ancak yasa ile sınırlandırılabileceği yazılmaktaysa da, yasama organının bu sınırlamayı yerinde kullanıp kullanmadığı, açılacak iptal davası dolayısıyla Anayasa Mahkemesince saptanır. Hakların korunmasıyla ilgili hükümlere Anayasamız ayrıca özen göstermiştir. *«Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmayı veya delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunla gösterilen diğer hallerde hakim kararıyla tutuklanabilir. (...) Yakalanan veya tutuklanan kimselere yakalama veya tutuklama sebeplerinin ve haklarındaki iddiaların yazılı olarak hemen bildirilmesi gerekir. Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutuklama yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, yirmi dört saat içinde hakim önüne çıkarılır ve bu süre geçtikten sonra hakim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun kılınamaz. Yakalanan veya tutuklanan kimse, hakim önüne çıkarılınca durum hemen yakınlarına bildirilir. Bu esaslar haricinde işleme tabi tutulan kimselerin uğrayacakları her türlü zararlar kanuna göre devletçe ödenir.» (m. 30).* Kişisel özgürlüğün güvencesi sayılan *Habeas corpus Act* İngiltere'de XVI. yy.'da ilan edilmiştir. Buna göre, tutuklanan bir kimsenin en çok 20 gün içinde yargıç önüne çıkartılması zorunlu olmuştur. Uygarlık ve demokrasi yolunda önemli bir adım atılmıştır. Daha önceleri idarenin bir kararı ile bir kimsenin hakim önüne çıkartılmadan yıllarca zindana atılması olanaklıydı. Bugün artık hiç kimse hakim kararı olmaksızın 24 - 48

saatten çok gözaltında tutulamaz. Bu alanda da 1961 Anayasası en ileri görüşleri benimsemiştir. Anayasamızın hakların korunmasıyla ilgili önemli bir hükmü de kuşkusuz 32. maddedeki Tabii yargı yoludur. Bu maddeye göre *«Hiç kimse, tabii hakiminden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi tabii hakiminden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.»* Böylece olağanüstü mahkemeler kurma alışkanlıklarına bir son verilmek istenmiş, siyasal amaçlı olağanüstü yargı mercilerinin önüne set çekilmiştir. Sonradan 12 Mart döneminde bu madde çok tartışıldı. Bu maddenin Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmasını engellemediği ileri sürüldü. Doğal yargıç kavramı, ihtisas mahkemeleri kurulmasına karşı değildir denilerek çocuk mahkemeleri, ticaret mahkemeleri örnek gösterildi. Gülünç iddialardı bunlar. Çünkü burada sözkonusu olan siyasal suçları normal bağımsız mahkemelerin yetkisi dışına çekmek, hükûmete bağımlı istisnai yargı mercilerinin eline vermekti. Ne yazık ki Anayasamızın pekçok maddesi gibi 32. madde de 12 Mart darbe rejimi sırasında değiştirilmiştir.

1961 Anayasası gerçekten tarihsel değerde bir yapıttı. Anayasa hukukumuzda yepyeni bir kurum olan sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler konusuna ilişkin 19 madde sevkedilmişti. Sendika kurma özgürlüğü ile toplu sözleşme ve grev haklarından daha önce sözettik. Şimdi kapitalist rejimin orta direği sayılan mülkiyet hakkına ilişkin 36. madde üzerinde kısacık durmak istiyorum. 36. maddenin birinci fıkrası şöyledir: *«Herkes mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.»* Demirel Mecliste TİP'e karşı çıkarken bu maddeye dayanır, mülkiyet hakkına dokunulamayacağını savunurdu. Biz de kendisinden üçüncü fıkrayı okumasını isterdik. Sekiz yıl gibi azımsanamayacak bir zaman içinde Başbakana fıkrayı okutmak olanağı olmamıştır. Sesimizi duymamazlıktan gelmekte hakkı vardı. Çünkü üçüncü fıkra şöyledir: *«Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.»* Evet, toplumun yararı kişinin mül-

kiyet hakkından önde gelir. Anayasamız bunu söylüyordu. Bu madde hem mülk sahiplerine, hem devlete seslenmekteydi. Ama asıl devlete... Mülkiyet hakkının toplum yararına aykırı olan kullanışlarına devlet engel olacaktı. Bu madde aslında sosyal devlet kavramının doğal sonucuydu. Devlet mülkiyet hakkına dayanılarak işçilerin, topraksız köylülerin yaşamlarıyla oynanmasına izin vermeyecektir. Görülüyor ki, 1961 Anayasası sosyal devletten laf olsun diye söz etmemiştir. Yeni bir toplum düzeni kurulacak ve bu alanda devletin belli görevleri olacaktır. Bu Anayasa kardeşçe yaşanan, insanların sömürülmekten kurtulacağı bir sosyal düzene yol açmaktaydı. Yüzyıllardır sömürülen, horlanan halkımızın yazgısını değiştirebilecek olanaklar getiren bir belgeydi bu Anayasa. Politik, ekonomik, sosyal alanlarda hamle yapmamız, yeni bir düzen kurmamız için pekçok ipuçları getiren bu Anayasaya sahip çıkarak pekçok yol alabilirdik. Bu tarihi fırsattan ne yazıkki, Türkiye solu yararlanamadı. Anayasa gerici, işbirlikçi, tutucu çevrelerin eline bırakıldı. En önemli ilkeleri hiç uygulanmadan rafa kaldırıldı. Bugün Anayasa, anarşiye yeşil ışık tutmakla suçlanıyor. Bizde Anayasaların garip bir kaderidir bu: uygulanmadan yürürlükten kaldırılırlar. Belki bir ölçüde 1921 Anayasası bir istisna sayılabilir.

Kemalizm

1961 Anayasasının esprisi bağımsızlıkçı, özgürlükçü, sosyal adaletçi bir halk yönetiminin kurulması idi. Anayasanın ilkeleri, temel maddeleri, halka mâledilebilseydi, bugün Türkiye başka bir noktada olurdu. Toprak sorunu, mali ve iktisadi bağımlılık ve endüstrileşememiş olma, yüzyıllardır Türkiye'nin acele çözüm bekleyen sorunları olmuştur. Anayasada açık kapılar vardı bu sorunların çözümü için. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul ve ilan olunan *Halkçılık Beyannamesinde* bu dertlerin kaynaklarına inilmiş ve halkçı bir düzen kurulması önerilmişti.

Mustafa Kemal paşa 1 Aralık 1921 günü meclis kürsüsünden ulusa şöyle sesleniyordu: «*(..) biz hayatını istiklâlini korumak için çalışan erbabı sayiz (emekçileriz), zavallı bir halkız! Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız! Binaenaleyh her birimizin hakkı vardır. Salahiyeti vardır. Fakat çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz (kazanırız) Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını saydan muarra (çalışmadan) geçirmek isteyen insanların bizim heyeti ictimaiyemiz (toplumumuz) içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur! (alkışlar). O halde ifade ediniz efendiler! Halkçılık, nizamı içtimaisini (toplum düzenini), sayine (emeğine), hukukuna istinat ettirmek (dayandırmak) isteyen bir mesleki içtimaidir. Efendiler! Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklâlimizi emin bulundurabilmek için heyeti umumiyemizce, heyeti milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyeti milliyece mücadeleyi caiz gören bir mesleği takibeden insanlarız.*»* Mustafa Kemal paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bir halk yönetimi olduğunu ve bağımsızlığımızı kazanmak ve korumak için emperyalizme ve kapitalizme karşı ulusça savaşmak zorunda bulunduğumuzu böylece belirttikten sonra, tam bağımsızlığın, siyasal, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel v.b. her alanda tam serbestlik ve bağımsızlık anlamına geldiğini vurgulamıştır. 13 Haziran 1921 de Mustafa Kemal paşa mösyö Franklin Bouillon'a şöyle söylüyordu: «*İstiklali tam bizim bugün deruhte ettiğimiz vazifenin ruhu aslisidir. Bu vazife bütün millete ve tarihe karşı deruhte edilmiştir. (...) Bizden evvelkilerin irtikâp ettikleri hatalar yüzünden, milletimiz lafzan mevcut sanılan istiklalinde, mukayyet bulunuyordu. Şimdiye kadar, Türkiye'yi cihanı medeniyete kusurlu gösteren neler mutasavver ise, hep bu hatadan ve hep bu hataya tebaiyetten neş'et etmektedir.*»**

* Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 190-191, İst. 1945.
** Nutuk, s. 445, İst. 1938.

Evet Mustafa Kemal paşa *sözde bağımsız, gerçekte ise bağımlı olduğumuzu* vurguladıktan sonra, tüm ulusun bir nokta etrafında toplandığını, o noktanın, tam bağımsızlığımızın sağlanması ve sürdürülmesi olduğunu söylüyor ve konuşmasını şöyle sürdürüyordu: *»İstiklâli tam denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, adli, askeri, harsi ve ilâ... her hususta istiklâli tam ve serbestii tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin, manayı hakikisiyle bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir. Biz bunu temin ve istihsal etmeden sulh ve sükûna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz. Şeklen, usulen sulh yapabiliriz, itilaf yapabiliriz. Fakat istiklâli tammımızı temin etmeyecek olan bu gibi sulhlar ve itilaflarla milletimiz hiçbir vakit hayatına ve sükûnete mazhar olmayacaktır.»**

Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızda bağımsızlığın anlamı bu idi: Siyasette, ekonomide, maliyede, askerlikte, adliye işlerinde, kültürde, hülasa ulus olarak yaşamımızın her alanında, hiçbir yabancı güce, hiçbir yabancı devlete bağımlı olmamak, tam anlamıyla serbest olmaktı. Bunu elde etmek için savaşılıyordu. Mustafa Kemal paşa, siyasal bağımsızlıkla yetinilemeyeceğini pekçok konuşmasında vurgulamıştır. Askeri bağımsızlık genellikle siyasal bağımsızlığın bir parçası olarak görülür. Oysa Mustafa Kemal paşa, yukardaki konuşmada olduğu gibi, askeri bağımsızlıktan ayrıca sözeder. Düşünülecek olursa askeri bağımsızlık sağlanmadıkça, yani ulusal savunma güçleri sadece ve sadece ulusun buyruğunda olmazsa, siyasal bağımsızlık boş bir sözden ibaret kalır. Bundan dolayıdır ki, Mustafa Kemal paşa Türkiye'yi bir büyük devletle askeri ittifak içine sokmamıştır. İmzaladığı paktlar, Balkan paktı gibi, Sadabat paktı gibi, büyük devletlerle imzalanmış paktlar değildi; üstelik bu paktlar askeri ittifak niteliğinde andlaşmalar da değildi. Mustafa Kemal paşa bir büyük devletin müttefiki olarak savaşa sürüklenmenin, ne bü-

* a.g.e., s. 446.

yük felâketler getirdiğini, Birinci Dünya Savaşı'nda yakından görmüş, yaşamıştı. Almanya İmparatorluğu ile imzalanan ittifak; Yavuz (Göben) ve Midilli (Breslaw) adındaki savaş gemilerinin oldu-bitti biçiminde bizi savaşa sokuşu; (Bilindiği gibi bize sığınan bu iki Alman savaş gemisi, Enver paşa dışında, ne Başbakan'ın, ne Bahriye bakanının, ne de hükümet üyesi herhangi bir bakanın haberi olmadan Rus limanlarını topa tutmuşlar ve Türkiye böyle küstah bir oyun sonunda kendini savaş içinde bulmuştu) sonra Sarıkamış faciası, Kafkasya, Karpatlar və Kanal maceraları... Ve İttihat ve Terakki sorumlularının, bir milyonu aşkın vatan evlâdının kanına girerek ve koca bir imparatorluğu yitirerek, geceleyin bir Alman savaş gemisi ile Türkiye'den gidişleri... Mustafa Kemal paşa Nutuk'da bu maceracı politikayı ayrıntılarıyla gözler önüne serer. Tarihten ders almasını bilen Mustafa Kemal, büyük devletlerle ittifak kurmamayı ve yabancı devlet veya kurumlardan borç almamayı politikasının temel direği yapmıştır.

Evet askeri ittifaklar dışında kalmak Mustafa Kemal döneminin şaşmaz politika kuralı olmuştur. Kaldı ki, zaferle sonuçlanmış bir ulusal kurtuluş savaşının yarattığı bir devletin, sömürgeci güçlerle ittifak etmesi, kendine ihanet olacağından başka, ona umut bağlamış *mazlum milletlere* de ihanet olurdu. Mustafa Kemal paşa bu duruma düşürmedi bizi.

Kuşkusuz bir başka nedeni de vardı bunun. Mustafa Kemal paşa yepyeni bir savaş anlayışı ve uygulaması getiriyordu. Sakarya meydan muharebesini onun ağzından dinleyelim:

«Meydan muharebesi 100 kilometrelik bir cephe üzerinde cereyan ediyordu. Sol cenahımız, Ankara'nın 50 kilometre cenubuna kadar çekilmişti. Ordumuzun cephesi, garba iken cenuba döndü, arkası Ankara iken şimale verildi. Tebdili cephe edilmiş oldu. Bunda hiç beis görmedik. Hattı müdafaamız, kısım kısım kırılıyordu. Fakat derakap kırılan her kısım, en yakın bir mesafede yeniden

*tesis ediliyordu. Hattı müdafaaya çok raptı ümit etmek (umut bağlamak) ve onun kırılması ile, ordunun büyüklüğü ile mütenasip, uzun mesafe geriye çekilmesini kırmak için memleket müdafaasını başka bir tarzda ifade ve bu ifademde ısrar ve şiddet göstermeyi faydalı ve müessir buldum. Dedim ki: 'Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz. Onun için küçük büyük her cüzütam, bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her cüzütam, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki düşmanın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüzütamlar, ona tabi olmaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur.' İşte, ordunun her ferdi, bu sistem dahilinde, her hatvede azami fedakârlığını göstermek suretiyle, düşmanın faik kuvvetlerini imha ederek, yıpratarak nihayet onu, taarruzuna devam kabiliyet ve kudretinden mahrum bir hale getirdi.»**

Bu yeni savaş biçimi, ülkelerini düşman kuvvetlerinden temizlemek, bağımsızlıklarını kazanmak ya da korumak durumunda olan uluslar için çok önemliydi. İstilacı orduların uygulayabileceği bir savaş türü değildi. Çünkü tüm vatan sathını karış karış ve son ferdine kadar inatla savunmak, savunabilmek ancak bağımsız yaşamaya azmetmiş ulusların harcıdır. Bu tür savaş, ordusu ile tüm milletin elele omuz omuza savaştığı bir savaştır. Mustafa Kemal paşa konuşmasını şöyle sürdürmüştür: «*Binaenaleyh bütün Türk milletini, cephede bulunan ordu kadar fikren, hissen ve fiilen alâkadar etmeliydim. Millet efradı, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan muharip gibi, kendini vazifedar hissederek, bütün mevcudiyetini mücadeleye hasredecekti. Bütün maddi ve manevi varlığını, vatan müdafaasına hasretmekte teenni ve müsama-*

** a.g.e., s. 441-442.*

*ha gösteren milletler, harp ve muharebeyi cidden göze almış ve başarabileceklerine kani olmuş addedilemezler.»**

Şimdi sormak lâzım, bağımsızlığını her an korumak durumunda bulunan uluslar, bir büyük devletin başını çektiği bir ittifak içinde böyle bir savaş verebilirler mi? Savaş plânları bu büyük devletin dünya çapındaki amaçlarına göre hazırlandığından, küçük müttefike ana yurdunu karış karış savunma olanağı hiç verilir mi? Dünya siyasal haritası değişiyor. Dün birer sömürge ya da yarı sömürge halinde yaşayan uluslar, halklar bağımsızlık savaşları ile emperyalistlerin, sömürgecilerin boyunduruğundan kurtuluyorlar. Yani dünya kapitalizminin ördüğü sömürü ve tahakküm ağından kurtulmak için ülkelerinde yapısal değişiklikler yapıyorlar. Bu operasyon bir ulusal emperyalist sisteme bir başkaldırma biçiminde oluyor. Bunun için ise emperyalizmi, uluslararası kapitalist güçlerle işbirliği yapan egemen sınıfları iktidardan uzaklaştırarak etkisiz hale getirmek gerekir. Bizde ulusal kurtuluş savaşı böyle başlamıştır: Müdafaai Hukuk Cemiyetleriyle başlayan hareket, Amasya tamimi, Erzurum ve Sıvas kongrelerinde alınan kararlarla, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti kurulmuş; İstanbul'daki işbirlikçi hükümeti tanımayan yeni bir devletin temelleri atılmıştır. Ulusal kurtuluş savaşını bu yeni hükümet zafere ulaştırmıştır. Bu ilk ulusal kurtuluş savaşını, yeni kurtuluş savaşları, hareketleri izlemiştir. Bugün dünyada adı *Bağlantısız ülkeler* olan ve hemen hepsi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulusal bağımsızlıklarını elde etmiş bulunan bir devletler topluluğu vardır. Bunlar iki süper devletin oluşturduğu düşman iki askeri blokun dışında kalmayı ulusal bağımsızlıklarını korumanın ilk koşulu olarak görmektedirler. Bu uluslar başını iki süper devletten birinin çektiği askeri ittifaklarda yer aldıkları andan itibaren, siyasal, askeri, mali, ekonomik vb. bağımsızlıklarını yitireceklerini bilmektedirler. Siyasal bağımsızlığın korunabil-

* a.g.e., s. 442.

mesi için öncelikle ulusal savunma gücünün sadece ve sadece anavatanı ve yalnız anavatanı her saldırıya karşı savunabilecek fiili durumda olması zorunludur. Daha açık bir deyişle vatan topraklarını inatla son ferdine kadar karış karış savunacak bir orduya sahip olmak gerektir. Yani *Sathı Müdafaa* savaşı verecek bağımsız bir ordu, Mustafa Kemal'in başkumandanlığını yaptığı Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin ordusu gibi bir ordu... Amerika ile önce ikili askeri anlaşmaları imzalamış, sonra da NATO ittifakına girmiş olanlar ulusal bağımsızlığımıza en büyük darbeyi indirmişlerdir. Saroz körfezine, ya da Ege kıyılarına çıkarma manevraları yapan Silahlı Kuvvetlerimiz, gelecek savaşta elden çıkarılacağı varsayılan vatan topraklarını tekrar kazanmak durumunda kalabileceğimizin canlı kanıtı değil midir? Mustafa Kemal paşanın tam bağımsızlık derken, siyasal ve askeri bağımsızlığın yanısıra ısrarla üzerinde durduğu kavram mali bağımsızlıktır. Pekçok konuşmasında Paşa, maliyesi bağımsız olmayan, dış borç altında ezilen bir devletin siyasal bağımsızlığının sadece sözde kalacağını tekrar tekrar vurgulamıştır. 1922 yılının Mart ayında yaptığı Meclisi açış konuşmasının bir yerinde Mustafa Kemal şunları söyler:

«Ben yalnız bugün için değil bilhassa âti için, hayatı devlet ve refahı memleket noktasından hal ve istiklâli maliyemize (maliyemizin bağımsızlığına) çok ehemmiyet verdiğim için, siyaseti malimiz hakkındaki noktai nazarı hülasaten beyan etmek isterim: Efendiler! Bugünkü mücahedatımızın gayesi istiklali tamdır. İstiklaliyetin tamamiyeti ise ancak istiklali mali ile mümkündür. Bir devletin maliyesi istiklâlden mahrum olunca o devletin bütün şuabatı hayatiyesinde istiklâl mefluçtur. (Bir devletin maliyesi bağımsızlıktan yoksun olunca o devletin tüm yaşam şubelerinde bağımsızlık felçlidir.) Çünkü her uzvu devlet ancak kuvvei maliye ile yaşar. İstiklâli malinin mahfuziyeti için şartı evvel bütçenin bünyeyi iktisadiye ile mütenasip ve mütevazin olmasıdır. Binaenaleyh bünyeyi devleti yaşatmak için harice müracaat etmeksizin memleke-

*tin menabii varidatı ile temini idare çare ve tedbirlerini bulmak lâzım ve mümkündür. (Bundan dolayı devlet yapısını yaşatmak için, dışarıya başvurmaksızın yurdun gelir kaynakları ile yönetimi sağlama çare ve önlemlerini bulmak gerek ve olanaklıdır.)»**

Evet tam bağımsızlık ilkesine sımsıkı sarılmaktan başka hiçbir kurtuluş yolu bulunmadığını pek iyi biliyor Mustafa Kemal paşa. Mali bağımsızlığın tüm öteki bağımsızlıkların temeli olduğunun da bilincindedir kendisi. Ama Türkiye'nin o gün içinde bulunduğu çok zor koşullar Paşayı gene de dış borç konusunu düşünmeye iteliyor. Namuslu bir pazarlık yapılabileceğini sanıyor belki. Çünkü konuşmasını şöyle sürdürüyor Paşa: *«Mazinin ve düşmanların, memleket ve milletimizi, bütün dünyayı, medeniyetle birlikte terakkiye yürümekten menetmiş olan zincirleri, bugün bizi, az zamanda fevkalâde teşebbüsat ve icraatta bulunmaya icbar ediyor. Ancak bu mecburiyetin tatmini ve zayiatın telafisi bugünkü kudreti maliyemizin fevkindedir. Bundan dolayı hükümetimizin, her medeni devlet gibi harici istikrazlar akdetmesine lüzum vardır. (...) Biz memlekette, mamuriyeti, istihsali ve refahı halkı temin edecek, menabii varidatımızı inkişaf ettirecek müsmir istikrazlara taraftarız»*** diyor.

Paşanın bu konudaki umutları uzun sürmeyecektir. Borçlandırma, zayıf devletleri dize getirmek için, emperyalizmin elinde bir silahtır. *«Heyeti milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizm ve bizi yutmak isteyen kapitalizm»* diyen Mustafa Kemal paşanın, bu konuşmasından kısa bir süre sonra, bizi *mahvetmek isteyen ve bizi yutmak isteyenlerin* yeniden kapılarını çalmayı önermiş olması, içinde bulunduğumuz zor koşullar dolayısıyla mazur görülecek bir çelişki değildir. Yoksul devletler için, dış borçlanma normal bir yol değildir. Borçlanma ancak eşit güçteki devletler arasında normal sayılabilir.

* Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, s. 222, İst. 1945.
** a.g.e., s. 223

Nitekim çok geçmeden Gazi paşa yanıldığını anlayacaktır: Lozan konferansında, Batılı devletlerin bize hâlâ doğunun hasta adamı gözüyle bakmak istedikleri ilk oturumlarda ortaya çıkacaktır. Paşa, İzmir İktisat Kongresi'nde (17.2.1923), durumu şöyle dile getirir: «*(...) biz memleketimizi artık esir ülkesi yapamayız. Belki cümlemizin nazarı dikkatini celbetmiş olan Lozan Konferansının son müzakeresi bu nokta ile alâkadardır. Konferansın şimdilik talika uğrayışı hep aynı meseleden, aynı noktadan münbaistir gibi telakki olunabilir. Ordularımız en büyük bir zaferi ihraz etmişlerdi ve meşyi muzafferanesini tevkif edecek hiçbir mani mevcut değildi. Böyle bir zamanda itilaf devletleri, hukuki tabiiyemizi, hukuku meşruamızı müzakerat ile dahi tasdik edeceklerini ve mesailin müzakerat ile hallolunabileceğini söylediler ve bizi konferansa davet ettiler. Milletimiz, Meclisimiz ve hükümetimiz samimi olarak sulh taraftarı olduğu için, muzaffer ordularımızı durdurdu ve heyeti murahhasımızı Lozan'a gönderdi. Aylardan beri müzakereler ve münakaşalar devam ediyor. Fakat henüz muhataplarımız bizimle üç senelik, dört senelik bir hesap rüiyeti etmiyorlar, üçyüz ve dörtyüz senelik bir hesabı rüiyete başlamışlardır. Ve hâlâ muhataplarımız Osmanlı devletinin tarihe inkılâp ettiğini ve bugün yeni Türkiye devletinin mevcut olduğunu ve bu Türkiye devletini kuran milletin çok azimkâr ve celâdetli bir millet olduğunu ve bu milletin artık istiklâli tamdan ve hakimiyeti milliyeden zerre kadar fedakârlık yapmayacağını anlamamışlardır.*»*

Artık Mustafa Kemal paşa istikrazdan, borç bulmaktan söz etmeyecektir. İşlerimizi kendi kaynaklarımızla, yabancılardan borç almadan başardığımızı övünçle anlatacaktır: «*Bir istikraza muhtaç olmaksızın düyunu dahiliyeyi muntazaman tasviye etmekteyiz. Düyunu hariciyeye gelince (Osmanlı borçları), taahhüdün ifası emri tabii olup muahede icabatından olan muamelatı mütekad-*

* a.g.e., c. II, s. 109, İst. 1952.

dime, elyevm hali cereyanda bulunmaktadır.» (1 Kasım 1924) Başlatılan demiryolu politikasını da Millet Meclisi'nde şu sözlerle dile getirecektir: *«Kendi menabii servetimizle ve kendi erbabı fennimizle teşebbüs ettiğimiz şimendifer inşaatındaki faaliyeti bizzat tetkik ve müşahede ettim. Büyük Millet Meclisi'nin hazinesine ve mühendis evlatlarına gösterdiği itimat ve muzaheret bihakkın mahalline masruf olmuştur (...) Bu zemindeki umumi alâka ve ihtiyaç, sarfettiğimiz gayretlerin birkaç misline kadar arttırılmasını istilzam etmektedir. Muvasalası nakıs aksamı vatandaki içtimai ve iktisadi noksanların izalesi her şeyden evvel ve her tedbirin başında olarak şimendifer muvasalasına tabidir.»** (1 Kasım 1925).

İsmet paşa, *istikraz* konusunda iki anısını anlatmıştı Lozan'la ilgili bir televizyon konuşmasında. İngiliz başdelegesi Lord Kurzon, İsmet paşaya demiş ki: *«Her teklifimizi reddettiniz. Biz bunları cebimize koyduk. Ama unutmayın savaştan çıktınız: Yurdunuzu onaracaksınız; pek çok şeye ihtiyacınız var. Bütün bunlar para ister. Para da, (Amerikan elçisini göstererek) onlarla bizde. Gelecek önümüzde diz çökeceksiniz. O zaman sizin bugün reddettiğiniz taleplerimizi cebimizden çıkarıp karşınıza dikeceğiz! Cevap verdim diyor İsmet paşa: Evet çok şeye ihtiyacımız var, ama bağımsız yaşamaya kararlıyız. Kapınızı çalarsak, dilediğinizi yaparsınız!»* İkinci anı da şöyle: *(O tarihte Paşa Atatürk'ün başbakanıymış). Bir iş için önemsiz bir meblağa ihtiyaç duyduk. Osmanlı Bankası'na haber yolladım. Bu bir istikrazdır, oturup konuşalım demişler. Cevap verdim: Meseleyi anladım. Talebimizi geri alıyorum dedim.»* (Belleğimde kaldığı gibi yazdım. Paşanın sözleri değişik olabilir. Ama özü budur).

Evet, ordunun bağımsızlığı ve maliyenin bağımsızlığı o yıllarda Cumhuriyetin vazgeçilmez iki ilkesi olmuştur. Atatürk yaşadığı sürece bu iki konuda hiç ödün verilmedi. Tekrar ediyorum hiçbir büyük devletle askeri

* a.g.e., c. I, s. 321-327.

ittifaka girilmedi ve hiçbir yabancı devlet veya kurumdan *istikraz* aktedilmedi. Silahlı Kuvvetlerin bağımsızlığı konusunda o kadar titizlik gösteriliyordu ki, silah ve araçlar tek bir devletten değil, çeşitli devletlerden satın alınırdı: Uçaklarımızı Almanya'dan, Fransa'dan ve galiba Çekoslovakya'dan satın alırdık. Toplarımız da öyle... Ve ilk işlerden biri olarak savaş sanayiinin kurulmasına geçilmişti.

O günlerde bir de mahkemelerin bağımsızlığı önemli bir konuydu. Osmanlı İmparatorluğunda yabancılar bizim mahkemelerimizde yargılanamazdı. Kapitülasyonların himayesindeydiler. Lozan'da kapitülasyonlar uzun tartışmalara yol açmış, adli kapitülasyonların kaldırılması ciddi zorluklar çıkarmıştı. Bütün bu olaylar, mahkemelerin bağımsızlığı üzerindeki titizliğimize neden oluyordu. Bozkurt adlı gemimize çarparak batmasına neden olan Fransız bandıralı Lotüs süvarisinin, İstanbul'da tutuklanması önemli siyasal gelişmelere neden olmuştu. Yirmi beş yaşındaki Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, Lahey Adalet Divanı önünde kazanın Türk karasularında olduğunu, bundan dolayı Türk mahkemelerinin yetkili bulunduğunun tartışılamayacağını savunmuş ve bu Yüksek Mahkemeden lehimize karar almıştı. Ve yediden yetmişe tüm yurttaşlarımız bu yeni zaferi ulusal bir bayram havası içinde kutlamışlardı. Bu arada İstanbul tramvay ve tünel şirketlerinin millileştirilmesi gibi olaylar da, ulusal bayramlar biçiminde, defne yapraklı zafer takları dikilerek içten gelen gerçek bir bayram havası içinde kutlanmışlardı. Gerçekten Kurtuluş Savaşı bir askeri zaferin çok ötesinde, her alanda ulusumuzun yeniden doğuşuna yol açan tarihi bir olaydı. Evet, Mustafa Kemal, Dumlupınar'da, Başkumandanlık Meydan Muharebesinin ikinci yıldönümünde (30.8.1924), bu gerçeği şu sözlerle ifade etmiştir:

«Efendiler! Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi ve onun son safhası olan 30 Ağustos muharebesi Türk tarihinin en mühim bir dönüm noktasını teşkil eder. Tarihi millimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle dolu-

*dur. Fakat Türk milletinin burada ihraz ettiği zafer kadar neticei katiyeli ve bütün tarihe, yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni cereyan vermekte kati tesirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum. (...) Efendiler! Bu muazzam zaferin muhtelif amilleri fevkinde en mühimi ve alisi Türk milletinin bilakaydüşart hakimiyetini eline almış olmasıdır. Bu hadisenin tarihimizde ve bütün cihanda ne büyük, ne feyizli bir inkılâp olduğunu izaha lüzum görmüyorum. Efendiler! Hakimiyeti milliye öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkûmdurlar.»**

Mustafa Kemal paşa, dünya tarihinin akışını değiştirecek, imparatorlukların, sömürgelerin kurtuluşuna yol açacak bir zafer kazanıldığının uzağı gören bilinci içinde idi. Şunun da bilincindeydi ki, askeri zaferi ekonomik, sosyal, kültürel devrimlerle sağlam temeller üzerine oturtmak gerekti. Konuşmasını şöyle sürdürmüştür: «*Efendiler! Milletimiz burada tespit ettiğimiz zaferden daha mühim bir vazife peşindedir. O zaferin idraki milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki, iktisaden zayıf bir bünye fakrü sefaletten kurtulamaz; kuvvetli bir medeniyete, refah ve saadete kavuşamaz; içtimai ve siyasi felaketlerden kurtulamaz. Memleketin idaresindeki muvaffakiyet de iktisadiyatındaki müktesebat derecesiyle mütenasip olur. Hiçbir medeni devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadiyatını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklâl müdafaası için vücudu lâzım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadiyatın inbisat ve inkişafiyle mükemel olabilir.»***

Ve daha henüz savaş sürerken ekonominin geliştirilmesi için devletçiliğe yönelinmesi düşünülmüştür. Mustafa Kemal paşa 1 Mart 1922 günlü Meclisi açış konuşmasında şunları söylüyordu: «*Efendiler! Artık serbest ve*

* Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 180-181, İst. 1952.
** a.g.e., s. 183-184.

*müstakil bir hayata atılan Türkiye için, hayatı iktisadiyesini boğmakta olan kapitülasyonlar mevcut değildir. Ve olamaz. (...) Avrupa rekabeti yüzünden mahvedilmiş ve şimdiye kadar ihmal edilegelmiş olan sanayii ziraiyemizi ihya ve asri vesaiti iktisadiye ile techiz etmeyi ehemmiyetle nazarı dikkatte tutacağız. (...) Siyaseti iktisadiyemizin mühim gayelerinden biri de menafii umumiyeyi doğrudan doğruya alâkadar edecek müessesat ve teşebbüsatı iktisadiyeyi kudreti maliye ve fenniyemizin müsaadesi nispetinde devletleştirmedir. Ezcümle topraklarımızın altından metruk duran maden hazinelerini az zamanda işleterek milletimizin menfaatına küşade bulundurabilmek de ancak bu usul sayesinde kabildir. Maahaza, sırf indifai iktisadi maksadıyla gerek madenlerimizde ve gerek sair hususatı iktisadiyemizde, umuru nafiamızda kullanılmak istenilen sermayenin sahiplerine hükümetimizce her türlü suhuletin ibraz edileceği şüphesizdir. Bu sermayelerin kanunlarımıza tâbi olması da tabiidir.»**

Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin siyasal, ekonomik, sosyal doktrini bu idi: Tam bağımsızlık için dövüşen, emek ilkesine dayalı bir halk devleti. İdeolojisi Kemalizmdi. Anadolu harekâtının ilk günlerinde Batılı düşmanlarımız koymuştu bu adı ona. Onların karşısında bir Bolşevizm vardı, bir de Kemalizm. Emperyalistler, Anadolu'da başlayan savaşın bir başka tür savaş, Asya'nın, Afrika'nın boyunduruk altındaki halklarına yol gösteren, ilk ulusal bağımsızlık ayaklanması olduğunu kavramakta gecikmemişlerdir. Tam bağımsızlık için ölüm kalım savaşı... Kemalizm bir sol ideolojisiydi. Mustafa Kemal paşanın ve arkadaşlarının solculuğun bilincinde olup olmamaları önemli değildir. Tuttukları yol, solda olan, sola giden bir yoldu: «*Bizi milletçe mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe mücadeleyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız*» diyordu Mustafa Kemal. «*Arka üstü yatmak ve hayatını çalışmadan*

** a.g.e., c. I, s. 220.*

geçirmek isteyen insanların bizim toplumumuz içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur» diyordu Mustafa Kemal. *«Türkiye'nin sahibi hakikisi ve efendisi, hakiki üretici olan köylüdür. Herkesten daha çok refah, mutluluk ve zenginliğe hak kazanmış ve lâyık olan köylüdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin iktisat politikası bu asli amacı elde etmeye yöneliktir»* diyordu Mustafa Kemal... *«Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbet siyasal, mali, iktisadi, adli, askeri, yani her hususta tam bağımsızlık ve serbestlik demektir. Herhangi birinde bağımsız olmamak, millet ve memleketin, gerçek anlamıyla tüm bağımsızlığından yoksun olması demektir»* diyordu Mustafa Kemal. Tüm bu sözler fikir alanında solculuktur. Bu yolda izlenecek politika, sol bir politikadır. Çünkü emeği toplum düzeninin temeli sayan; emperyalizm ve kapitalizmle savaşmayı ulusça kurtuluşumuz için şart sayan; halk iktidarını amaçlayan bir politikanın başka adı yoktur. Mustafa Kemal ve arkadaşları solcu olmayabilir; ama savundukları görüşler, izledikleri yol, solda olan görüşler ve solcu bir politikaydı. Türkiye'yi kurtarmak için başka bir seçenek yoktu. İçinde bulunduğumuz koşullar, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını, adını anmadan solda bir yol izlemeye zorlamıştır. Kapitalizmin dize getirdiği bir ulus, kapitalizme sarılarak ayağa kalkamaz. Sistemin mantığı buna olanak vermez. Kemalizm, emperyalizme, kapitalizme karşı bir ideoloji olduğu için, Asya'daki, Afrika'daki esir halkların ilgisini çekmiştir.

Atatürk'ün 100. doğum yılını kutluyoruz. Atatürk ilkelerinin sonsuza dek yaşayacağı, her gün vurgulanıyor. Ama yukarıda belirtilen ilkelerden kimse söz etmiyor. *Tam bağımsızlık ilkesini, Halk Devleti ilkesini kimse ağzına almıyor. Oysa Halk Devleti olmak ve Tam Bağımsızlık, Atatürk ilkelerinin temelini oluşturur. Tüm öteki ilke ve devrimler bu iki temel ilkeden kaynaklanır.* Mustafa Kemal paşanın 60 yıl önce gösterdiği hedefler unutul-

muştur. Halk iktidarı nerede? Efendimiz köylü nerede? Mali bağımsızlık, askeri, siyasi bağımsızlık nerede? Sathı müdafaa stratejisi nerede? Laiklik nerede? En hakiki mürşit, Bilim nerede? Çalışmadan yaşamak isteyenlerin, toplumumuzda hakkı, yetkisi, yeri olmayacağı hakkındaki ilke nerede? Kurtuluş Savaşı Türkiye'si, Amerika'nın başını çektiği ittifak içinde, emperyalizmin bir ileri karakolu durumundadır. Atatürkçülük bu duruma nasıl düştüğümüzün, nasıl düşürüldüğümüzün, açık seçik ortaya çıkarılmasını emreder.

Yeni Türkiye'nin kuruluşundaki amaçlardan uzaklaşıldığı, bir sağa kayış olduğu; yani Türkiye'nin geri bırakılmışlık çemberini kıramayıp, her geçen gün biraz daha çok kapitalizmin etkisi altına girdiği görülmektedir. Bu neden, nasıl olmuştur? Sağa kayış ne zaman başlamıştır? Yukarıda Kemalist ideolojinin, Kurtuluş Savaşı içinde ve tarihin dayattığı koşulların etkisi altında doğduğunu, oluştuğunu söylemiştim. Şunu demek istiyorum. Osmanlı devleti Alman emperyalizminin dümen suyunda mağlup olmuş, ülke düşmanlarca işgal edilmişti. Türkiye'yi savaşa sokan İttihatçılar ulusumuzu kötü kaderi ile başbaşa bırakıp kaçmışlardı. Padişah ve kurduğu hükümetler, düşmanlara dehalet etmek, merhametlerine sığınmaktan başka çare görmüyorlardı. İstanbul'da pek çok kimse vatanın parçalanmasına ancak Amerika'nın mandasına girilerek engel olunabileceği görüşündeydi. Tam bir teslimiyet havası... Ama aynı günlerde yurdun dört bir yanında Müdafaai Hukuk cemiyetleri de kuruluyordu. Türlü adlar altında kurulan bu cemiyetlerin ortak yanı, yenilgiyi kabul etmemek, şu ya da bu biçimde yurdu kurtarmak için elele vermekti. Düşmana ilk kurşun hümanist, yurtsever gazeteci Hasan Tahsin tarafından sıkılmıştı. 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri İzmir'e çıktıkları gün, yani Atatürk'ün Samsun'a çıkışından dört gün önce. Bunu kurtuluş hareketinin yaygın bir halk tabanı bulunduğunu ve yer yer halkın kurduğu silahlı çeteler tarafından başlatılmış olduğunu vurgulamak için yazıyo-

rum. Bu Mustafa Kemal paşanın liderliğinin önemini küçümsemek değil elbet. Mustafa Kemal, yaygın ama genellikle bağımsız ve bağlantısız biçimde gelişen Müdafaai Hukuk hareketini birleştirmeyi; savaşlardan yorgun ve yaralı çıkmış, dağıtılmış, silahları elinden alınmış Osmanlı ordusu artıklarından, yepyeni bir savaş gücü yaratmayı başarmış; bu gücün, yepyeni bir savaş anlayışı ile dövüşmesini sağlayarak, yurdumuzu düşmanlardan temizlemiştir. Ve ateş içinde yeni Türkiye devletini kurmuş; tarihin akış doğrultusunu görerek, gene ateş içinde ulusal kurtuluşun ideolojisini yaratmıştır. Tarih incelenirse, önderlerin, kurtarıcı adı verilen yöneticilerin kritik zamanlarda ortaya çıktığı görülür: Toplumun yaşamı sarsıntılı bir döneme girmiştir; yeni bir düzene gerek vardır; eski sosyal ilişkiler toplumun yaşamını tehlikeye sokmaktadır; eskimiş düzene karşı tepkiler belirmektedir; bu tepkiler maddi, manevi toplumun çeşitli yaşam alanlarında görülür. İşte tam o anda beklenen lider ortaya çıkar. İnsanlar bu süreci, toplumla lideri birbirine bağlayan gizli nedensellik bağlarını pek farketmezler. Liderin herşeyi yoktan varettiğini sanırlar. Oysa lider bir sonuçtur. Lideri olaylar yaratır. Bu süreç görülmez ve lider tanrılaştırılırsa, kurtuluş hareketi yoldan çıkar, toplum tekrar darboğazlara sürüklenir. Bu bizde böyle oldu.

Kurtuluş hareketimiz bir halk hareketi olarak başladı, halkın silahlı direnişleri ve Müdafaai Hukuk cemiyetleriyle. Hareket bu karakterini Birinci Büyük Millet Meclisi hükümeti döneminde sürdürmüştür denilebilir: Milletvekilleri iki dereceli seçimle halk tarafından seçilmişlerdir; ikinci seçmenlerin büyük bir çoğunluğu da Müdafaai Hukukluydu. Gerçi Mecliste tek bir köylü ya da işçi, hatta bir esnaf, bir zanaatkâr yoktu; asker-sivil bürokratlardan ve eşraftan kurulu bir Meclisti. Ama gene de halktan kaynaklanmış sayılabilecek ve amacı itibariyle ulusun kurtuluş fikir ve duygularına cevap veren bir Meclisti. Tüm üyeleri Misakı Millici idi. Ama Birinci Meclis tek sesli olmaktan uzaktı. Hemen her konuda görüş

ayrılıkları beliriyor, çetin tartışmalar oluyordu. Bu ikinci Meşrutiyetteki görüş ayrılıklarının bir uzantısı idi. Birinci Mecliste sayıları pek fazla olmamakla beraber, eski muhalefet partilerine mensup milletvekillerine rastlanmaktaydı. Ayrıca Mustafa Kemal paşa ile kimi arkadaşları arasında da görüş ayrılıkları bulunduğu her geçen gün ortaya çıkmaktaydı. Görüşler arasında ortak bir zemin bulmak gerekçesiyle çeşitli gruplar oluşturuldu: Tesanüt grubu, İstiklâl grubu, Müdafaai Hukuk grubu; Halk zümresi, Islahat grubu... Bu gruplar paşanın Halkçılık bildirisinden esinlendiklerini ileri sürüyorlardı, ama başkalarıyla uzlaşma zemini bulmak şöyle dursun, Mustafa Kemal'in belirttiğine göre, aralarında tartışmaya başladılar. Bunu doğal karşılamak gerekirdi. Hele çeşitli siyasal ufuklardan gelmiş insanlardan oluşan bir Mecliste başka türlü olması beklenemezdi. Kaldı ki bu bir sağlık işaretidir. Bir halk meclisi tek sesli olmamalıdır. Ama paşa muhalifleri karşısına, genellikle temkinli ve mantıklı bir konuşmacı olarak çıkmış ve başarılı da olduğu halde, bu durumdan memnun değildi. Tartışmaların uzayıp gittiğinden Nutuk'ta şikâyet eder.* Nihayet Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaai .Hukuk grubunu kurmuştur. Bunun karşısında, Paşaya muhalif olanların kurduğu 2. grup yer almıştır.

Muhalefetin görüşleri genellikle tutucu, hatta açıkça gerici bir eksen dolayında gelişmekteydi. Bunlar Saltanatçıydılar, geleneklere bağlı idiler, belki de Bağımsızlık dışında Paşa ile hiçbir ortak yanları yoktu çoğunun. Ama muhalefet yaptıkları için gerekliydiler. Muhalefetsiz bir halk iktidarı düşünülemez. Demokrasi, daha önce de belirttim, muhalefetin vazgeçilmez, devredilmez, zaman aşımına uğramaz doğal bir hak olarak, Anayasal ve yasal güvence altında bulunduğu rejimdir. Muhalefet yanlış şeyler söyleyebilir; bunların karşısına doğrularla çıkmak gerektir. Muhalefet İktidar diyalogu toplumu ve devleti sağlıklı bir çizgide tutar. Paşa da konuşmalarında sık

* a.g.e., s. 424-425, İst. 1938.

sık meşveretten, yani danışarak, konuşarak, tartışarak iş görmekten söz ettiği ve en ağır eleştirilere ağırbaşlı yanıtlar verdiği halde, muhalefetin çıkışlarından rahatsız olduğu görülüyordu. Demokrasi geleneği hemen hiç olmayan (o tarihte) bizim gibi ülkelerde karşıt görüşe hoşgörü yoktur. *Barıkai hakikat müsademei efkârdan doğar* denilmiştir ama bu sadece lâfta kalmıştır. Tâ Jön Türklerin 1902'de Paris'teki kongresinden beri ve hele ikinci Meşrutiyet döneminde, fikir özgürlüğü için savaşım, sadece kendi fikrine özgürlük, karşıt görüşlere yaşam hakkı tanımama biçiminde sürdürülmüştür. Hürriyetin ilânından kısa zaman sonra İttihatçıların muhalefete tahammülleri olmadığı ortaya çıkmıştı. Acaba aynı olaylar bir kez daha mı yaşanacak ve yine bir dikta rejimine mi gidilecekti?

Mustafa Kemal paşa ile muhalifleri arasındaki ilişkilerin gittikçe sertleştiği gözden kaçmıyordu. Bunlar her vesileyle, savaşın ilk günlerinde vesileler de eksik olmuyordu, Paşayı hedef alan sert saldırılar yapıyorlardı. Sadece Mecliste değil, Meclis dışında da... Söylentiler, dedikodular, gazetelerde yalan yanlış ve çoğu kez maksatlı haberler, yorumlar... Başkomutanlık bir sorun haline getirilmişti. Sakarya Savaşından önce Meclis'in Paşaya başkomutanlık görevini vermiş olması, kimi muhaliflerce Meclis'in haklarından soyutlanması olarak yorumlanmıştı. Sakarya Meydan Savaşının kazanılmasından sonra ordunun, hazırlıkların tamamlanması için uzunca bir zaman hareketsiz kalmasını kimi muhalifler ordumuzun savaş gücü olmadığı biçiminde gösteriyorlardı. Mustafa Kemal paşanın Ali Fuat ve Karabekir paşalarla, Rauf beyle de ilişkileri gerginleşiyordu. Oysa eski arkadaştılar. Neden birbirlerine güvenleri sarsılmıştı? Bu sadece kimi konularda farklı düşünmelerinden mi ileri geliyordu? Yoksa Fuat paşa, Rauf bey ve Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal paşanın dikta rejimine yönelmesinden mi kuşkulanıyorlardı? Gerçekten de iki meydan savaşı kazanmış, yurdun dört bir yanında kurtarıcı olarak adeta tanrılaştırılan Ga-

zi paşa muhalefetsiz bir rejime doğru yol almaktaydı. Birinci Meclisteki 2. grubun sağ muhalefeti de, Yeşil Ordu ve İştirakiyun Partisinin soldaki varlığı da paşayı rahatsız ediyordu. Önce Yeşil Ordu ve İştirakiyun Partisi safdışı edilecektir. Ve Ali Fuat ve Karabekir paşaların ordudaki görevleriyle ilişkilerinin kesilmesi sağlandıktan sonra, Halk fırkası karşısında muhalefet partisi olarak ortaya çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait isyanı ve İzmir Suikast girişimi ile bağlantı kurularak kapatılacaktır. Nutukta Atatürk Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nden şöyle söz eder: «*(...) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası diye bir fırka teşkil ettiler. Bu fırkanın gizli eller tarafından çizilen programını da ortaya attılar. 'Cumhuriyet' kelimesini telaffuzdan dahi içtinap edenlerin, Cumhuriyeti doğduğu gün boğmak isteyenlerin, teşkil ettikleri fırkaya 'Cumhuriyet' ve hem de 'Terakkiperver Cumhuriyet' ünvanını vermeleri, nasıl ciddi ve ne dereceye kadar samimi telakki olunabilir? Rauf Bey ve arkadaşlarının teşkil ettikleri fırka, muhafazakâr unvanı altında meydana çıksaydı, belki manası olurdu. Fakat bizden daha ziyade Cumhuriyetçi ve bizden daha ziyade Terakkiperver olduklarını iddiaya kalkışmaları, bittabii doğru değildi.*»* Ve Terakkiperver Cumhuriyet kapatıldı.

Mustafa Kemal paşa, Rauf bey ve arkadaşlarının Cumhuriyetçiliğinden kuşku duymakta haklı olabilirdi. Kendini onlardan daha Cumhuriyetçi ve ilerici saymakta da haklı olabilirdi. Ne var ki, kurulan Cumhuriyet gerçek bir Cumhuriyet ise, bu konuda karar verecek olan kendileri değil, seçmen yurttaşlar olmak gerekirdi. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kapatılması muhalefetsiz bir rejim istendiğini, yani halk iktidarının artık tarihe karışmış olduğunu kanıtlıyordu. Bu fırsat, halkın kendi yazgısını kendisinin çizmesi için çıkan büyük fırsat da buna benzer olaylardan sonra yok olup gitmiştir. Neydi ulusumuzun bu bahtsızlığı? Bunu doğaüstü güçlerin lâneti ola-

* a.g.e., s. 639-640. Aynı olay için ayrıca bkz. Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hâtıralar, Kıs. II, s. 222-224.

rak görmek elbet akla, mantığa ters düşer. İkinci Meşrutiyetten sonra demokrasinin ikinci kez yoldan çıkmasının elbet birtakım tarihsel, sosyolojik nedenleri olmalıydı. Buna bir kişi sorunu olarak yaklaşmak yanlıştı. Elbet Mustafa Kemal Paşa konuşmalarında açıkladığı ve doğruluğuna inandığı görüşlerini uygulamak isterdi. Bu onun doğal hakkıydı. Başkalarının değişik görüşler ileri sürmelerine olanak vermeyen bir siyasal düzen kurmak ise, bambaşka bir şeydi ve buna elbet hakkı olamazdı. Çağımızda böyle bir şey yapmaya kimsenin hakkı yoktur. Ama sorun bir hak sorunu değildir. Bir ortam sorunudur. Eğer toplumun gelenekleri, siyasal kurumları, buyurma yetkisinin tek bir kişi elinde toplanmasını gerekli kılıyorsa, ya da buna engel olmuyorsa, muhalefet yaşayamaz, yani demokrasi kurulamaz. Türkiye'de kişisel iktidarı engelleyecek gelenekler, kurumlar yoktur. Üstelik Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, örgüt biçimi olarak kişi iktidarını yeterince engellemiyordu. Gerçi ilk bakışta tüm yetkilerin Mecliste toplandığı izlenimi alınıyordu. Ama Meclis Başkanının aynı zamanda yürütmenin de başı olması ve bakanları kendisinin seçmesi, kişi iktidarına açık bırakılmış bir kapıydı. Biz Osmanlı toplumunun mirasçısıyız. Osmanlı toplumunda padişah iktidarın tek sahibiydi. Kimseye karşı sorumlu değildi. Devlet düzeni buna göre kurulmuştu. Bugünü anlamak için düne bakmalıyız. Kısaca Osmanlı devletinin siyasal ve ekonomik yapısını anlatmaya çalışacağım.

Osmanlı Devleti ve Bürokrasisi

Çok önemli bir noktaya parmak basarak konuya girmek istiyorum. Osmanlı toplumunda Toprak, Beytülmale, yani devlet hazinesine aitti. Ekilir biçilir toprakların sahibi devletti. O dönemde toprak başlıca üretim aracı olduğundan, bunun önemi ortadadır. Devlet bu toprakları verimliliklerine göre, adı *Reaya çiftliği* olan 60-150 dönümlük parsellere ayırarak ve *tapu harcı* denen peşin bir kira be-

deli karşılığında köylü ailelerine dağıtırdı. Köylüler bu toprağı işler, geçimini sağlar ve devlete vergi verirdi. İleride bu konu üzerinde ayrıntılı olarak duracağız.

Şimdiden şu kadarını söyleyeyim ki, halkın iktidarı konusu bir birikim sorunudur elbet. Bir ulusun demokratik gelenekleri yoksa, gerçekten halk iktidarı kurmak ve bu iktidarın ilerici adımlar atarak yaşamasını sağlamak sadece buyruklarla, tepeden inmeci yöntemlerle gerçekleştirilemez. Üretim ilişkilerinin sömürüye son verecek biçimde değiştirilmesi, bunu sağlamak için de *örgütleme biçimi'nin halk iktidarına olanak verecek tarzda temelden değiştirilmesi şarttır. Sömürü düzenini sürdürmek için kurulmuş ve tüm yetkileri, merkezde, bir avuç sömürücü-yönetici'nin tekelinde toplayan piramit biçimindeki örgüt tarzına son vermek şarttır. Merkezci, dikeyine, yukarıdan aşağıya hiyerarşili bir devlet örgütü ile, sadece dört yılda bir genel seçim yapılarak halk iktidarına geçilemez. Tarihe bakılınca görülür ki, üretim tarzı sömürüye dayalı toplumlarda, örgütlenme biçimi her zaman merkezci, dikeyine, yukarıdan aşağı hiyerarşili olmuştur. Bir avuç yönetici sömürücünün milyonlarca emekçi tabana hükmetmesi böyle bir örgüt biçimi ile gerçekleştirilmiştir. Uzağa gitmeye gerek yok: Osmanlı toplumu böyle bir toplumdu. Bu merkezci sistem şöyle kurulmuştu:* Topraklar devletin mülkü idi. Toprak o dönemde başlıca üretim aracıdır bilindiği gibi. Toprakları, devlet, parselleyerek kuru mülkiyeti kendisinde kalmak üzere, bir çeşit kira mukavelesiyle işletilmek için köylülere dağıtırdı. Köylü toprağı işler, geçimini sağlar ve devlete vergi verirdi. Topraklar ayrıca getireceklèri vergi miktarına göre *timar, zaamet, has* olarak üç guruba ayrılırdı: yılda 20 bin akçeye kadar vergi geliri sağlayan topraklar *timar*; 20 binden 100 bine kadar gelir sağlayanlar *zaamet;* 100 binden çok gelir sağlayan topraklar da *has* sayılırdı. Bu vergiler, padişah adına sadrazamın atadağı Beylerbeyi, Sancakbeyi, Sipahi v.b. unvanlar taşıyan devlet memurlarına *dirlik*, maaş olarak tahsis edilirdi. Yani bu yüksek memurlar maaş yerine top-

ladıkları vergiyi gelir kaydederlerdi. Buna karşılık başında bulundukları eyalet veya sancağın yönetimini devlet adına üslenirler; savaş halinde ise sefere çıkan orduya belirli sayıda yaya, yada atlı askerle katılırlardı. Getirdikleri askerlerin her türlü giderlerini *timar, zaamet* ya da *has* sahibi beyler sağlardı. İmparatorluğun ilke olarak tüm topraklarında uygulanan bu ekonomik, sosyal, siyasal sistem, merkezin, yani padişahla etrafındaki sömürücü/yönetici bürokratik sınıfın egemenliğini sağlardı. Bu koca piramidin doruğunda, ZİLLULLAH, yani Tanrı'nın gölgesi Sultan-Halife vardı. Ancak Tanrı'ya karşı sorumluydu. Onun altında Sadrazam. Sadrazamı padişah atardı. Devlet işlerini o yürütürdü. Padişaha karşı sorumluydu. Sonra vezirler, Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri. İstanbul Kadısı, Defterdar, Nişancı, Yeniçeri Ağası, Kaptan paşa, Reisülküttap gelirdi. Divanda bu sırayla otururlardı. Fatih'e kadar divana padişahlar başkanlık ederdi. Sonradan sadrazam başkanlık etti. Başında bulundukları eyaletlerde saltanat vekili olan Beylerbeyi'leri de divana girerlerdi; vezirlerin altında otururlardı. Devlet işlerini yürütmekle görevli ve herbirinin gerek atanması, gerek yetkileri, gerek gelir ve yükselişi kesin kurallara bağlı olan, Seyfiye, İlmiye ve Kalemiye sınıflarından, kalabalık bir personel kadrosu mevcuttu ki, hepsi de derece derece, halkın karşısında imtiyazlı bir bürokrasi oluştururdu. Piramidin tabanına doğru inildiğinde ilk idare basamağı eyaletlerdi. Eyaletlerin başında Beylerbeyi'leri bulunurdu. Bunların askeri, mülki ve sadrazamlarınkini hatırlatan geniş yetkileri vardı. Bunların astığı astık, kestiği kestikti. Ne var ki, bunlar eyalet topraklarının sahibi olmayıp merkezce atanmış memurlar olduklarından, en güçlü olanlarının bile saltanatı padişah veya sadrazamın bir emriyle sona ererdi.

Bir alt basamakta Sancaklar vardı. Sancak beş on kazadan oluşurdu ve başında Sancakbeyi bulunurdu. Sancakbeyi'leri de merkezden atanırdı. Gene merkezden atanan Sipahilerin kumandanı idi. Osmanlı Devleti'nin ilk

zamanlarında sancakbeyliğine şehzadeler atanırdı. Sonradan bu usuldan vazgeçilmiştir. Beylerbeyi, Sancakbeyi ve Sipahilerin adamları, imtiyazlı ve halka kan kusturan bir kalabalık oluştururlardı.

Derece derece devlet görevi yapan en başta ve Divanı Hümayun'da oturanlarla sultana biz *devlete sahip olanlar* sınıfı adını veriyoruz. Timar, narh, gedik gibi sistemler aracılığı ile toplumun ekonomik yaşamını elinde tutan ve siyasal güce de sahip olan bu bürokrat sınıf, Osmanlı devletinin egemen sınıfı durumundaydı. Timar sistemi dolayısıyla bir çeşit devletçi üretim ilişkilerinin sözkonusu olduğu Osmanlı toplumunda, *devlete sahip olanlar* dışında bir egemen sınıf mevcut değildi. Bunlar üstelik egemenliklerinin bilincine de sahiptiler. Devleti kollamak ve korumakla görevli olduklarına inanıyorlar; devlete öz malları gözüyle bakıyorlardı. Bugün Osmanlı toplumunun üretim tarzı çoktan tarihe karıştığı halde, asker/sivil bürokrasi halâ devlete kendi öz malları gözüyle bakmakta ve zaman zaman devlete el koyup son sözün kendilerinin olduğunu kanıtlamaya kalkmaktadır.

Yüksek Osmanlı bürokrasisi, aynı eğitimden geçmiş kişilerdi. Devşirmeler saraya geldiğinde kademeli bir eğitimden geçirilirdi. Acemi oğlanlar Lala'larına köle gibi itaat ederlerdi. İlerde görecekleri işlere göre özel olarak eğitilirler, *iç oğlan*lığından, *iç ağa*lığına, nihayet *Enderun ağa*lığına yükselirdi. Enderun'dan, altmış Sadrazam, üç Şeyhülislam, yirmi üç Kaptan paşa yetişmiştir. Devşirme usulü kaldırıldıktan sonra Enderun'a köleler alınmaya başlandı. Birçok vezirler, çocuklarını istikbal vaadettiği için, köle gibi göstererek Enderun'a yazdırmışlardır. İkinci kaynak medreselerdir. Medreselerde zamanın tüm ilim ve fenleri okutulur, bürokrasinin İlmiye ve Kalemiye sınıfına mensup olanlar bu okullarda yetişirdi. Nasıl ki, bugün de asker/sivil bürokrasinin kadroları Harbiye gibi, Siyasal Bilgiler (Mülkiye) gibi, Hukuk ve Tıbbiye gibi belirli okullarda yetiştirilmektedir.

Osmanlı bürokrasisi devletle içiçe büyümüştür. Devle-

ti yönetmek için özel olarak yetiştirilmiş olanlar, devlete sahip çıkarlarken ve bir anlamda devleti üretirlerken, devlet de onları üretmiştir. Osmanlı devleti merkezci örgüt biçimi ile bürokrasi üreten bir makinaydı. Öteki beyliklere karşı verdiği savaşları kazanarak, feodal eğilimlerin dağıtıcı etkisinden korunan Osmanlı beyliği, bir *ordu-devlet* biçiminde örgütlenmiştir. Bu ordu-devletin belkemiği padişah ve çevresindeki katı hiyerarşiye bağlanmış bürokrasi idi. Buyruklarını yürütmek ve fetihlerle topraklarını genişletmek için, devşirilen hıristiyan çocuklarından oluşan bir meslek ordusuna da sahip olan bu devletin, merkezci siyasal sistemi yukarda açıklanan Timar rejimine dayalıydı. Yani bir çeşit *devletçi üretim ilişkilerine*... Toprak devletin mülkü olduğu için, devleti elinde tutanlar, Timar yoluyla toprak rantına da sahip olmaktaydılar. Böylece Timar hem feodaliteyi engellemiş, hem de merkezci, ceberut devleti beslemiş, ayakta tutmuştur.

Toplumların örgütlenme biçimleri, bunların üretim tarzına sıkı sıkıya bağlıdır. Çünkü varolan toplumsal iş bölümü çerçevesinde üretimi gerçekleştirmek, ancak zamanın üretim güçleriyle üretim ilişkilerine uygun düşen bir örgütlenme biçimi ile olanaklıdır. Sınıflı toplumlarda üretimi gerçekleştirmek için, geniş emekçi yığınlarının başkaldırmadan çalışmalarını sağlamak gerekir. Üretim araçlarına sahip küçücük bir azınlığın emekçi yığınları üzerindeki egemenliğini ise, merkezci, dikeyine hiyerarşili bir örgütlenme biçimi sağlar. Ordu gibi örgütlenmiş bir devlet, bunun en mükemmel biçimidir.

Osmanlılarda ordu-devlet, başlıca üretim aracı olan toprağın sahibi idi. Ordu-devletin sahibi de merkezci örgütlenme dolayısıyla padişah ve adamlarından oluşan bürokrasiydi. Bürokrasiyi oluşturan yüksek yöneticiler asker olsun, ilmiyeden olsun aynı geleneklere sahip, aynı eğitimi görmüş, aynı kültüre bağlı kişilerdi. Gelirlerini devletten sağlayan ve devlet hiyerarşisinde işgal ettikleri yere göre bir yaşam düzeyine malik olan bu vezirler, beylerbeyi'leri, sancakbeyleri, defterdar ve kazasker v.b. baş-

larındaki padişahla birlikte, Osmanlı toplumunda egemen bir sınıf oluşturmaktaydılar.

Yukardan Dayatılan İlerlemecilik

Bu ordu-devlet piramit biçimindeki yapısını XIX. yüzyılın başlarına kadar korudu. Temel kurumlarında hemen hiç değişiklik olmadı. Ne ki, kurulduğu günden beri dünyada pekçok şeyler değişmiş ve Asya'da, Ortadoğu'da kurulmuş güçlü imparatorluk hergün biraz daha zayıflayarak, Avrupa kapitalizminin bir pazarı, bir yarı-sömürgesi haline gelmişti. Osmanlı imparatorluğu'nun bu durumuna padişahlar, vezirler, beyler, paşalar acz içinde, devletin erimesine tanık oluyorlardı. Devletle birlikte kendilerinin de mahvolduklarının farkında idiler. Devleti ve devletle birlikte kendilerini (kendilerini artık ulusun temsilcileri olarak görüyorlardı) kurtarmaya kararlıydılar. Devletin eskimiş, işe yaramaz hale gelmiş kurumlarını değiştireceklerdi. Avrupa'yı model olarak aldılar. İlk önce ordu değişmeliydi. Küçücük Osmanlı beyliği, ordusu sayesinde bir imparatorluk haline gelmiş, üç kıtada hükümran olmuştu. Nizamı Cedid kuruldu, yeniçeri ocağı lağvedildi (1826). Timar kaldırıldı ve topraklarda özel mülkiyeti kabul eden Arazi Kararnamesi yürürlüğe kondu (1848). Bu arada Gülhane Hattı Hümayunu okunmuş, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, halife-sultan hazretleri, Müslüman, Hıristiyan, Musevi, Türk, Rum, Ermeni, Bulgar, Arnavut, tüm tabâlarına eşitlik ve özgürlük vaadetmiş, bu vaadi tutmayacak olanları, Cenabı Hakkın lanet ve gazabına terketmişti (1839). Aynı tarihte önce İngiltere ile, sonra Fransa ve daha başka devletlerle ticaret anlaşmaları imzalanmıştı. Bu ıslah, bu reformlar devletin çöküşünü durduramadığından başka, geleneksel ekonomiyi de iflasa sürüklemiş, devleti yabancılardan borç almaya zorlamıştı. Borçlar ödenemiyor, devlet çarkını çevirmek için yeni borçlar alınıyordu. Biriken borçlarını ödeyemeyen ve iflas eden

devlet hazinesi, belirli bazı resim gelirlerini borçlarına karşılık göstererek, ve bunların yabancılarca doğrudan doğruya tahsiline izin vererek, devlet içinde devlet demek olan Düyunu Umumiye idaresine boyun eğmek durumunda kalmıştı (1881).

Yüksek bürokratların bir kısmı devletin başına bu gaileleri açarken, bir kısmı da, devletin bu hale düşürülmüş olmasından Sultan Abdülaziz'i ve çevresindeki bey ve paşaları sorumlu tutuyordu. Bunlar Genç Osmanlılar Cemiyetini kurmuşlardır (1856-1866). Aralarında Namık Kemal, Ziya (paşa), gibi hürriyetçilerin bulunduğu bu gizli cemiyetin başında, sonradan sadrazam olan Mahmut Nedim paşanın yeğeni Mehmet bey adında bir kişizade bulunuyordu. Örgüt biçimi olarak İtalyan Karbonari gizli cemiyetinin tüzüğünden esinlenilmişti. Mısır'lı prens Mustafa Fazıl paşanın daveti üzerine Genç Osmanlılar gizlice yurdu terkederek Paris'te toplandılar. Abdülaziz istibdadına son verecek meşruti bir idare kurmayı amaçlıyorlardı. Fakat Paris'teki mücadeleleri, padişahın üstüste girişimleri sonucunda son bulmuştur. Hepsi de yurda dönmüşler; hatta içlerinden Abdülaziz'in münasip gördüğü memuriyetleri kabul edenler bile çıkmıştır.

Ancak İstibdat idarelerine karşı başlayan tepkiler, İkinci Abdülhamit'in Anayasa'yı askıya alıp, meclisi dağıtması üzerine yeniden hızlanmıştır. Yurt içinde gizli cemiyetler kurulurken, Jön Türkler adı altında, Paris'te ve daha başka merkezlerde, yeni bir özgürlük hareketi doğmuştur. İşin ayrıntılarına girecek değiliz. Aralarındaki görüş ayrılıklarını gidermek amacıyla Paris'te toplanan ilk kongre, hareketin ikiye bölünmesi ile sonuçlanmıştır (1902). Jön Türklerden bir kısmı Ahmet Rıza beyin liderliğinde toplanırken, bir kısmı Prens Sabahattin beyin önderliğinde toplanmıştır. Birinciler Türkçülük-İslamcılık esasına dayalı merkezci bir devlet görüşünü benimserlerken; ikinciler, imparatorluğu oluşturan çeşitli ulus, din ve mezheplere mensup vatandaşlarımızı, birleştireceği inancıyla (Tevhidi Amasin) Osmanlıcılık ve ademi-merkeziyetçilik esas-

larının benimsenmesini ve ekonomide özel girişimci bir yol tutulmasını istiyorlardı. Birinciler Terakki ve İttihat cemiyetini kurdular. Cemiyetin adı bir süre sonra Osmanlı İttihat ve Terakki cemiyeti oldu. İkinciler ise, Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet cemiyetini kurdular. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki cemiyeti iktidara geçecek, Prens Sabahattin'in fikirlerini benimseyenler de önce ilk muhalefet fırkası (partisi) olan Osmanlı Ahrar fırkasını, daha sonra Osmanlı Hürriyet ve İtilaf fırkasını kuracaklardır. Tabii başka partilerde kuruldu: Osmanlı İttihadi Muslimin (!), Osmanlı Demokrat (IBAT), Mutadil Hürriyetperver Sosyalist partiler sayılabilir. Burada bir süre duralım ve Hürriyet ilanını izleyen yılları genel çizgisi ile de olsa hatırlamaya çalışalım. İttihat ve Terakki aşağı yukarı yirmi yıl Abdülhamit istibdat ve zulmüne karşı, siyasi cinayetler dahil, her türlü vasıtayla mücadele etmiş bir gizli cemiyettir. Kullandığı yöntemleri burada tartışacak değilim. Ancak yürüttüğü amansız mücadele ile İttihat ve Terakki'nin geniş çevreleri yüreklendirdiği ve halk nazarında bir kurtarıcı gözüyle görüldüğü bir gerçektir. Halk Meşrutiyet'in ilânında, Cemiyeti boyun eğmek zorunda bırakılan Abdülhamit'in yerine koymuştur. İktidar padişahtan Cemiyete geçmiştir. Bu zihinlerde meydana gelen bir ikame idi: Padişah hâlâ Yıldız'da oturduğu halde, tüm yetkilerinden soyunmuş, bu yetkiler zihinlerde Cemiyete geçmiştir. Artık ortaya çıkmış eski olan Cemiyet, fakat gerçekte Cemiyetin gizli temel merkezini oluşturan bir avuç yönetici, iktidarın tek sahibi oluvermişti. Yalnız zihinlerde değil, 10 Temmuz 1908'den itibaren yurdun her tarafında, halkın sevinç gösterileri arasında iktidar fiilen İttihat ve Terakki'ye geçmişti. Herkes İttihatçı kesilivermişti. Cemiyetin örgütleri her yerde mantar gibi bitiyordu. Bunlardan bir kısmı öteden beri varlıklarını yer altında sürdürmüşlerdi; ama bir kısmı da İttihat Terakki adına hareket ettiklerini söyleyen kişilerin eseriydi. Mutlak bir iktidarı, bir istibdat yönetimini yıkmış olanlar, şimdi sonsuz bir gücün sahibi durumuna ge-

livermişlerdi. *Böyle bir ortam, özgürlüğün yaşamasına, meşruti çok partili bir rejimin kurulmasına ve işlemesine elverişli değildi.* Çok geçmeden İttihat ve Terakki'nin tehlikeli bir yolda olduğu görülmüştür. Demokrasi, muhalefetin yasal olarak ve fiilen teminat altında olduğu bir siyasal rejimdir: Muhalefet partileri serbestçe çalışır; basın üzerinde iktidarın açık yada dolaylı bir baskısı yoktur; seçimlere hile karıştırılmaz ve iktidar seçim sonuçlarına ve Anayasa'nın saptadığı esaslara göre el değiştirir. Bu kurallar demokrasinin yerleştiği yerlerde de çiğnenir. Ama kamuoyu derhal harekete geçer. Yapılan ilk seçimlerde (1908), İttihat ve Terakki, Ahrar Partisi karşısında tartışmasız bir zafer kazanmıştı. Ama bir süre sonra bir milletvekilliği için İstanbul'da yapılan ara seçimini Ahrar fırkasının adayı kazanmış ve bu olay İttihat ve Terakki'yi hırçın tepkilere itelemişti. Bu kez muhalefetin güçlendiği görülmeye başlandı. Muhalefet ileri sürdüğü gibi, gerçekten dürüst bir fikir mücadelesi mi yapıyordu? Elbette hayır. Onlarda aynı hamurdandı. Muhalefet geniş bir yelpaze oluşturuyordu. Bu cephede Ahrarcıların yanında azınlıkların milletvekilleri de yeralmaktaydı. Milliyetler akımının enternasyonal arenada gittikçe güçlendiği bir dönemde, Osmanlı Devleti'nin iç politikasına çeşitli faktörlerin etki yaptığını sanırım kimse yadsıyamaz.

Demokrasi yolunda Bey takımının attığı ilk adımlar şu tabloyu ortaya koymaktaydı: Kavga Beyler arasındaydı; iktidar için savaşım onlar arasındaydı. Beyler padişahtan gerçekte kendileri için birtakım haklar istiyorlardı. Bu kavgada halkın yeri yoktu. Halk *avam*dı, ayaktakımı yani. Beylere göre onun bu işlere aklı ermezdi. Onlara da hak tanınırsa, başa bela kesilirlerdi. Tersane işçilerinden kalabalık bir gurup Babıali'ye yürümüş, sadrazama arıza vererek ücretlerinin arttırılmasını istememişler miydi? (1872). Henüz ortada Anayasa falan da yokken, Ayaktakımı bu işlere karıştırılamazdı. Devleti paşalar, beyler yönetir. Padişahımız efendimiz Meşrutiyet'i ilân etmeli, devleti Bey takımı ile birlikte, onlara danışarak yönetmeliydi. Aynı görüşte olan

Beyler, iktidarda nöbet değiştirmeliydi... Demokrasiden paşaların, beylerin anladığı bu idi, bugün de gerçekte budur...

Paris'te 1902'de toplanan Jön Türkler kongresinde, sonradan iki düşman politik akım oluşturacak olan görüş ayrılıkları belirmiştir. Çökmekte olan imparatorluğun kurtarılması için çeşitli düşün akımları çatışmaktaydı: Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük gibi akımların yanısıra kişi girişimciliği (teşebbüsü şahsi) ve ademi-merkeziyet gibi, sosyalist ya da sosyalizan akımlar da vardı. Birinci Jön Türkler kongresinde, ayrıca askerlerin devrim hareketine katılmaları ve büyük devletlerden yardım görme konuları da ele alınmış, tartışılmıştı. Ahmet Rıza beyin liderliğini yaptığı, Türkçülüğü, merkezciliği savunan ceberut devlet yanlısı gurupla, liderliğini Prens Sabahattin beyin yaptığı Ademi-merkeziyet ve Teşebbüsü Şahsiyeciler gurubu arasında başgösteren anlaşmazlık bölünmeye gitmiş ve bu bölünme, zamanın getirdiği değişiklikler doğal karşılanırsa, ana çizgisini denebilir ki, günümüze kadar sürdürmüştür. Gerçekten de İttihat ve Terakki ile Cumhuriyet Halk Partisi birinci gurubun; Ahrar, Hürriyet ve İtilaf, Cumhuriyetçi Terakkiperver ve Serbest Fırka da ikinci gurubun uzantıları olarak kabul edilebilir. Tabii ayrıntıları bir yana bırakarak, genelde, kalın çizgide. Birinciler, tepeden inme reformları, ekonomide devletçiliği savunmuşlar; ikinciler, liberalizmi savunmuşlardır. Aslında birinciler de özel sektörcüdür. Özel sektörü devlet yardımlarıyla korumuş, geliştirmişlerdir. Ama devletin denetimi ve buyruğu altında olmasını ordunun politikaya karışmasında da, Osmanlı geleneklerinin yanısıra, İttihat ve Terakki'nin rolü büyüktür: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Babıali baskınının izlerini görmemek olanaksızdır.*

* Paris Kongresi için Bk. T. Z. Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, s. 106-108, 167-171, İst. 1982.

Devleti yönetenler sınıfı, Osmanlılardan beri devletle özdeşleştikleri için, güvencelerini güçlü devlette görürler. Güçlü devlet ekonomisi, maliyesi güçlü, ordusu güçlü olan devlettir. Tam bağımsız devlettir. Oysa bizim Bey takımı için güçlü devlet öncelikle kendi halkına karşı güçlü olan, eli sopalı jandarma devlettir. Tabii bu inançlarını çıplak biçimde ortaya koyamıyorlar artık. Ne de olsa XX. yüzyılda yaşıyoruz; demokrasiyi kurduk, kuruyoruz savları var. Onun için bizim Bey takımı: *yurttaşlar elbet özgürdür; ama devlet de özgürdür; devleti korumak, toplumun yaşam ve huzurunu güvence altında bulundurabilmek için, devlet elbet kişilerin özgürlüklerini sınırlayacaktır* gibi basmakalıp sözlerle, devleti yurttaşların özgürlüğünden korkan eli sopalı bir baskı aracı olarak gördüklerini gizleyemiyorlar. Sivil toplumdan, yani halkın özgür yurttaşlar olarak söz ve karar sahibi olmasından korkuyorlar. Halk henüz uyanmamış, dünyadan pek haberi olmadığı dönemlerde, göstermelik özgürlüklerin tanınması bir sorun yaratmıyordu. 1876 Anayasasının *Tabaa-i Devlet-i Osmaniyenin Hukuku Umumiyesi* başlığı altında sayılan hak ve özgürlükler, demokratik ülkelerin Anayasalarında olanlardan pek farklı değildi. 1909 değişikliğinde ve 1924 Anayasasında da durum böyle idi. 1961 Anayasası ise zamanın en ileri Anayasalarından biri idi. Durum neden 1971'den sonra değişmiş, özgürlükler gittikçe kısıtlanmış, 1982'de de adı var kendisi yok hale getirilmiştir? Çünkü 1961'den sonra başta işçiler olmak üzere halk bilinçlenmeye, haklarına sahip çıkmaya başlamıştır. Bizim Bey takımı halk uyuduğu sürece halkçıdır, halk severdir, demokrattır. Ama halk gözünü açmaya başladı mı, halk devlet için tehlikeli olur, özgürlüklerin kısıtlanması gerekir ve aba altındaki sopa artık ortaya çıkar.

Demokraside güçlü devletin ne anlama geldiğini hâlâ kavramış değiliz. Demokraside devlet halka karşı güçlü olamaz; çünkü halk kademe kademe yönetime katılmak-

ta, baskı guruplarıyla politikayı yönlendirmektedir. Bundan dolayı da halkla devlet içiçedir demokrasilerde. Oysa bizim Bey takımı geçmiş çağların ceberut devletine sarılmış, onu yaşatmaya çabalamaktadır.

12 Eylül askeri darbesinden sonra komutanlar yeni bir Anayasa hazırlatmışlar ve 12 Eylül'den öncesine bir daha dönülmemesi için devletin güçlendirilmesini kararlaştırmışlardır. Bu maksatla üç yol izlenmiştir: 1 — 12 Eylül hareketinin lideri geniş yetkilerle donatılarak Cumhurbaşkanlığına getirilmektedir; 2 — Bakanlar kurulunun dikkate almak zorunda olacağı kararlar alabilecek Milli Güvenlik Kurulu aracılığı ile, Silahlı Kuvvetler politikayı yönlendirmektedir; 3 — Temel hak ve özgürlükler geniş ölçüde sınırlandırılarak ve dernekler, sendikalar, meslek kuruluşları politika yasağına çarptırılarak, halk pasifleştirilmekte, katılmacı demokrasiye kapılar kapatılmaktadır. Böylece Türkiye kişi diktasına açık bir rejimin kucağına atılmaktadır. Bu Türkiye'yi 1930'lara geri götürmek girişimidir. Olanaksız bir iştir. Türkiye ve ulusumuz artık bambaşka bir yerdedir ve geri çekilemez. Türkiye'de ne 1876 Anayasasının padişaha tanıdığı yetkilere benzer yetkiler; ne de Atatürk'e ulusal kurtuluş savaşımızın sağladığı prestijden kaynaklanan fiili yetkileri andıran yetkiler hiç kimse tarafından kullanılamaz. Tarih tekerrür etmez. Türkiye'nin karşısında öyle sorunlar duruyor ki, bunlardan hiçbiri, ne derece akıllı ve yetenekli olursa olsun, bir şefin buyrukları ile çözüme kavuşturulamaz. Şu törer konusunu ele alalım: Terörü yaratan faktörler çeşitli düzeylerden geliyor. Türkiye'de gelir dağılımı son derece adaletsiz. İş alanları sınırlı ve işsizlik ciddi bir sorun halinde. Gençlerin sorunlarına yıllardır çözüm bulunamıyor. Bu durum terörü doğuran nedenlerin başında geliyor. İkincisi, Türkiye iki süper devletin nufuzları altına almak için amansız bir savaşım verdikleri Ortadoğu'nun kuzey duvarını oluşturuyor. Türkiye, Amerika'nın müttefiki; Amerika'nın Türkiye'de askeri üsleri var. Amerika için Türkiye stratejik konumu bakımından son derece önemli. Türkiye'de

anti-Amerikan hareketlerin gelişmesine, hele hele Türkiye'nin bağlantısız bir ülke haline gelmesine Amerika katiyen göz yumamaz. Bundan dolayı yıllardır Silahlı Kuvvetlerin demokrasiye paydos demesi için, oyun içinde oyun tezgâhlıyor ülkemizde. Kuşkusuz Sovyetler Birliği de kendi açısından birtakım işler çeviriyordur. Aksi düşünülemez. Bu da terörü besleyen ikinci bir kaynak. Silah kaçakçılığı terörün gelişmesinde rol oynayan bir başka neden. Bir de terörün uluslararası boyutlara ulaşmış olması var. Bütün bu nedenler ortadan kaldırılmadıkça, terörün önü alınamaz. Yani demek isterim ki, terörle savaşımda polisiye önlemler; tepeden inme buyruklar hiç de yeterli değildir. Cumhurbaşkanını dilediğiniz yetkilerle donatınız; dilediğiniz özgürlük kısıtlamalarını getiriniz, terörün önünü alamazsınız. Güçlü devlet yarattım derken, çaresizlik ve aczle karşılaşıldığı görülecektir. Sivil topluma ordu gözüyle bakmak son derece isabetsizdir. Bu iki topluluğun felsefeleri, yapıları; amaçları birbirinden çok farklıdır. Ordu savaş için, öldürmek için kurulmuş, emir ve komuta zincirine bağlı bir topluluktur. Sivil toplumun amacı ise üyelerinin mutluluğu ve özgürlüğüdür. *Ordulaşan millet* gibi sloganlar çağdışıdır; ulusumuzun çağdaşlaşma hareketine zarar verir.

Güçlü devlet, özgürlüklerine sahip çıkan halkın yönettiği, onunla özgürce bütünleştiği devlettir... Yani demokrasilerin devletidir. Bugün terör o ülkelerde de var. Ama terörle savaşacağız diye hiçbirinde demokrasiye paydos denmiyor. Ve başarılı sonuçlar da alınıyor. Örneğin Federal Almanya'da, Fransa'da, İtalya'da...

Bizim Bey takımının çağdışı güçlü devlet anlayışı, günümüz dünyasında umut bağlanacak bir amaç olamaz. Güçlü devletin güçlü bir kişi başa getirilerek kurulacağı ve bu güçlü kişinin buyruklarıyla yürüyen devlet makinasının, tüm sorunların üstesinden geleceği düşüncesi bir ham hayaldir. Hele bu güçlü kişi Silahlı Kuvvetlerin bir mensubu ise, bu ham hayal üstelik tehlikeli serüvenlerin bir başlangıcı da olabilir. Türkiye bugün bu tehlikeli ma-

ceraların eşiğinde bulunuyor. 1960 - 1965 yıllarında beliren umutlar sönmüştür artık. Türkiye halkına Cumhuriyet tarihinin en anti-demokratik yasası onaylatılıyor. Anayasa ile birlikte Evren paşanın Cumhurbaşkanlığı da onaylanıyor. Türkiye böylece ordunun yönetim ve denetiminde bir başkancıl Cumhuriyet olacak...

Toplumlar, demokrasiye şahane, ideal, bir yol izleyerek ulaşmıyor. Düşe kalka, vardığı noktadan gerilere dönüp yeniden ilerleyerek ulaşıyor. Daha eskileri bir yana bırakırsak, 1876'dan bugünlere ne dolambaçlı yollardan, ne geri dönüşlerden sonra geldik; hele bir düşünelim. Ne dar boğazlardan geçti demokrasi savaşımımız: Babıali baskını ve İttihat ve Terakki diktası, yani Enver ve Talât paşalar. Sonra mütareke yılları ve Kurtuluş Savaşı. Yani *bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı ulusca savaşmayı* tek kurtuluş yolu olarak kabul eden bir *halk yönetimi*. Arkasından partileri bir bir kapatan bir tek kişi ve tek parti yönetimi. Arkasından çok partili rejime geçiş. Arkasından, tıpkı İttihat ve Terakki ile olduğu gibi, henüz emeklemeye başlayan demokrasiyi fiilen tek parti diktasına dönüştürme girişimi. Arkasından Silahlı Kuvvetler adına yönetime elkonması. Ama demokrasiye paydos diyenler, bir yılda demokratik Anayasa hazırlatarak ve de serbest seçimler yaptırarak yönetimi sivillere bırakmışlardır... Arkasından demokrasi için umutlu yıllar. Arkasından Amerika'nın sahnelediği ve Sovyetlerin de herhalde seyirci kalmadıkları, oyun içinde oyunlar; sağ ve sol terör hareketleri. Arkasından 12 Mart müdahalesi. Bu kez ara-rejim iki buçuk yıl sürecektir. Arkasından seçimler ve partiler rejimine dönüş; terörün hortlaması ve 27 ilde Sıkıyönetim. Sıkıyönetime karşın terörün önünün alınamaması. Arkasından, Ortadoğu'da işlerin kızıştığı bir sırada, 12 Eylül harekâtı. Sıkıyönetim bu kez boş durmuyor: binlerce tutuklu; davalar, davalar. Ölüm cezaları. Parlamento ve partiler kapatılıyor. DİSK yöneticileri Sıkıyönetim mahkemesinde. Ve 1961 Anayasası suçlu sandalyesinde... 12 Eylül harekâtı iki

yılını tamamlıyor. Hazırlatılan Anayasa halk oylamasına sunuluyor.

Demokrasimiz gene dar boğazlarda. Halk politika dışında tutulmak isteniyor. Partiler rejimi göstermelik; 12 Eylülcülerin kurdurmayı tasarladıkları bir Devlet Partisi'nin, ilk seçimlerde çoğunluğu sağlaması için, politika alanı eski partilerden ve politikacılardan temizlendi. Yeni kurulacak *sivil* partiler için, *yasal* birtakım engeller düşünüldüğü kuşkusuz. Böylece Türkiye'nin yönetimi, Cumhurbaşkanı Evren paşa ile Milli Güvenlik Kurulu'nu oluşturan yüksek komutanların alacakları kararlar doğrultusunda yürütülecektir. Anayasaya göre, Milli Güvenlik Kurulunun, *devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır*. Kuşkusuz T.B.M. Meclisi gensoru önergesi yoluyla bakanlar kurulunu düşürebilir. Ancak Cumhurbaşkanının seçimleri yenileme yetkisi. milletvekillerini itidale sevkedecektir. Yeni Anayasa ile Silahlı Kuvvetler, politikayı denetleyen ve yönlendiren başlıca güç haline gelmiştir. Cumhurbaşkanına tanınan geniş yetkiler dolayısıyla, ayrıca kişisel yönetimin ağırlık kazandığı ve demokratik dengelerin bozulduğu da gözden kaçmamaktadır. Yeni Anayasa katılımcı demokrasiye kapıları kapatmıştır. Yurttaş sadece beş yılda bir sandık başına giderek ülkenin yönetimine sembolik biçimde katılmış olacaktır... Bu tehlikeli bir gidiştir. Hele Türkiye'nin ekonomik dar boğazlar içinde de olduğu düşünülünce... Enflasyonun, işsizliğin, darlığın ve de tüm yolsuzlukların faturası 12 Eylülcüler ve onların yarattığı yöneticiler üzerine çıkarılacaktır. Bu ayrıca yeni sosyal huzursuzluklara da yol açacaktır ki, bu da yeni 12 Martlar'a, yeni 12 Eylül'lere yol açar. Demokrasimiz gene darboğazlardadır.

İşin aslına bakılırsa, demokrasi bizim Bey takımına ters geliyor. Yüzyılların oluşturduğu yaşam ve düşün alışkanlıkları Bey takımını, devletin sahibi olduğuna inandırmış. *Devlet sahipsiz değildir sözleri* bu inancı dile getiriyor. Bunalım dönemlerinde *Devlet, millet sahipsiz kaldı* biçimindeki yakınışlar da, aynı inancın halk tarafından da paylaşıldığını göstermektedir. Halkımız devletten çok korkmuş; Tanrı'dan korktuğu gibi. Ve Tanrı'ya sığındığı gibi, devlete sığınmış. Herşeyi Tanrı'nın rahmetinden ve devletin atıfetinden beklemiş. İslamda Tanrı'nın kitabı aynı zamanda devletin de kitabı, Anayasası olduğundan bu içiçelik Ülülemrin kişiliğinde bütünleşip biçimlenmiş. Vakıflar gibi halkın hizmetine verilmiş kurumlar, Bey takımının İslam dininden kaynaklanan atıfetleridir. Hepsi lutuftur, sadakadır. Halk hep bekleyen durumundadır. Edilgindir. Tarih boyunca Osmanlı halkının dinsel topluluklar dışında (tarikatlar, mezhepler ve bunlardan kaynaklanan kurumlar), hiçbir girişimi olmamıştır. Bunlarda birtakım din ulularının girişimleridir. Daha önce de söyledim kent işleri, belediye işleri bile merkezden atanan memurlar tarafından yürütülürdü.

Oysa demokrasi halkın söz ve karar sahibi olduğu bir yaşamdır; bir düzen türüdür. Batı Avrupa'da çeşitli etmenlerin yüzlerce yılda yoğurup oluşturduğu, halka dayalı, aşağıdan yukarı bir yönetim biçimidir. İster Batı Avrupa'daki kökenleri, ister İngiltere'deki kökleri incelenince demokrasinin, kralın buyurma gücünü, dolayısıyla Beylerin gücünü sınırlayan bir hareket olduğu görülür. Tabanda gelişen bu harekete paralel, Mutlakiyet'e karşı çıkan, Mutlakiyet'i savunan teorileri çürütmeye çalışan, demokrasiden, halktan yana birtakım teoriler de ortaya çıkmıştır.

Mutlakiyet rejiminin teoricileri, din kitaplarında zaten varolan açıklamaların, aklın gerekleri ile de bağdaştığını kanıtlamaya çalışmışlardır. Temel ilke: İktidarın Tanrı'ya ait olduğudur. Aziz Augustin, Tanrın'ın Ülkesi adlı ünlü yapıtında (426), dinsizlerin hıristiyanlığa yönelttiği eleştiri ve suçlamaları yanıtladıktan sonra, doğrunun yan-

lışla savaşımını, iki ülkenin savaşı olarak gösterir: Tanrı'nın Ülkesi ve Kötülük Ülkesi. Tanrı'nın Ülkesi Adem'le başlar. İlk peygamberler, Musa ve İsrael kralları ile sürer. Mutlak krallıkların İncil'i yeryüzünün dört bir yayına yayması ile kökleşir. Tanrı'nın yeryüzündeki ülkesi, kıyametten sonra gökyüzü ülkesine dönüşecek. Kötülükler Ülkesi de sonsuza dek Cehennem ateşinde yanacaktır. Yeryüzünde en mükemmel yönetim Tanrı'nın arzusu üzre mutlak krallıktır. Mutlakiyet'i savunanların hemen hepsi kilise adamlarıdır. Bunların belki de en ünlüsü papaz Bossuet'dir. Papaz Bossuet, *Kutsal Kitapların Işığında Politika* adlı kitabında sadece Tanrı'ya karşı sorumlu olan kıralın, tam bir despot olması gerektiğini savunur. Kıralın halka karşı hiçbir görevi yoktur; halkın da kıral karşısında hiçbir haklı yoktur. İslam hukukunda da durum aynıydı: Halkın, sultan karşısında herhangi bir hakkı yoktu. Ve sultan ancak Tanrı'ya hesap verirdi. Ancak sultan halkın genel anlamda velayetine sahipti. Bunun ise uygulamada pek fazla ağırlığı olduğu söylenemez.

Batı Avrupa'da mutlak krallığa karşı beliren hareketler İngiltere ve kıta Avrupa'sında farklı yollar izlemişlerdir. Kıta Avrupa'sında, filozoflar teorik çözümler önerirken, İngiltere'de fiili çözümlere gidilmiştir. İngiltere'de feodal soylularla orta sınıflar ittifak ederek, kıralın yetkilerini sınırlamaya çalışmışlardır. Bu İngiltere'ye özgü bir durumdu. Örneğin Fransa'da kıral zayıftı ve feodal beyler güçlüydü. Orta sınıflar feodal beylere karşı kıralla birleşmişlerdir. Bu da Fransa'da krallık durumunun ve Mutlakiyet'in güçlenmesi sonucunu doğurmuştur. Böylece kıralın kimseye hesap vermeden ülkeyi yönetmesine, İngiltere'de Kıta Avrupa'ya oranla çok daha erken tarihlerde bir sınır çekilmiştir. İngiltere'de Avam kamarası, halkın seçtiği temsilcilerden oluşurdu ve krallığın bütçesini reddetmek yetkisine sahipti. (XIV. yüzyıl). Bu yetkisini parlamento kıralların yetkilerini sınırlamak için etkin bir silah olarak kullanmıştır. 1648 ihtilâlinde ise Avam Kamarası kesin bir zafer kazanarak, Yasama yetkisini tekeline al-

mıştır. Parlamento terimi İngiltere'de 1239'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Baronların ve Londra halkının Kral Topraksız Jean'a dayattıkları Magna Charta daha da eskidir (1215). O günlerde Osmanlı Devleti henüz kurulmamıştı. Demokrasi yolunun neresinde bulunduğumuzu saptarken, bu gibi tarihler çok şeye ışık tutuyor.

Magna Charta, Bill of Right gibi nadir birkaç metin dışında, gelenek ve göreneklerden oluşan İngiliz Anayasası, yüzlerce yıllık yaşamı boyunca İngiliz halkının özgürlükleri için bir güvence, devlet için demokratik bir devamlılık unsuru, dünya ulusları için de bir esin kaynağı olmuştur: Temsil sistemi; iki meclis sistemi; hükûmetin meclis önünde sorumluluğu sistemi; bakanların sorumluluğu sistemi; İngiltere'de doğmuş, çarkları orada işleyen bir makina haline geldikten sonra, başkanlık sistemi ile yönetilen ABD ve Latin Amerika ülkeleri dışında, demokrasiyi benimsemiş, tüm dünya devletlerine yayılmıştır.*

Bu gelişmeleri, XVII. yüzyılın özgürlükçü düşün hareketleri izlemiştir. Filozoflar, düşünürler, politik sorunları ele almışlar, mutlak krallıkların keyfi hareketlerinin teorik sınırlanması sorunları üzerine eğilmişlerdir. Bunların başında Fransız Bodin ve özellikle Montesquieu'nün adları gelir. Montesquieu yalnız çağdaş devlet düzeninin değil, aynı zamanda sosyolojinin de ilk teoricisidir. Yasaların Ruhu adlı kitabında, devlet gücünün ayrı organlar eliyle kullanılmasını ve böylece siyasal güçlerin birbirini frenlemesi, dengelemesi sonucunda, keyfiliğin önleneceğini, kişi özgürlüklerinin korunacağını ileri sürmüştür. Montesquieu, devleti, kurumları, özgürlükleri aklın ışığında değerlendirmekle yetinmemiş, en başta İngiltere olmak üzere, pekçok devletin kuruluş ve işleyiş biçimlerini, gelenek ve göreneklerini de inceleyerek, hem çağdaş sosyolojiye yol açmış, hem de çağımız devlet makinasının işleyiş kurallarını ortaya koymuştur. Sorunlara farklı açılardan ba-

* Ayrıntılar için Bk. A. Esmein, Eléments de Droit Constitutionnel, c. I, s. 79-293.

kan Voltaire ve Rousseau gibi filozoflar Montesquieu'yü izlemiş, Diderot ve Ansiklopedistler bir yandan, başta Pufendorf, Grotius, Wolf, tüm doğal hukuk okulu insanlığa yeni bir yol açmışlardır. Büyük Fransız devrimi ise tüm bu teorileri pratik alana, gerçekleşme yoluna sokmuştur.

Devlet, tüm bu etmenlerin etkisi altında, geleneksel kutsallık ve korkunçluğunu kaybetmeye, hizmet etmek için varolan bir kurum haline dönüşmeye başlamıştır. Artık devlet gücünün bir amacı vardır: Temel hak ve özgürlükleri korumak ve hukuka uygun biçimde kamu hizmetlerini yürütmek... Devlet ancak bu koşullarda vatandaşlardan itaat bekleyebilir. Zulüm ve baskı karşısında vatandaşların direnme hakkına sahip olduğu Anayasaların başına yazılmıştır. (Bizim 1961 Anayasasında olduğu gibi). Hatta kimi hukuk bilginleri daha da ileri giderek tüzelkişi kavramına karşı çıkmışlar, devletin bir tüzel kişi olmadığını, devletin iradesi olarak gösterilen buyrukların, gerçekte yöneticilerin irade beyanlarından ibaret olduğunu iddia etmişlerdir. Böylece hukuku çiğneyen devletin, belkide yakasına daha kolayca yapışılacağını düşünmüşlerdir.*

Bu arada Marx ve Engels, sınıfsız bir toplumda devletin politik işlevi kalmayacağı için silineceğini iddia ediyorlardı. Bu insanlığın çok ilerde ulaşacağı bir aşamaydı. Ama sosyal sorunlar ağır bastıkça, devletin birtakım yeni görevler yüklenmek zorunda olduğu anlaşıldı. Emekçi halk yığınlarının iktidara gelmesi halinde, demokrasinin daha da yaygınlaşacağına ve emekçilerin katılımı ve denetimi altında yönetimin, en geniş anlamda bir hizmetler demeti biçimini alacağına inanıldı. Ne var ki, Ekim devrimi, emekçilerin değil onlar adına hareket eden bir profesyonel kadronun işi olduğundan, geçmiş çağların tepeden inmeci otoriter devlet modeline dönüldü ve sosyalizm başka baharlara kaldı.

* Léon Duguit, Traité de Droit, Constitutionnel, c. II, Theroje générale de l'Etat, 1928.

Çağdaş uygarlıkla birlikte oluşan, devlet konusundaki tüm bu gelişmelere biz yabancı kalmışızdır. Çünkü Osmanlı toplumu Batı uygarlığına uzun yüzyıllar kapalı kalmıştır. Daha sonraları ise, kaba ve yüzeysel aktarmalarla yetinilmiştir. Sonuç olarak çağdışı bir devlet anlayışı ve uygulaması, toplumumuzun sağlıklı gelişmesini önlemektedir. Bizim için devlet, hâlâ kutsal, buyrukları tartışılmaz, tanrısal bir varlıktır. Osmanlılardan buyana devleti elinde tutan, asker-sivil yöneticiler sınıfı, bu inancın canlılığını korumasına özel bir özen göstermektedirler. 12 Eylül darbesi ve 1982 Anayasası, bu gayretlerin son ve en belirgin örnekleridir. Bir yandan anayasal dengeler altüst edilerek buyurma gücü sorumsuz bir Cumhurbaşkanı ve askerlerin manevi ağırlığındaki bir yüksek kurula, (Milli Güvenlik Kurulu), verilirken, bir yandan da halk pasifleştirilmekte, politika dışında tutulmaktadır. Son 30 yıllık demokrasi denemesi noktalanmıştır. Devlet eskisi gibi asker-sivil bürokrasi içinden gelen bir *lider* tarafından yönetilecektir. Herşeyi o görecek, her derde o deva bulacaktır. Ve halk, liderin buyruklarına, asker disipliniyle itaat ederek, yurttaşlık görevini yerine getirecektir. *Ordulaşan millet* sloganı ciddiye alınıyor. Oysa ordu ile ulus apayrı kuruluşta iki varlıktır. Ordu tek amaçlı bir kuruluştur. Amacı savaştır. Bu konuda alışılagelmiş yönetim biçimi *emir ve komuta zinciri içinde* kesin disiplindir. Savaş tekniği ve türleri o kadar değişti ki, artık körü körüne itaat eden kıtalar yerine, uyanık, düşünen ve duruma göre kendi karar veren *özgür* savaşçılardan kurulu birliklere gerek duyulacağı anlaşılmaktadır. Evet büyük bir olasılıkla, savaş topluluklarının yönetimi de değişecek, bir anlamda *katılmacı* bir biçim alacaktır.

Uluslar ise, ordu değildir. Amaçları topluluğu oluşturan kişilerin özgür ve uygar olmalarıdır. Uygarlık ve özgürlük, tepeden inmeci bir yönetim biçimi ile bağdaşmaz. Karizmatik liderler yönetimi ile bağdaşmaz. Toplumu oluşturan kişilerin yönetime her kademede ve en yaygın biçimde katılmalarını zorunlu kılar. Aksi takdirde çağın dı-

şında kalır ulus; hiçbir sorununu da çözemez. Çağımızda toplumsal sorunların çözümü, uzmanlık işi oldu; bilim işi oldu. Bilim ise eleştiri ve serbest tartışma ortamını zorunlu kılar. Karizmatik *lider*ler, tek umut ve güvencemiz olan bilimi körleştirirler. Bir tür *Sosyal Gresham Yasası* piyasadan gerçek bilim adamlarını kovar ve ortalığı yalancı bilginler ve dalkavuklar sarar. Eski tip dahi (!) liderlere çağımızda yer kalmamıştır. Bu role heveslenenler sorunları büsbütün çözülmez hale getirirler. Elbet Karizmatik liderler de, iyi niyetlidirler. Ama sadece iyi niyetle işler yürütülemez. Sonra unutulmasın ki, *Cehennemin sokakları, iyi niyet taşları ile döşelidir.*

Çağımızın gereklerine uygun bir devlet anlayışına dönmek zorundayız. Totaliter yönetim biçimleriyle ne biz, ne başkaları bir yere ulaşabilir. 1945'lerde başlatılan demokrasi denemesi sürdürülmelidir ve de nasıl olsa sürecektir. Çünkü Türk toplumu 35 yılda bir yere gelmiştir. Anayasa oylaması dikta yönetimine yeşil ışık olarak yorumlanmamalıdır. Kurtuluş, özgürlükçü, katılımcı demokrasidedir; demokratik sosyalizmdedir. Türkiye İşçi Partisi bu yolda atılmış bir adımdı.

BİRİNCİ BÖLÜM
EMEKÇİ TAKIMINDAN 12 KİŞİ

İkinci Meşrutiyet'ten günümüze kadar, Türkiye'de çeşitli eğilimde sol partiler kurulmuştur. Bunların bir kısmı da yasadışı ihtilâlci sol görüşü savunan komünist ya da komünizan partilerdir. Kurucuları Bey takımından saygın kişilerdir tüm bu partilerin. Bazen aralarına göstermelik bir iki işçiyi de aldıkları görülür. Yalnız Osmanlı Mesai Fırkası ile, Müstakil Sosyalist Fırkasının işçi, usta ve memurlar tarafından kurulduğu kaydedilmektedir. Ancak bu iki parti hiçbir varlık gösterememiştir. Osmanlı Mesai Fırkası 1919 yılında faaliyet gösteren sosyalist partilerine karşılık kurulmuş ya da kurdurulmuş bir partidir. Müstakil Sosyalist Fırkası da, İştirakçi Hilmi beyin Sosyalist Fırkasından ayrılan Tramvay işçileri tarafından kurulmuştur. Her ikisinin de, özel ya da sınırlı amaçlarla kurulduğu anlaşılıyor.* Hüseyin Hilmi beyin 1910'da kurduğu ilk sosyalist parti olan Osmanlı Sosyalist Fırkası'ndan beri, memleketimizde sol'un çeşitli eğilimlerini temsil eden belki 40, belki daha çok parti kurulmuştur. Bunlar hep Beyler tarafından yada teşvikleri ile kurulmuştur. Sadece Türkiye İşçi Partisi, işçi kökenli sendikacılar tarafından kuruldu. Öncelikle bu olayın altını çizmek isterim. 12 sendikacı bir siyasal parti kurmaya karar veriyorlar. Neden? Basına yaptıkları açıklamada, *ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için parti kurduklarını söylüyorlar. Ayrıca işçinin*

* Bu partiler hakkında ayrıntılı bilgi için Bk. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, İst. 1952.

*şimdiye kadar çeşitli siyasi partiler içinde eriyip kaybolduğunu; TİP'in ise işçi sınıfının temsilcisi olmak amacıyla kurulduğunu belirtiyorlardı.** Bu açıklamada önemli ve daha önce işçilerden duymadığımız sözler var. *İşçi sınıfının haklarını korumak, çeşitli siyasal partiler içinde erimek, işçi sınıfının temsilcisi olmak amacı* gibi, sosyalist aydınların kendi aralarındaki konuşmalarda kullandıkları terim ve düşüncelerin, işçiler tarafından ve de basına yapılan bir açıklamada kullanılmış olması, sadece bu olay, Türkiye'de bir şeylerin değiştiğine işaretti.

Çağdaş toplum olmanın belirtilerinden biri de, kuşkusuz işçi sınıfının ortaya çıkması ve varlığını kabul ettirmesidir. 1820'lerde bizde, ilk fabrika bacalarının tütmeye başlamasından bu yana 140 yıl geçmiştir. Tersane işçilerinin 1872'de Babıaliye yürüyüşlerinden bu yana da 90 yıl geçmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki grev dalgasının üzerinden de yarım yüzyıl... Ve bu olaylara Bey takımının tepkisi: şiddet önlemlerinin arttırılması olmuştur. 1844 polis nizamnamesiyle grevin yasaklanması; grevcilerin üzerine asker gönderilmesi; işçi partilerinin kapatılması; 141 ve 142. maddeler ve de sıkıyönetimler, davalar, mahkûmiyetler, sürgünler... Ama işte, yıllardır süren teröre karşın, 1961'de 12 sendikacı, tüm işçi kardeşleri adına başlarını kaldırıyor, seslerini yükseltiyorlardı.

13 Şubat, yeni kurulan partilerin bildirimde bulunmaları için son gündü. İşçilerin parti kuracaklarını öğrenince, biz çalışmalarımızı durdurmuştuk. Kimi arkadaşlarla birlikte bir sosyalist parti kurma olanakları arıyorduk. 12 Şubat günü öğle üzeri Sedat Erbil, bana geldi, İşçi Partisi kurucularının bizlerle görüşmek istediklerini, öteki arkadaşlara telefonla bildirdiğini ve Cağaloğlu'ndaki yazıhanede buluşulacağını söyledi. Kalkıp birlikte Cağaloğlu'na gittik. Arkadaşlar oradaydı. Kuruculardan sadece İbrahim Güzelce vardı. Tanıştık. Sorun şuydu: Kuracakları partinin tüzüğünü tamamlayamamışlardı; Orhan Arsal'ın ken-

* Vatan, 14 Şubat 1962.

dilerine yardım etmesini istiyorlardı. İbrahim Güzelce, Orhan Arsal'ın 1950'lerde kurduğu Demokrat İşçi Partisi'nde Genel Sekreter olarak görev yapmıştı. Orhan Arsal bu çağrıya sevinmiş görünüyordu; biz de sevindik. Ama neden hepimizi buraya çağırmışlardı? Anlam veremedik. Orhan Arsal, Güzelce ile gitti; biz de işlerimize döndük...

Ertesi sabah Orhan Arsal telefonda ateş püskürüyordu. Sabaha kadar çalışıp tüzüğü tamamlamışlar, ama Orhan'a: *sende kurucu olarak imzala dilekçeyi* dememişlerdi. Orhan kendi açısından haklı olabilirdi; ama sendikacılar da haklıydılar: kurucuların sadece işçilerden oluşması önemliydi... 14 Şubat 1962 günlü gazetelerde, sürenin sona ermesinden önce yeni partilerin kurulduğu bildiriliyor, partilerin ve kurucuların adları veriliyordu. Yeni Türkiye Partisi başta geliyordu. 27 Mayıs'tan sonra kurulan hükûmetin Maliye Bakanı Ekrem Alican'ın başkanlığında kurulan bu partiye parlak bir gelecek tanıyanlar pekçoktu. Millete Hizmet, Düstur, Güven gibi, hiçbir varlık gösteremeden silinip gidecek bir dizi parti arasında, gazeteler, Türkiye İşçi Partisi adında bir partinin kurulduğunu da haber veriyorlardı. Sadece Vatan gazetesi bu partiye öteki gazetelerden biraz daha fazla yer vermişti. Kurucularının adlarını ve yaptıkları açıklamayı kısaca sütunlarına geçiriyordu. Bu haberleri okuyanlar arasında acaba kaç kişi, işçilerin bir parti kurmuş olmalarının taşıdığı anlam üzerinde durmuştur. Oysa alışılmışın dışında bir olaydı 12 sendikacının bir parti kurması. Sadece bu bile dikkat çekmeye yeterdi. Ama kamuoyu ilgilenmedi. Buna karşılık Bey takımından kimi aydınlar, artan bir merakla TİP'i izlemeye koyuldular o günden sonra. Bir de tabii güvenlik kuvvetleri ile AİD adındaki Amerikan örgütünün uzmanları. Sendikacıların aralarında Faik bey diye çağırdıkları, Türkçe'yi öğrenmiş bir AİD görevlisi vardı ki, birkaç yıl sonra bir kokteylde bana TİP'in neden sınıf partisi olduğunu soracaktı. Evet, kimi aydınlar, güvenlik örgütü ve Amerikalı uzmanlar dışında TİP'le ilgilenen pek

olmamıştı. Günler geçiyor, arada bir, genellikle Vatan gazetesinde, TİP'e dair üç beş satır çıkıyordu.

TİP hızla gelişmiyordu; ama ölü doğmadığı da ortadaydı. Yurt içinde örgütlenme çalışmaları yapılıyordu. İzmit'de, Ankara'da, İzmir'de kuruluşlar yapılmıştı. Kocaeli örgütü TİP'in ilk örgütüdür. Kurucusu sendikacı İbrahim Çetkin'di. Çetkin bilinçli, ağırbaşlı, sözünün eri bir arkadaştı. Partiye girdikten sonra tanıdım. İzmir örgütünün başında Rahmi Eşsizhan vardı. O da sivrilmiş bir sendikacıydı. O da doğru, bilinçli bir partiliydi. Adana örgütünün başında mıydı, şimdi ansımıyorum; Adana'da işleri çekip çeviren, sendikacı Mehmet Emin Yıldırım'dı. Sanıyorum tekstil işçisi idi. Sonraki yıllarda Güneydoğu yöresinde birlikte örgütlenme çalışmaları yaptık. İyi konuşmacı, işçiler tarafından sevilen bir arkadaşımızdı. Evet yavaş da olsa, parti gelişiyordu.

Sola dönük Bey takımı ve de sola karşı duyarlı olanlar bir süre sonra TİP'in varlığından rahatsız olmaya başladılar. Nitekim gazetelerde *ciddi* bir İşçi Partisi kurulması gereğinden sözeden yazılar çıkmaya başladı. TİP'den hiç sözetmiyorlardı. Besbelli TİP'i *ciddi* bulmuyorlardı. Beyler'in gözünde ayaktakımının kurduğu parti *ciddi* olamazdı. Ama anlaşılan işçilerin, böyle bir işe kalkışmış olmaları, Beyleri gene de rahatsız ediyordu. Bey takımından solcular ise, olaya değişik biçimde yaklaşıyorlardı. Marksist-Leninistlerin *ortodoks* kanadı, TİP'i uzaktan kumandalı uçak gibi yönlendirmeyi düşünüyordu herhalde. Sola dönük CHP'li aydınlar da vardı. Bir de bizler gibi, yıllardır işçilerle çalışmanın özlemini çekmiş solcular vardı. İşçilerin kendi başlarına parti kurmuş olmalarına seviniyorduk. Bunu önemli bir aşama sayıyorduk. İşlerine karışmayı düşünmüyorduk. Ama bizi aralarına alırlarsa mutlu olacaktık.

O sıralarda *Çalışanlar Partisi* adında bir parti kurulacağı duyuldu. Birtakım adlar ileri sürülüyordu. Türk-İş başkanı Demirsoy'un adı geçiyordu. Yön dergisi yazarlarının ve üç plancının adları geçiyordu. Bunun arkasında

belki Halk Partisi vardı. Bunları ilerde ayrıntılı olarak anlatacağız. Şimdi yeniden TİP'in kurulduğu günlere dönelim.

Partiler kurulmuş, henüz siyasal faaliyetlere izin verilmemişti. Ancak en kısa zamanda demokrasiye dönüleceği hakkında, hükûmet, Avrupa Konseyi'ne güvence vermişti. Yassıada duruşmaları sürüyor; köpek davası, bebek davası gibi davalar, demokrat iktidarın Anayasa'yı çiğnediği, hukukdışı bir iktidar haline geldiği hakkındaki asıl suçlamanın, net biçimde ortaya çıkmasını engelliyordu. Kamuoyunda dalgalanmalar ve yer yer demokratların çıkardığı olaylar oluyordu. Halka silah dağıttıkları iddiasıyla birtakım insanlar tutuklanıyor; komplo hazırlandığı iddiaları ileri sürülüyordu. Yassıada'da duruşma sırasında ölen Lûtfi Kırdar'ın cenazesinde olaylar çıkmış, hükûmet, «*bedbahtlara müsamaha edilmeyecek*» diye bildiri yayımlarken, Gürsel paşada: «*Devrim mahkemelerini derhal kurabiliriz*»* demişti.

Askeri rejim altında yaşıyorduk. Demokles'in kılıcı başımız üstünde sallanıyordu. Sallanıyordu ya, ama gene de herkeste bir umut, iyi günlerin geleceğine bir inanmışlık, bir sevinç vardı. Bu, belki de kazanılmış hakların, artık geri alınamayacağı konusunda, yüzlerce deneyimlerin halkta yarattığı kavi inançtan kaynaklanıyordu. Gürsel paşanın ve komite üyelerinden çoğunun, macera peşinde görünmemeleri de, yarınlara umutla bakmamızda rol oynuyordu sanırım. Ama bir başka faktör de vardı: *soğuk savaş koşullarından çıkılıyordu. Batı-Doğu ilişkilerinde yumuşama oluyordu. Yüksek perdeden konuşmaların yerini, daha yumuşak konuşmalar almıştı. Yanyana barış içinde yaşanılabileceğine inanılmaya başlanmıştı. Bu bahar havası topun ağzında olan Türkiye halkını elbet etkileyecekti ve etkilemiştir. Biz böyle bir ortamda demokratik*

* Vatan, 3 Mart 1961.

solun nispeten daha rahat çalışabileceğini düşünüyorduk. Soğuk savaş ortamında sol boy hedefi haline getirilmektedir. Komplolar kolay tezgâhlanmaktadır. Yumuşama yaygın hale gelirse, biz solcular da şemaları bir yana bırakabilirsek, demokratik ve bağımsız bir sosyalist akımın, kök salmasını olanaklı görüyordum.

İşçiler, o günlerde Kurucu Meclis'te işçi hakları üzerindeki çalışmalarla yakından ilgileniyorlardı. Grev ve toplu sözleşme haklarının Anayasa güvencesinde olacağının öğrenilmesi, işçi çevrelerinde sevinçle karşılanırken, grev hakkına birtakım sınırlamalar getirileceği söylentileride tepkilere yol açıyordu. Türk-İş, *'istisnaların yasa ile düzenleneceği'* hakkındaki hükme karşı çıkıyor; *'Anayasa, grev hakkının demokratik esaslara göre düzenleneceğini belirtmekle yetinmelidir'* derken, TİP kurucularından ve Lastik-İş genel başkanı Rıza Kuas: *«Biz sendikacı ve Türk işçisi olarak, bütün dünya memleketlerinde olduğu gibi şartsız grev hakkı istiyoruz»** diyordu.

Türkiye İşçi Partisi genel başkanlığına getirilen Avni Erakalın örgütlenme çalışmalarının yavaş fakat sağlam olarak yürütüldüğünü açıklıyor; Ankara, Kocaeli, Adana, Gaziantep, İzmir, İstanbul İl örgütlerinin kurulduğu haber veriliyordu. Beri yandan Tiritoğlu'nun Sosyalist Partisi ile Çalışma Partisi'nin birleşme kararı aldıkları ve TİP'le birleşmek için bu partiye başvurdukları öğreniliyordu.

Solda bir canlılık görülüyordu. Doğan Avcıoğlu'nun çevresinde toplanan sol eğilimli aydınların çıkardığı YÖN dergisi, bir çeşit yeni KADRO hareketi olarak değerlendiriliyordu. Yön yayın yaşamına, ilk sayısında yer verdiği bir *bildiri* ile girmişti. Bu bir çeşit manifesto idi. *Türkiye'nin kurtuluşu, Tanzimatçı geleneklere uygun olarak, gene Bey takımının 'ilerletici' girişimlerine bağlanıyordu.* Şu farkla ki, bu kez tepeden inmeciler, Bey takımının sol kanadındandı... Doğan Avcıoğlu'nu 1960 yazında tanımıştım. Aşağıdan yukarı bir hareketin, sorunlarımıza çözüm ara-

* Vatan, 19 Nisan 1961.

masını, *romantizm* olarak nitelendiriyordu. Avcıoğlu, bir süre Yön dergisi çevresinde kimi sol aydınları ve gençleri toplamayı başardıysa da, ne Yön, ne Sosyalist Kültür derneği, Bey takımının sağ ve sol kanatları arasında bir çekişme olmaktan öteye geçmedi. Bey takımının içinde, daha radikal reformlardan yana olanların sayısı, sanırım Yön yayınlarıyla artmıştır. 12 Mart darbesi, Yön kestirmeciliğinin de sonu olmuştur.

Siyasal faaliyetlere 15 Nisan'da izin verileceğinin açıklanması, sağ kanat partileri düzeyinde de çalışmaları hızlandırmıştı. Sorun, Demokrat Parti'nin mirasına yeni partilerden hangisinin sahip çıkacağı idi. Yeni Türkiye Partisi ile Adalet Partisi yarışıyorlardı. Ama eski partilerde oylardan bir kısmını alabileceklerini düşünüyorlardı.

CHP'de de oy dağılımının değişeceği görüşünde olanlar vardı kuşkusuz. Devrik iktidarın mirasçılarına oy vermeyi tasarlayanları, 27 Mayıs'ın düşündüreceğini hesap edenlerin aldandıkları, çok geçmeden ortaya çıktı. Önce Anayasa oylamasının sonuçları bir soğuk duş oldu; ardından genel seçimler, demokrat eğilimli yurttaşlarımızın, herşeye karşın, çoğunlukta olduklarını ortaya koydu: Anayasa'ya hayır diyenlerin oranı % 40'a yaklaşmıştı. Genel seçimlerde AP ile YTP (% 34.8+13.7), geçerli oyların % 48.5'ini aldılar. Ve CHP'nin 3.724.752 (% 36.7) oyuna karşılık bu iki parti (3.527.435+1.391.934) 4.919.396 oy topladı.

Bu sonuçlar, demokrasi hesabına sevindiriciydi herşeye karşın: Demokrat Parti'ye oy vermiş olan yurttaşlar oylarına sahip çıkmışlardı. (Demokrat Parti'nin aldığı oyların dökümü şöyledir: 1950: 4.241.393; % 53.3. 1954: 5.151.550; % 56.6. 1957: 4.372.621; % 47.3). Bunlar sınıf açısından bilinçli oy sayılamazdı kuşkusuz. Ama CHP'ye verilen oylar da sınıf açısından bilinçli değildi. Ancak Demokrat Parti'ye ve onun uzantısı olan partilere verilen oyların bir özelliği olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bunlar geleneksel iktidara karşı olan yani sivil toplumdan yana olan oylardır. Demokrat Parti'nin arkasında komprador burjuvazi, uluslararası tekelci sermaye var itirazı doğrudur. Ama

CHP de aynı ekonomik zemin üzerine oturmuştur. Bu partilerden hiçbiri emekçilerin partisi değildir. Ama halkımızın çoğunluğunun, geleneksel iktidara karşı çıkmış olması, yarın için umut vericiydi.

27 Mayıs, aslında *Devleti Yönetenler Sınıfının, devletle özdeşleşmiş Bey takımının*, bir karşı saldırısıydı. 1950-1960 yılları arasında bu geleneksel egemen sınıf, işlerden uzaklaştırılmanın acısını yaşadı. Burjuvazi artık kendi kanatlarıyla uçuyor; Bey takımının vasiliğini kabul etmiyordu. Kuşkusuz ekonomik yapı aynıydı. Ne var ki, Türkiye'nin tarihsel gerçekleri içinde *devletle özdeşleşmiş Bey takımının* özel bir yeri ve ağırlığı vardır. O haddini bilmeyen burjuva temsilcilerine haddini bildirme *hakkına* sahip olduğuna inanır. 27 Mayıs böyle bir hareketti; 12 Mart da öyle... Halkımızın çoğunluğu ise, 27 Mayıs'a karşıydı. Yukardaki rakamlar bunu pek açık olarak kanıtlamaktadır.

Geribırakılmışlık çemberinin iktidara sahip çıkacak halkın bilinçli ve şevkli çabası ile, ancak kırılabileceğine, sosyalizmin ancak halk tarafından kurulabileceğine inanmış olanlar için, halkımızın, oyları ile iktidara getirdiği yöneticilere vefa göstermesi, onlara sahip çıkması, sevindiriciydi. Bu, yarın giderek daha da bilinçlenecek olan halkımızın, sosyalizme daha büyük bir inançla sahip çıkacağına bir işaret sayılabilirdi. Hiç değilse umutlanmamız için bir nedendi... Yarına bakarken, *halk burjuvaları destekliyor* diyerek halktan umut kesmek akıllı bir tutum olmaz.

Kurucularla Tanışıyoruz

Bunalımlı bir döneme girilmişti. Yassıada davası sürerken, sıkıyönetim komutanlığı bir dizi tutuklamalar yapıyordu: Silahtarağa sabotaj sanıkları: 49 kişi; devrim düşmanı: 86 kişi; rejim aleyhinde silahlı faaliyet... Mayıs başlarında gazetelerin verdiği haberler böyle idi. Buna karşılık Gürsel paşa: «*AP'nin kötü faaliyeti resmen sabit olmadıkça, durdurmaya çalışamayız. Bunu biz değil, vatan-*

*daş durdurmalıdır»** diyordu. Sivil yönetime dönüldüğünde, hükûmet kurmanın ve hele hükûmet etmenin sorun olacağı anlaşılıyordu. Yassıada kararları başlıbaşına bir sorundu. İnsanların ölüm cezasına çarptırılmaları doğru değildir. Ne yandan bakılırsa bakılsın, ölüm cezası savunulamaz. Ama politik nedenlerle ölüm cezası verilmesi; halkın oyları ile işbaşına gelmiş kişilerin, yaptıkları ters işler ne olursa olsun, askeri darbe ile, iktidarı elegeçirenler tarafından kurulan olağanüstü bir mahkemede ölüme mahkûm edilmesi, mahkeme tarafsız davranmış ve yasayı uygulamakla yetinmiş de olsa, insanlığın kabul etmeyeceği bir iştir. Demokratlar çok partili rejimi, tek parti rejimine dönüştürdüler. Yasadışı işler yaptılar. 6-7 Eylül faciasını tezgâhladılar ve Türkiye'yi Amerika'nın güdümüne soktular. Bunlar ağır suçlardır. Hükûmet adamlarının bu gibi fiilleri için, ceza yasamızda açık hükümler var mıydı? 146. maddeyi uygulamaya olanak var mıydı? Nereden bakılırsa bakılsın, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın asılması, siyasal yaşamımız için talihsizlik olmuştur. Bir kısım halk gözünde bu kişiler, Tanrılaştırılırken, ayrıca ülke düşman kamplara ayrılmış, demokratların mirasçılığı da bir çekişme konusu olmuştur. Ama belki en kötüsü, bu idamları, yeni idamların izlemiş olması ve siyasal fiillerden dolayı ölüm cezasına çarptırılmanın, siyasal geleneklerimiz arasına girmesidir.

TİP kurulduktan bir süre sonra, kurucu sendikacılar, bizlerle tanışmak istediler. Avukat Sedat Erbil'in Cağaloğlu'ndaki yazıhanesinde buluştuk. Haberi getiren Sedat Erbil'den başka, Orhan Arsal, avukat Cenani Güngördü, avukat İhsan Üngör'ü hatırlıyorum. Bir iki kişi daha vardı. Erbil'in yazıhanesi içiçe birbuçuk odadan oluşuyordu. Dört bir yanı camdı. Isıtması zor. Nuruosmaniye caddesinin 11 nolu apartmanın birinci katındaki bu daire (!), sonradan TİP'in genel merkez lokali olarak kullanılmıştır. Yağışlı ve soğuk bir akşamdı. Saat 19 sularında İşçi Partisi'

* Vatan, 7 Temmuz 1961.

nin kurucuları topluca geldiler. Sedat tanıştırdı: Avni Erakalın, TİP genel başkanı ve Sendikalar Birliği genel başkanı. Kemal Türkler, Genel başkan yardımcısı; Maden-İş genel başkanı. Şaban Yıldız, tekstil işçisi; eski bir sendikacı; Türk-İş'in kurucularından yanılmıyorsam. İbrahim Güzelce, basın işçisi; Basın-İş genel sekreteri. Orhan Arsal'ın 1950'lerde kurduğu İşçi Partisi'nde politika yapmış. Kemal Nebioğlu, OLEYİS sendikası yöneticilerinden; eğitimini Hukuk Fakültesi'ne kadar sürdürmüş. Salih Özkarabay, basın işçisi; uzun yıllar sendika başkanlığı yapmış. Kurucuların en yaşlısı. Son gelen Rıza Kuas oldu. Kaytan bıyıklı, yakışıklı bir çerkes delikanlısı. Omuzları, o günlerin modasına uygun vatkalı paltosu ile, daha da heybetli görünen Lastik-İş sendikası genel başkanının, içten, cana yakın bir hali vardı. İçeri girince arkadaşları takıldılar; gülerek yanıtlar verdi. Galiba Hüseyin Uslubaş'la Saffet Göksüzoğlu da vardı toplantıda. Öteki kurucular gelmemişti.*

Mart ayının ortalarında olmalıydık. Soğuk bir akşamdı. Toplantının yapıldığı yazıhanenin iki yanı cam olduğu için, içerisi de soğuktu. Gaz sobası ısıtamamıştı. Soğuk sinirleri gerer. Soğuktan mı, yoksa ilk kez karşılaşmış olmaktan mı, bilmiyorum, herkes biraz kasılmış görünüyordu. İlk konuşan Avni Erakalın oldu. Yumuşak bir sesi vardı. İyi bir konuşmacıydı. Bizlerden TİP için bir program taslağı hazırlamamızı istiyorlardı. Prof. Fındıkoğlu'ndan ve daha birkaç kişiden isteyeceklermiş. Taslaklardan birini seçeceklermiş... Programın içeriği hakkında bir önerileri yoktu: şu ilkeler olsun, şu konulara ağırlık verilsin demiyorlardı.

Sanıyorum hepimizi şaşırtmıştı bu öneri. Bu toplantıya başka şeyler umarak gelmiştik. Oysa TİP kurucuları bizden belirli bir iş istiyordu. Haklarıydı. Bizden ilk konuşan Orhan Arsal oldu. Sert bir çıkış yaptı. Besbelli tü-

* TİP'in öteki kurucuları şunlardır: İbrahim Denizcier, Adnan Arkın, Ahmet Muşlu.

zük çalışmaları ile de bir paralellik kuruyordu. Sabaha kadar çalıştırılıp, sonra bırakılıvermiş olmanın burukluğu içinde konuşuyordu. Sonuç olarak program çalışmalarına katılmayacağını söyledi. Arsal'ı, İbrahim Güzelce yanıtladı. Orhan Arsal'ın tutumundan, aydınlarla çalışılamayacağı sonucunu çıkardı. Orhan Arsal laf altında kalır mı hiç? Fırtına gibi esti ve durum daha da gerginleşti. Türkler, Erakalın ve daha başkaları da konuştu. Program unutulmuştu. İlk kez böyle bir toplantıda bulunuyordum. İşçi liderlerini dinliyordum. İlk izlenimim yaman tartışmacılar olduklarıydı. Orhan Arsal'la başabaş güreşiyorlardı. Aynı mantık oyunlarını sergiliyorlardı. Bu beni hem hayrete düşürmüş, hem de hayalkırıklığına uğratmıştı. İşçi liderlerinin, bizler gibi üretimin dışında yaşayanların uslubu ile konuşmayacaklarını, yaşamın sert mantığını ve dilini kullanacaklarını sanmıştım. Ancak kızdıklarında öyle konuşuyorlardı. Ama kendilerini kontrol ediyor, olur olmaz şeylere hırslanmıyorlardı. Bunun için de bizler gibi mantık oyunları yapıyor, bizim gibi konuşuyorlardı. Sonradan herbirini daha iyi tanıyacaktım. O akşam Orhan Arsal ile TİP kurucuları arasında ipleri koparacak dereceye varan tartışmaların, tatlıya bağlanmasına olanak bulunabilmişti: arkadaşlarla bir program hazırlamaya çalışacağımızı, bu çalışmalara Arsal'ın da katılacağını umduğumuzu söylemiştik. Ne yazık ki, sözümüzü tutamadık. Nedenler üzerinde durmak gereksiz. TİP kurucuları Fındıkoğlu ve öteki başvurulan aydınlardan da bekledikleri taslakları alamayınca, programlarını, belki partiye girmiş olan bir iki aydının yardımıyla, kendileri hazırladılar. Bizim katkımız, Mustafa Kemal paşanın mecliste 1 Aralık 1921 günü yaptığı konuşmadan, devletin halkçı niteliği ve emperyalizme, kapitalizme karşı ulusca savaşmak zorunluluğu hakkındaki bölümün, hazırlanan programm başına konması önerisinden ibaret kaldı. Kurucular önerimizi kabul ettiler ve programın başına 1 Aralık konuşmasının o bölümü alındı.

Nebioğlu, Salih Özkarabay, Şaban Yıldız, Türkler, Rı-

za Kuas'la zaman zaman buluşuyorduk. Veli Alemdar Handaki yazıhaneme uğruyorlardı. İşçi arkadaşlarımı tanımaya çalışıyordum. Yavaş yavaş bir güven havası oluşmuştu. Daha rahat konuşuyorduk. Bey takımına güvenmiyorlardı. Aydınlardan hoşlanmıyorlardı. İşverenlere karşı çıkan solcu aydınlara güvenilebilir mi? sanıyorum bu soruya yanıt arıyorlardı. Hareketli günler yaşıyorduk. Konuşacak çok şeyimiz vardı. Dış borca batık bir ülkeydik. 1950' lerden bu yana sürdürülen kalkınma (!) politikası bir envanteri yapıldığında, birtakım montaj sanayii fabrikalarına karşılık, dış ticaret ve dış ödemeler dengesinin yıldan yıla büyüyen açıklar verdiği, paramızın boyuna değer kaybettiği ve dış borçların çığ gibi büyüdüğü ortaya çıkıyordu. Ve bunların faturasını emekçiler ödüyordu. Veli Alemdar'a gelen işçi arkadaşlarla bunları konuşuyorduk. Enflasyonist baskıları en çok duyan bir sınıfın temsilcileriydiler. Bu konuşmalarda kurtuluş savaşımızı sık sık anıyorduk. Hele Mustafa Kemal paşanın 1 Aralık konuşması, işçi arkadaşlarımda, uyuklayan pekçok düşünce *ipuçlarını* su üstüne çıkarmıştı. Emperyalizme ve Kapitalizme karşı ulusca savaş ilkesinden, tam bağımsızlık ilkesinden bugünlere nasıl gelinmişti? Atatürk'ü dillerinden düşürmeyen devlet adamlarımız, *izindeyiz Atam* diye heyecanlı nutuklar çeken ünlü politikacılarımız, şu 1 Aralık konuşmasından neden hiç sözetmezlerdi? İşçi arkadaşlarım asıl sorunun burada olduğunu kavramaya başlamışlardı. Gerçekten de Mustafa Kemal paşanın 1 Aralık konuşması, kitaplık raflarında derin bir uykuya yatırılmıştır. Mustafa Kemal paşanın kurtuluş yıllarında, Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı olarak yaptığı konuşmaları merak ettiğim için, böyle bir konuşmanın varlığını öğrenmiştim. Bu konuşmadan benim çevremde kimsenin haberi yoktu. Oysa bu rastgele yapılmış bir konuşma değildi elbet. Meclisin Halkçılık Bildirisi ile bağlantılıydı. Ama gene de unutulmuştu işte. Oysa tam bağımsızlık yapısal bir sorundur. Varolmak ya da yokolmak sorunudur. Geribırakılmış bir toplumun emperyalizmin boyunduruğundan kur-

tulmadıkça çıkarlarını savunması, politika ve ekonomisine yön verebilmesi kesinlikle olanaksızdır. Daha önce bunları açıklamaya çalışmıştım. Evet 1961 yılının yaz aylarında işçi arkadaşlarla bu konuları tartışıyorduk. Mustafa Kemal paşa 1921 Aralığında: «*...sırtüstü yatmak ve hayatını çalışmadan geçirmek isteyen insanların bizim toplumumuz içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur! O halde söyleyiniz efendiler! Halkçılık, toplum düzenini emeğine, hukukuna dayandırmak isteyen bir sosyal doktrindir. Efendiler! Biz bu hakkımızı korumak, bağımsızlığımızı güven altında bulundurabilmek için, toptan, milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe savaşmayı uygun gören bir doktrini izleyen insanlarız*», diye haykırmıştı, ama bu çağrıyı artık kimse hatırlamak istemiyordu. Bunun bir ölüm kalım davası olduğu hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kadar açık olduğu, ulusal bağımsızlığımızı ancak emperyalizm ve kapitalizme karşı savaşarak güvence altında bulundurabileceğimiz, altı çizilerek belirtilmiş olduğu halde, 1947'den beri iktidar ve muhalefet, Amerikan emperyalizminin güdümünde bir politika izleme konusunda, yarış halindeydi. Demokratlar Amerika'ya teslimiyet politikasında en ileri giden iktidar oldukları halde, Yassıada davalarında kendilerine bu konuda tek bir soru sorulmamıştı. Bunun elbet bir anlamı vardı.

27 Mayıs darbesinden sonra, Türkiye'nin hızla kalkınması gene gündeme gelmişti. Planlı bir döneme girileceği anlaşılıyordu. Yeni Anayasamız bu konuda açık hükümler getirmişti. Üstelik Türkiye'nin sosyal bir devlet olduğu da yazılıydı Anayasa'da. *Devlet* deniliyordu bu maddenin gerekçesinde, *işçiden, köylüden, ekonomik bakımdan zayıf olanlardan yanadır*... Ne var ki, emperyalizm ve kapitalizmin bize dayattığı koşullar zinciri kırılmadıkça, bu ilkelerin yaşama geçirilmesine olanak yoktu. Bundan kimse sözetmiyordu. İşçi arkadaşlarım bir işçi partisinin yöneticileri durumundaydılar. Konuşmalarımız dönüp dolanıp hep ulusal bağımsızlık noktasına geliyordu. Ulusal bağım-

sızlığın ön koşul olduğunu biliyor ve inanıyorduk. Ama bu adımı kim atacaktı? Nasıl atacaktı? Halkımız hazır mıydı? Halkın mutluluğu, demokrasi, sosyalizm, herşey bu ön koşula bağlıydı. Ama şunu da biliyorduk ki, böyle bir adım için vakit henüz erkendi. Halkımız henüz hazır değildi... TİP yeni kurulmuş küçücük bir partiydi. Ulusal bağımsızlık bayrağını yerden kaldırmaya kalkışsa, bir kaşık suda boğarlardı. Ama biliyorduk ki, kesinlikle inanıyorduk ki, birgün ikinci ulusal kurtuluş bayrağı mutlaka dalgalanacaktır.

27 Mayıs Sonrasında İnönü

Siyasal çalışmalar serbest bırakılmış, partiler seçim hazırlıklarına başlamışlardı. Kurucu arkadaşlar TİP'i de seçime sokmak istiyorlardı. Bu konuda ne düşündüğümü sordular. Yazıhaneme topluca gelmişlerdi. Partinin örgütleri birkaç il merkezinden ibaretti. Ama arkadaşlar bunları süresinde tamamlayabileceklerini söylüyorlardı. Başarabilirler miydi? Bilmiyordum. Beni asıl düşündüren, halkın sola karşı duyduğu allerji, hiç değilse bir ölçüde giderilmeden, seçime girilmesinin ilerisi için bir hipotek olmasıydı. TİP önce adını duyurmalı, yapmak istediklerini halka anlatmalıydı. Başlattıkları, uzun vadeli bir işti. Sabırlı olmalıydılar. Vazgeçtiler.

Henüz duygularıyla karar veren bir toplumuz. Çok partili düzene geçişin, halk arasında olumlu sayılamayacak uzantıları olmuştur: partiler emekçilerin düşman kamplara ayrılmalarına yolaçmıştır. İşçisi, köylüsü ile halkın büyük çoğunluğu, Halkçı ve Demokrat olarak ikiye ayrılmış; daha küçük bir kesimi de öteki partilerde kamplaşmıştır. Oysa bu partilerden hiçbiri emekçi halkın partisi niteliğinde kuruluşlar değildi. Hepsi de Bey takımının partileriydi. Ama halkımız, spor kulübü tutar gibi ve daha büyük bir hırsla, ya CHP'li olmuş, ya Demokrat olmuş ve birbirini düşman gözüyle görmeye başlamıştır. Köylerde

camiler, kahveler ayrılmıştır. CHP ne yapmak ister? DP ne yapmak ister? Emekçiler için neler vaadederler? Bu sorulara kimse yanıt aramamıştır. Miting alanlarında çekilen nutuklar, halkın bir kesiminin şu yöne gitmesine, bir kesiminin de bu yöne gitmesine yol açıyordu. Tabii buna kırsal bölgelerin özelliklerini de eklemek gerekir. Özellikle halk yaşadığı yörenin toprak ağalarının tercihlerine göre koşullandırılmıştır. Ama herşeye karşı 27 Mayıs'tan önceki 15 yıllık demokrasi uygulaması, önemli sayılacak bir politik bilinçlenmeye neden olmuştur: Halkımız iktidarların, vereceği oylarla değişeceğine inanmıştır. 27 Mayıs darbesinden sonra, halkımızın yarısına yakın bir kesimi, bu inancı doğrultusunda tepkiler göstermiştir. Anayasa halk oyuna sunulduğunda % 40 dolayında *hayır* çıkmıştır. 1961 genel seçimleri de aynı sonucu verdi. Demokrat Parti'nin doğurduğu partiler, CHP'den daha çok oy aldılar. Böylece koalisyonlar dönemine girildi. Doğrusu Demokrat Parti'li ve demokrat sempatizanı halkın bu vefası küçümsenmeyecek bir olaydır. Aslında bu halkın kendi iradesine vefa göstermesi demektir. Bu da demokrasi bakımından sevindiricidir.

Halkın politik bilincini etkileyen pekçok faktör vardı. Bu faktörlerin tümünü açık seçik bilemiyoruz. Ama geleneksel Bey takımı yönetimine karşı olmak ve bunu cesaretle belirtmek bu faktörlerin en belirginiydi. Halk, 1946'dan beri verdiği oylara sahip çıkmış ve Beyler-Paşalar takımına ilk kez meydan okumuştu. Bence bu sivil topluma doğru ilk adım olarak değerlendirilmelidir.

Kuşkusuz bu aynı zamanda halkın bindiği dalı kesmesi anlamına da geliyordu. Çünkü vefa gösterdiği Demokrat Parti halkın partisi değildi. Ama demokratların İsmet paşaya karşı çıkmış olmaları, halkın gözünde bu bayları halktan yana olan, halk için savaşan kahraman kişiler haline getirmişti. Kaldı ki halkın haklarını, çıkarlarını savunan bir partinin bulunmaması da, demokratların lehinde olan bir durum yaratmaktaydı.

Evet seçimler yapılmış ve kapatılmış olan Demokrat

Parti'nin devamı olduğunu söyleyen Adalet Partisi ile Yeni Türkiye Partisi ve CHP'ye karşı olduğu bilinen CKMP' nin topladıkları oylar, Cumhuriyet Halk Partisi'nin aldığı oy toplamını aşmıştı. Kritik bir dönem başlıyordu. Ortaya çıkan parlamento aritmetiği, dural hükümetler kurulmasına elverişli değildi. Seçim sonuçları 27 Mayısçıları ve Silahlı Kuvvetleri hiç memnun etmemişti. Ordu huzursuz ve kaygılıydı. CHP'nin kazandığı 172 milletvekili ve 35 senatöre karşılık, AP 159 milletvekili, 70 senatör; YTP 68 milletvekili, 29 senatör; CKMP 51 milletvekili, 16 senatör çıkarmıştı. Yani CHP'nin karşısındaki partiler, 207'ye karşı, 393 üyelikle, parlamentoda kesin üstünlüğe sahip idiler. Sanki halkımız böylece Yassıada'da verilen ölüm ve müebbet hapis cezalarına bir yanıt vermek istemişti. Komutanlar da seçim sonuçlarını böyle mi yorumlamışlardı ki, Çankaya'da Gürsel paşanın başkanlığında parti liderleriyle yapılan ortak toplantıda, birtakım şartlar ileri sürmüşler ve liderler bu şartları kabul etmişlerdi. Şartlar: Gürsel paşanın Cumhurbaşkanı seçilmesi; Atatürk devrimlerine ve 27 Mayıs hareketine bağlı kalınması; Yassıada kararlarının politik çıkarlara alet edilmemesi idi. Silahlı Kuvvetler adına ileri sürülen koşulların en günceli kuşkusuz Gürsel paşanın Cumhurbaşkanlığı idi. Çünkü Adalet Partisi listesinden senatör seçilen Prof. Ali Fuat Başgil, Cumhurbaşkanlığı için aday olacağını açıklamıştı. Bunun üzerine Başbakan'lığa çağrılan Başgil, kararından caydırılmış ve senatörlükten istifa etmişti.* Profesör Başgil'in Anayasa Hukuku kürsüsünde altı yıl asistanlık yapmıştım. İyi bir hocaydı. Türk Anayasa Hukuku ve demokrasi üzerine dersleri bugün de yararlanılarak ilgiyle okunacak değerdedir. 1965' te Millet Meclisi'nde ikimiz de görev yaptık: o AP'de, ben TİP'de...

Evet bunalımlı günlere girilmişti. Bey takımının geleneksel kanadı ile yeni türeyen kanatları, devlete sahip çıkmak için amansız bir savaşım içindeydiler. Üstelik demok-

* Vatan, 25-26 Ekim 1961.

ratik geleneklerimiz de zayıftı. Demokrasi denemesi her an noktalanabilirdi. Ordu karşısında İnönü tek denge unsuru olarak görünüyordu. Sanıyorum İsmet paşa, uzun siyasal yaşamının son döneminde, demokrasinin, Türkiye'nin normal siyasal düzeni haline gelmesine, (tabii kendi demokrasi anlayışı sınırları içinde), hizmet etmiş, bir kişi olarak tarihe geçmek istemiştir. Milli Şef döneminde solculara çok eziyet edildi. Hayatları ile oynandı. Benimkisi en hafifi: Üniversiteden atıldım; hapse girdim. Ama bu, *Sezarın hakkını Sezara vermemize* engel olmamalı. Paşa, gerçek bir devlet adamıydı. Ölümünden sonra, bugün bunu daha iyi anlıyoruz. Ondan sonra devlet adamı kalmadı. Çağımızda devletin dahice esintilerle yönetilemeyeceğini, uzun yaşamında öğrenmişti sanıyorum. İsmet paşayı sekiz yıl millet meclisinde izlemek fırsatını buldum: Bey takımının akıllı, ölçülü, seçkin bir devlet adamıydı. 27 Mayıs sonrasının bunalımlı günlerini, kazasız belasız atlatmamızı, büyük ölçüde, onun hesaba kitaba dayalı politikasına borçlu olduğumuzu düşünüyorum. 12 Mart'ın, 12 Eylül gibi tüm demokratik kurumları yerle bir eden bir kasırgaya dönüşmesini, onun tarihsel ağırlığı engellemiştir sanırım... 12 Mart darbesinden hemen sonra mecliste yaptığı konuşmaya: *«(...) askerî idarenin müdahalesi bizim demokratik rejime girmemize daimî bir engel olacak mıdır, bu mevzua dokunup bir iki söz söylemek isterim»** diye başlamıştı İnönü. Sanıyorum asıl vurgulamak istediği bu idi. 27 Mayıs'la 12 Mart'ın başarılı darbeler oluşunu, halkın bunları benimsemesine bağlayışı ise, çok tartışılabilir bir sav. 27 Mayısın, halkımızın çoğunluğu tarafından benimsenmediğini, 1961 seçim sonuçlarının kanıtladığı, herhalde tartışılamayacak bir gerçektir. Ama belirttiğimiz gibi, paşanın konuşmasında önemli olan, askeri darbelerin demokrasiye geçit verip vermeyeceği hususundaki kaygılardır. İnönü, son derece ölçülü bir dil kullandığı bu konuşmada, askeri darbeler konusundaki kaygılarını

* Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre 3, Toplantı 2, c. 12, s. 409.

gizlememiştir. Ancak Paşanın bir an önce *demokrasiye geçileceği* (!) konusunda darbecilerce verilen sözlerin, şimdiye dek tutulmuş olduğuna bakarak teselli bulduğu, teselli bulmaya çalıştığı da gözden kaçmıyor. Ve Erim hükûmetinin programında, *«Anayasa'ya tamamıyla riayet etmek ve onun eksik kalmış tatbikatını tamamlamak için elinden geleni yapacağını»** açıklamış olmasını, bir güvence sayıyor. *Ne var ki, Paşa daha sonra Anayasa'da önemli değişiklikler yapılmasını kabul edecektir. Bu ödünün neden verildiğini bilmiyorum. Belki meclislerin ve partilerin kapatılması, Anayasa'nın değiştirilmesine rıza gösterilerek önlenmiştir.*

12 Mart muhtırasının yönetime doğrudan doğruya elkonulabileceği konusundaki maddesi gerçekleşmedi. Darbeden birbuçuk yıl sonra seçimler yapıldı. Bunda İnönü'nün tarihsel kişiliğinin önemli bir rol oynadığını söylemek, sanırım yanlış olmaz. İnönü genç bir subayken politikanın içindeydi. Atatürk de öyle. Devletin sorumlu katlarına geldikten sonra, ordunun politika dışında kalmasını istemişlerdir. Cumhuriyet döneminde 27 Mayıs darbesi olana kadar, Silahlı Kuvvetler politikanın dışında tutulmuştur. İnönü, 27 Mayıs'tan sonra Silahlı Kuvvetlerin emir ve komuta zinciri içinde, normal görevine bir an önce dönmesini istemiştir. Ama hep orduyu kollayarak, onunla ters düşmemeye çalışarak... Herhalde dışarıdan edinilen izlenim budur. Bu kolay değildi. Yeni kurulan partilerin Demokrat Parti'nin devamı olma iddiasında bulunmaları, Silahlı Kuvvetleri tedirgin etmekteydi. Nitekim bir yıl arayla Albay Tâlât Aydemir ve arkadaşları iki kez darbe girişiminde bulunmuşlardır. İnönü, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının hükûmete bağlı kalmalarını sağlayarak, her iki ayaklanmayı bastırmıştır. İsmet paşa *demokrasiyi*, Halk Partisi içindeki *ikinci grubun* dışarıya taşması olarak anlıyordu. Hiç değilse ilk başlarda. Altı Ok'a bağlı kalınacak, ancak yorumlar farklı olacaktı. Yani Cum-

* a.g.e., s. 410.

huriyetçi, laik, devletçi, halkçı, milliyetçi, reformcu Bey Takımının, halkın oyları ile iktidarda nöbet değiştirmeleri... Bir orta yol düzeniydi bu. İçhizmet yasasına göre de Ordu, bu Cumhuriyeti kollayıp gözetmekle görevliydi... Bey Takımı demokrasisini Sağ'dan ve Sol'dan gelecek iki tehlike tehdit etmekteydi. İnönü'ye göre: Lâikliğe karşı olanlar ve Solcular... Solcuların hepsi Moskova'nın emrinde, komünistlerdi. İnönü böyle düşünmeyebilirdi. Ama halka sunulan görüş bu idi. İnönü'ye göre, bu tehlikelere karşı İnönü demokrasisinin güvencesi her şeye karşın gene de Ordu idi.

Demokrasinin noktalanmasına yol açabilecek bunalımların, CIA ajanları tarafından tezgâhlanabileceğini de, İnönü herhalde düşünmüş olmalıdır. Johnson'un İnönü'ye yolladığı mektup, Amerika'nın Türkiye'de ne tür bir iktidar istediğini açıkça göstermiştir. Ve İnönü'nün buna karşılık «*Biz de kendimize başka bir dünya ararız*» demiş olması, Amerikan yönetimince kaygı ile karşılanmıştı. Ve ardından Johnson'un çağrılısı olarak Amerika'da bulunduğu sırada, İnönü iktidardan uzaklaştırılmıştı. Amerika, Ortadoğu'nun Kuzey duvarını oluşturan Türkiye'de, demokrasi değil kendisine yüzde yüz bağlı bir yönetim ister. Demokratlar böyle bir iktidardı. 1947'de Amerika ile ilk askeri anlaşmayı imzalamış olmasına karşın, İnönü, 1960'larda, hele Kıbrıs bunalımından sonra, Amerika'nın tam güvenine sahip değildi. Amerika, İnönü'nün, tarihe ülkesine demokrasiyi getirmiş lider olarak geçmek istediğinin de farkındaydı. Bu da Amerika'nın İnönü'ye güvenmemesi için bir nedendi. Kuşkusuz İnönü NATO'dan, yani Amerika'nın başını çektiği askeri ittifaktan kolay kolay ayrılmazdı. İkili antlaşmalar onun zamanında başlamıştı. Ama Amerika'nın her isteğine de *evet* demeyebilirdi. Bundan dolayı Amerika, Demokratların politikasını sürdürecek bir yönetime, yeşil ışık yakmaya hazırdı. Tabii bu arada Silahlı Kuvvetlerin Demokratların öcünü almayı amaçlar görünen politikacılara karşı olduğunu da, Amerika elbet hesap etmekteydi. Bundan do-

layı Amerika bakımından iyi çözüm Amerika'ya bağlı bir askeri yönetimin iş başında bulunması, hiç değilse sivil yönetimi kontrolu altında bulundurmasıydı. Soğuk savaş yıllarında, halkımızın büyük çoğunluğu gibi, Silahlı Kuvvetler mensupları da *Komünizm tehlikesi* ile öyle koşullandırılmıştı ki, Amerika'ya bağımlılığın, bağımsızlık koşulu olarak değerlendirilmesi, yaygın bir görüştü. 27 Mayıs darbesinden sonra radyoda okunan mesajda yeni rejimin ittifaklara bağlı kalacağı altı çizilerek belirtilmişti.

1960'larda Türkiye, tehlikeli oyunların sahnelenme hazırlıklarının sürdürüldüğü bir ülkeydi. Hele Vietnam yenilgisinden sonra, Amerika Ortadoğu'yu kendisine hareket üssü olarak seçmiş ve Türkiye üzerinde oynanan oyunlar daha yoğun bir hal almıştı. Tabii madalyonun bir de öbür yüzü vardı. Amerika birtakım oyunlar tezgâhlarken, Sovyetler Birliği'nin buna seyirci kalması düşünülemezdi. O da birtakım hazırlıklar içinde olmalı idi. Ama bunların bilinmesi daha zordu. Görevden uzaklaşan Amerikan diplomatları, ya da CIA ajanları kitaplarında tezgâhlanan oyunları ayrıntılarına varıncaya kadar açıkladıkları halde,* emekli bir KGB ajanının benzer bilgiler verdiği pek görülmemiştir. Şu halde, Sovyetlerin Ortadoğu'daki çıkarları göz önünde tutularak, birtakım gerçekçi tahminler, yorumlar yapmaktan başka çare yoktur. Türkiye'nin *iki ateş arasında* olması, tehlikelerinin yanısıra, bize bir avantaj da sağlamaktadır. Çünkü *iki ateş arasında* olmak, yani hem ABD için, hem SSCB için, son derece önemli bir stratejik bölgede bulunmak, bize askeri bloklar dışında, bağımsız bir politika izleme olanağı verir. İsmet paşanın bunu görmemiş olması düşünülebilir mi? Sovyetlerin Kurtuluş Savaşı yıllarından beri yürürlükte olan dostluk andlaşmasını yenilemeyeceklerini bildirmeleri, Boğazlarda üs istemeleri ve dolaylı yoldan başka istekler ileri sürmeleri, İsmet paşayı gerçekten ürkütmüş olabilir miydi? Aynı günlerde Sovyetler, savaş yılla-

* Emin Değer, CIA Kontr-gerilla ve Türkiye.

rında işgal ettikleri Kuzey İran'dan çekilmek zorunda kalmışlardı. Kuzey İran'ı boşaltmak zorunda bırakılan Sovyetler, Türkiye'ye saldırabilirler miydi hiç? Montreux anlaşmasının değiştirilmesi ve kendilerine Boğazlarda üs verilmesini de içeren notalarını (Ağustos 1946), reddetmiş olan Amerika ve İngiltere'nin, Türkiye üzerinde bir kuvvet gösterisine izin vermeyeceklerini Moskova da bilirdi, İnönü de bilirdi herhalde. Üstelik Sovyet tehdidinin üzerinden iki yıl geçmişti, 1947'de, yani Truman doktrinine dayalı ilk askeri yardım anlaşması imzalandığı günlerde, gerçek bir tehlike karşısında olduğumuz söylenemezdi. Oysa Truman'ın Kongreye mesajında, Amerika'nın izlemeğe hazırlandığı yeni politikanın ana çizgileri açıkça görülmekteydi: Amerika, Sovyetler Birliği'ne karşı olası bir savaşın ilk önlemlerini alıyor, ya da ilk hazırlıklarını yapıyordu. Zincirli Hürriyet'te Türkiye'ye yardım (!) için gelen Amerika'nın, yardım maskesi altında hangi amaç peşinde olduğunu açıklamıştık. Bu amaç çok açıktı. İnönü'nün bunu görememiş olması düşünülemez elbet. Ne var ki, İsmet paşa Batı dünyası ile bütünleşmeye karar vermişti. Truman doktrinini bir fırsat bildi. Yıllardır Devletin özenle koruduğu bizim burjuva sınıfı da artık tüylenmiş, kendi kanatları ile uçar hale gelmişti. Onlar da memnundu. Yardımı bağımsızlığımız için tehlike sayanlar bir avuçtu. Ama sonunda onlar haklı çıktı: Kurtuluş Savaşı Türkiye'si, Amerika'nın ileri karakolu haline geldi. Belki İnönü bu sonucu önleyebileceğini düşünmüştür. Ama 1950 seçimlerini kaybetti ve iktidarı, Amerika'nın her isteğine *peki* diyen Demokratlara bıraktı. İnönü yeniden iktidar koltuğuna oturduğunda, tüm yollar Washington'a çıkıyordu.

Kıbrıs bunalımında İnönü Başbakandı. Johnson'dan mektup geldi. «*Bizim verdiğimiz silahları, iznimiz olmadan kullanamazsınız*» dediği öğrenildi. İnönü de bir demeç verdi: «*Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye bu dünyada yerini alır*» dedi. Paşa, Lozan'da Lord Curson'a kafa tuttuğu günleri anımsamış görünüyordu. Neydi Paşa'nın

yeni dünya dediği şey? Pek açık değil; ama Amerika'ya dolaylı da olsa bir tür meydan okumaydı. Ne var ki, Paşanın iktidardaki günleri sayılıydı. Gençlerin İstanbul'da düzenledikleri mitingde Amerika lânetleniyordu. Ve İnönü Sol ve Sağ hakkındaki görüşlerini açıklıyordu. Sol hakkındaki değerlendirmesi şöyle idi: «*Bugün bu akımın ciddi bir tehlike olmaktan ziyade, ciddi bir özenti olmak karakteri vardır. Fakat zaman geçtikçe tehlike olabilecek bir istidadı taşıdığını görmek lâzımdır.*» Aşırı sağ üzerindeki düşünceleri de şöyle idi: «*Aşırı sağın önemi ve tehlikesi yakından izlenmekle beraber bu tehlikenin telaşlı tedbirlere lüzum gösterecek bir acele karakter taşımadığını söylemek isterim.*» Bu konudaki düşüncelerini, şu tümcelerle tamamlıyordu: «*Kaldı ki ben ne aşırı sağı, ne de aşırı solu ileri fikir saymıyorum. Bunlar olgun bir toplumda mevcut nizamın kıymetini, vatandaşların mukayeseyle kavrayabilmesi için, müsamaha edilen özentilerdir. Ümit ederim ki, bizim toplumumuzda o seviyeye ulaşacak, aşırı sol ile aşırı sağ edebiyatı, ne isterse söyleyebilecektir.*»*

Bey Takımının ciddiye alınacak bu son Devlet adamının, olaylara ciddilikten böylesine uzak bir açıdan baktığı günlerde, Türkiye İşçi Partisi'ne, taşlı sopalı saldırılar yapılıyor ve Güney Vietnam'la ortak bir operasyon başlattıklarını açıklayan Amerika, Kuzey Vietnam'ı bombalıyordu...

Saraçhane Mitingi

Yeni Anayasa yürürlüğe girmiş, seçimler yapılmış İnönü'nün başkanlığında ilk koalisyon hükümeti kurulmuştu; kapatılan Demokrat Parti'nin tabanına sahip çıkmaya çalışan iki de yeni parti; Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi. AP'nin Genel Başkanı, 27 Mayıs hareketine 12'ye 5 kala katıldığı söylenen emekli Orgeneral Gümüş-

* Cumhuriyet, 3.1.1965.

pala idi. YTP'nin Genel Başkanı da, 27 Mayıstan sonra kurulan sivil hükümette Maliye Bakanı olarak görevlendirilen Ekrem Alican'dı. Bir de Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi vardı. Bunlar bir anlamda muhalefeti oluşturuyorlardı. Cumhuriyet Halk Partisi ise 172 milletvekili ile Mecliste en çok milletvekiline sahip olan partiydi. Ne var ki, senatörleri de hesaba katarsanız, AP 229 parlamenterle başta geliyordu. CHP, 207 (35+172) temsilci ile ikinci sıradaydı. YTP'nin 29 senatörü 68 milletvekili; CKMP'nin de 16 senatörü 51 milletvekili vardı. Daha öncede verdiğim bu rakamlar parlamentoda 27 Mayısa kadar bir çoğunluğun varlığını vurgulamak içindir. Bu aritmetik Cumhurbaşkanı seçimini ciddi bir sorun haline getiriyordu. Gürsel paşanın Cumhurbaşkanlığı tehlikeye girmişti. Çünkü AP listesinden senatör seçilen ve son zamanlarda Demokratlarla yakın ilişkileri olduğu bilinen Prof. Ali Fuat Başgil, Cumhurbaşkanlığına adaydı. Bu Milli Birlikçilerin ve Komutanların uykusunu kaçıran bir durumdu. Komutanlar ve parti liderleri Gürsel paşanın başkanlığında toplandılar ve Komutanların istekleri bir bir dikte edildi. Ültimatomun en önemli ve ivedi çözüm bekleyen maddesi Gürsel paşanın Cumhurbaşkanlığı idi. Ali Fuat Başgil hoca Başbakanlığa çağrılarak adaylığını geri alması sağlandı. Başgil hem adaylıktan hem senatörlükten çekildi. İkinci sorun hükümet sorunuydu. Milli koalisyon isteniyordu. CHP-AP koalisyonu gerçekleştirilebildi. Ama daha ilk anda AP'liler Af konusunu gündeme getirdiler. Ortalık karıştı. Pariste toplanan 14'lerden: Türkeş, Esin, Erkanlı, Kabibay, Kaplan ve Solmazer, *haklı olduğumuz ortaya çıktı* diye deklarasyon yayımladılar. Gümüşpala ise Af mutlaka çıkacak diye kestirip attı. Kritik günler yaşanıyordu. Edebiyat formüllerinin iflasına bir kez daha tanık oluyorduk. Anayasanın Başlangıç kısmına: «*Meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk milleti*» diye yazılıyordu; ama ilk seçimlerde Türk milletinin çoğunluğu DP'nin devamı olduklarını

söyleyenlere oy vermişti... O güzelim 1961 Anayasası ile kurulan demokrasi yaşayabilecek miydi? Soru ve sorun bu idi.

Evet, toplumun üst tabakasını oluşturan Bey Takımı arasına bir kez daha kan girmişti. Demokrasinin bir kez daha noktalanması ve demokrasi adına yeni kurbanlar verilmesi olasıydı. Kara bulutlar birikiyordu.

Ama madalyonun bir de öbür yüzü vardı. Türkiye tarihinde eşine rastlanmayan olaylar oluyor; bizleri umutlandırıyordu: Emekçiler sanki birden yüzlerce yıllık uykularından uyanmışlardı. Alışılmadık hareketler oluyordu. Yurdun her yanında işçiler kıpırdıyordu. Haklarını almak için, mitingler, yürüyüşler, toplantılar yapıyorlar; yeni sendikalar kuruyorlardı. Ve kuşkusuz tabanda görülen bu hareketlerin en önemlisi, işçilerin tarihimizde ilk kez bir siyasal parti kurmuş olmalarıydı. 12 sendikacı bir araya gelmiş ve artık işçilerin de kendi partileri olsun; emekçilerin de sesi duyulsun, yurt işlerinde onlar da söz sahibi olsunlar demişlerdi.

1961 yılı, işçilerin Saraçhane'başında yaptıkları dev mitingle sona ermişti. Yurdun dört bir yanından İstanbul'a gelen sendikalı işçiler, sabahın erken saatlerinde Taksim anıtına çelenkler koyduktan sonra, bayraklar ve pankartlarla yola koyulmuşlardı. 250 bin işçinin oluşturduğu bu renkli kalabalık, halkın alkışları arasında 2.5 kilometrelik bir konvoy halinde Saraçhane alanına yürüyordu. Alanda da büyük bir kalabalık toplanmıştı. Nevzat Hatko (Behice Boran'ın eşi) ile biz de bu kalabalığın içindeydik. Alan bayraklarla, pankart ve bandrollerle donatılmıştı. Alanın, camiye yakın bir yerine bir de kürsü konmuştu. Kürsünün karşısında dev bir resim vardı. Bez üzerine yapılmış bir resim: Tulumlu bir işçi, elinde Türk bayrağı, çevresinde kravatlı *bey*lerin yer aldığı bir masaya yumruğunu vuruyor ve BİZİM DE SÖZÜMÜZ VAR! diye haykırıyor... *Bizim de sözümüz var!* sözleri beni çok etkilemişti. Bunu güzel günlerin müjdesi olarak görüyordum. Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmuş olması, o gün bir

kat daha anlam kazanmıştı gözümde. Türkiye 10 yıl öncesinin Türkiye'si değildi; 1930'ların Türkiye'si hiç değildi. Halkımız artık haklarına sahip çıkıyordu. Bocalamalar, hedefi tam görememeler olmuştu; daha da olacaktı elbet. Bu uyanışı engellemek isteyenler gibi; ölçüsüz, gerçeklere ters düşen işler yapmaya kalkışacaklar da çıkacaktı. Bu yüzden duraklamalar, geriye dönüşler olacaktı. Ne var ki, bunlar ister istemez *birikimi* artıracaktı. Sosyal ilerleme kolay olmuyor. Çünkü birikim zamanla oluyor. Toplumlar bir sıçrama ile, bir yerden daha ileri bir yere gelmiyor. Sihirli reçete yok; sabırlı çalışmalar ve yavaş yavaş oluşan bir bilinç birikimi var tarihte... Türkiye böyle bir süreç içindedir.

İstanbul'daki mitingi, Ereğli mitingi izledi. Arkadan Ankara'da yapı işçileri yalınayak Meclis'e yürüdüler. İsteklerini Meclis'e iletmek istiyorlardı. İşçilerle, onlara engel olmak isteyen polisler arasında sürtüşmeler oldu. Kimi işçiler gözaltına alındı. Egemen çevreler bu dip dalgasından rahatsız oluyordu. Oysa demokrasinin yolu buradan geçer. Tepeden inme buyruklarla demokrasi kurulduğu görülmemiştir. İşçiler, grev ve toplu sözleşme yasasının, sendikalar yasasının bir an önce ve en demokratik biçimde çıkartılmasını; toprak işçilerinin, iş yasası kapsamına alınmasını istiyorlardı...

Emekçilerin uyanması, bilinçlenmesi, istekler ileri sürmeleri, demokrasi tartışmaları çerçevesinde teorik bir sorun olarak kaldığı sürece, Bey Takımını rahatsız etmezdi. Bilgin profesörlerimiz kâğıt üzerinde demokrasiyi maharetle savunabilirlerdi. Ama Saraçhane'deki gibi mitinglerin düzenlenmesi, hele hele Beylere danışılmadan, onların yol göstericiliğine gerek duyulmadan, 12 sendikacının bir İşçi Partisi kurmuş olması kaygı verici ve önlem alınmasını gerektiren tehlikeli olaylara gebe olabilirdi. Nitekim Saraçhane Mitingini izleyen günlerde, Liman İşçileri direnişe geçmiş, Denizcilik Bankası isteklerine olumlu yanıt verene ve bir protokol imzalanana dek, işbaşı yapmayacaklarını ilân etmişlerdi. İzmir'de, Ankara'da da işçi-

lerin hareketlendiği görülüyordu. Sosyal olaylar hızla su yüzüne çıkıyordu. Çalışma Bakanlığı'na getirilen Bülent Ecevit, toplu sözleşme ve grev yasasının kısa zamanda çıkartılacağını açıklamıştı; ama Ecevit'in işveren Morrison firmasından yana çıkması, işçiler arasında olumsuz karşılanıyor ve vaadlerin etkisini sınırlıyordu.

Çalışanlar Partisi Tuzağı

Bey Takımı bu gelişmeler karşısında seyirci kalamazdı. Kalmadı da... TİP'in karşısına denetimleri altında yeni bir işçi partisi kurdurtmak için Beyler kolları sıvadılar. Önce gazetelerde yazılar çıkmaya başladı.

Bu yazılanlara inanmak gerekirse, Türkiye'ye, ehil ellerin yöneteceği bir sosyal-demokrat parti gerekti. Bunlardan bir kısmı herhalde yazdıklarına da inanıyorlardı. Ama gene de işçiler kendi partilerini kurmuşken, o partiyi yok varsayıp, yeni bir parti kurulmalı diye sütun sütun yazılar yazmanın bir politik anlamı olduğu kuşkusuzdu. Aynı doğrultudaki isteklerin, resmi ağızlarca da dile getirildiği görülüyordu. Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nde şöyle konuşuyordu: «*Bir işçi partisinin kurulması mutlak surette lâzımdır. İşçi partisi ehliyetli kimseler tarafından kurulduğu takdirde, memlekete faydalı olur.*»* Yanılmıyorsam o tarihte Birliğin başkanı, TİP'in kurucusu ve ilk genel başkanı Avni Erakalın'dı. Ürgüplü'ye bir yanıt verip vermediğini bilmiyorum.

Ankara'da Çalışma Meclisi toplanacaktı. Daha önce İşçi Temsilcileri Meclisi toplandı. Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy, yeni bir parti kurmanın zamanı geldiğini açıklarken, Ziya Hepbir de, insan gibi yaşamamız için parti kurmamız şarttır diyordu. Bu açıklamadan sonra basında yeni parti ile ilgili haberler birbirini kovalamaya

* Vatan, 9.1.1962.

başladı: Partinin adı ya *Türkiye Çalışanlar Partisi*, ya da *Sosyal Güvenlik Partisi* olacaktı. Başka partilerde görev almış sendikacılar istifa edecekler, yeni kurulacak partide toplanacaklardı. Partinin kurucuları arasında Seyfi Demirsoy, Bahir Ersoy, Celâl Beyaz, Mehmet Alpdündar, Ziya Hepbir, Burhanettin Asutay gibi tanınmış sendikacıların yer alacağı bildiriliyordu. Yeni partinin elli kişilik bir yönetici kadrosu bulunacağı ve kurulur kurulmaz 23 ilde örgütleneceği; kuruluş çalışmalarına katılan 150 temsilcinin Yapı-İş lokalinde TİP liderleri ile toplantı yaptığı; 35 kişilik bir grubun İnönü tarafından kabul edildiği haber veriliyordu.* Bu arada Seyfi Demirsoy imzasıyla yayımlanan bir bildiride, Türkiye Çalışanlar Partisi'nin 20 Şubat'ta kurulacağı; kurucuların törenle kuruluş bildirisini aynı gün imzalayacakları açıklanıyordu.**

Ankara'da, kapalı kapılar ardında Beyler takımının bir oyun tezgâhladığı besbelliydi. TİP'in kimi kurucuları Ankara'daydılar. Bir ses çıkmıyordu. İlk tepki TİP Genel Sekreteri avukat *Olcayto İlter*'le İstanbul İl Başkanı *Bahattin Kocamanoğlu*'ndan geldi. Ortak basın toplantılarında TİP'in sendikacı olmayan bu iki genç yöneticisi, Çalışanlar Partisi'ne karşı çıkıyor ve bunun oyları bölmeyi amaçlayan bir girişim olduğunu söylüyorlardı. Kocamanoğlu: *«Bu gayret evvelce yapılan bir pazarlığın sonucudur; özel çıkar ve sair partilerin baskısı söz konusudur; çalışanlar iki parti karşısında bırakılırsa, oylar bölünecek ve bundan öteki partiler yararlanacaktır»*** diyordu.

Bey Takımının böyle bir kaygısı da vardı elbet. Asıl kaygıları, sanıyorum, işçilerin kendi partilerini onlara danışmadan kurmuş olmalarından kaynaklanıyordu. Onları rahatsız eden asıl bu uyanıştı. Bey Takımının solumtrak kalemşörleri, güçlü bir kadro ile ortaya çıkacak bir işçi partisine gerek olduğu görüşünü işliyorlardı. Bu kadrolar, CHP'ye yakın çevrelerle Türk-İş yöneticilerinden olu-

* Vatan, 17-18.1.1962.
** Vatan, 25-26.1.1962.
*** Vatan, 19.1.1962.

şacaktı. Yeni partinin bellemiği, bu tür güvenilir sol aydınlar ve sendikacılardan meydana gelirse, sınıf savaşımına sırt çeviren bir sosyal-demokrat hareket, soldaki boşluğu doldurabilir; Bey Takımı da rahat bir soluk alabilirdi... Kuşkusuz bu harekete iyi niyetle katılanlar pek çoktu. Bunlar TİP'in bir yıldır bekleneni vermediğini, çünkü yetersiz ve aceleye getirilmiş bir kuruluş olduğunu ileri sürüyorlardı. Yeni parti aydın-sendikacı işbirliği ile kurulacak, Türk-İş'in yurt düzeyine yayılmış örgüt ve üyelerinden gelecek katkılarla, çok kısa zamanda gelişecekti.

Derken Türk-İş'in topladığı İşçi Temsilcileri Meclisi'nde Türk-İş Başkanı Demirsoy, yeni bir işçi partisi kurma hazırlıkları içinde olduklarını açıkladı.* İlginç bir rastlantıya değinmeden edemeyeceğim: Suat Hayri Ürgüplü'nün yeni parti ile ilgili demeci ile, Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy'un bu açıklaması arasında sadece bir hafta geçmişti. Evet Türkiye İşçi Partisi'ni boğmaya kararlı görünüyordu bizim Bey Takımı. Ama Demirsoy'un 20 Şubat'ta kurulacağını haber verdiği *Çalışanlar Partisi,* ne 20 Şubatta, ne de daha sonra kurulamadı. Neden kurulamamıştı? Çalışma Meclisi Toplantısının sürdüğü günlerde, Fukara Tahir'in Rüzgârlı Sokaktaki sendika lokali hararetli tartışmalara sahne olmuştu. Bu tartışmalara bizim TİP kurucularından bir kesimi de katılmıştı. Kimler neden, nerelerde anlaşamamıştı? Kocaeli'den, İzmir'den, Adana'dan, Gaziantep'ten ve İstanbul'dan gelen ve bu toplantılara katılan bir avuç TİP'li sendikacı ve il başkanının kararlı tutumları mı oyunları bozmuştu? Bilemiyorum. Seyfi Demirsoy ve arkadaşlarının girişimi sonuçsuz kaldı. Çalışanlar Partisi ölü olarak bile doğmadı... Kimse de bir şey sormadı. Sayfa çevrildi sadece...

Ama bir çevirme hareketi başlatıldı. Çoğu Yön dergisi çevresinde toplanmış kimi sol aydınlar ve kimi emekli askerler Sosyalist Kültür Derneği'ni kurdular. İlerde bir partiye dönüştürülmek üzere kurulduğu besbelliydi. Se-

* Vatan, 16.1.1962.

minerler, konferanslar düzenliyorlar; gerekli birikimi sağlamaya çalışıyorlardı. Bir aralık bize de geldiler. Kesin olarak ne istedikleri belli değildi. Konuşmalarımız teorik sorunlar üzerinde sürüp gitti. İşçi sınıfından yana görünmüyorlardı. İlerdeki toplantılara kalabalık bir heyet olarak katılacağımızı bildirdik. Ama arkası gelmedi. Ve Sosyalist Kültür Derneği de silinip gitti...

Şimdi yeniden 1962 yılının ilk günlerine dönelim. TİP kurucuları Ankara'dan TİP'in yaşayacağına inanmış olarak döndüler. Çalışanlar Partisi tuzağına düşmemişlerdi. Ama sorunlar ağırlığını koruyordu: Para sorunu, kadro sorunu, örgütlenme sorunu, parti politikasına yeniden yön verecek ilkelerin saptanması sorunu ve daha bir sürü sorun... Sendikacı arkadaşlar sanıyorum bir gerçeği, yani sendika ile partinin çok farklı kuruluşlar olduğu gerçeğini daha iyi görmeye başlamışlar ve bir işbölümünün gereğine inanmışlardı. Kurucuların çoğu bir büyük sendikanın genel başkanı idi. İşleri ağırdı. Hele kuruluş halinde olan bir partinin işleri daha da ağırdı. Ek görev biçiminde yürütülemezdi. Hele bu parti bir işçi partisi ise ve hele Türkiye'de iş görecekse, yöneticilerin tüm günlerini partiye vermeleri zorunludur. Evet Çalışanlar Partisi tuzağı sonuçsuz bırakılmıştı. Bu başarı kuruculardan çok, beş altı ilde, çok zor koşullarda TİP'in şubelerini açmış ve bir yıldır yaşatmayı başarmış olan Kocaeli İl Başkanı sendikacı İbrahim Çetkin, İzmir İl Başkanı sendikacı Rahmi Eşsizhan, Adana'dan sendikacı Mehmet Emin Yıldırım ile sendikacı Niyazi İncesu, Gaziantep İl Başkanı sendikacı Ahmet Top'un eseri idi... TİP'in yaşaması, bu arkadaşların, Çalışma Meclisindeki ve toplantılardaki kararlı tutumları ile elde edilmişti. Bu inatçı direnişin nedenini TİP'in İstanbul dışında ilk örgütünü kurmuş olan İbrahim Çetkin'den sormuş, şu yanıtı almıştım: *«Karşımızdakileri yıllardır tanıyorduk. İşçi Partisi kurulurken, çoğu partiye girecekllerini söylemişlerdi. Şimdi yeni bir parti*

kurmaya kalkışıyorlardı. Neden? TİP gelişemedi diyorlardı. Biz de buyurun birlikte geliştirelim diyorduk. İşi Halk Partisi'nin tezgâhladığı kanısına vardık.» Gerçekten de Çalışanlar Partisi kurulmalı diyenlerin hemen hepsi, ya CHP'li, ya da bu parti ile yakın ilişkileri olan kişilerdi. Yanılmıyorsam Seyfi Demirsoy Halk Partiliydi. Ve Nebioğlu'nun anlattıklarına göre, kurucu olarak seçilen 10 kişi arasında Seyfi Demirsoy da vardı. Ama kuruculuğu kabul etmemiş, üye olacağını söylemiştir.

TİP Nasıl Kurulmuştu?

Nebioğlu'nun bu konuda anlattıkları özetle şöyle: 1955-56 yıllarında, İ. Güzelce, Türkler, Nebioğlu, Şaban Yıldız, bir İşçi Partisi kurulması konusunu aralarında tartışıyorlar. İ. Güzelce, Orhan Arsal'ın Demokrat İşçi Partisi'nin Genel Sekreterliğini yapmış. Bir sonuca varamıyorlar. Geliyoruz 27 Mayıs sonrasına. Sendikacı Nuri Beşer, Adalet Partisi için çalışmalar yapıyor. Arkadaşlarını bu partiye katılmaya çağırıyor. Toplantıda Zeki Gedik, İbrahim Denizcier, Zeki Şahin, Kemal Nebioğlu bulunuyor. Nebioğlu, *kendi partimizi kuralım* diyor. Beşer kabul ediyor ve Nebioğlu ile Denizcier'e: *Arkadaşlarla toplanalım, görüşelim* diyor. Kemal Türkler'e, Rıza Kuas'a, İbrahim Güzelce'ye ve birkaç kişiye daha bildiriyorlar. Toplantılar Müskirat Federasyonu Genel Merkezi'nde yapılıyor. Partinin kurulması kararlaştırılıyor. Adı Türkiye İşçi Partisi olacak. 12.2.1961 Pazar'a rastlıyor. Basın-İş lokalinde toplanılıyor. 40-50 sendikacı. Kurucuları seçecekler. Güzelce, tüzüğün hazırlanmasına yardımcı olması için Orhan Arsal'ı getiriyor. Ama Arsal'ı kurucular arasına almıyorlar. Kurucu olarak gizli oyla 10 kişi seçiliyor: Seyfi Demirsoy, Nuri Beşer, Kemal Türkler, Avni Erakalın, Rıza Kuas, Nebioğlu, Ş. Yıldız, Ziya Hepbir, Güzelce, Denizcier... Demirsoy kurucu olmak istemiyor. Üye olurum diyor. Nuri Beşer de vazgeçiyor. Salih Özkarabay kurucu oluyor. 8 kurucu. Adnan Arkın, Ahmet Muşlu, Hüseyin Us-

lubaş ve Saffet Göksüzoğlu, kuruculuk için başvuruyorlar. İtiraz eden olmuyor. Böylece kurucu sayısı 12'ye yükseliyor. Ve 13 Şubat 1961 Pazartesi günü TİP'in kuruluş dilekçesi İstanbul Valiliğine veriliyor...

Emekçilerin, Bey Takımından yardım görmeden, kendi partilerini kurması, tarihimizin böylesi önemli bir olayı, günlük yaşantının bir parçası olarak, sessiz sedasız gerçekleşiyor. Gazeteler 13 Şubatta kuruluş bildirgelerini veren öteki partiler arasında, İşçi Partisi'nin de kurulduğunu, yorumsuz olarak belirtiyorlar. Türkiye'nin bir aşamanın eşiğinde olduğunu gösteren bu olayı, basında kimse bu açıdan değerlendirmiyor. Kurucular Divan Oteli'ndeki basın toplantısında: TİP'in *ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için kurulmuş olduğunu; işçinin, şimdiye dek çeşitli siyasi partilerin kadroları içinde eriyip kaybolduğunu; TİP'in ise, işçi sınıfının temsilcisi olmak amacıyla kurulduğunu açıklıyorlardı. TİP, ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için kurulmuştu...* Kurucular bunu gayet açık olarak belirtmişlerdi: İşçi sınıfının haklarını koruyacaklardı. Ezilen işçi sınıfı diyorlardı.* Uzun zaman aydınlara alerji duymaları da anlamlıydı. Ancak işçi sınıfının hakları derken neleri düşündüklerini tahmin etmek zordu. Aşağıdan gelen yepyeni bir kardeşlik iktidarını düşünmüş olabilirler miydi? Ne olursa olsun tabanda filiz veren ilk tohumdu TİP.

TİP kurucuları ile ilişkimiz Av. Sedat Erbil ile oluyordu. Erbil sendikalardan birinin avukatı idi. Önce İbrahim Güzelce ile tanışmamız, bir süre sonra da Kurucularla buluşup konuşmamız, onun Cağaloğlu'ndaki yazıhanesinde oldu. Birincisinde Güzelce tüzüğü hazırlamalarına yardımcı olması için, Orhan Arsal'ı oradan alıp götürdü. Bir gece Kurucuların bizden parti programı hazırlamamızı istemeleri de gene o yazıhanede oldu. Daha sonra aynı yazıhane TİP'in ilk genel merkezi olacaktır. (Cağaloğlu, Nuruosmaniye Cad. Mengene Sok. No. 11. Mengene Sokak şimdi Adem Yavuz Sokak olmuş). O toplan-

* Vatan, 14.2.1961.

tıya bizim arkadaşların hemen hepsi katılmıştı: O. Arsal, Cenani Güngördü, İhsan Üngör, Sedat Erbil ben ve adlarını şimdi anımsayamadığım birkaç kişi... Başta Genel Başkan Avni Erakalın olarak TİP kurucuları bizi bekliyorlardı. Erakalın söz aldı: Bir program taslağı hazırlamamızı istediklerini açıkladı. Başkalarından da isteyeceklermiş. O. Arsal'la Kurucular arasında sert ve tatsız bir tartışma başladı. Arsal, kurucular arasına alınmamış olmasının kızgınlığı ve küskünlüğü ile konuşuyordu. Program çalışmalarına katılmayacağını söyledi. Bağların kopmasından korkmuştum. Neyse ki, ortalık yatıştı. Program hazırlamanın zorluğunu vurgulayarak, çalışacağımızı bildirdik. O günden sonra kimi kurucular benim Veli Alemdar Han'daki yazıhaneme uğramaya başladılar. Nebioğlu, Türkler, Özkarabay, Güzelce... Bir keresinde Şaban Yıldız, Seyfi Demirsoy'u da getirmişti. Bu konuşmalar benim açımdan çok yararlı oluyordu. O güne kadar yabancısı olduğum bir dünyanın insanlarını yakından tanımak olanağını buluyordum böylece... Onlar da beni tanımak istiyorlardı besbelli... Bir gün topluca geldiler. 1961 genel seçimlerinden önceydi. Seçimlere katılmak istediklerini söylediler. Bu konuda ne düşündüğümü sordular. TİP'in birkaç il merkezi dışında, örgütü olmadığını biliyordum. Bir sonuç almalarının olanaksız olduğunu anlattım. Vazgeçtiler. Ancak Avni Erakalın, Başkanlığı bırakarak YTP listesinden aday oldu, ama seçilemedi.

Veli Alemdar'daki yazıhaneye gidip gelmeleri, aralıklı olarak sürüyordu. Soru sormuyordum. Onların getirdikleri konuları görüşüyorduk. Programı hazırlayamayacağımız ortaya çıkmıştı. Sanıyorum TİP'in Genel Sekreteri olan sendika avukatı Olcayto İlter ve İstanbul İl Başkanı hesap uzmanı Bahattin Kocamanoğlu'nun katkılarıyla bir program hazırlanmıştı. Başına, Atatürk'ün 1 Aralık 1921' de yaptığı konuşmadan, Halkçılık, Emperyalizm ve Kapitalizmle ilgili bölümün konmasını önerdim. Kaynak göstererek konuşmanın örneğini de verdim. Kabul edildi ve ilk programın başına kondu.

1961 yılı işçiler için önemli sorunların ele alındığı, tartışıldığı bir yıl olmuştu. Toplu sözleşme ve grev gündemdeydi. Anayasanın bu konu ile ilgili maddeleri Kurucu Mecliste konuşuluyordu: «*Grev hakkının kullanılması ve istisnaları, işverenlerin hakları kanunla düzenlenir*» biçimindeki fıkraya Türk-İş karşı çıkıyordu. «*Madde böyle geçerse, kaşıkla verilen kaşığın sapı ile geri alınacak*»* diyordu. Kuruculardan Rıza Kuas ise, açık sözlülüğü ile «*Biz sendikacı ve Türk işçisi olarak; bütün dünya memleketlerinde olduğu gibi, şartsız grev hakkı istiyoruz*» diye demeç verirken, Kemal Türkler de: «*Grev ve kollektif aktin 2 yıl sonraya bırakılması beni çok üzdü. Benim temennim bu kanunun bir an evvel ele alınarak düzeltilmesidir. Memleketimizde serbest bir grev hakkı, daha fazla faydalı olur kanaatindeyim*»** biçiminde konuşuyordu. Bu tepkiler, Anayasanın grevle ilgili maddesinde değişiklik yapılmasını sağlayamadı. Halk oylamasında, Anayasaya 5 milyon *evet* çıkarken, 3 milyon da *hayır* çıktı. Ekim ayında yapılan seçimlerde de, CHP'nin 172 milletvekili, 35 senatörüne karşılık; AP 159 milletvekili, 70 senatör, YTP, 68 milletvekili, 29 senatör, CKMP'de, 51 milletvekili, 16 senatör çıkarıyorlardı. Yani CHP'nin 207 parlamenterine karşılık, muhaliflerin 383 parlamenteri vardı. Sonuç 27 Mayısçılar ve CHP için kaygı verici olmalıydı. Nitekim, Çankaya'da yapılan bir toplantıda, Silahlı Kuvvetlerin ileri sürdüğü koşullar, parti liderlerine bildirildi. Koşullar şöyle sıralanıyordu: Milli koalisyon ve Cumhurbaşkanlığına Cemal Gürsel. / Tüm partilerin Atatürk devrimlerine sadık olması. / 27 Mayısa bağlılık. / Yassıada kararlarının istismar edilmemesi. / Silahlı Kuvvetlerle ilgili kanunların istismar edilmemesi... Gazeteler, generallerle liderlerin toplantıdan memnun ayrıldıklarını yazıyorlardı.*** Ertesi günü yayımlanan gazeteler, Ali Fuat Başgil'in senatörlükten istifa ettiğini bildiriyordu. Bir gün öncesine

* Vatan, 14.4.1961.
** Vatan, 19.4.1961.
*** Vatan, 25.10.1961.

kadar Cumhurbaşkanlığı adaylığından istifayı düşünmediğini söyleyen Prof. Başgil, Başbakanlığa çağrılmış, Başbakanlıktan ayrılırken, adaylıktan vazgeçtiğini açıklamıştı. Zor günler yaşanıyordu: Silahtarağa Elektrik Santralı'na sabotaj hazırlığı ile suçlanan 49 kişinin yargılanmasına başlanırken, 89 kişinin de rejim aleyhinde silahlı faaliyetten gözaltına alındıkları haber veriliyordu.* Sanıkların kapatılan DP'ye yakın kişiler olduğu söyleniyordu. Beri yandan 5 ressamın birlikte sergiledikleri resimlerden ötürü, komünizm propagandası suçlamasıyla gözaltına alındıkları öğreniliyordu. Ressamların adları şöyle: Marta Tözge, İhsan İncesu ve arkadaşları... Gene sağ gösterip sol vurulmaya başlanmıştı.

Batı - Doğu ilişkileri de yeniden bunalıma girmişti. Küba'daki Sovyet füzeleri ciddi bir sorun yaratmıştı. Kruşçev'in mesajına, Kennedy çok sert karşılık vermiş ve Küba'yı denizden abluka altına almıştı. Üçüncü dünya savaşının çıkabileceği söyleniyordu. Kuşkusuz kimi çevreler maksatlı olarak durumu abartmayı uygun görmekteydi. Dünya politikasındaki sertleşmeler bizde de çeşitli etkileri ile algılanır. Bunun iç piyasa üzerinde etkileri görülür; kimi mallar birden ortadan kaybolur; fiatlar yükselir. Hükûmet önlemler alır, bunalım uzun sürerse olağanüstü hal, ya da sıkıyönetim ilân edilir. Bu arada sola karşı da önlem alınır. Her taşın altında komünist aranır. Yazarlar, çizerler, ressamlar, düşünürler tutuklanır; davalar açılır. İncesu, Marta Tözge ve arkadaşları bir örnek. Bir başka örnek de şu: Anayasa hakkında Gürsel paşaya bir mektupla görüşlerimi açıklamış, demokrasi bir denge rejimidir; sağın karşısında sol da olmalıdır diye yazmıştım. Hayır açık mektup değil; posta ile gönderilen alelâde bir mektup. Ayrıca aynı konu üzerinde bir de basın toplantısı yapmıştım. Her ikisi için de hakkımda komünizm propagandasından dava açılmıştı. Cumhurbaşkanına mektupla komünizm propagandası nasıl olur? Bektaşi ben kıldım oldu

* Vatan, 5.5.1961 ve 10.5.1961.

demiş hani, onun gibi olmuştu işte. Bu dava önce İstanbul'da Asliye cezada başladı. Mahkeme görevsizlik kararı vererek Ağır Ceza'ya gönderdi dosyayı... Basın toplantısı için de Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'nde dava açılmıştı. Cumhurbaşkanına mektup davasından aklanmıştık. Basın toplantısı davasından ise, beş yıl ağır hapse hüküm giydik. Askeri temyiz kararı bozdu. Sıkıyönetim kalktığı için dosya 3. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderildi. Tek celsede beraat ettik... Evet 1961 Anayasasının uyandırdığı umutlar kısa sürmüş, Bey takımı, Demokrat Parti artıkları falan derken gene sola yönelmiş, sağ gösterip sol vurmuştu...

Osmanlı devlet felsefesi ve geleneklerinin mirasçısı Bey takımı, halkla devleti ayırdığı ve devletle özdeşleşmiş olduğu için, oldum olası sola karşı olmuştur. İşçi sınıfına, işçi hareketlerine, sendikal hareketlere oldum olası karşı olmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra demir yollarında başlayan ve kısa sürede öteki iş kollarına yayılan grevlere karşı, hükûmetin tepkisi, grevci işçiler üzerine asker göndermek biçiminde olmuştur. Grevlerin patlak verdiği işyerleri yabancı sermaye işletmeleri idi. Böylece hükûmet işçilere karşı yabancı şirketlerin yanında yer almış oluyordu. Zaptiye Nâzırı Sami paşa, Şark Demiryolları İşçi Sendikası'na şu ihtarda bulunuyordu: «*Geçen Cuma günü saat altıda başlayarak, Şark Demir Yolları işletme kumpanyası hatlarındaki hizmetinizi terk ve tatil eylediniz. Bu hâl hükûmeti seniye ile ahalinin menafiine (yararlarına) irası mazarrat etmekte olmasına mebul (zarar vermesinden dolayı), tatil-i eşgalin (iş bırakmanın) devamı tecviz olunmayacağından herkesin yevmi mezkûrda terkeylediği vazifesi başına gitmesi ihtar olunur.*»* Osmanlı devlet anlayışında Halife-Sultan hem din otoritesini, hem siyasal gücü tekelinde tutar. Halkın velisi ve vasisidir. Pratikte bu hakları padişah adına Bey takımı kullanır. Devlet makinası eylemli olarak onun elindedir. Halkın devlete sa-

* İşçi Hareketleri, Hüseyin Avni, s. 24, İst. 1962.

hip çıkması düşünce olarak bile cid'attır, küfürdür... Bey takımının yüzyıllardır devlet makinasını elinde bulundurması, onun devletle özdeşleşmesine neden olmuştur. Ne Meşrutiyet, ne Cumhuriyet bu köklü inancı değiştirememiştir. Bey takımı yapısal olarak işçi sınıfına, emekçi halka, sola karşıdır.

İkinci dünya savaşından sonra sol düşmanlığı, Truman doktrininden kaynaklanan sözleşmelerin dayattığı bir görev halini almıştır. Truman doktrini, Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyetlerden gelecek tehlikeler karşısında korunmasını amaçlamaktaydı. Böylece sola karşı önlem almak devleti yöneten Bey takımı için uzun vadeli bir politika görevi olmuştur. Doğu-Batı ilişkilerinin her bunalımlı döneminde, Türk hükümetleri sola karşı daha sert önlemler almışlardır. Küba bunalımı, ülkemizde böyle bir dönem yaşanmasına yol açmıştır. Demek isterim ki, TİP'in kurulduğu ilk yıllarda, parasal ve kadro zorluklarının yanısıra, bu partiyi yönetenler sol düşmanlığından kaynaklanan çok ciddi zorlukları da göğüslemek zorunda kalmışlardır. Çalışanlar partisi girişimi tutmayınca, Bey takımı Sosyalist Kültür Derneği açmazı ile dolaylı olarak TİP'in karşısına çıkmıştı. Amaç aynı idi: CHP'nin denetimi altında olacak bir sol oluşturmak... Bu da tutmayınca bu kez taşlı sopalı saldırılar başlatılmıştı. Bey takımının, burjuvazinin ve müttefikimiz ABD'nin çıkarları bu konuda birleşmekteydi. Ama saldırılar daha sonra başlayacaktır. 1962 Şubat'ında TİP sadece parasal zorluklar ve yönetici kadro yetersizliği ile bunalıyordu. Çalışma Meclisi toplantısından İstanbul'a dönen TİP yöneticileri arkadaşlarına Anadolu'daki bir avuç il başkanının partiyi yaşatmak için kararlı olduklarını anlatmışlardı. Kurucular kendi aralarında durumu tekrar tekrar tartışıyorlar, aydınlarla işbirliği yapılmasının gereğine inanmaya başlıyorlardı. Bu, sonuçları yavaş yavaş alınacak, zaman isteyen bir konuydu. Daha önce genel başkanlık sorunu çözülmeliydi. Kurucu Meclis üyesi tanınmış sendikacı Feridun Şakir'in partiye girmesi sendika dünyasında umut verici bir adımdı.

Genel başkanlık için kurucular sondajlar yapıyorlardı. Aydın'la görüşüyorlar. Tabii bunlar sendika dünyasına yakın olan kişiler. Avukat Esat Çağa'ya gidiyorlar. O Aybar'ı öneriyor. Sedat Erbil de Çağa'ya gidenler arasında. Çağa'nın önerisini destekliyor. Güzelce de katılıyor. Nebioğlu ile Türkler ve Rıza Kaus da destekliyorlar.

1 Şubat'ı 2 Şubat'a bağlayan gece kurucular Cağaloğlu'nda sanırım Maden-İş lokalinde toplanıyorlar. Başkanlık konusunda karara varacaklar. Görüşmeler uzuyor. Her şeye karşın Çalışanlar Partisi ile birleşmeyi savunanlar varmış. Sonunda TİP'i yaşatma görüşünde birleşilmiş. Ve başkanlık konusu gündeme gelmiş. Türkler, Nebioğlu, Güzelce, Kuas beni önermişler. Ancak bir solcunun genel başkan olmasına karşı çıkanlar olmuş. Solculuk veba gibi bir şey. Tartışmalar uzamış, ama görüş birliğine de varılmış: oy birliği ile genel başkanlığa seçilmişiz yani... Saat hayli ilerlemiş olduğu halde, Türkler, Güzelce, Kuas ve Nebioğlu, kararın bana hemen bildirilmesini önermişler. Bana o geceyi anlatan Nebioğlu: «*Sonradan cayanlar olur diye korkuyorduk*» dedi. Sedat Erbil'e telefon ediyorlar adresimi öğrenmek için. Erbil hemen geliyorum diyor. Atlıyorlar bir minibüse geliyorlar Bebek'e. Ama evi, Erbil de bilmiyor. Bir iki kapı çalıyorlar. Sonunda karakola başvuruyorlar. Komiser yanlarına bir polisle bir bekçi veriyor...

Gece Yarısı Gelen Konuklar

Yatmaya hazırlanıyorduk. Kapı çalındı. Bu saatte kim olabilirdi? Siret yan pencereden baktı: tanımadığım insanlar, polis ve bekçi de var dedi. Gecenin o saatlerinde polisli bekçili ziyaretçiler hayırlı işler için gelmezler... Kapıyı açtım. Şaşırdım. TİP'in kurucuları: Türkler, Nebioğlu, Güzelce, Erakalın, Özkarabay, Kuas, yanılmıyorsam Şaban Yıldız; Uslubaş ve Göksüzoğlu da vardı sanıyorum. Bir de Sedat Erbil... Hayrola! «*Oybirliği ile karar aldık:*

Genel Başkanlığı kabul etmenizi istiyoruz» dediler... Şaşırmıştım. *«Başkanlığa getirilmem yeni suçlamalara. saldırılara neden olabilir. Bir solcunun TİP'e başkan olmasına göz yummazlar. Bildiğiniz gibi, hakkımda komünizm propagandasından açılmış iki dava var. Bunları partiye karşı kullanabilirler. Kaş yapalım derken göz çıkarmayalım. Bir kez daha düşünün. Önemli bir adım attınız, yazık olmasın»* diye. kaygılarımı belirten sözler söyledim. Kararlıydılar. Sonradan partiden istifa edecek olan birisi: *«Seninle darağacına bile gideriz!»* deyince hepimiz güldük. Bir süre daha tartıştık. Sonunda *«İzin verin düşüneyim; arkadaşlarımla konuşayım»* dedim.

Arkadaşlarla konuştum: Orhan Arsal, Cenani Güngördü, Sedat Erbil, İhsan Üngör. Bu arkadaşlar birlikte sosyalist bir parti kurmak için çalışmalar yaptığım kişilerdi. Orhan Arsal, sendikacılarla çalışmanın zor olacağı kanısındaydı. Ama öneriyi kabul etmemden yana idi. Partiye gireceğini de söyledi. Öteki arkadaşlar da kabul etmemi önerdiler ve TİP'e girmeyi vaat ettiler.

Ayrıca eski solcu dostlarımla konuştum: Rasih Güran, Behice Boran, Nevzat Hatko ve şimdi adlarını anımsayamadığım birkaç kişi... Hepsi de kabul etmemi ve kendilerinin de partiye gireceklerini söylediler.

Kurucu arkadaşlara önerilerini kabul ettiğimi bildirdim. Birlikte bir basın bülteni hazırladık. Bu önemli bir belgedir. TİP'i bir sosyalist parti kişiliğine kavuşturacak olan, yeni programının anaçizgileri açıklanıyordu bu basın bülteninde. Tümüyle sunmak istiyorum. Basın bülteni şöyle bir *girişle* başlamaktadır:

«Türkiye İşçi Partisi kurulalı birkaç gün sonra bir yıl olacaktır. Bu bir yıl içinde geçen olaylar, çalışan halk kitlelerini hakkı ile temsil eden bir işçi partisinin lüzumuna bizi bir kerre daha inandırmıştır. Gerçekten de bugün hiçbir dâvâmız yoktur ki, çalışan halk kitlelerinin inanlı ve şevkli müdahalesi olmadan çözümlenebilsin. Hattâ iç politikanın günlük meseleleri bile çalışan halk kitlelerini tem-

sil eden kuvvetli bir işçi partisinin yurt işlerinde sesini kuvvetle duyurmasını zorunlu kılıyor.

Herhalde en önemli dâvâmız olan, Türkiye'yi bir an önce çağdaş medeniyet yoluna sokmak ve hızla kalkındırıp ilerletmek dâvâsı, çalışan halk kitlelerinin iştiraki olmadan gerçekleştirilemez.

Türkiye'nin geri kalmış bir toplum olmaktan kurtulması her şeyden önce iş araçlarının, çalışan insanın ve tekniğin, yani toplumun üretici kuvvetlerinin, ileri toplumlar ölçüsünde hızla geliştirilmesine bağlı bulunduğuna göre, üretici kuvvetlerin gelişmesindeki engeller, köklü reformlarla ortadan kaldırılmadıkça, ve çalışan halk kitlelerinin bu günlerini ve yarınlarını güven altına almış olmaktan ve yurt işlerinde söz ve karar sahibi bulunmaktan doğan inanlı ve şevkli çabası sağlanmadıkça, bu işin asla başarılamayacağı açık bir gerçektir.

Bu hakikatlara, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bir kerre daha inanmış olan bizler, Türkiye İşçi Partisi'ni en kısa zamanda, bütün çalışan halk kitlelerini hakkı ile temsil edecek bir seviyeye yükseltmek kararını almış bulunuyoruz. Geçen bir yılda edindiğimiz tecrübeler bize parti program ve tüzüğünde değişiklikler yapılması lüzumunu da anlatmıştır. Aydın çevrelerle yapageldiğimiz temaslar bize memleket gerçeklerine uygun orijinal bir program hazırlama imkânını vermektedir.»

Yukarıki satırlar TİP'in, Türkiye sorunlarına hangi açıdan baktığını, bu sorunların çözümüne, toplumumuzun hangi sosyal güçleri ile ulaşılabileceğini, kuşkuya yer vermeyen bir açıklıkla belirtiyor. Emekçi halk yığınlarının sorunlarımıza sahip çıkmasına, yani emekçilerin devlet işlerinde söz ve karar sahibi olmalarına olanak verilmedikçe çağdaş uygarlığa ulaşmamıza olanak olmadığı, açıklıkla belirtiliyor. Çağdaş uygarlığa giden yolun, Bey takımının öncülüğünde ve tepeden inme buyruklarla açılacağına inanan ve ikiyüz yıldır bu yolu izlemiş olan bir toplumda, bir partinin ortaya çıkıp: *emekçi yığınlarının yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmaktan doğan, şevkli ve*

inanlı çabası sağlanmadıkça, gerikalmışlıktan kurtulamayacağımızı açıklaması, aşağıdan yukarıya doğru gelişecek yepyeni bir hareketin ilk adımı sayılmalıydı. Basın bülteni şöyle devam ediyordu:

«Programımızın ana hatlarını bu vesile ile kısaca özetlemek isteriz.

Partimiz emek gücünü temsil eden bir partidir. Yani Türkiye'de çalışan bütün halk kitlelerini, işçi sınıfının toplumcu aydınlarla işbirliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında toplamayı amaç bilen bir partidir. Hemen şurasını da ilâve edelim ki, partimiz programındaki esasları benimseyen herkese, hangi sınıftan olursa olsun açıktır. Türkiye İşçi Partisi, Anayasanın ve Kanunların çizdiği yoldan iktidara gelip, anayasa çoğunluğunu elde ettiği takdirde her şeyden önce memleket ekonomisinde, demokratik usullerle aşağıdaki dönüşümleri yapmak kararındadır.

1 — Ulusal ekonominin kilit taşı durumunda olan üretim ve dolaşım araçları önem derecelerine göre bir sıraya konarak devletleştirilir.

Daha kurulmamış, fakat ileri ve tam bağımsız bir toplum olmak için kurulması gereken ağır endüstri kolları da devlet eliyle kurulur. Devlet malı olarak devlet eliyle işletilir.

Özel sektöre bırakılan endüstri kolları ve ekonomik faaliyet alanları, genel ekonomi plânının hedef ve direktiflerine uyarak çalışır ve gelişir. Devlet sektörünün ağır bastığı bir plânlı ekonomik düzende özel sektör daha uzun yıllar ulusal kalkınmamızda yararlı bir faktör olacağı için korunacak ve teşvik edilecektir. Devletleştirilecek ve şimdiden kurulmuş bulunan endüstri kolları zaten bugün de ya devletin elindedir, ya da devlet kontrolü altındadır. Bu itibarla Türkiye İşçi Partisi'nin devletleştirme hususundaki kararı bir yenilik olmaktan çok bir rasyonelleştirme hareketi şeklinde mütalaa olunmalıdır. Henüz kurulmamış ve kurulması zaruri olan ağır endüstri kollarının ise devlet eli ile kurulması pek tabiidir.

Tarımda, devlet nümune çiftlikleri ve işletmeleri, kooperatifler ve özel işletmelerden kurulu, bilim ve tekniğin son icaplarına göre üretim yapan karma bir sistem uygulanır.

Tarım, genel ekonomi plânına uygun olarak, halkın beslenme ihtiyaçlarını endüstrinin ham madde ihtiyacını karşılayacak ve ihracatı besleyecek şekilde geliştirilir. Köyü ekonomik ve sosyal bakımdan kalkındırmak başlıca amaçtır.»

TİP, ciddi bir planlı kalkınmanın gereğine inanıyordu. Kurucular adına basına sunulan bültende bu konuyla ilgili olarak şu açıklamalara yer verilmişti:

«2 — Toplumun hızla kalkınıp ilerlemesi ve çalışan halk kitlelerinin insanca yaşama şartlarına kavuşması, ulusal ekonominin belirli süreler için hazırlanmış bir plâna göre gelişmesini zorunlar. Ekonomik hayatı bütünü ile kavrayan genel plânın direktifleri, hem devlet sektörü hem özel sektör için mecburidir. Ulusal ekonomi, genel plâna göre âhenkli biçimde ve sürekli olarak geliştiği için işsizlik ve buhranlar kalkar, çalışan halk kitlelerinin alım gücü durmadan artar.

Genel plân, yatırımları ve el emeğini, Türkiye'nin hızla endüstrileşmesine ve tarımın gelişmesine yöneltecektir. Endüstrileşmede ağır endüstriye önem verilir. Ağır endüstri ulusal ekonominin temelidir. İstihlâk malları yapan hafif endüstri de, tarım da, ancak ağır endüstri temeli üzerinde gelişir. Ağır endüstri üstelik tam bağımsızlığın da şartıdır. Kaldı ki, bilim ve teknik de, endüstrileşme hareketi ile paralel olarak ilerlediği için, Türkiye'nin endüstrileşmesi aynı zamanda, milli kültürün yayılıp ilerlemesinin de şartıdır. Bütün bunlardan dolayı Türkiye İşçi Partisi, ulusun teknik kaynak ve enerjilerini, ağır endüstrinin kurulması ve tarımın geliştirilmesi için çalışan halk kitlelerinin gönüllü iştirakini sağlayarak seferber etmek kararındadır. Bu arada ulusal bağımsızlığı zedelemeyen dış yardımlardan da yararlanılır.»

Türkiye'de ulusal gelirin son derece haksız biçimde

bölüştürüldüğüne parmak basan TİP kurucuları, ulusal gelirin emek ilkesine göre bölüştürülmesini istiyorlardı. O günlerde ulusal gelirin % 38,5'i, nüfusun % 2'sini oluşturan mutlu bir azınlığın cebine akıyordu. Bu konu ile ilgili olarak basın bülteninde şu görüşler dile getiriliyordu:

«3 — *Ulusal gelir her vatandaşın emeğinin niceliğine ve niteliğine göre paylaştırılır. Prensip budur. Ücretler, aylıklar ve her türlü kazançlar bu prensip gözönünde tutularak ayarlandığı gibi vergi sisteminde de bu prensibe uygun değişiklikler yapılır. Çünkü, Türkiye İşçi Partisi, toplumsal emeğin bütün servetlerin kaynağı olduğu inanışındadır. Her şey, mal da, mülk de kültür değerleri de toplumsal emek mahsulüdür. Üstelik emek, ahlâk bakımından kendisi de bir değerdir. Çalışmak herkes için bir ahlâk borcudur. Ölümsüz Atatürk dili ile 'Çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını sâydan muarrâ geçirmek isteyen insanların (yani çalışmadan yaşamak isteyenlerin) bizim heyeti içtimaiyemizde yeri yoktur, hakkı yoktur.' Bundan dolayı toplumun herkese iş vermesi başta gelen ödevidir.*»

Kurucuların açıklaması, emperyalizme ve sömürücülüğe karşı ilk kurtuluş savaşını kazanmış olan halkımızın çıkarlarını savunan TİP'in amaçladığı toplum düzeninin ana çizgileri belirtilerek son buluyordu.

Bildirinin son paragrafında ise, TİP'i kuran emekçi kardeşlerim, beni partilerinin genel başkanlığına getirdiklerini, hak etmediğim ince ve onurlandırıcı sözlerle kamuoyuna duyururlarken, bana yaşamımın en büyük ödülünü veriyorlardı:

«*Kısacası, Türk ulusunun yüksek menfaatleri hakikatte çalışan halk sınıflarının yani, işçi, ırgat, köylü, memur, her türlü ücretli, zanaat sahibi, esnaf, küçük tüccar, dar gelirli serbest meslek erbabı ile aydından kurulu ve Türk ulusunun % 99,9'unu teşkil eden koskoca bir kitlenin menfaatinden başka birşey olamayacağı için, T.İ.P'in amacı dış ve iç politikada bu menfaatleri savunan görüş ve istekleri demokratik yoldan hâkim kılmak ve böylece çalı-*

şan halk kitlelerini, kendi elleri ile insanca yaşamak şartlarına kavuştururken Türkiye'yi de ilk kurtuluş savaşını yapmış, emperyalizme ve sömürücülüğe karşıt dünya barışının ve insanlığın hizmetinde, her bakımdan tam bağımsız, ülkesi ve ulusu ile bölünmez, halkçı, emekten yana devletçi, devrimci, laik, insan haklarına ve sosyal adalete ve güvenliğe dayanan demokratik bir Cumhuriyet olarak çağdaş medeniyet yolunda hızla ilerletmektir.

T.İ.P.'nin programının ana çizgilerini ve amacını yukarıda özetledik. Biz şuna inanıyoruz ki, bu program ve amaç altına, Türkiye'de imza koymayacak iyi niyetli bir tek yurtsever yoktur. Bu programın gerçekleşmesi, çalışan bütün halk kitlelerinin ve hangi sınıftan olursa olsun iyi niyetli bütün vatandaşların TİP'i destekleyip bir an önce iktidara getirmesi ile olur. Bundan dolayı bizi, ilk kurulduğumuz günden beri desteklemiş olan kıymetli basınımız aracı ile Türkiye'de, emek gücünden yana olan bütün vatandaşlara ve aydınlara sesleniyoruz:

Muhterem basın mensupları aracı ile umumi efkâra açıklamaktan zevk duyduğumuz mühim konulardan biri de, bir yıldan beri kıymetli desteğini gördüğümüz, sosyal meselelere vukufu ve bu uğurda karşılaştığı güçlüklere mertçe göğüs germeyi bir vatan borcu bilen gerçek bir aydın olarak tanınan Hukuk Doktoru, Doçent Avukat, Sayın Mehmet Ali Aybar'ın Ana Nizamname'mizin verdiği yetkiye dayanarak, Partimiz Genel Başkanlığına getirilmesi hususunda aldığımız karardır. Sayın Mehmet Ali Aybar'ın bu hizmeti seve seve kabul edeceğine inanıyoruz.»

9 Şubat 1962 günlü aşağıdaki basın bülteni aracılığı ile, Türkiye İşçi Partisi genel başkanlığı görevini üstlendiğimi kamuoyuna duyurdum:

«Türkiye İşçi Partisi'nin dâvetini bir memleket vazifesi saydığım için, ağır sorumluluğunu bilerek kabul ediyorum. Beni partinin genel başkanlığına seçen işçi arkadaşlarıma teşekkür ederim. İtimatlarına lâyık olmaya çalışacağım.

Türkiye bugün çok ciddi bir buhran içindedir. Bunun kökleri tarihimizin derinliklerine kadar uzanır. Pek çoklarının saydığı gibi, bu sadece politika alanındaki huzursuzluklardan ibaret değildir. Bizce bunlar yüzeyde kalan ufak rahatsızlıklardır. Buhranın kökü, yirminci yüzyıl ortasında, geri kalmış bir toplum olarak yaşamaya çabalamamızda bulunuyor. İş araçlarımızı ve insan elemanını da içine alan çalışma tekniğimizi, çağdaş seviyeye bir an önce çıkarmak zorundayız. Bir ortaçağ ekonomisiyle medeni bir toplum olamayız. Türkiye hızla endüstrileşmelidir. Tarım da, ancak kuvvetli bir endüstri temeli üzerinde ve ileri teknikle, ihtiyaçlarımızı karşılayacak bir seviyeye ulaşabilir. Tam bağımsızlığın; bilim ve tekniğin ilerlemesinin şartı da budur.

Fakat bütün bunlar, çalışan halk kitleleri yurt işlerinde söz ve karar sahibi olacak şekilde politik bir kuvvet haline gelmedikçe gerçekleştirilemez. Emekten yana bir devletçilik ve plânlı bir ekonomi, çalışan halk kitleleri memleket hayatında etken bir rol oynadığı takdirde, bizi hedeflerimize ulaştırıcı araçlar olur. Türkiye İşçi Partisi, ana çizgileri dün açıklanan yeni programından anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesini, çalışan halk kitlelerinin, Türk işçi sınıfının aydınlarla iş ve kader birliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında teşkilâtlanmasına bağlı görüyor. Gerçekten de medeniyet dâvamız, çalışan halk kitlelerinin insanca yaşama şartlarına kavuşması ve yurt işlerinde söz ve karar sahibi olması dâvasından ayrılamaz. Bu dâva aslında tek bir dâvanın iki yönden görünüşüdür.

Bugün küçük bir teşekkül olan Türkiye İşçi Partisi'nin, bilim ışığında ve er geç iflasa mahkûm küçük hesaplar dışında, yalnız memleketin yüksek menfaatlerini gözönünde tutan sabırlı çalışmalarıyla, yeni demokratik düzende boş duran yeri doldurup, kısa zamanda büyük bir kuvvet haline geleceğine inanıyoruz.»

Basın toplantısı sona erip de, parti lokalinden, (Sedat Erbil'in Cağaloğlu, Nuruosmaniye, Mengene Sok. 11 No. daki yazıhanesini parti lokali olarak kullanıyorduk. Parasal durum hakkında bu da bir fikir verir) arkadaşlar birer ikişer ayrıldıkları sırada, İbrahim Güzelce'nin: «*Parti sana emanet hoca!*» demesi, yalnızlığımı ve sorumluluklarımı, birden tüm ağırlığı ile duymama vesile olmuştu. Ne yapacaktım? Herhangi bir derneğin yönetim kurulunda bile bulunmamıştım. Şimdi bir partinin, hem de bir İşçi Partisi'nin başındaydım. Ve de bu parti Türkiye'de, sola düşman güçlerin egemen olduğu, türlü oyunların sahnelendiği bir ülkede idi. Teorik birtakım bilgilerim vardı işçi partileri hakkında. Kendim de sosyalisttim, marksisttim. Ama politikaya hiç girmemiştim. Mesleğim hocalıktı. Kaptan köşkünde, kaptanlıktan habersiz bir kişi durumunda idim. Türkiye'nin sorunlarını kalın çizgilerle biliyordum. Bu sorunların nasıl çözülebileceğini de, gene çok kalın çizgide bildiğimi söyleyebilirdim. Bu konuya ilişkin kimi şemalar vardı kafamda. Bunlar parti tüzük ve programı hazırlanırken işe yarayabilirdi. Ama partiyi yurt düzeyine yaymak, halkla diyalog kurmak, halkın güvenini kazanmak, egemen güçlerle savaşmak; kısacası başsorumlu olarak TİP'i etkili bir siyasal kuruluş haline getirmek için, neler yapılması gerektiğini, pratik olarak bilmiyordum. Bunlar savaşımlar içinde eylemli olarak kazanılan bilgilerdi.

Oysa çocukluğum politika tartışmaları içinde geçmiştir. Dedemi, Abdülhamit Konya'ya sürmüş. Babam da Paris'e kaçmış. Yıllar sonra, Hareket Ordusu ile İstanbul'a giren dedem, Abdülhamit'i tahttan indiren heyette görev alacaktır. Ben dedemi Ayan Meclisi üyesi olarak hatırlarım. Daha sonra, yani Mütarekede, Nemrut Mustafa Harp Divanında idam istemi ile yargılanırken hatırlarım. Önce babam, sonra dedem Anadolu'ya geçmişlerdi. Kendi-

mi bildim bileli, politika tartışmaları içinde yuvarlanmışımdır. Ailemizin bir kanadı İttihatçı, öteki kanadı İtilafçı idi. Bürokrat ailelerin hemen hepsinde rastlanan bir durumdu bu. Babam Anadolu'ya geçince biz Mütarekenin karanlık İstanbul'unda yapayalnız kalmıştık. Babamdan mektup geldikçe umutlanırdık. Evet, çocukluğum, kimi zaman kırgınlıklara yol açan sert politika tartışmalarının yapıldığı bir aile içinde geçti. Sonraları hukuk öğrencisi olarak ve devletler hukuku doçenti olarak politika ile uğraşmak mesleğim oldu: Politika teorilerini öğrettim; politik yazılar yazdım. Ama politika düşünmek ile politikacı olmak başka başka şeylerdir. Oysa artık politikacı oluyordum, hem de ağır sorumluluklar üstlenerek...

İlk işim Parti'yi derleyip toparlamak, yani yeni bir statüye kavuşturmak olacaktı. TİP'in varlığından kimsenin haberi yoktu. Bildirilerimiz, demeçlerimiz basında hemen hiç yer almıyordu. Yurt gezileri yapmaya karar verdik. Böylece çeşitli yörelerin halkı ile tanışacaktık, hem de oralarda gazete haberi olmak olanağını bulacaktık. Öyle düşündük. Ama kış kıyamette yollara düşmekte yarar yoktu; baharı bekledik. Bu arada yeni bir tüzük hazırladık; aydınlara çağrıda bulunduk; işçi temsilcileri ile konuştuk; Kurucu arkadaşların kongrelerini izledik... Garip bir rastlantı: TİP'e girmelerine aracılık ettiğim Behice Boran, Sadun Aren, Nihat Sargın, Şaban Erik, Minnetullah Haydaroğlu, yıllar sonra *Güler Yüzlü Sosyalizme* karşı çıkan önergenin imzacıları oldular. Kurucular solcu olarak tanınmış kişiler üzerinde duruyorlar, partiye yararlı mı, zararlı mı olacaklarını tartışıyorlardı. Behice Boran en çok tartışılan kişi olmuştu. Üniversitedeki görevine neden, hangi koşullarda son verildiğini açıklamış; Türkiye'de, işçilerden halktan yana olan aydınların, halka, halk düşmanı, yabancı ajanları olarak tanıtıldığını anlatmıştım. Gene de kolay olmamıştı. Kuruculardan biri kendisi ile konuşalım önerisinde bulunmuştu. Kurucuların, o günlerde sosyalizme en açık olanlarından İbrahim Güzelce, toplantıdan çıkarken, Peşte Radyosunda adımdan söz

edilmesinden hoşlanmadığını söylemişti. Komünist damgası yemek korkusu ağır basıyordu...

Anayasa oylamasına seçmenlerin % 75'i katılmış ve katılanların % 40'a yakın bir bölümü Anayasaya *hayır* demişti. Genel seçimlerde Demokrat Parti'nin mirasını paylaşan yeni partiler, CHP'den daha çok senatör ve milletvekili çıkarmışlardı. CHP-AP koalisyonu zorla kurulmuş, her an düşebilecek bir hükümet durumundaydı. Ayrıca 27 Mayıs'ın açtığı kapıdan yeni darbecilerin çıkması da olasıydı. Çıktı da...

Başarısız İki Darbe Girişimi

Evet, 27 Mayıs'ın açtığı kapıdan geçmek isteyenler çıktı. Hem de aynı modeli kullanarak, yani emir ve komuta zincirini hiçe sayarak... 22 Şubat 1962 gecesi İnönü'nün radyo konuşması kesildi. Harp Okulu öğrencileri Etimesgut İstasyonu'nu ele geçirmişler. Harp Okulu Komutanı Albay Talât Aydemir ve arkadaşları bir hükümet yetkilisine isteklerini şöyle sıralamışlardı: Meclis feshedilecek; görevden alınan komutanlar (yani Aydemir ve arkadaşları) görevlerine yeniden atanacak; Anayasa ve seçim yasası değiştirilerek seçimler yenilenecek... Hükümet adına Harp Okuluna giden Alican isteklere *hayır* diyor. Ancak hükümet kovuşturma açtırmıyor. *Teslim mi oldunuz?* sorusuna, Aydemir: «*Karşımızda kuvvet yoktu ki, teslim olalım. Vazgeçtik*»* yanıtını veriyor. Bir yıl sonra (21 Mayıs 1963), Aydemir bir darbe girişiminde daha bulunacaktır. Saat 24.00'de Ankara Radyosu'ndan Aydemir imzalı bir bildiri okunmuş, «*Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyduğu, parlamentonun feshedildiği, partilerin kapatıldığı, politikanın yasaklandığı ve gece sokağa çıkma yasağı konduğu*» halka duyurulmuştur. Bir süre sonra hükümete sadık birlikler radyoevini ele geçiriyorlar ve isya-

* Vatan, 24/26.2.1962.

nın bastırıldığı ilân ediliyor. Garnizon Birlikleri harekete geçiriliyor. Ancak radyoevi yine asi kuvvetlerin eline geçiyor. Bu arada Aydemir'e bağlı bir grup subay İstanbul Radyoevi'ni ele geçirmek istiyorsa da, başarılı olamıyorlar. Ankara'da uçaklar alçak uçuş yapıyor. Radyoevi bir kez daha el değiştiriyor. Radyoyu ele geçiren hükümete sadık birlikler, asilere, teslim olun diyor. Aydemir yakalanıyor. Sıkıyönetim ilân olunuyor. 7 subay ve erin öldüğü, 19 kişinin yaralandığı söyleniyor. Darbeciler tutuklanıyor.*

Yeni Tüzük

TİP'i işte böyle bir ortamda yaşatmaya ve yurt düzeyinde örgütlemeye çalışıyorduk. Anayasayı ve demokrasiyi içtenlikle savunuyorduk. Ve aynı içtenlik ve açıklıkla hükümetin karşısındaydık. Hükümetin gerçekten Anayasa ve demokrasi yanlısı olduğuna inanmıyorduk. Gerçi İsmet paşa: *«Biz açık rejim yanlısıyız»* diyordu, ama anti demokratik yasaları yürürlükten kaldırmaya yanaşmadığı gibi, sol'a karşı yeni yasalar çıkartılacağı öğreniliyordu. *«Faşist yasalarla açık rejim olmaz; Sol serbestçe örgütlenme ve çalışma olanağına kavuşmadıkça, demokrasi bir aldatmaca olmaktan öteye geçemez»* diye yanıtlıyorduk İsmet paşayı.

Yeni bir tüzük hazırlanması gerekiyordu. Kurucuların Orhan Arsal ile birlikte bir gecede hazırladıkları tüzük, TİP'in kazandığı yeni kişiliğe uygun değildi. Parti programının hazırlanması zaman alacağı için, yeni tüzüğün ilk maddelerinde programın ana çizgilerini özetlemeyi düşünüyordum. Orhan Arsal, Avni Erakalın, Cenani Güngördü, Nebioğlu ve İhsan Üngör'den oluşan bir tüzük komisyonu seçtik. Komisyonca hazırlanan taslağı birlikte gözden geçiriyorduk. Partinin özelliğini ve amacını belir-

* Vatan, 22/23.5.1963.

ten 2 ve 3. maddeleri ile yönetimde emekçilerin söz ve karar sahibi olmalarını sağlayan 53. maddeyi ben yazdım. 2. maddede Proletarya Diktatörlüğünü kabul etmediğimizi açıkça belirtiyorduk. *Yasalar karşısında zaten başka türlü hareket edemezdiniz* denmesin. Bizden önce kurulmuş Sol partiler gibi konunun üzerine gitmez, suskunlukla geçiştirirdik durumu. Oysa işçi sınıfının emekçi halk yığınları içindeki özel durumunu özenle vurguluyorduk. Tüm emekçi kesimlerine öncülük edeceğini belirtiyorduk. Ancak bunu, işçi olmayan emekçilerin, işçi sınıfının öncülüğünü kabul etmesi ve demokratik kurallar içinde hareket edilmesi koşuluna bağlıyorduk. Ne sınıf olarak işçilerin *öncü*lüğünü, ne profesyonel devrimcilerin *öncü*lüğünü dayatmak kesinlikle söz konusu değildi. 2. maddenin ikinci paragrafında: «*TİP yurt ve dünya olaylarını Türk işçi sınıfı ve emekçi halk yığınları açısından değerlendirir; onların menfaatlerini savunur; hak ve hürriyetlerinin gerçekleştirilmesi için mücadele eder*» biçimindeki açık anlatım, emekçi yığınlarını bir tüm olarak gördüğümüz konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu. 3. paragraf bu görüşü bir kez daha vurguluyor, «*Ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren emekçi halk yığınları, bütün zenginliklerin, bütün değerlerin gerçek yaratıcısı, sosyal gelişmenin biricik itici kuvvetidir*» deniliyordu. 3. maddenin ikinci paragrafında da: «*Türkiye'nin ileri bir toplum haline getirilmesi işi ile, emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmaları, insanca yaşama şartlarına kavuşturulması işi, bir tek davanın birbirine bağlı bölümleridir; biri gerçekleştirilmeden öteki gerçekleştirilemez*» denilerek, işçi sınıfına bir ayrıcalık tanınmadığı, işçi sınıfının emekçi halk yığınlarının bir parçası olarak görüldüğü bir kez daha vurgulanıyordu. *Biz aşağıdan yukarı bir yığın hareketini başlatmak amacındaydık. Emekçi halk yığınları içinden sıyrılıp devleti yönetecek ayrıcalıklı yeni bir egemen sınıf yaratmak düşüncelerimizin kesinlikle dışındaydı*

Ekonomide sosyalist model öneriyorduk. Ancak bu da

bize özgüydü, tıpkı işçi sınıfının demokratik öncülüğü gibi. Madde 3/5'de şöyle diyorduk: «*Sanayileşmeye öncelik veren, plânlı, emekten yana ve emekçi halk yığınlarının iştiraki ile işleyen bir devletçiliğin, ulusal ekonomide, sosyal ve kültürel hayatımızda düzenleyici ve yönetici temel kuvvet olmasını sağlamak... (...) Bu maksatla: a) Ulusal ekonomide kilit taşı vazifesi görenlerden başlayarak ve ekonomide kalkınma ve sosyal ilerlemenin gerekli kıldığı bir sıra izleyerek, büyük üretim ve mübadele araçlarını devletleştirmek; b) Kurulmamış temel sanayi kollarını devlet eliyle: Devlet malı olarak kurmak ve işletmek; c) Topraksız veya az topraklı köylüyü topraklandırmak ve en yeni araçlarla, en ileri teknikle donatarak, en verimli işletmecilik sistemi içinde (devlet numune çiftliklerine, üretim kooperatiflerine ve özel işletmeciliğe yer veren bir sistem içinde), çalışmasını sağlamak; şehirle köy arasındaki, köyün geri kalmasına sebep olan temelli ayrımları gidermek; (...) e) Herkesi iş güç sahibi etmek; işsizliğe kesinlikle son vermek ve ulusal gelirin dağıtımında emeğe göre gelir ilkesini hakim kılmak; yani herkese yaptığı işe göre ücret, aylık ve gelir sağlamak; f) Ulusal varlığımızı ve bağımsızlığımızı her şeyin üstünde tutan ve bütün devletlerle eşitlik içinde dostluk münasebetleri kurmayı amaç bilen, Birleşmiş Milletler Anayasasına bağlı, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır, barışçı bir dış politika savunmak; (...) Ve insanın insan tarafından sömürülmesi sistemine son verip, Türkiye'yi halkı artık yurt işlerinde gerçekten söz ve karar sahibi olan ve kardeşçe dayanışarak, işbirliği ederek, hürriyet ve eşitlik içinde, her bakımdan insanca, dopdolu yaşayan, medeniyeti ve kültürü ileri, tam bağımsız, insanlığın hizmetinde, barışçı, tam demokratik bir ülke haline getirmek. Halkın oyu ile kanun yolundan iktidara gelen TİP, halkın oyunu kaybedince, yine kanun yolundan iktidardan çekilir.*»

Partide sol aydınlar hegemonyasını önlemek, emekçileri parti yönetiminde söz ve karar sahibi yapmak için bir özel madde koymuştuk: 53. madde... Bu önemli mad-

de şöyle kaleme alınmıştı: «*Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarınca kongrelere sunulacak aday listeleri bu esasa göre tertiplenir; Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler.*»

Önce şu sorulabilir: Neden yarıdan çoğu değil de yarısı? Sola karşı hırçın kaba bir politika izlendiği o günlerde: *Sınıf egemenliğini Anayasa yasaklamıştır; siz sınıf egemenliği kurmak amacındasınız* suçlaması ile Partinin başına çorap örülmesini önlemek istedik. Sonra kurulan Sosyalist Devrim Partisi'nde bu oranı 2/3'e çıkardık.

Şu da sorulabilir: Neden sadece işçiler ve sendikacılar? Neden tüm emekçiler değil? Biz *işçi* terimini kullanmamışız. *Kendisi üretim aracına sahip olmadığı için emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar* demişiz. Bu tanıma kuşkusuz sanayi işçileri girer. Ama topraksız köylüler, ırgatlar, rençperler, çıraklar da girer. Bedeni ile çalışan herkes girer: Demirciler, bakırcılar, terziler, kunduracılar, elektrikçiler, her çeşit tamirciler... Yani tüm emekçiler. Emek gücünü satarak geçimini sağlamak esastır. Artık-değer yaratan herkes girer bu tanıma. Sendika yöneticileri de, işçi ya da köylü kökenlidir. Sendikacı olarak yaptıkları görev ise işçilere hizmettir. İşçilerin uyanmış bir bölümüdür. Nitekim TİP'i onlar kurmuştur. Yönetimde bulunmalarında da yarar vardı. Bizler işçiyi hiç tanımıyorduk; tanımamıza onlar yardımcı oluyordu.

TİP'in tüzüğünde eleştirilmesi gereken 52. maddedir. Bu madde merkezciliği, yukarıdan aşağıya hiyerarşiyi getiren bir maddedir. Buna bir ölçüde yasalardan dolayı uymaktaydık. Partiler yasası, dernekler yasası Merkezci bir sistem getirmiştir. Kaldı ki, sol partiler için önerilen örgütlenme biçimi de bu idi. Bu maddeyi kaleme aldığım günlerde, örgütlenme *model*inin sosyalizm için çok önem-

li bir sorun olduğunu henüz fark etmemiştim. Merkezci örgütlenmenin sosyalizmi engellediğini henüz görememiştim. Her ne hal ise. TİP tüzük taslağı hazırlandıktan sonra Kurucular sunuldu. Kurucular Kongre yetkisine sahiptiler. Benim de katıldığım toplantılarda görüşüldü, tartışıldı ve onaylandı, hazırlanan taslak.

TİP'in İlk Yurt Gezisi

Bu işler birkaç ayımızı almıştı. Bahar ayları gelmişti. Partiyi tanıtma ve örgütleme gezilerine başlayabilirdik.

CHP-AP koalisyonu bozulmuş, CHP, YTP, CKMP ve bir bağımsızdan oluşan 2. koalisyon hükümeti kurulmuştu. Başbakan gene İnönü idi. İlk gezim Güney-doğu illeriydi. Ankara üstünden Adana'ya ineceğim; oradan Antakya, Gaziantep, Urfa, Diyarbakır, Elazığ, Malatya, Kayseri'den geçerek, Ankara'dan İstanbul'a döneceğim... İkinci gezi Ege'ye. Üçüncüsü Karadeniz ya da Orta Anadolu... Kuruculardan Salih Özkarabay, Orhan Arsal ile İhsan Üngör de benimle gelecekler.

Gezi süresince TİP'le ilgili haberlere gazeteler oldukça geniş yer ayırdılar. Müşerref Hekimoğlu'nun Ankara'da yayımlanan Öncü'sünden büyük yakınlık gördük. Ceza yasasının faşist İtalya'dan alınmış 141 ve 142. maddelerinin yürürlükten kaldırılması için başlattığımız kampanyayı, Öncü gazetesi köylerde anketler yaparak yurt düzeyinde sürdürdü. Adana'da partinin geniş bir lokali varmış. Bilmiyordum. Meraklı bir topluluk bekliyordu. Konuşmalar yapıldı. Ertesi gün TİP gazetelerde haber konusu oldu. Arsal ile Özkarabay İstanbul'a döndüler. Biz Adana'dan Antakya'ya geçtik. Adana İl Başkanı Vassaf Aldanmaz, sendikacı Mehmet Emin Yıldırım, İhsan Üngör, benimle birlikte Antep'e kadar geldiler. Kiraladığımız bir taksi ile yolculuk ediyorduk. Antep'e yaklaşıyorduk ki, yolumuzu iki-üç kişi kesti. Akşam oluyordu. Yolda TİP Genel Başkanını getiren arabalara rastlayıp rastlamadığımı-

zı sordular. Uzun zamandır bekledikleri anlaşılıyordu. TİP yöneticileri bizleriz dedik, arkadaşları tanıttım. Onlar da kendilerini tanıttılar: Kürt Reşit diye bilinen Reşit Güçkıran'la Antep İl Başkanı sendikacı ve işçi Ahmet Top'tu bizi karşılayanlar. Biraz aşağıda bayraklar taşıyan bir kalabalığın ve arabaların bizi beklediğini gördük. Ortalık kararmıştı Gaziantep'e vardığımızda. Klakson çalarak bizi şehir içinde dolaştırdıktan sonra, daracık bir sokakta, kapısının önünde coşkulu bir kalabalığın beklediği, beyaz badanalı, tek odadan oluşan Parti lokaline götürdüler. Kent içinde dolaştırılmaktan çok utanmıştım. Herkesin huzurunu kaçırıyoruz gibi gelmişti bana. Buradaki, Şehre Küstü, Şehitler Sokaktaki içten karşılama moralimi düzeltmişti. Antepli arkadaşlar bir sinema kiralamışlar ve bir kapalı salon toplantısı düzenlemişlerdi. Parti lokalinden oraya gittik. Salon dopdoluydu. Antepteki tüm parti yöneticileri de çağrılmıştı. İşsizliği konu alan bir konuşma yaptım. *Hükümetin işsizliğe gerçekten çözüm düşünmediğini, oysa bunun hem emekçi halkımız için, hem Türkiye'nin gerikalmışlıktan kurtulması bakımından başlıca sorunumuz olduğunu vurgulayarak, buna ancak emekçilerin söz ve karar sahibi olacağı, emekten yana bir devletçilik politikası ile çözüm getirilebileceğini* anlattım konuşmamda. Soru yağmuruna tutuldum. CHP, AP, YTP ve CKMP yöneticileri, çoğu bir ard düşünceye dayalı sorular yöneltiyorlardı. İnsanlar zorla mı çalıştırılacak? Mahalle bakkalları da devletleştirilecek mi? gibi sorular da sormuşlardı. Halkın önünde ilk kez sınav veriyordum. Sanırım başarısız olmadım. Verdiğim yanıtlar alkış alıyordu. Antep'teki bu ilgi, hepimize moral vermişti. O geceden sonra biz Gaziantep'e partinin kalesi gözüyle bakar olduk. Bilinçli, yürekli bir avuç yönetici arkadaşımız vardı. Bundan sonraki gidişlerimizde de kalabalıklar tarafından karşılanacaktık. Seçim mitinglerinde alanlar dolacaktı. Ama aldığımız oylar hiçbir zaman pek fazla olmadı.

Bu gezinin doruk noktası Antep oldu. Uğradığımız öteki illerde kuruluş çalışmalarımız ile yetindik. Diyarbakır'

da sıcak bir arkadaş topluluğu bulduk: Canip Yıldırım'ı tanıyordum. Tarık ve Tahsin Ekinci, sendikacı Sait Burçin yakın zamanda TİP'i kuracaklarını söylediler. Diyarbakır'dan güzel anılarla ayrıldık. Elazığ'da, Malatya'da sendikacılarla buluştuk. Malatya'daki toplantıya birçok işçi ve sendikacı katıldı. Ama olumlu bir sonuç alamadık. Zaman tanınmasını istediler. Kayseri'de bizi Avni Erakalın karşıladı. Kayseri'de sembolik de olsa bir il örgütümüz vardı. Arkadaşlarla tanıştık ve Ankara üstünden İstanbul'a döndük. İkinci geziyi Ege'ye yaptık: İzmir, Manisa, Aydın... Rahmi Eşsizhan'ın başkanlığındaki il örgütünde değerli genç arkadaşlarımızla tanıştık. Aydın'da, Manisa'da kuruluş için temaslar yaptık...

Bu iki gezi umduğumuzun üstünde yankı uyandırdı. TİP gazete sayfalarına girdi. O çetin günlerde TİP'in sesini duyurmaya çalışan Öncü gazetesinin tüm yazı ailesini dostluk duyguları ile anarım. Keza Naim Tirali'nin Vatan gazetesi kadrosuna da teşekkürü borç sayarım. Aradan bunca yıl geçmesine karşın bu iki gazeteyi ve bu gazetelerde çalışan arkadaşları duygulanarak hatırlıyorum.

İstanbul'a döndüğümüzde İnönü liderliğindeki CHP AP koalisyonu istifa edeli 11 gün oluyordu. Hem 3500 kilometrelik yurt gezimiz hakkında bilgi vermek, hem de hükümet bunalımı hakkındaki görüşlerimizi açıklamak için bir basın toplantısı düzenledim. Bu vesile ile de gerici güçlerin örgütlendiğine, ayrıca emekten yana güçleri bölmek için girişimler de yapıldığına dikkat çekerek, emekçileri ve ilerici aydınları TİP saflarında yer almaya, bir kez daha çağırmıştım. Gerçekten de Şevket Süreyya Aydemir, TİP'i yok varsayan başyazılar kaleme alıyor, Çalışanlar Partisi'nin bir an önce kurulmasını istiyordu.*

TİP'in dışa açılması, sesini duyurması konusunda önemli bir başka adım, Genel Yönetim Kurulunun, halka açık olarak toplanması oldu. Ankara, Dışkapı, Şan Sine-

* Vatan, 6/9 Haziran 1962.

masında yapılan toplantı ilgi uyandırdı. Genel Başkan ve Merkez Yürütme Komitesi üyeleri, yeni tüzüğe göre yeniden seçildiler. Tüzüğe göre her üç ayda bir toplanan genel yönetim kurulu, bu toplantıları değişik illerde ve bir bölümünü halka açık olarak yapıyordu. Konuşmamda gerikalmışlık çemberini, geri kalmamıza neden olmuş dış güçlerle işbirliği yapan özel sektör eliyle kırmanın olanaksız olduğunu belirttikten sonra, *dış politika konularının tartışılması gerektiğini; demokrasilerde her konu gibi dış politikanın da tartışıldığını; dış politikanın eleştirilemez bir konu olmaktan, mutlaka çıkarılması gerektiğini,* vurgulamıştım.* Bu, tehlikelerle dolu bir alanda atılmış bir adımdı. Dış politikanın tartışmaya açılmasını istemek, ikili anlaşmaların, Amerikan üslerinin, NATO üyeliğinin tartışma konusu yapılması demekti ki, buna ne bizim Bey takımı, ne bizim burjuvazi, ne de müttefikimiz ABD yeşil ışık yakabilirdi. Bizim için, demokrasinin de, sosyalizmin de uygulanabilmesi, Kurtuluş Savaşımızın *tam bağımsızlık* ilkesine dört elle sarılmamıza bağlıydı.

Halk yavaş yavaş, bizim öteki partilerden bambaşka bir parti olduğumuzu anlamaya başlıyordu. Ama bunun ağır bedelini önümüzdeki aylar ve yıllarda bize ödetmek isteyeceklerdi. Seçimler şu sonuçları vermişti: Genel Başkanlığa Aybar yeniden seçilmiş; Merkez Yürütme Komitesine de, Rüştü Güneri, İbrahim Denizcier, İsmail Topkar, Rıza Kuas, Kemal Sülker, Cemal Hakkı Selek, Orhan Arsal ve Kemal Türkler getirilmişlerdi. Yedekler: İhsan Üngör, Cenani Güngördü ve Cemil Gider... (Rüştü Güneri, İsmail Topkar ve Cemil Gider bir süre sonra partiden ayrıldılar).

Evet, *dış politika tartışılmalı* demekle tehlikeli bir adım atmıştık. Nitekim tepkiler gecikmedi.

* Öncü, 20.8.1962.

TİP, sesini duyurmaya başlayınca, geleneksel çıkar çevreleri, taşlı sopalı saldırılar düzenleyerek bizleri sindirmeye çalıştılar. Sanki halk bize öfkeleniyor ve toplantılarımıza saldırıyor, bizi susturmak istiyordu. Oysa daha ilk saldırıda iplerin kimlerin elinde olduğu hemen anlaşıldı.

Beyazıt, Beyaz Saray Rüya Düğün Salonu'nda bir toplantı düzenlemiştik (10.11.1962). Konu: *Anayasaya aykırı yasaların yürürlükten kaldırılması ve Anayasanın eksiksiz, tastamam uygulanması* idi. Toplantıya pek çok tanınmış düşünür, yazar, sendikacı ve politikacı çağrılmıştı. Toplantı başladıktan hemen sonra kırk elli kişinin zorla salona girdiği görüldü. Açış konuşması yapıyordum. Giriş kapısının önüne yığılan zorbalar, İstiklâl Marşı'nı söylemeye başladılar. Sustum; konuklar ayağa kalktılar, saygı duruşuna geçtiler... Marş bitince herkes yerine oturdu ben de konuşmamı sürdürdüm. Ancak kapı önündeki kalabalık artıyordu. Aziz Nesin'in konuşması da İstiklâl Marşı ile kesildi. Gene herkes saygı duruşuna geçti. Aziz konuşmaya başlayınca, zorbalar bir İstiklâl Marşı daha patlattılar. Gene ayağa kalkıldı. Toplantı salonu üst katta idi. Merdivenlerden *Kahrolsun Komünistler, Tanrı Türk'ü Korusun* naraları yükseliyordu. Kapılar kırılmış, konukları karşılayan arkadaşlarımız hırpalanmıştı. Aziz konuşmasını kesip yerine oturdu. Orhan Arsal saldırganlara: *«İstiklâl Marşı ile alay etmeyin!»* diye bağırdı. Üçüncü konuşmacı Türkiye Milli Öğretmenler Derneği Başkanı İbrahim Türk idi. Aziz Nesin konuşmasını tamamlamak için kürsüye geldiğinde, zorbalar yeniden bağırıp çağırmaya başladılar. Zabıta kuvvetleri ise, adeta seyirci kalıyordu. Hemen Başbakan İnönü'ye bir tel çektim: *Güvenlik güçlerinin olay karşısında ciddi önlemler almaktan adeta kaçındığını belirterek, Anayasa güvencesi altındaki hak ve özgürlüklerimizin ve en başta can güvenliğimizin korunması için, gerekli emirlerin verilmesini* istedim. Toplantıyı

yarıda kesmedik; sonuna kadar sürdürdük. Ancak Beyaz Saray'ın kapısında, Milliyetçi olduklarını haykıran zorbaların saldırısına uğradık. Güvenlik güçleri bu kez saldırganların önünü keser gibi oldularsa da, polisleri omuzlarına alan zorbalar: *Yaşasın Türk polisi* diye bağırarak olay yerinden serbestçe uzaklaştılar. Ellerine geçirdikleri bir bayrakla vilayet önüne giderek orada gösteriler ve konuşmalar yaptılar: *Bu, Moskova uşaklarına karşı milliyetçi gençliğin ilk tepkisidir; TİP gizli komünist partisidir* diye bağırarak ve jandarma komutanına bir buket çiçek vererek dağıldılar...*

Hükümetin olaya tepkisi ilginç oldu. İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata (CHP), gazetecilerin sorularını şöyle yanıtlıyordu: «*Olaya muttali olduk. İstanbul Emniyeti mahallinde yaptığı tetkikatın sonucunu bir raporla bize aksettirecektir. Rapor alındıktan sonra muhtevasına göre hareket edilecektir.*»** İnönü'nün üç gün sonra verdiği demeç de şöyle idi: «*Gençlik siyasi alanda uyarıcı ve yardımcı olabilir. (...) Gençliğin Cumhuriyet ideallerini Atatürk emaneti olarak koruma yolundaki hizmeti takdir kazanmıştır.*»***

Başbakanla İçişleri Bakanının pasif tutumları, saldırganlara cesaret verecek doğrultudaydı. İstanbul'un göbeğinde, güpegündüz, bir grup zorba, polisin gözleri önünde bir parti toplantısını basıyor, toplantıya katılanları tartaklıyor, Vilayetin önünde konuşmalar yapan zorbalar tehditler savuruyor, polisleri omuzlarına alıyorlar ve jandarma yüzbaşısına çiçek vererek, güvenlik kuvvetlerinin kendilerine engel olmayışından duydukları kıvancı küstahça sergiliyor ve İçişleri Bakanı *İstanbul Emniyetinden gelecek rapora göre* hareket edeceğini söylüyor... Ve de Başbakan olaydan üç gün sonra «*Gençliğin Cumhuriyet*

* Cumhuriyet, 12.11.1962.

** Cumhuriyet, 12.11.1962.

*** Cumhuriyet, 15.11.1962.

ideallerini koruma yolundaki hizmeti takdir kazanmıştır» buyuruyor...

Ve de Yeni İstanbul'da Ahmet Kuşlu, Tercüman'da da Ahmet Kabaklı ile Kadircan Kaflı, saldırganlara arka çıkan yazılar kaleme alıyor, TİP'i komünist olmakla suçluyorlardı. Türkiye'de şiddet olaylarının nasıl ve kimler tarafından başlatıldığını merak edenler, bu olayların 1962 yılında Türkiye İşçi Partisi toplantılarına karşı düzenlenen taşlı sopalı saldırılarla başlatıldığını bilmelidirler. Nitekim, Beyaz Saray saldırısının yaraları henüz kapanmamıştı ki, yeni bir saldırıya uğradık. 28 gün sonra...

Şişli ilçe lokalinin açılışını kutlayacaktık. Gültepe'de bir yer bulmuştuk. Saldırıya uğrayacağımızı haber aldık. Durumu Valiye, Emniyete bildirdim. Gereken önlemler alınacaktır dediler. Açılışı Genel Sekreter Orhan Arsal ile İl Başkanı Cemal Hakkı Selek yaptılar. Lokal binanın ikinci katındaydı. Kapıda birkaç arkadaşı görevlendirdik. Orada bir de jandarma eri bulunuyormuş. Saldırı başladığında havaya birkaç el ateş etmiş. Ama bu kalabalığı etkilememiş. Merdiven dayayarak ikinci kata çıkmışlar ve camı kırarak içeri girmişler. Konuğumuz olan Sadık Aldoğan paşa ile, iki bayanı, arkadaşlar bina dışına çıkarmışlar. İçerde partilerini ve canlarını koruyan arkadaşlar gözü dönmüş kalabalığın saldırısını göğüslemişler. Yedi arkadaşımız yaralanmış. Ve neden sonra bir polis ekibi ile bir çevik kuvvet olay yerine gelmişti. Ne var ki, Refik Özcan adında bir kişinin *«Komünistleri yaşatmayacağımızı gösterdik. Artık dağılalım!»* demesi üzerine saldırganlar çekip gitmişlerdi. Ama binanın önündeki kalabalık geç saatlere kadar dağılmamıştı. Altı kişi gözaltına alınmıştı.

Başbakan İnönü'ye gene uzun bir tel çektim. Olayları özetledikten sonra telgrafımızı şöyle bağlıyorduk:

«(...) Eğer Türkiye'de Anayasa hükümransa, bu Anayasaya göre kurulmuş ve kanunlara riayetkâr olarak faaliyette bulunan bir muhalefet partisinin varlığını, haklarını, hürriyetlerini ve bunun tabii neticesi olan teşkilât-

*lanma gayretlerini, Devlet otoritesini hiçe sayan zorbaların tecavüzlerine karşı, Hükümet Başkanı olarak korumakla mükellefsiniz. Bu hususu, 11 Kasım'dan beri zatı devletlerine hatırlatmak mecburiyetinde kaldığım için, cidden elem duymaktayım. Anayasanın, Anayasaya uygun kanunların tam olarak uygulanmasının temini ile, açık ihmalleri yüzünden, bu müessif hadiselerin meydana gelmesine sebebiyet vermiş olan mesul idare amirleri ve mütecaviz zorbalar hakkında, gerekli kanuni işlemin yapılmasına emir buyurulmasını saygılarımla rica ederim.»**

Ertesi gün yaptığımız basın toplantısında *Anayasa yürürlükte midir? Yoksa orman yasaları mı yürürlüktedir?* diye sormuş, TİP'e karşı olanlar, taşlar ve sopalarla değil, TİP'in programını eleştirerek, mücadelelerini fikir alanında sürdürmelidirler, besbelli bu güce sahip olmadıkları için, kaba kuvvete başvuruyorlar demiştim. Beri yandan, senatör Niyazi Ağırnaslı da, konuyu gündem dışı bir konuşma ile parlamentoya yansıtıyordu. AP'li senatörlerin katılmadığı birleşimde, Ağırnaslı, Gültepe'deki saldırı olayının bir tertip olduğunu ileri sürüyordu.

Saldırılara nasıl engel olabilirdik? Saldırıların sürmesi halinde. TİP'i örgütlemenin olanaksız olacağı açıktı. Parasızlığın, kadrosuzluğun yanısıra, şimdi karşımıza bir de bu taşlı sopalı saldırılar çıkmıştı. Toplantılara bizim de sopalarla gitmemiz ve kendimizi savunmamız, olacak şey değildi kuşkusuz. Biz Türkiye'de demokrasinin kurulmasını, işlerlik kazanmasını istiyorduk. Bu, uygarlık davamızın ayrılmaz bir parçasıydı. Biz bunun için savaşıyorduk. Biz de sopalarla saldırganları püskürtmeye kalkışırsak, üstelik egemen çevrelerin oyununa düşmüş olurduk. Aslında karşıtlarımız içiçe iki oyun tezgâhlıyorlardı. Ya biz sinecektik ve siyasal alandan silinecektik, ya da biz de sopalar ve taşlarla saldırıya karşılık verecektik. O zaman da iç kavgaya neden olduğumuz, sokağa döküldüğümüz ileri sürülerek, TİP'i kapatacaklardı. Kaldı ki, sopalı, taşlı kalabalıklara karşı koyabilecek güçte de değil-

** Cumhuriyet, 10.12.1962.

dik. Anayasaya, yasalara dayanarak, hükümeti bizi korumaya zorlamalıydık. Tek çıkar yol bu idi. Yürütme Komitemiz benim başkanlığımda bir heyetin Başbakanla görüşmesine karar verdi. Mektupla randevu istedik. Yanıt verilmedi. Her gün telefon edip soruyorduk. Özel Kalem Müdürü: *«Paşaya henüz arz edemedik,»* falan gibi yanıtlar veriyordu. Sonunda randevuyu kopardık: İnönü bizi 22 Aralık saat 11'de kabul edecekti...

22 Aralık'ta Ankara'da Türk-İş'in Komünizmi Lânetleme Mitingi vardı. Ne rastlantı diyenler olur belki. Belki. Ama politikada, egemen çevrelerin çıkarlarına ters düşen gelişmelerin önüne çıkan engeller, hemen her zaman tasarlanmış engellerdir. 21 Aralığı 22 Aralığa bağlayan gecenin ilerlemiş saatlerinde telefonun zili ile uyandım. İbrahim Denizcier olduğunu söyleyen bir kişi, hemen gazetelere telefon ederek komünizmi lânetlediğimi söylememi istiyor; aksi takdirde işçilerin mitingden sonra TİP'in Ankara il merkezini yerle bir edeceklerini bildiriyordu. Ses İbrahim'in sesi değildi. Yarın Başbakanla görüşeceğim, bunu da söylerim dedim; telefonu kapattım. Avni Erakalın da: TİP'in artık kendi kurdukları parti olmadığını belirten istifa telgrafı yollamıştı... TİP'in ilk genel başkanı. Gece yarısı gelenler arasında: Seninle darağacına bile gideriz diyecek kadar, bana yakınlık gösteren kurucu arkadaşımız... Evet taşlı sopalı saldırılar, Türk-İş'in anti komünist mitingi ve Erakalın'm istifası, TİP'e karşı tezgâhlanan komplo zincirinin birbirine bağlı halkaları idi. Paşanın randevuyu bugün için vermesi de elbet rastlantı sayılamazdı...

İnönü İle İlk Görüşme ve Sonraki Konuşmalar

İnönü de işçilerin kendi başlarına parti kurmuş olmalarından herhalde rahatsız olmuştu. Bu, onun Devlet anlayışına ters gelen bir olaydı. Mehmetçiğin general ol-

ması gibi bir şey... Ama asıl İnönü'nün imzaladığı, Truman doktrinine dayalı ikili anlaşmalarla bağdaştırılamayacak bir olaydı bu. Bize Amerikan yardımı özel olarak Sovyetlere, genel olarak da Sol'a karşı olmamız için veriliyordu. İnönü'nün bir sol partiyi Başbakanlıkta kabul etmesini Washington nasıl karşılayacaktı?..

Başbakanlığa geldiğimizde saat 11'di. Miting alanına giden işçiler yolları tıkamış, trafiği altüst etmişti. Paşanın odasına alındığımızda 11'i belki 5 geçiyordu. İsmet paşa bizi ayakta odanın ortasında karşıladı. «*Aybar değil mi?*» dedi ve «*Randevumuz 11'de değil miydi?*» diye ekledi. «*Miting bizi geciktirdi*» diye özür diledik, ama İsmet paşa 1—0 galipti, maç başlar başlamaz. Başbakan bekletilmez. Arkadaşları tanıttım: O. Arsal, K. Türkler, C. Hakkı Selek, Nebioğlu, Salih Özkarabay, İhsan Üngör; Merkez Komitesinin görevlendirdiği arkadaşlar bunlardı. Bir de peşimizi bırakmayan meraklı bir partili arkadaş...

İnönü yer gösterdi. «*Mesele nedir?*» dedi. Olayları anlatmaya başladım. Paşa: «*İçişleri Bakanını gördünüz mü?*» diye sözümü kesti. Bu gibi işler için Başbakan rahatsız edilmez demek istiyordu. Yani bize ikinci ders... «*Hayır! görmek gereğini duymadık. Üst üste iki saldırıya uğradık. Gültepe saldırısından önce, önlem alınması için Valiliğe ve Emniyete başvurduk. Ciddi hiçbir şey yapılmadı. Aradan bir ay geçti; Sayın Bekata hâlâ Emniyet'ten rapor beklermiş... Onun için sizi rahatsız ettik*» dedim. «*Nereden biliyorsunuz?*» dedi. «*Basına demeç verdi*» dedim. Özel Kalem Müdürü Sayın Calp'a, «*Bunu da yaz*» dedi Paşa.

«*Anayasanın uygulanmasını, yasaların uygulanmasını istiyoruz*» diye söze devam ettim. «*Bir muhalefet partisi olarak, sizin kesinlikle karşınızdayız. Gizlimiz, saklımız yok. Açık muhalefet yapıyoruz. Bu bizim hakkımız. Taşlı sopalı saldırılarla susturulmak isteniyoruz. Zatı Devletlerinden ciddi önlemler alınmasını diliyoruz*» dedim. «*Kanun dairesinde faaliyet gösteren partiler Anayasanın teminatı altındadır. Hükümet olarak bu partileri korumak vazifemizdir*» dedi İnönü.

«Bizi ferahlattınız efendim. Demokrasimiz ciddi tehlikeler karşısında. Faşizm, bilindiği üzere, önce en uçta olanın başını yer; sonra sıra gene en uçta olana gelir» dedim ve gülümseyerek ekledim: *«TİP'ten sonra sıra CHP'de...* Paşa da gülümsedi...

Tam izin isteyeceğimiz sırada, Orhan Arsal: *«Allah sizi başımızdan eksik etmesin!»* demez mi!.. Maç biterken kendi kalemize bir gol atmıştık.

Başbakanlığın kapısında bekleyen gazetecilere: *«Görüşmeden Anayasanın uygulanacağına inanarak çıkıyoruz. Sayın İnönü'nün, Anayasa ve demokrasiye karşı olanlara fırsat tanımayacağına inanıyoruz»** dedim.

Oysa o sırada, Tandoğan alanında Türk-İş'in düzenlediği ve onbinlerce işçinin katıldığı *Komünizmi Lânetleme* mitinginde, TİP yöneticileri komünistlikle suçlanırken, pankartlarda: *İnsanlık idealinin bekası ve koruyucusu NATO ve CENTO'yu destekliyoruz!, İslâmiyet komünizmi reddeder!, Emekle sermaye elele!* sloganları okunuyordu. Seyfi Demirsoy konuşmasında: *«Türk işçisinin ne hâmi, ne de vasiye ihtiyacı yoktur. Yeni yeni hâmiler, vasiler türedi. Boy gösteriyorlar. Niyetleri başka. Fakat arzuları kursaklarında kalacaktır. (...) Komünistlerin (...) adetlerinin artmasına göz yumacak değiliz. Ya sinerler, kuyruklarını altlarına alırlar, ya da Nazım Hikmet gibi defolup giderler,»*** diyordu.

Görünüşe bakılırsa Türkiye İşçi Partisi'ni zor günler bekliyordu.

İnönü ile ciddi tek konuşmamız, 22 Aralık'taki konuşmadır. Oysa sekiz yıl aynı çatı altında görev yaptık. Paşadan sormak istediğim, bence önemli şeyler vardı. Örneğin Lozan'da, Lord Curzon'un: *«Her isteğimizi geri çevirdiniz. Oysa yoksul bir ülkesiniz. Savaştan yeni çıktınız. Pekçok*

* Cumhuriyet, 23.12.1962.
** Cumhuriyet, 23.12.1962.

şeye gereksiniminiz var. Bunlar para ister. Para ise bir onda (ABD), bir de bizde var. Nasıl olsa bize geleceksiniz. O zaman, bugün burada reddettiklerinizi bir bir önünüze koyacağız» demesi üzerine, ona: *«Gelirsek yaparsınız!»* yanıtını veren İsmet paşanın, 100 milyon dolar *yardım* karşılığında, çok ağır koşullar içeren, Amerika'nın dayattığı ilk ikili antlaşmaları, nasıl imzaladığını, neden imzaladığını sormak isterdim. Savaştan bitkin çıkmış Sovyetlerin, o yıllarda kimseye saldıracak hali olmadığını, bilemeyecek bir devlet adamı değildi İnönü. Nitekim işgali altındaki Kuzey İran topraklarından çekilmek zorunda bırakılmıştı. Kaldı ki, Sovyetlerin Boğazlar, Ardahan ve Kars'la ilgili istekleri 1945'te ileri sürülmüş, Amerika ile yardım antlaşması ise, iki yıl sonra imzalanmıştı. Ve Sovyetler bu iki yıl içinde tek bir adım atmamışlardı; çünkü atacak durumda değillerdi: Henüz toparlanamamış olmaları bir yana, Türkiye'ye saldırmalarının, üçüncü bir dünya savaşı demek olacağını pek iyi bilmekteydiler. Şu halde: *Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'yi yalnız bırakamazdık!* mantığı geçerli değildi. İnönü bunları bilecek deneyimlere sahip bir Devlet adamı idi. O halde neden, Türkiye'yi Amerika'nın ileri karakolu durumuna düşüren, ikili antlaşmalar imzalanmıştır? Paşadan sormak istediğin konulardan biri bu idi.

Bir başka konu da, 1921 Anayasasının 1. maddesi, ikinci tümcesinin, 1924 Anayasasında neden yer almadığı idi. Çıkarılan tümce şöyle idi: *«İdare usûlü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.»* Belki, halkımız henüz o olgunlukta değildi denilecektir... O halde üç yıl önce bu hüküm nasıl Anayasaya girmişti? İnanıyoruz ki, *halkçılık* ilkesini getirenler, böyle bir uygulamaya o yıllara girmiş olsalardı, bugünkü kör topal demokrasimiz, çok başka bir düzeyde bulunurdu.

Aslında bu soruların yanıtları, uzun araştırmaları gerektirmeyecek açıklıktaydı: Türkiye artık Kurtuluş Savaşı Türkiye'si değildi. *Koşulsuz Bağımsızlık, Tam Bağımsızlık ruhu ölmüştü. 'Ya İstiklâl Ya Ölüm' haykırışı, tarih kitaplarında bile artık yankı uyandırmayan bir edebiyat for-*

mülü haline gelmişti. Türkiye Kapitalizm yolunu tutmuştu. Artık bir burjuva sınıfına sahiptik. Ve Türk burjuvazisi, İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Amerikan kapitaline göz kırpıyor, Amerikan emperyalizminin emellerine hizmete hazır olduğunu belli ediyordu. Bey takımı da, geleneksel egemenliğini bu yeni koşullarda sürdürmeye kararlı idi. Teorik olarak Kurtuluş Savaşından sonra Türkiye'nin bağımsızlıkçı bir yol izlemesi olasıydı. Ama somut koşullar içinde buna olanak bulunmadığı açıktır. Türkiye'yi yüzyıllardır yöneten Bey takımının eli mahkûmdu: Bağımsızlık politikası izleyecek kadar yürekli değildi. O zaman iki şık kalıyordu: Sovyetlerle mi olmak, Amerika ile mi... Burjuvazinin de etkisiyle Amerika'ya el uzattılar...

Bu konuya döneceğiz. Şimdi gelelim 27 Mayıs sonrasının İnönü'süne. Evet sekiz yıl aynı çatı altında görev yaptık. O artık Başbakan değil, muhalefet lideriydi. Biz de bir başka muhalefetin mensuplarıydık. İsmet Paşa ile konuşmalarımız hep *espri* düzeyinde kaldı. Benim için değerli anılardır. Ama paşanın ilginç kişiliğine de ışık tuttuğu için, bu ayaküstü konuşmalardan bir iki örnek vermek istiyorum. Ankara Palas'ta Demirel'in Irak Başbakanı onuruna verdiği kokteyl. İnönü, yanında Çağlayangil ile Bekata, bana doğru geliyor. Paşa keyifli görünüyor. Daha uzaktan: *«Aybar sana bir müjdem var»* diye sesleniyor ve ekliyor: *«Çağlayangil TİP'e giriyor. Büyük diplomattır.» «Çok sevindim,»* dedim. Gülüştük...

Mecliste Amerikan üsleri üzerine yaptığım açıklamalar, şiddetli tepkilere neden olmuştu. *Yalan* diye bağıranlar, küfür edenler; Başbakan Demirel'in: *Üs değil, tesis!* diye seslenişi; *konuşturmayın!* diye haykıranlar... Başkan Bozbeyli'nin: *Tavzih ediniz* diye üst üste sözümü kesmesi, hâlâ canlılığını korur belleğimde... Bu olaylı birleşimden bir süre sonra, İnönü ile gene bir davette karşılaştık. Servis yapan garsona seslendi Paşa: *«Aybar'a bir Koka-Kola getir.» «Sayenizde ona da alışırız Paşam»* dedim. İnönü ünlü kahkahalarından birini attı. Partiden istifa ettiğim günlerde idi. Bir önergemi açıkladıktan sonra yerime dönü-

yordum. Yanından geçerken Paşa: «*Parti kursana*» dedi. «*Kurarsam sahtesini kurarım*» yanıtını verdim.

Bir başka anı: Anayasa değiştirildiği günlerde idik. 12 Mart sonrası. Değiştirilmek istenen maddelere karşı çıkıyordum. Ard arda önergeler veriyordum ve tabii reddediliyordu. Oylama için oluşan kuyrukta İnönü'yle yanyana geldik. «*Her madde için önerge veriyorsun. Parti gibi çalışıyorsun*» dedi. Bu sözler ne *espri* idi, ne de eleştiri. Paşa iltifat ediyordu herhalde. Günlerdir gergin bir hava içinde süren bu çalışmalar sinirlerimi bozmuş olacak ki, ters bir yanıt verdim: «*Bu sizin Anayasanız. Ama savunmuyorsunuz. Savunmak bize düştü*» dedim. Paşa arkasını döndü. Eski bir Devlet Başkanı ile böyle konuşulamazdı. Ama İnönü bunu unutmuş göründü ve esprili konuşmalarını sürdürdü. Ancak Sunay'ın bir davetinden sonra karşılaştığımızda: «*Cumhurbaşkanının davetinde göremedim*» dedi. «*Rahatsızdım Paşam*» yanıtını vermem üzerine de, «*Cumhurbaşkanının davetine hasta da olsan gitmek gerekir*» diye ekledi.

Bir 10 Kasım sabahı, saygı duruşundan sonra Anıtkabir'in merdivenlerini iniyoruz. Soğuk bir gün. Üzerimde pardösü bile yok ve başım açık. İnönü bana döndü: «*Şapkan nerede? Şapka yarım palto sayılır*» dedi. Bir zamanların ürküntü veren Milli Şefi, aklından zekâsından bir şey kaybetmeden, yaşlı ve tatlı bir muhalefet lideri olmuştu. Hangi partiden olursa olsun, herkesin saydığı ve yakınlık duyduğu bir kişiydi. Kürsüye çıktığında herkes can kulağı ile dinlerdi. Akılcı, gerçekçi ve temkinliydi konuşmaları. Demagoji yaptığını hatırlamıyorum.

İnönü'nün hiçbir şeyi unutmadığını hepimiz duymuşuzdur. Paşa, bir grup milletvekili ile tatlı tatlı söyleşiyordu. Birden bana dönüp: «*Aybar, Atina'da neden koşmadındı?*» diye sormaz mı?.. 1970'li yıllardaydık ve Paşanın sözünü ettiği olay 1931'de olmuştu. İsmet paşa, Venizelos'la Atina'nın mermer stadında Balkan oyunlarını izleyecekti ve günün yarışı, bizim de iddialı olduğumuz 100 metre finali idi. Oysa bizi bir yıl önce perişan eden Yu-

nanlı çıkış hakemi değiştirilmezse, koşmayacağımızı federasyona aylar önce bildirmiş ve söz almıştık. Oysa Atina'ya geldiğimizde, aynı starterin görev yapacağını öğrenmiştik. Bizim koşmayacağımızı Paşaya duyurmuşlar, o da Burhan Felek'i çağırtmış ve: «*Çocuklara söyleyin koşsunlar*» demiş. Biz buna karşın koşmamıştık. İsmet paşa kırk yıl sonra bunun hesabını soruyordu. Kendisine neden koşmadığımızı, ve bu direnişimizle çıkış hakeminin değiştirilmesini sağladığımızı sonuç olarak da 4x100 bayrakta altın, 200'de gümüş madalya kazandığımızı anlattım. Belleğinin gücünden çok, Paşanın bunca yıl sonra hesap sorması beni etkilemiştir, düşündürmüştür.

İnönü

İnönü, Cumhuriyet tarihinin en uzun zaman iktidar ve muhalefette sorumluluk taşımış devlet adamıdır. Değişik koşullarda hizmet etmiştir. Atatürk'ün Başbakanı İnönü ile, Milli Şef İnönü'yü; Milli Şef İnönü ile 1950'lerin muhalefet lideri İnönü'yü ve 1960'lı yılların İnönü'sünü aynı kefeye koyamayız. Ama bunun yanında İnönü'nün devlet adamı olarak değişmeyen bir çizgisi vardır. O her zaman devlete sahip çıkmıştır. Devlet onun gözünde en yüce varlıktır. Devletleşme olgusu insanlık tarihinde önemli bir aşamadır. Uluslar kişiliklerini devletleşerek bulmuş ve korumuşlardır. Ama devletleşme aynı zamanda varlıklı küçük azınlıkların, kocaman çoğunluklara egemen olmalarını ve bu egemenliklerini sürdürmelerini de sağlamıştır. Sınıf egemenliğinin aracı olmuştur devlet. Demokrasi ve sosyalizm hareketi ister istemez bu tür bir devlet anlayışının karşısındadır. Yaygın demokraside ve sosyalizmde devlet, büyük çoğunluğun devleti olacak, halkın sahip çıktığı, yönettiği, halka hizmet eden bir kuruma dönüşecektir. Oysa Paşanın sahip çıktığı devlet, Osmanlıdan miras kalan ve halkın dışında ve üstünde olan, buyurucu devletti. Bundan dolayı Paşanın demokrasi anlayışını bu devlet felsefesi içinde değerlendirmek gerekir.

Milli Şef İnönü'nün, demokrasiden yana olduğu elbet ileri sürülemez. Paşa, tek partiden çok partili rejime, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, San Francisco Konferansından hemen önce geçti. Burada şunu açıklamak gerekir: Müttefikler kurulması kararlaştırılan Birleşmiş Milletler'e sadece demokratik rejime sahip olan ülkelerin çağrılacağını ilân etmişlerdi. Yani Paşanın eli mahkûmdu. Atatürk'ün son Başbakanı Celâl Bayar ve arkadaşlarına bir yeni parti kurma izni verildi. Yani İnönü, Bey Takımının, halkın oyları ile nöbet değiştirmeleri biçiminde, bir Bey Takımı demokrasisine yeşil ışık yakmıştır. Bunun Batıda uygulanan demokrasilerden hayli uzak, bize özgü bir *demokrasi* olduğu ortadadır. 1950'de seçimleri kaybeden ve 10 yıl muhalefette kalan Paşanın, çileli yıllar yaşamış olmasına karşın, halktan kaynaklanan bir yönetim anlayışına yakınlık duyduğunu sanmıyorum. Bu onun, her şeyin üstünde değer verdiğini sandığım, yönlendirici devlet felsefesi ile bağdaşmazdı. Kuşkusuz Paşa sosyalizme de karşıydı. Solculara kan kusturmuştur. Ama tüm bunlara karşın, seçkin bir devlet adamı idi İnönü. Tarihimizin büyük devlet adamlarından biri idi. Bu gerçeği onun ölümünden sonra, bugünkü boşluk içinde çok daha iyi anlıyoruz.

İnönü, *sivil toplum*dan yana değildi. Yani halkın yönetime doğrudan doğruya katılmasından, söz ve karar sahibi olmasından yana değildi kuşkusuz. Ama *sivil yönetim*den yana idi. Bu da kuşkusuz. Devleti *Bey Takımından bürokratların* yönetmesini isterdi. Ordunun politikaya karışmasına karşıydı. Komutanların, milletvekilliği ile ordudaki görevleri arasında bir tercih yapmaları, hakkındaki yasayı destekleyenlerdendi, Birinci Büyük Millet Meclisinde. Cumhuriyet döneminde Ordu, yıllar yılı kışlasında kaldı. 1960'la başlayan ve günümüze kadar uzanan son yirmi beş yıl içinde, Silahlı Kuvvetler beş kez sivil yönetime karşı çıktı. Bunlardan sadece üçü başarıya ulaştı. İsmet paşa 12 Eylül'ü görmedi. Başarısız kalan 1962 ve 1963 darbe girişimlerinde ise, Paşa Başbakandı.

İnönü gerçekçi bir devlet adamı idi. Ve Silahlı Kuvvetlerle ilişkileri bu gerçekçilik içinde, her zaman ölçülü ve duyarlı olmuştur. 12 Mart'tan sonra Meclis'te yaptığı konuşma bu bakımdan ilginçtir. Özetle: *çaresiz kalındığında ve de halk desteklerse, darbe başarılı olur. Halk desteklemezse, harekete geçirilen silahlı güçler ne olursa olsun, darbe başarıya ulaşamaz* diyordu. Ayrıca bizdeki darbelerin, demokrasiye dönüş vaadiyle yapıldığını da vurguluyordu.*

Kıbrıs Konuşması ve TİP'ten İstifalar

İnönü ile görüşmemizden sonra, TİP'e saldırılar bir süre kesildi. Ama bu fırtınadan önceki durgunluğu andırıyordu. Türkiye'nin geleneksel sosyo-politik yapısı, stratejik konumu ve uluslararası bağlantıları bu suskunluğun kalıcı olmasına engeldi. Nitekim saldırılar, protestolar yeniden başladı, TİP politika sahnesinden silinene kadar da sürdü. Koalisyon hükümetleri hiçbir sorunumuza çözüm getiremiyordu. Enflasyonist baskılar ve işsizlik artıyordu. Bu koşullarda İşçi Partisi'nin varlığı ve gelişmesi Bey Takımı için olsun, palazlanan burjuvazi için olsun, müttefikleri Amerika için olsun kaygı konusu idi. *Bunlar komünist* suçlaması, kimi çevrelerin kullandığı etkili bir silahtı. Yıllardır halk bu konuda koşullandırılmıştı. Sürükleyici rol oynayan bu işin uzmanlaşmış toplulukları vardı. TİP toplantılarına bunlar saldırıyor ve halkı kışkırtmaya çalışıyorlardı.

Evet, İnönü ile yaptığımız konuşmayı izleyen birkaç ay rahat ettik. Aleyhte gösteri, saldırı olmadı. Böylece halkın TİP'e alerji duyduğu yolundaki savların da geçersizliği ortaya çıkıyordu. Daha önce de biliyorduk bunu. Her seferinde, küçük bir grubun halkı kışkırttığına tanık olmuştuk. Gaziantep'e gidiyorduk. Geceyi Adana'da geçirecektik. Sular kararırken birtakım insanların parti loka-

* TBMM Tutanak Dergisi, Dev. 3, Top. 2, C. 12, s. 409-413.

li önünde toplandığı, *Kahrolsun komünistler* diye bağırdıkları görüldü. Göstericiler yemek yediğimiz lokanta önünde de bağırıp çağırmaya devam ettiler. Senatörümüz Niyazi Ağırnaslı sağa sola telefon etti; bir süre sonra polis göstericileri dağıttı. Antep'teki halka açık toplantımız bir bahçede yapılıyordu. Antepli arkadaşlarımız Reşit'in ve Ahmet Top'un aldıkları önlemler sonucunda, göstericiler bahçeye giremediler. Öndeki alanda toplandılar. Ayrıca polis de bahçeyi kordon altına almıştı. *Kahrolsun komünistler* diye bağırmakla ve ilahiler okumakla yetindiler. Toplantı olaysız sona erdi. Sonradan göstericilerin Adana'dan geldiklerini öğrendik.*

Kıbrıs hakkındaki, konuşmam yurt düzeyinde sinirli tepkilere yol açtı. Dört bir yandan protesto telgrafları aldık. Ankara Sıkıyönetim Komutanı, bu konuşmayı çoğaltıp dağıtan partili gençleri Ankara dışına çıkardı ve benim Ankara'ya girmemi yasakladı. Ayrıca TİP lokalini tahrip etmek için toplananların elebaşıları da Ankara dışına çıkarıldı. Gazeteler olayları şöyle yansıttılar: «*İl merkezi önünde biriken kalabalık, olay yerine gelen İçişleri Bakanı'nın tavsiyesi üzerine dağıldı. Tural ve Merkez Komutanı da olay yerine gelmiştir. Aybar'ın Kıbrıs'la ilgili konuşmasından dolayı ortaya çıkan tepkinin bir sonucu olarak, bu gece saat 23'te TİP Ankara İl Merkezine bir baskın yapılacağı öğrenilmiş ve bunun üzerine Sıkıyönetim ve Emniyet, güvenlik tedbirleri almışlardır. Saat 23' ten itibaren sayıları 1000 kadar olan bir kalabalık, TİP binası önünde toplanmıştır. İçişleri Bakanı Öztrak, Org. Tural ve Merkez Komutanı olay yerine gelmişler ve İçişleri Bakanı'nın gençlere dağılmalarını söylemesi üzerine kalabalık dağılmıştır.*»**

Bu tepkiler parti içinde de kimi istifalara yol açmıştı. Senatör Esat Çağa, Prof. Sungurbey, Demir Özlü ve Neclâ Sungurbey, TİP'ten istifa ettiler. Esat Çağa «*Parti yöneticilerinin Kıbrıs davasındaki haksız ve yanlış tutum-*

* Basın, 12/13.5.1963.

** Cumhuriyet, 16.5.1964.

ları yüzünden TİP'ten istifa ettiğini» bildiriyordu mektubunda. Ayrıca TİP örgütlerine, bastırdığı bir broşürü postalayarak, Kıbrıs sorunu hakkındaki görüşlerimizin neden haksız ve yanlış olduğunu açıklamıştı. Kendisi bizi Parlamentoda temsil eden iki senatörden biriydi. Bizimle konuyu her zaman tartışabilir ve yanlış gördüğü Kıbrıs tezimizin düzeltilmesini isteyebilirdi. Neden böyle davranmadığını öğrenemedik. Ama örgütümüz bulunan 19 ilin başkanları, Genel Merkezde toplanmışlar ve partinin Kıbrıs tezini onayladıklarını açıklamışlardı. Yanılmıyorsam parti kurucuları da aynı doğrultuda bir bildiri yayımlamışlardı.

Böylesine geniş tepkilere yol açan Kıbrıs tezimiz ne idi? Ne söylemiş, ne önermiştik de adeta vatan haini durumuna sokulmuş, boy hedefi haline getirilmiştik? TİP'in Kıbrıs tezi, yıllar boyunca savunduğu, *Bağımsız, bağlantısız, üslerden arındırılmış, iki toplumlu Federal Devlet*'tir. Bunun Bursa konuşmasında ortaya atılan ilk biçimi ise şöyle özetlenebilir:

İlk iş diyorduk, EOKA'cıların başını çektiği kanlı saldırıların durdurulmasıdır. Adadaki Birleşmiş Milletler Silahlı Birliği, iki topluluk arasında barış ve sükûnu sağlamakla görevlidir. Görevini yapması ve soydaşlarımızın can ve mal güvenliğinin güvence altına alınması için harekete geçilmelidir. Ancak serüvenci çıkışlardan kaçınılmalı, Atatürk'ün Misakı Milli'ye dayalı *«Yurtta barış, dünyada barış politikasına ters düşmeyecek bir yol izlenmelidir,» ve «Kıbrıslı Türkler, insanca yaşamanın koşulu olan temel haklara kavuşturulmalı, bu statüleri güvence altına alınmalıdır»* diyorduk. Ama *«Kıbrıs'ta içine düştüğümüz çıkmaz, son çözümde, temellerini Atatürk'ün attığı, Kurtuluş Savaşı'nın Misakı Millici politikasından uzaklaştırılmış olmasının sonucudur. (...) Üsler verip yardım almak biçiminde özetlenebilecek, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine hiç de yaraşmayan bir dış politika görüş ve anlayışına, bizim devlet adamlarımız bağlı kalsalar bile, böyle bir pazarlığın yakında müttefiklerimiz için cazibe-*

sinin kalmayacağı ciddiyetle düşünülmelidir» biçiminde sürdürüyorduk konuşmamızı. Bardağı taşıran da kuşkusuz gerçeğin apaçık gözler önüne serilmesiydi. Yıllardır *partiler dış politika konusunda aynı görüşe sahiptirler* denilmiştir. Ve şimdi TİP buna da karşı çıkıyordu. Nitekim bir süre sonra bu konuya yeniden dönerek, izlenen dış politikanın, Kıbrıs sorununu da içeren, ayrıntılı bir eleştirisi yapılacak ve Amerika ile imzalanan ikili antlaşmaların feshedilmesi istenecektir*

Gerçekten de Truman Doktrinine dayalı ikili antlaşmaların imzalanması ile, Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra, Amerikan emperyalizminin dümen suyuna girdi. Amerika'ya üsler verildi ve Amerika'nın liderliğindeki NATO ittifakına üye olundu. Dolayısıyla her sorunumuzun üstüne Amerika'nın karanlık gölgesi düştü. Bu antlaşmalar, bağımlı yeni ilişkiler, Sol'a karşı önlem alınmasını amaçlıyordu. TİP'e karşı duyarlı olunmasının; TİP'i politika sahnesinden silmek için her yolun mübah sayılmasının, bir nedeni de, yani Bey Takımı ile burjuvazinin çıkarlarının yanısıra, Amerika ile imzalanan antlaşmalarda aranmalıdır.

Dönelim saldırılara. 1965 seçim yılıydı. İnönü seçim yasasında değişiklik yapan tasarıyı savunuyordu: Ulusal artık sistemini. Ve şöyle konuşuyordu İnönü: *«Biz bu tasarı ile bir çeşit çoğunluk sistemine dönüşü önlemek istiyoruz. (..) Koalisyonda partiler şiddet kullanamaz, zulüme alet olamazlar. Siyasi partilerin güveni koalisyon idarelerinde daha çok sağlanacaktır. Bu da küçük partilerin kalkınması ile mümkündür. Bu sistemde yeni hükümetler mutlaka koalisyon olacaktır. Biz şimdi küçük partilerin yaşamasını istiyor muyuz, istemiyor muyuz? Mesele budur. Milli hakimiyetin ve milli iradenin tezahürlerini istiyorsak, bu getirdiğimiz sistemi kabul etmeliyiz.*

* Sosyal Adalet dergisi, sayı: 20/2 ve sayı: 19/6'nın eki. Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm adlı kitabımız, s. 317-336 ve 337-343. Gerçek Yayınevi, İst. 1968.

*Uzun boylu düşünülmüştür. Memleketin menfaatidir»** diyordu.

Ulusal Artık sistemini biz, öncelikle hakkaniyete uygun bir seçim sistemi olduğu için savunuyorduk. Her parti seçimde aldığı oylarla orantılı milletvekili çıkaracaktı: Oyların % 10'unu kazanmış bir parti, Meclisteki sandalyelerin de % 10'una sahip olacak, yani o kadar milletvekili çıkaracaktı. Oysa öteki nisbi temsil sistemleri, küçük partilerin kazandığı oyların bir bölümünü barajı aşan partilere veriyordu.

Bundan başka, *ulusal artık* sistemi, Paşanın belirttiği gibi, koalisyon hükümetleri kurulması olasılığına, daha açık bir sistemdi. Bizim gibi siyasal gelenekleri *buyrukçu* olan ülkelerde, koalisyon hükümetleri, demokrasinin yerleşmesi bakımından yararlı olabilirdi. Ne var ki, böyle olmadı: Adalet Partisi salt çoğunluğu kazandı ve tek başına iktidar oldu.

Gelelim Paşanın küçük partilerin demokraside gereğini vurgulayan sözlerine. Bunlar doğru ve güzel sözlerdi. Ne var ki, gerekli önlemler alınmadıkça, güzel sözler olarak kalmaya mahkûmdu bunlar. Nitekim öyle oldu. İsmet paşanın bu konuşmasından tam üç gün sonra, TİP'in Cağaloğlu'nda düzenlediği kapalı salon toplantısına, tahminen 200 kişi kadar bir öncü topluluğu, *Kahrolsun komünistler* diye bağırarak ve taşlarla saldırmış, ancak girişi tutan partili arkadaşlarımızın kararlı direnişiyle karşılaşmıştır. Ertesi gün çıkan kimi gazeteler olayı şöyle yazıyorlardı: *«TİP'in Genel Yönetim Kurulu toplantısı dün hadiseli geçmiş ve toplantının yapıldığı Eminönü Öğrenci Lokali ile Parti Genel Merkezinin bulunduğu bina gençler tarafından taşlanmıştır. 500 polisin almış olduğu sıkı emniyet tedbirlerine rağmen, 'Milliyetçi ve Mukaddesatçı Üniversite Gençliği' adı ile beyanname dağıtan ve çoğunluğunu İmam-Hatip Okulu, Yüksek İslâm Enstitüsü ve Hukuk Fakültesi Talebe Derneği ve Adalet Partisi Gençlik Ko-*

* Cumhuriyet, 8.1.1965.

lu yöneticilerinden bazılarının bulunduğu 150-200 kişilik bir grup, TİP'in toplantısının yapıldığı lokale saldırmışlardır. Taşlamalar sırasında, çürük yumurta, mürekkep de atan nümayişçiler, lokalde TİP toplantısının yapılmasına müsaade ettikleri için, MTTB yöneticilerini de protesto ettikten sonra, TİP mensuplarına 'Moskova'ya, Moskova'ya! Kahrolsun komünistler!' diye bağırmışlardır. Polis elebaşı durumunda olan 20 nümayişçiyi yakalayarak Adliyeye sevketmiştir. TİP'lilerle nümayişçiler arasında çıkan kavgayı polis güçlükle bastırmıştır.»

Toplantının açış konuşması hakkında da şu bilgiler veriliyordu: «*500'e yakın bir topluluğa hitap eden Aybar şunları söylemiştir:*

'1965 tarihi bir dönüm noktası olacaktır. İşçi Partisi halkı uyandırmaya çalışıyor. Şimdi kefeler denk durumda. Bunlardan birine iki dirhem attığınız zaman denge bozulacak, kefelerden biri ağır basacaktır. Bu seçimlerde Meclise bir avuç işçi temsilcisi sokacağız; Türkiye'nin kaderi de o tarihten itibaren değişecek. Elimizde pusulamız var. Bindiğimiz gemi sağlam. Hepsinden önemlisi: Korkusuz bir yüreğimiz var.'

Türk-Sovyet ilişkileri hakkında da Aybar şöyle konuşmuştur: 'Bu ilişkiler sağlam temeller üzerine kurulmalıdır ki, Türkiye kendisine komşularından, özellikle Sovyetlerden saldırı gelmeyeceğine güvenebilmelidir. Buna karşılık Sovyetler Birliği de, Türkiye'ye güvenmeli, kendisine o yönden bir saldırı gelmeyeceğine inanmalıdır. Bu karşılıklı inan ve güven dostluğun temel şartıdır.'

Aybar, Vietnam, Kongo, Kıbrıs olaylarına da değinmiş, bu olaylarda Amerikan ve İngiliz emperyalizminin rol oynadığını söylemiştir. Ayrıca Aybar, TİP'in bağımsız bir dış politika istediğini açıklamış ve Kahire'de toplanan tarafsızlar konferansının üzerinde durmuştur.

Sık sık toplumculuk tabirini kullanan Aybar, plân hedeflerinin gerçekleşememe sebepleri üzerinde durmuştur.

*Toprak reformunu topraksız köylüyü topraklandırmanın yanısıra, asıl ağalık müessesesini kökünden sarsmak için istediklerini söyleyen Aybar, İnönü'ye çatarak: 'ya Anayasayı, ya 141-142. maddeleri; ikisinden birini tercih etsin' demiştir. Aybar, 1969 seçimlerinde başa güreşeceklerini söylemiştir.»**

O günlerde İnönü aşırı sol ve aşırı sağ akımlar hakkındaki görüşlerini açıklıyor ve *«Aşırı Sol, bugün ciddi bir tehlike olmaktan ziyade bir özenti karakterindedir. Fakat zamanla tehlike olabilecek istidatta olduğunu görebilmek lâzımdır. Aşırı Sağın önemi ve tehlikesi yakından izlenmekle beraber, bu tehlikenin telaşlı tedbirlere lüzum gösterecek bir acele karakter taşımadığını söylemek isterim. Kaldı ki ben ne aşırı sağı, ne de aşırı solu ileri fikir sayarım. Bunlar olgun bir toplumda mevcut nizamın kıymetini vatandaşların mukayeseli olarak kavrayabilmeleri için müsamaha edilen özentilerdir. Ümit ederim ki, bizim toplumumuz da o seviyeye vararak, aşırı sol ile aşırı sağ edebiyatı ne isterse söyleyebilecektir»*** diyordu.

Anlaşılan, Paşa konuşmamızda faşizm tehlikesi hakkındaki uyarılarımıza boş vermişti. Aşırı sağın, *«telaşlı tedbirlere lüzum gösterecek bir acele karakter taşımadığını söylemek isterim»* diyordu. Oysa Anayasayı hiçe sayanlar ve şimdilik taşlı sopalı, ama hiç kuşkusuz kısa bir süre sonra silahlı olacak saldırılar aşırı sağdan geliyordu. Bu saldırıların bir siyasal parti tarafından da desteklendiği de biliniyordu. Genel seçimlere birkaç ay kalmıştı ve İnönü aşırı sağa karşı *telaşlı tedbirlere lüzum* görmüyordu. Bu açıklamanın önemli olan yanı buydu. Aşırı sol dediği, bizim solumuzda bir parti olmadığı ve o günlerde TİP dışında eylemci gençler de henüz ortaya çıkmadığı için bizden başkası değildi. Paşa bizi *özenti olarak* görüyor ve küçümsüyordu. Her iki konuda da ağır bir

* Cumhuriyet, 11.1.1965.

** Cumhuriyet, 31.1.1965.

yanılgıya düştüğü, kısa zamanda ortaya çıkacaktı: Seçime girme hakkını kazanan, yani 15 ilde, tüm ilçelerde örgütlenen ve 51 ilde il merkezleri ve ilçe örgütleri kuran TİP, CHP için ciddi bir tehlike sayılacak ki, Paşa, partisinin Ortanın Solunda olduğunu ilân etmek gereğini duyacaktı. Ve CKMP'yi ele geçiren Türkeş ve arkadaşları komando kamplarında eğittikleri faşist gençleri, Sola karşı silahlı eyleme geçirecekti.

Şimdilik henüz oraya gelinmemişti. Genel seçimlere gidiyorduk ve TİP'e yöneltilen taşlı sopalı saldırılar, şiddeti artarak devam ediyordu: Cağaloğlu'ndan sonra, Adana, Akhisar, Zonguldak, Kırıkkale, Konya, Turgutlu, Mersin, Bursa... Genel seçimler ekimde yapıldığına göre, ortalama her ay saldırıya uğramıştık. Zonguldak olayları dolayısıyla da Türk-İş'in ağır suçlamalarına hedef olmuştuk: Rıza Kuas arkadaşımız olayları kışkırtmış olmakla suçlanmıştı, Halil Tunç tarafından.

Akhisar Olayı

Beyaz Saray ve Gültepe olaylarından sonra, demek üç yıl önce Başbakan İnönü'yü uyarmıştık. Bunlar Anayasaya, demokrasiye düşman, bizi vesile ediyorlar, demiştik. Paşanın, Sağ ve Sol hakkındaki yukarıki açıklamasından sonra, bu akımları fantazi olarak gördüğü ortaya çıkmıştı. Bunu laf olsun diye söylemediği, *espri* de yapmadığı açık olduğuna göre, İnönü gibi bir devlet adamının ağzından bu sözleri duymak, gerçekten benim için şaşırtıcı olmuştu. Paşaya *Sosyal Savaşımlar Tarihi* üzerindeki kitapları salık vermek gerekiyordu.

Evet efendim, seçim tarihi yaklaştıkça saldırılar, aleyhte gösteriler olmaktan çıkıp, TİP ve yöneticilerini yok etmeyi amaçlayan, vuruşlar niteliğini alıyordu. Akhisar ve Bursa'da sahnelenen bu imha hareketleri gerçekten korkunç olmuş ve ucuz atlatılmasını, Komünizmle Mücadele militanları, İmam-Hatip öğrencileri ve AP gençlik kol-

ları kimi mensuplarının oluşturduğu saldırgan grupların, halk yığınlarını sürükleyememiş olmasına borçluyduk.

Akhisar'da tütün mitingi düzenlemiştik. Miting Belediye ile park arasındaki geniş alandaydı. Kürsü parkın önüne kurulmuştu. Sağımızda cami vardı. Alanda büyük kalabalık vardı: 3 bin 4 bin kişi. Belediye binasının önünde ellerinde Türk bayrağı bulunan iki üçyüz kişilik bir grup *Kahrolsun komünistler!* diye bağırıyordu. Arayı halk doldurmuştu ve halk sakin görünüyordu. Bizim grup Rıza Kuas, Kemal Sülker, Yahya Kanbolat, Akhisar İlçe Başkanımız Ali Rıza, yönetim kurulundan birkaç kişi ve İzmir'den yanılmıyorsam Rahmi Eşsizhan, Süha ve iki üç arkadaştan oluşuyordu. Konumuz tütündü, tütünün üreticiden yok pahasına satın alınması ve bundan bir avuç insanın büyük kârlar sağlamasıydı. Bu çarkın nasıl döndüğünü anlatacaktık Akhisarlı üreticilere. Bir gün önce Komünizmle Mücadele Derneği halkı bize karşı kışkırtan bildiriler dağıtmıştı. Bizimkiler de bildiri dağıtmışlardı. Taraflar meydan muharebesine hazırdı. Ama kuvvetler arasında eşitlik yoktu. İlçe Başkanımız Ali Rıza açış konuşması için kürsüye çıktı ve Belediye binası önünde toplanmış saldırganlar ilk sloganlarla, ilk çürük portakalları savurmaya başladılar. Uzakta oldukları için sağa sola eğilerek portakallardan sakınabiliyorduk. Bu arada ikindi ezanı okunmaya başladı. Konuşmaları durdurduk. Müezzin şerefeye elinde Türk bayrağı ile çıkmıştı. Belediye önündeki grup *İstiklâl* Marşı söylemeğe başladı. Halk da biz de saygı ile dinledik. Camiden çıkanlarla alan daha da kalabalık oldu. O sırada kürsüde yanılmıyorsam Rıza vardı. Saldırganlar *Komünistler Moskova'ya!* diye bağırarak bu kez taş da atmaya başladılar. Arkadan ben çıktım kürsüye. Bağırışmalar ve taşlar arttı. «*Kahrolsun demekle, çürük portakal, taş atmakla hiçbir davamızı çözemeyiz. Birbirimizi sükûnetle dinleyeceğiz. Buna alışacağız. Biz buraya tütüncü kardeşlerimize, çoluk çocuk, ailece yetiştirdikleri tütünlerin nasıl, neden ve kimler tarafından yok pahasına kapatıldığını anlatmaya geldik. Ne*

yaparsanız yapın konuşacağım» dedim. Belediye önündekiler yuh çekerek ve taşlarla yanıt verdiler. Derken elinde bayrak tek bir kişi kalabalığı yararak kürsünün önüne kadar geldi. *Kahrolsun* diye bağırıyordu. Orada duran, olayı seyreden polis memuruna: *«Alın götürün bu adamı»* dedim. Yakaladı götürmek istedi, ama beş on kişi elinden aldılar. Kışkırtmalara karşın halk sakindi. Dinleyicilerden: *Susun, bırakın da dinleyelim!* diye bağıranlar bile oluyordu. Saldırganlardan bir kesimi parktan dolanıp kürsünün arkasında toplandılar. Benden sonra kürsüye gelen arkadaşımız, Kanbolat mıydı, Sülker miydi? anımsayamıyorum, konuşmaya henüz başlamıştı ki, hoparlörün tellerini kestiler. Artık alanda sadece *Komünistlere ölüm* avazeleri duyuluyordu. Miting sona ermişti. Arkadaşlarla, kalabalığın arasından geçerek Belediye binasına doğru yürümeye başladık. Yanımızda bir iki de polis vardı, *korunmasız değillerdi* denebilsin diye. Belediyenin önündeki grup, ellerindeki sopaları ve bayraklarıyla halkı yararak bize doğru yürüyorlardı. Biz de Belediyeye; yani onlara doğru gidiyorduk. Nihayet karşı karşıya geldik. Karşımdaki adam sopasını kaldırdı... Cesaretten falan değil, sadece namustan öyle dimdik duruyordum. Sopayı kafama indiremedi. Bir daha kaldırdı, gene indiremedi. İnsan beyni ne tuhaf çalışıyor. Tam o anda *Klimanjaronun Karları* adlı filmin, goriller sahnesi gözlerimde canlanıverdi. Hani goriller saldırırlar, göğüslerini döverek, korkunç sesler çıkararak ve tam her şey bitti dediğiniz anda, duruverirler, bağırmaya, göğüslerini dövmeye devam ederler, filmin kahramanlarına bir türlü saldıramazlar... Neden? Çünkü korkarlar. Bunlar da korkuyorlardı. Amaçları halkı saldırtmaktı. Biz yürüdük ve aralarından geçtik. Gazeteler: *«Aybar tartaklandı»* diye yazdı. Doğru değildi. Sadece atılan taşlardan biri başıma geldi, küçük bir taş; Rıza da arkadan bir yumruk yedi. Hepsi o kadar.

Belediyede saatlerce mahsur kaldık. Oradan Başbakan Ürgüplü'ye, bir tel çektim: *«Akhisar'da devlet yok»* dedim.

Jandarma yüzbaşısı ile komiser, *«sizi karakola götürelim. Hava kardı, güvenliğinizi burada korumak zor»* diye ısrar ettiler. Kabul etmedik. *«Bize taksi sağlayın»* dedik. *«Sizi götürmek istemiyorlar»* yanıtını verdiler. Bunun üzerine: *«On dakikaya kadar taksi gelmezse, arkadaşlarımla Belediye binasını terk edeceğiz; halkın arasından geçip, İzmir yoluna çıkacağız!»* dedim. Beş dakika sonra: *«Arabanız hazır»* dendi. Kapıda göründüğümüzde, bir uğultu yükseldi: *«Kahrolsunlar!»* Tek bir arabaydı. Üstüste hepimiz bindik. Önümüzde bir polis jeep'i vardı. Tam saldırganların arasından geçerken, motor tekleyip stop etmez mi! Taş yağmuru altında kaldık. Arabanın tüm camları kırıldı. Bereket motor çabuk aldı, sıyrıldık. Yaralanan kimse olmadı... Karanlıkta yolumuzu keserler diye düşünmüştük. Bir şey olmadı. Sağ salim İzmir'e vardık. Ertesi gün gazeteler Akhisar olaylarını büyük puntolarla baş sayfalarında verdiler. 18 kişi gözaltına alınmıştı. Her gazete olayları meşrebine göre anlatıyordu. Cumhuriyet de ilk sayfadan veriyordu olayı. Yorum yapmadan.

Gene Başbakana çıktık. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü idi. Demirel de Başbakan Yardımcısı. Ürgüplü ile çok eskiden tanışırdık. Galatasaray Lisesi'nde aynı yıllarda okumuştuk. Beni dostça karşıladı. Demirel ile tanıştırdı. Ben de Ankara İl Başkanımız Halit Çelenk'i tanıttım. İnönü ile yaptığımız konuşmanın üzerinden üç yıl geçmişti; ama konu aynı idi: Saldırılar sürüyordu. Saldırıları düzenleyenler arasında AP'li gençlerin de bulunduğunu söylemem üzerine, Demirel AP'nin bu saldırılarla ilgisi olmadığını; demokrasiye, Anayasaya bağlı bir parti olduklarını ileri sürdü. *«Bunu duymaktan memnun oldum. Sizi kutlarım. Ancak bizim edindiğimiz bilgilere göre, saldırganlar Mücadele Derneği militanları, İmam-Hatipli öğrenciler ve AP'li gençlerden oluşuyormuş. Önemli olan saldırganlara karşı etkili önlemler alınmasıdır. Sayın Başbakan ve Sayın yardımcısından saldırıların durdurulmasını istiyoruz»* dedim.

Ürgüplü gülümseyerek ve bilinen nezaketi ile gerekli önlemlerin alınacağını, yasaların korunacağını söyledi. İzin isteyerek ayrıldık.*

Bursa Olayı

Hiçbir şey değişmedi. Ve kısa bir süre sonra kanlı Bursa olayları oldu. Adnan Cemgil'in çenesini kırdılar; pek çok arkadaşımız tartaklandı, yaralandı. Ben Bursa'ya gitmemiştim. Genel Sekreter Cemal Hakkı Selek başkanlığında bir heyet görevlendirilmişti. Olayı Cumhuriyet gazetesi şöyle anlatıyor:

«Saray Sinemasında yapılan Kongre saat 13.30'da başladığı sırada, salondaki Komünizmle Mücadele Derneği mensuplarının aleyhte tezahüratlarıyla başlayan olaylar, Kongrenin yapıldığı binanın dışına taşmış ve cadde üzerinde toplanan birkaç bin kişilik kalabalık bir protestocu grubu, hep bir ağızdan: 'Moskova'ya, Moskova'ya' şeklinde tempo tutarak Kongreyi protestoya başlamışlardır. Sinema kapılarındaki polis kordonu, kalabalığın hücumları ile zaman zaman kopmuştur.

Vali Vefa Poyraz, 15.30 sıralarında olay yerine gelmiş ve bir konuşma yaparak kalabalıktan dağılmalarını veya sükûnetle kongreyi izlemelerini istemiştir. Vali kalabalık tarafından omuzlara alınmıştır. (İstanbul'da Beyaz Saray olayları sırasında da polisler omuza alınmıştı. Saldırganlar böylece güvenlik güçleri ve kamu görevlilerine karşı saygı ve sevgilerini, 'milli birlik ve beraberlik içinde olduklarını' gösteriyorlardı).

Daha sonra Vali Turizm Derneği'ne giderek orada kalabalığa öncülük eden gençlerle konuşmuştur. Tedbirlere yardımcı olmalarını ve kalabalığa dağılmalarını söylemelerini rica etmiştir. (Devleti yani Anayasal düzeni temsil eden Vali beyin, bu düzeni ihlâl eden zorbalar karşısındaki bu davranışı gerçekten ibret vericidir. Ve TİP'in na-

* Cumhuriyet, 16.3.1965.

sıl bir ortamda demokrasi savaşımı verdiğini çok açık olarak göstermektedir). *Gençler ise Kongrenin dağılmasını istemişlerdir. Vali buna kanunen ne imkân ne de sebep olmadığı cevabını vermiştir. Bunun üzerine garnizondan yardım istenmiştir. Bina askeri birliklerce sarılmıştır. Saat 17.30'a kadar dışarıdaki: 'Komünistlere ölüm' sesleri devam etmiştir. Bu atmosferde beklenen siyasi konuşmalar yapılamamıştır.*

Kongre sona erince, üyeler arka kapıdan dışarı çıkartılmışsa da, nümayişçiler TİP'lileri kovalamaya ve yakaladıklarını fena halde dövmeye başlamışlardır. TİP Genel Sekreteri C. H. Selek, G. Y. K. üyesi Adnan Cemgil, il yönetim kurulu üyesi Av. Şükrü Akmansoy, Av. Kemal Özkan, gene Bursa teşkilâtından Gürbüz Akkök, Tankut Sözeri, Mustafa Güler ve Ali Karcı (İstanbul), nümayişçilerce linç edilircesine dövülmüşlerdir. Yaralılar tedavi altına alınmışlardır.

*Nümayişçiler ellerinde Türk bayrağı olduğu halde, TİP merkezine yürümüşler ve burada önce lokalde asılı olan bayrağı indirerek, cam ve çerçeveleri kırmışlar, binayı tahrip etmişlerdir. Polis ve asker olaya tekrar müdahale etmiş ve kalabalığı güçlükle dağıtmışlardır. 10 kişi gözaltına alınmıştır.»**

Bir basın toplantısı yaptım ve: *«'Hükûmet isteseydi Bursa olaylarını önleyebilirdi. Olayların birinci derecede sorumlusu hükümettir. Saldırı yalnız TİP'e değildir. Bu, Anayasaya, demokrasiye karşı bir suikasttır.' dedim. AP yöneticilerini olayların tertipçisi olmakla suçlayarak, Komünizmle Mücadele Derneği'nin Anayasa dışı ve faşizmin bayraktarlığını yapan bir kuruluş olduğunu söyledim. 'Dördüncü koalisyon hükümetinin işbaşına gelmesinden sonra, Anayasayı çiğneyen bu gibi olaylar hızla çoğalmış ve şiddetini arttırmıştır. Hükümetin Anayasayı koruma-ması, kanunları gereği gibi uygulamaması, bu zorbaları memleketin huzuru ve demokratik hayatımız için çok cid-*

* Cumhuriyet, 5.7.1965.

di bir tehlike haline getirmiştir'» dedim. Bursa Valisi Poyraz'ın olay yerine 2,5 saat sonra gelmesi ve ciddi hiçbir önlem almadığından başka halkı kışkırtanların elebaşıları ile konuşup, halkı dağıtmaları için onlara *rica etmesi* devlet otoritesini sarsan üstelik düşündürücü de olan bir olay olduğunu vurgulayarak, arkadaşlarımızın arka kapıdan çıkarılmasının, onları saldırganların kucağına atmak için tezgâhlanmış olduğunu vurgulayarak: *«Bundan başka parti il merkezinin korunması için de, hiçbir tedbir alınmamış ve binanın tahribine göz yumulmuştur. (...) Hükümetten bu ağır suça uygun düşen ceza kanunu maddelerinin derhal tatbikini istiyorum. Komünizmle Mücadele Derneği ve benzerleri gibi, Anayasa'ya aykırı amaçlar peşinde olan ve mücadelelerini taşlar ve sopalarla yapan fesat ocaklarının derhal kapatılmasını talep ediyorum»* diye ekledim.

Basına yaptığım bu açıklamanın, altı çizilecek bölümü ise, şu idi: *«Partimize saldırıların, böylesine şiddetlenmesinin yakın hedefi, önümüzdeki seçimleri bir terör havası içinde yapıp, Adalet Partisi'ne % 50'nin üstünde oy sağlamaktır. Menfaat münasebetleri doğru tahlil edilip değerlendirilince, bu olayların tertiplenmesi zincirinin, baş halkasının yurt dışında olduğundan aslâ şüphe edilemez.» (Ancak Aybar, 'yurt dışındaki bu baş halkanın' ne olduğu konusunda açıklama yapmak istememiş, 'Bu hususta başka yorum yok' demekle yetinmiştir.»**

Oyun İçinde Oyun

Saldırılar sürüp gitti. Bursa'dan önce, Turgutlu'da, Kırıkkale'de, Mersin'de saldırılar oldu. Ama şimdi anlatacağım olay, TİP'e karşı yürütülen kampanyanın değişik bir boyut kazandığını, taşlı sopalı saldırılar sürerken, daha ince yöntemlerin de denendiğini ortaya koymaktadır.

Kozlu'da işçilerin grev başlatmaları ciddi olaylara ne-

* Cumhuriyet, 6.7.1975.

den olmuştu. Bir mühendis saldırıya uğramış ve iki işçi vurularak öldürülmüştü. İki işçinin öldürülmesi tepkilere yol açmış, olaylar büyümüştü. Hükûmet Zonguldak'a bir tümen sevketmişti. Başbakan Ürgüplü *«Türk işçisi tahriklere kapılmamalı»* diye demeç vermişti.

Kozlu olayları birtakım gelişmelere yol açtı. Kozlu olaylarından bir süre önce TİP'in Zonguldak İl Kongresi yapılmıştı. Bu kongrede *kitleleri birbirine düşürücü* nitelikte bir konuşma yaptığım ileri sürülerek, hakkımda kovuşturma açıldı. Zonguldak savcılığından gelen talimat üzerine, İstanbul savcılığına çağrıldım. İfade vermeyi reddettim: O konuşmayı parti başkanı olarak yaptım. Partilerin kapatılması Anayasa Mahkemesi'nin yetkisindedir dedim. Derken Türk-İş genel sekreteri Halil Tunç'un, TİP genel sekreteri ve Lastik-İş genel başkanı Rıza Kuas hakkındaki iddiası ortaya çıktı.

Halil Tunç, Rıza'nın Zonguldak olayları sırasında Türk-İş merkezinde *«Türk-İş ne duruyor? Bütün işçilere emir versin, hedefiniz Zonguldak desin, onları çarpışmaya davet etsin»* dediğini açıklıyordu. Tunç: *«Orduya karşı mı?»* diye sormuş, bizim Rıza da: *«Evet, onlara karşı»* demiş. Ve sayın Tunç'un: *«Öyle ise siz emir verin»* demesi üzerine de, Rıza: *«Biz henüz bu güce erişmedik, o güce eriştiğimiz zaman yapacağız»* yanıtını vermiş.*

Ertesi gün gazeteler, Suat Hayri Ürgüplü'nün Cumhurbaşkanı ve Türk-İş başkanı Seyfi Demirsoy'la görüştüğü; savcıların TİP'le ilgili delil toplamaya başladığı ve İstanbul savcısının İzmir ve Zonguldak savcılarından gelecek talimatları beklediği haberlerini veriyorlardı.

İnanılacak şey değildi. TİP dört yıldır ortadaydı. Her yanı ile açık bir partiydi. Ne olmuştu, koşullarda ne gibi değişiklikler olmuştu ki, TİP ihtilâl kışkırtıcılığına, hem de böylesine acemice adım atmıştı? Sayın Tunç'un İzmir'de yaptığı konuşmayı öğrendiğimde, genelde sağduyuya güvendiğimden, fazla önemsememiştim. Ama politikada sağ-

* Cumhuriyet, 10.4.1965.

duyu çizgisi dışında pekçok işler çevrildiği de unutulmamalıydı. *Halil Tunç, basına yeni bir açıklama yaparak, bunun bir ihbar olmadığını, TİP'le Türk-İş arasındaki fikir ayrılığına bir örnek olarak sunulmuş olduğunu ileri sürecektir. Olayı açıklamak için neden bir ay beklediğini soran gazetecilere, Tunç: '20 Mart günü yapılan sendika başkanları toplantısında, Demirsoy, Kuas'ın sözleri hakkında açıklama yapmıştır. Kuas da o toplantıda birkaç kez söz almıştır' yanıtını verecektir. Evet aradan bir aya yakın zaman geçmiş ve suçlamanın sulanmaya başladığı ortaya çıkmıştı.**

Ama konu daha bir süre kapanmayacaktı. Devreye Demirsoy girecek ve Halil Tunç'la birlikte bir basın toplantısı düzenleyeceklerdi. Bir de teyp bandı dinleteceklerdi. (Demek ki, teypciliği sayın Kahveci icat etmemiş!.) *TİP tüzüğünde belirtilen ilkelere büyük saygıları varmış, ancak bazı TİP yöneticileri bu ilkeleri paravana olarak kullandıkları izlenimi veriyorlar ve bir yandan anayasa düzenini savunurlarken, bir yandan da anayasanın getirdiği kurumların yıkıcılığı peşinde olduklarını üzüntüyle izliyorlarmış... TİP yöneticileri, Kavel grevini istismar etmişler; toplu sözleşmelere karşı bir tutum içindeymişler; işçileri sendikalardan istifaya teşvik ediyorlarmış ve Türk-İş'i parçalamak için gayret sarfediyorlarmış ve Rıza Kuas sağcı bir hükümeti protesto için yurt çapında genel grevel gidilmesini önermişmiş...* Seyfi Demirsoy'la Halil Tunç'a sorular yöneltiliyor. *Seyfi Demirsoy konuşması sırasında, Rıza Kuas işçilerle orduyu çarpıştırın dediği sırada, salonda bulunanların adlarını açıklayacağını söylemiş. Oysa Tunç açıklamamış. Ancak israr karşısında, bu kişilerin Türk-İş genel sekreter yardımcısı Muzaffer Sınanç ile İzmir Lastik-İş şube başkanı Atalay Uysal olduğunu söylemiş. Uysal, ordu sözü geçmedi demiş. Sınanç da önce susmuş, gazetelerin ısrarı karşısında 'Basın toplantısını ben yapmıyorum' demiş... Gazetecilerin, 'TİP'in ihtilâlci metod-*

* Cumhuriyet, 16.4.1965.

larla çalıştığını gösteren bir örnek verir misiniz' biçimindeki sorularına Demirsoy: 'Bültende vardır' demekle yetinmiş; olayı açıklamak için neden bir ay beklediniz sorusuna ise, Tunç: 'Biz bunları gazetemizde yayımlamak istiyorduk, gazeteciler ısrar edince söyledim' yanıtını vermiş...

Daha sonra teyp bandının dinlenmesine geçilmiş. Ancak konuşmacının Halil Tunç olduğu ve olayı Demirsoy'a aktardığı, Seyfi Demirsoy'un da sendika yöneticilerine olayı duyurduğu öğrenilmiş. Gazetecilerin ısrarı üzerine Rıza Kuas'ın konuşması da dinlenmiş; Türk-İş yöneticilerini ağır biçimde eleştirdiği duyulmuş, ancak Zonguldak üzerine yürüyüşten söz ettiği öğrenilememiştir. Bant gösterisi burada noktalanmıştır. 'Rıza Kuas ihraç edilecek mi?' sorusuna Demirsoy: 'Hayır böyle bir şey düşünmüyoruz' yanıtı vermiştir.

*Ve Seyfi Demirsoy'a şöyle bir soru yöneltilmiştir: 'Dayanışma Konseyinin, Türk-İş'in dış kaynaklardan nemalandığı' yolundaki iddiasına ne diyeceği sorulmuştur. Demirsoy: 'Evet, AİD'den yardım alıyoruz, ama bunlarla işçiyi ve sendikayı eğitiyoruz. Bu bizi üzüyor ama, bu 1967 yılına kadar devam edecektir' biçiminde konuşmuştur.**

Kuas da bir basın toplantısı yapacaktır: «*Teypte delil diye kendi iddialarını kendi sesleriyle dinlettiler. Artık yalan ve iftiralar geri tepmiştir. (...) Artık davacı olmak sırası bendedir*»** diyecektir.

Ankara savcılığı Halil Tunç'un iddialarını ihbar kabul edecek ve Türk-İş yöneticilerini savcılığa davet edecektir. Biz de İstanbul savcılığına başvurarak Türk-İş hakkında kovuşturma açılmasını istiyorduk.

Olayın, genel seçimlere girmesi kesinleşen TİP etrafında, bir kuşku havası yaratmayı hedef aldığı düşüncesindeydik. TİP'e sempati duyan seçmenlerin etki altına alınmak istendiği açıktı. Ama dünyanın o yıllardaki du-

* Cumhuriyet, 20.4.1965.

** Cumhuriyet, 22.4.1965.

rumu gözönünde tutulunca bunun çok daha geniş bir stratejinin küçük bir parçası olduğu da kuşkusuzdu. Amaç TİP'le birlikte tüm solun safdışı edilmesiydi. Garip bir rastlantı mı, yoksa mantığın gösterdiği yol mu? Herhalde mantığın gösterdiği yoldu şu parmak basacağım olay: aynı günlerde Başbakan yardımcısı Demirel, Türkiye Ticaret Odasında yaptığı konuşmada sınıf kavgasına müsaade etmeyeceğini söylüyordu.* Biz de diyordük ki, *Demirel sınıf kavgasını önlemek istiyorsa petrolü kamulaştırsın, imtiyazları geri alsın; topraksız köylüleri toprağa kavuşturşun; vergiyi zenginden çok, yoksuldan hiç almasın; işsizliğe çare bulsun ve işsizlik sigortası getirsin; kısacası Anayasayı eksiksiz tastamama, yani ekonomik bakımdan güçsüz olan yurttaşlardan yana uygulasın. Bu ve bu gibi reformlar yapılmazsa, sınıf kavgasını önlemek sözlerinin altında yatan amaç, bugünkü bozuk düzeni ayakta tutmaktır.*** Sol'a karşı önlem alınması önerileri sık sık gündeme gelmeye başlamıştı. Demirel, CHP'yi sola karşı gevşek davranmakla suçluyordu. Anayasa Mahkemesi T.C.K.'nın 141 ve 142. maddelerinin iptali için açtığımız davayı reddediyordu. Ancak karara yedi muhalefet şerhi yazılmış olması dikkat çekiciydi.***

Evet aylar, yıllar geçiyor, ama TİP saldırılar ve suçlamalar çemberini kıramıyordu. Ama saldırılarla sonuç alınamayacağı da ortaya çıkıyordu. Çünkü saldırılara, suçlamalara karşın, TİP kök salıyordu. 1963 yerel seçimleri dolayısıyla radyoda yapılan konuşmalar, şok etkisi yapmıştı. TİP konuşmacıları alışılmış: «*Sayın vatandaşlar!* diye söze başlamamışlardı. TİP'liler, örneğin halka şöyle seslenmişlerdi: «*İşçi, köylü, küçük esnaf; aylıklı ücretli yurttaş!.. Emekli, dul, dargelirli kardeş!.. Atatürkçü, toplumcu aydın!.. Halktan, emekten yana olan yurttaş!.. 17 Kasım'da seçim var. Gene oy vereceksin. 1946'dan beri par-*

* Basın, 30.5.1965.

** Basın, 31.5.1965.

*** Basın, 30.6.1965.

*tiler, senin oylarınla iktidara gelip, senin oylarınla iktidardan düşüyor. Evet, iktidar senin oylarınla eldeğiştiriyor. Ama şu var ki, iktidar senin oylarınla eldeğiştirdiği halde, senin durumunda bir değişiklik olmuyor: 1946'da ne durumda isen, bugün de aynı durumdasın.»** Bu konuşmalar önce şaşkınlık ve korku, sonraları artan bir ilgi uyandırmıştı. *Bunları mutlaka sustururlar* demişti birçok yurttaşımız. Ama TİP susturulamamıştı. Hele genel seçimlere katılma hakkını elde etmesi ve seçim gezilerinde, radyo konuşmalarında TİP'lilerin yürekli ve yüreklendirici biçimde, hallca seslenmesi, TİP hakkında söylenenlerin doğru olmadığı görüşünün yaygınlaşmasına neden olmuştu. Ama gene de ne buzlar tümüyle çözülmüş, ne de taşlı sopalı saldırılar durmuştu. Saldırılar hatta daha da vahşileşmişti. Amasya İl Başkanımız Şerafettin vurularak öldürülecekti...

* Aybar, Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, s. 301, İstanbul 1968.

İKİNCİ BÖLÜM
TİP'İN ÖNÜNDEKİ SORUNLAR

Türkiye İşçi Partisi öteki partilere benzemeyen bir partiydi. Öteki partileri Beyler kurmuştur. TİP'i kuranlar ise, Bey takımının sömürdüğü, horlayıp baskı altında tuttuğu, işçi sınıfından olan 12 sendikacıydı. Bu, Cumhuriyet kurulalı ilk kez görülüyordu. Önemli bir ilerlemeye işaretti. Üstelik TİP, çağdaş uygarlık sorununa, Bey takımının bakış ve yaklaşımından, tümüyle değişik bir açıdan yaklaşıyordu. Türkiye İşçi Partisi'nin görüşü şöyle özetlenebilir: Osmanlı devletinin gerilemeye başladığı günden beri, devleti elinde tutan Bey takımı, çareyi Avrupa'yı model alarak yeni kurumlar, yeni yasalar getirmekte aramışlardı: Nizamı Cedit, Tanzimat, Islahat Fermanı, Kanunu Esasi ve Birinci, İkinci Meşrutiyet... Toplumun üstyapısı Avrupa devletlerinin üstyapılarına azçok benzetilince, Osmanlı Devletinin ileri, çağdaş bir toplum haline geleceği sanılmıştı. Kurtuluş Savaşı yıllarında çöküş nedenlerinin ve kurtuluş yolunun doğru tanılanmamış *(Heyeti milliyemizce bizi mahvetmek isteyen Emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı, heyeti milliyece savaş!)* olmasına karşın, tam bağımsızlığa ulaşılması için altyapıda yapılması zorunlu olan dönüşümler yapılmamış, ya da yapılamamış, daha radikal olmakla birlikte gene üstyapı reformları ile yetinilmiştir. Tüm bu girişimler Devleti elinde tutan Bey takımınca, buyruklarla yukardan aşağı tezgâhlanmıştır.

Türkiye İşçi Partisi, bu yoldan daha ileri bir uygarlık düzeyine kesinlikle ulaşılamayacağı görüşündeydi. Nitekim yüzyıllardır ulaşılamamıştı. Elbet ilerici, özgürlükçü yasaların benimsenmesi, demokratik üstyapıların oluş-

turulması gerekliydi. Ama aynı zamanda ekonominin, maliye ve ticaretin ve de politikanın, emperyalizmin, kapitalizmin boyunduruğundan kurtarılması da gerekliydi. Yani Kurtuluş savaşında saptanmış olan yukarıki hedeflerden sapılmaması şarttı. Bu ise, ancak emekçiler'in yönetimde söz ve karar sahibi olmasıyla gerçekleştirilebilirdi. Çünkü ancak onlar, emekçiler, sınıfsal yapılarının bir gereği olarak, emperyalizmle, kapitalizmle işbirliği yapmazlar, devrimleri inanç ve şevkle gerçekleştirmek için uğraşırlardı.

TİP'in tüzüğünde bu görüş şöyle dile getirilmiştir: «*Türkiye'nin ileri bir toplum haline getirilmesi işi ile, emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmaları, insanca yaşama şartlarına kavuşmaları işi, bir tek davanın birbirine bağlı bölümleridir: biri gerçekleştirilmeden öteki gerçekleştirilemez. Çünkü emekçi halk yığınlarının insanca yaşama şartlarına kavuşmaktan doğan inançlı ve şevkli çabası sağlanmadıkça, Türkiye kalkınamaz, çağdaş medeniyete ulaşamaz.*»*

Emekçi halk yığınlarının niteliği ve ulusumuz içindeki yeri de şöyle tanımlanmıştır: «*Ulusun büyük çoğunluğunu meydana getiren emekçi halk yığınları, bütün zenginliklerin, bütün değerlerin gerçek yaratıcısı, sosyal gelişmenin biricik itici kuvvetidir. Üstelik bu işin ağır yükünüde onlar taşır. Bundan dolayı emekçi halk yığınlarının hak, hürriyet ve menfaatleri için mücadele etmek, aslında Türk ulusunun bütününün hakları, hürriyetleri ve yüksek menfaatleri için mücadele etmektir.*»**

Bu son derece önemli bir adımdı. Emekçilerin kurduğu bir parti, uygarlık davamıza yeni bir yön vermek, çağdaşlaşma hareketini aşağıdan yukarı bir hareket haline getirmek istiyordu. Ve bunu Kurtuluş Savaşımızın geleneklerine bağlıyordu. TİP tüzüğünde şu satırları okuyoruz: «*Ulusal varlığımızı ve bağımsızlığımızı herşeyin üstünde*

* Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, madde 3/2, 1962.

** a.g.e., mad. 2/3.

*tutan ve bütün devletlerle eşitlik içinde dostluk münasebetleri kurmayı amaç bilen, Birleşmiş Milletler Anayasasına bağlı, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır, barışçı bir dış politika savunmak.»** Programda bu bölüm daha ayrıntılı olarak kaleme alınmıştır. Kimi kesimlerini aktarıyorum:

Atatürk'ün ölümüne kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır nitelikte olmuştur. Kurtuluş Savaşı daha önce verdiğimiz savaşlardan hiçbirine benzemez. Bu savaşın hedefi anayurdu düşman istilâsından kurtarmaktan ibaret değildi. Asıl hedef, halkımızın sömürgeci ve sömürücülerin boyunduruğundan kurtulması, bağımsız Türkiye'nin kurulmasıydı. 'İstiklâlimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyece' savaşmıştık.

Zaferden sonra onbeş yıl, Türkiye'nin dış politikası ve milli savunma işleri, Kurtuluş Savaşımızın felsefesi ışığında belirlenip uygulandı. Atatürk'ün sağlığında bağımsız bir dış politika izledik; kıskançlıkla istiklâlci, Milli Misakçı, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı ve de barışçıydık. Bağımsızlığımızı, Cumhuriyetimizi ve Anavatan topraklarını korumak için, iyi yetiştirilmiş, halkın fedakârlığı ile iyi donatılmış, bağımsız bir milli ordu meydana getirdik.

Fakat aynı zamanda Türkiye'yi bir 'emniyet kuşağı' ile çevrelemeyi de ihmal etmedik. Komşu devletlerle dostluk münasebetleri kurup geliştirmek, Atatürk devri dış politikasının başlıca hedefi olmuştur. Türk - Sovyet dostluk andlaşması, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve daha sonra Bulgaristan'ın katıldıkları Balkan Paktı; Sadâbat Paktı, uzun süre dış politikamızın anaçizgisini belirleyen belgelerdir. Sınırlarımızı dost komşu devletlerin varlığı ile korumak, milli savunma bakımından güçlü bir orduya sahip olmak kadar önemlidir. Çünkü bu 'emniyet

* a.g.e., mad. 3/f.

kuşağı' muhtemel saldırılara karşı ilk savunma hattını teşkil eder.

Barışa içtenlikle bağlıydık. Dünyada sürekli bir barış düzeninin kurulmasını, savaşın milletlerarası anlaşmazlıkların çözümünde başvurulabilecek araçlar arasından çıkarılmasını, sade barışın bir ahlâk değeri taşımasından bir insanlık ülküsü olmasından ötürü savunmuyorduk; barışı aynı zamanda hızla kalkınıp ilerlememizin vazgeçilmez şartı sayıyorduk. Milletler Cemiyetinin aktif üyelerinden biriydik: Kollektif Güvenliğin en ileri savunucularındandık. Bütün devletlerle tam eşitlik ve karşılıklı saygıya dayanan, dostluk münasebetleri kurup yürüttük. Fakat emperyalist, sömürgeci büyük devletlerle münasebetlerimizde daima uyanık olduk. Milli bağımsızlığımızı, egemenlik haklarımızı kıskançlıkla koruduk.

Yabancı sermayeye, dış yardım ve kredilere güvenmedik. Yabancı sermaye karşısında her zaman gereken uyanıklığı ve titizliği göstermesini bildik. Osmanlı devletinden devralınan ağır dış borçların yükü altındaki Türkiye Cumhuriyeti, dış yardım ve kredi konusunda da son derece ihtiyatlı olmuş, çok zorunlu hallerde başvurduğu dış yardım ve kredilerin, dolaylı yollardan da olsa bağımsızlığını tehlikeye düşürmemesi için her zaman tedbirli davranmıştır.

Atatürk devrinde, Türkiye emperyalizmin, sömürgeciliğin kesinlikle karşısında olmuş; ilk milli kurtuluş savaşını yapmış bir devlet olmanın şerefli sorumluluğunu taşımış; sömürge halklarının, bağımlı milletlerin gözlerini kurtuluş umuduyla çevirdikleri ülke olmuştur.

Fakat zaferden sonra, derebeylik kalıntısı toprak ağalığı, kökü ister istemez dışarda, milletlerarası finans dünyasında olan veya olmaya hazırlanan yerli sermayecilik tohumları zararsız hâle getirilemedi. Yani savaş yıllarının idareci kadro - halk işbirliği ve dayanışması sürdürülemediği için, gerekli dönüşümler, köklü reformlar yapılmadı. Türkiye geri kalmış bir toplum olarak hızla kalkınıp ilerlemek zorundaydı. Kalkınma ve ilerleme hamleleri ancak

emekten yana bir devletçilikle başarılabilirdi. Oysa ilerleme ve kalkınmanın özel teşebbüsle başarılacağına inanıldı. 1923 de İzmir'de toplanan Milli İktisat Kongresi'nde özel teşebbüsün devletçe korunması ve desteklenmesi için kararlar alındı. Geri kalmış bir toplumun XX. yüzyılda özel teşebbüs yoluyla asla kalkınamayacağı, özel teşebbüse önvermenin, bizi ergeç önce ekonomide, daha sonra politikada bağımlı hâle getireceği düşünülmedi. Bunda bilgisizlik ve tecrübesizlik elbet rol oynamıştır; fakat son bir tahlil ile idareci kadronun genellikle orta sınıflara mensup olması, böyle bir yolun tutulmasında şüphesiz ağır basmıştır. Bu sebeplerle, beliren dünya buhranı sonucunda başvurulan devletçiliğe, özel sektörün zayıflığından ileri gelen, geçici bir tedbir gözüyle bakılmıştır.

Amacı, özel teşebbüsün yapmadığı veya yapamadığı işleri üzerine alarak özel teşebbüsü korumak ve geliştirmek olan bu devletçilik sistemi, özel teşebbüs çevreleriyle geniş anlamda menfaat beraberliği halinde bulunan bir yüksek memurlar tabakası meydana getirmiştir: İhaleler, lisanslar, permiler ve daha nice yollarla korunan toprak ağaları ve yabancıya aracılık eden tüccarlar, müteahhitler, bankacılar, sigortacılar, sanayiciler, servetlerini, nüfuz ve hakimiyetlerini yavaş yavaş artırmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiği günlerde, tek parti rejimi, politik, ekonomik ve sosyal türlü zorluklarla karşı karşıya, temelinden sarsılırken; toprak ağaları ve yerli sermaye çevreleri üst perdeden konuşacak kadar güçlenmiş, milli hayatın can damarlarını iyice ellerine geçirmiş bulunuyorlardı. Dünyanın birbirine düşman iki askeri bloka ayrılmış olması ve stratejik durumumuzdan yararlanmak için, Amerika'nın Türkiye'ye yardım ve kredi teklif etmesi, zaten kredi peşinde koşan zamanın hükûmetini, sermaye çevrelerinin de etkisiyle, bu yardım teklifini derhal kabule ve Türkiye'yi kapitalist devletler blokunun küçük müttefiki olmaya sevketti.

1947 - 1948 den beri Türkiye dış yardım ve kredi ile yaşayan bir devlet olmuştur. Gittikçe ağırlaşan şartlarla

gelen yardım ve krediler, Türkiye'yi her seferinde biraz daha bağımlı hâle getirmiş, bu yardım ve krediler dolayısıyla kârlı iş imkânlarına kavuşan kökü dışarda yerli sermaye çevrelerinin ve toprak ağalarının gayretleri, nüfuz ve hâkimiyetleri katmerleşmiştir.

Türkiye bugün bir fâsit daire içindedir: Vazgeçemediği dış yardım ve krediler, Türkiye'yi gittikçe daha bağımlı hâle düşürmekte ve daha bağımlı hâle düştüğü için, Türkiye, yabancıya aracılık eden sermaye çevrelerinin de etkisiyle, yeni krediler, yardımlar peşinde koşmaktadır.

Tarihin ilk milli kurtuluş savaşını kazanmış olan Türkiye, geri kalmış bir ülke olmaktan kurtulamamıştır. Bugün artık geri kalmışlığın bütün olumsuz sonuçlarıyla karşı karşıya bulunan Türkiye'mizde hükümetler, Atatürk devrinin dış politikasını büsbütün bırakarak, kişiliği olmayan bağımlı bir dış politika izlemek durumunda bulunuyorlar. Bağımlı bir dış politika izlenmesi, geri kalmışlığın bir sonucudur. Fakat bağımlı dış politika, geri kalmışlıktan kurtulmamızı önleyen etkin bir rol de oynamaktadır. Bağımsız bir dış politikaya dönülmesi bundan dolayı da ayrıca önem taşıyor.

Türkiye İşçi Partisi, dış politikasını ve milli savunma politikasını, bu ibret verici durumu gözönünde tutarak belirler ve uygular. Yurt ve dünya olaylarını Türk işçi sınıfı ve emekçi halkımız açısından değerlendiren, onların menfaatlerini savunan, hak ve hürriyetleri için mücadele eden Türkiye İşçi Partisi, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sine yaraşır, kıskançlıkla bağımsız, emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı, Birleşmiş Milletler ilkelerine bağlı, barışçı bir dış politika izler.

Kurtuluş Savaşı felsefesinin gerçek mirasçısı olan Türkiye İşçi Partisi, dış politikada ve milli savunma politikasında aşağıdaki esasları savunur:

Türkiye İşçi Partisi:

— Milli bağımsızlığımızı, egemenlik haklarımızı ve Cumhuriyetimizi kıskançlıkla korur. Bunları bir milli kurtuluş savaşı vererek kazanmış olmanın tam bilinci ile mil-

li bağımsızlığımıza, egemenlik haklarımıza ve Cumhuriyetimize gölge düşürülmesine asla göz yummaz. Bağımsızlığımızdan, egemenlik haklarımızdan en küçük fedakârlığa razı olmaz;

— Sınırları Milli Misakla çizilmiş ve kurtuluş savaşı ile düşman istilâsından kurtarılmış Anavatan toprakları bütünlüğünün korunmasını, en kutsal ödev sayar;

— Milletlerarası münasebetlerde tam eşitliği şart koşar. Birleşmiş Milletler Anayasası ilkeleri ışığında, bütün devletlerle karşılıklı saygı ve tam eşitlik esasına göre, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda, dostluk münasebetleri kurup geliştirmeyi amaç bilir;

— Bağımsızlığı ve eşitliği bütün milletler ve halklar için birer temel hak olarak görür. Varlığının bilincine varmış her millet ve halk için, kendi kaderini bizzat kendisinin tâyin etmesi en tabii bir haktır. Türkiye'nin bağımsızlığını ve egemenlik haklarını nasıl kıskançlıkla koruyorsa, başka milletlerin bağımsızlığı ve egemenlik hakları karşısında da öylece saygılıdır;

— Sömürge halklarının, bağımlı milletlerin milli kurtuluş hareketleri'ni barışçı yoldan bütün gücü ile destekler. İlk kurtuluş savaşını yapmış bir millet olarak Türkiye'nin, kurtuluş savaşı yapan milletler ve halklarla dayanışma hâlinde bulunmasını sadece ahlâkî bakımdan değil, günümüzün şartları içinde politik bakımdan da gerekli görür;

— Emperyalizme ve sömürgeciliğe kesinlikle karşıdır. Milletlerin boyunduruk altında tutulmasına, dolaylı da olsa milletlerin iç işlerine karışılmasına karşıdır:

— Barışçıdır. Savaşın ancak meşru müdafaa hâlinde haklı olduğuna inanır. Saldırı savaşlarını insanlığa karşı işlenmiş en ağır bir suç sayar. Saldırı savaşı açan devlet adamlarının kişi olarak cezaya çarptırılmasını ister. Savaşı, milletlerarası anlaşmazlıkların çözümü için normal bir yol olarak kabul etmez; anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümünün zorunlu bir devletler hukuku kuralı haline gelmesi için çalışır;

— Bir dünya savaşı, hele nükleer silâhlarla yapılacak bir dünya savaşı, halkımıza ve bütün insanlığa tarif edilmez acılar getireceği; milyonların bir anda yok olmasına sakat kalacak milyonların da yavaş yavaş ölmesine, koca kentlerin, ülkelerin, kıt'aların yerle bir olmasına yol açacağı için, üstelik Türkiye gibi geri kalmış ülkelerin kalkınıp ilerlemeleri, savaşın kanun dışı edilmesine, gerçek ve sürekli bir barış düzeninin kurulmasına, büyük ölçüde bağlı bulunduğundan, dünyada barışın kurulup kökleşmesi yolunda etkin bir politika yürütür. Herkese inanç ve güven verecek milletlerarası bir denet altında, nükleer denemelerin durdurulmasını, nükleer silâh ve bombaların yok edilmesini öngören ve ayrıca klâsik silâhları içine alan genel silâhsızlanmaya gidilmesini, barış düzeninin gerçekten kurulabilmesi için şart sayar;

— Barışı tehdit eden ve bir nükleer savaş tehlikesi yaratan askeri blokların ve yabancı ülkelerdeki üslerin tasfiyesi için hiçbir gayreti esirgemez.

Herhalde Türkiye'nin şimdiden bu amaca yönelmesini ve kişiliği olan bağımsız barışçı bir dış politika izlemesini zorunlu görür.

— Anavatan topraklarının ilk hedef teşkil etmesini veya geçici bir süre için de olsa, topraklarımızın düşman kuvvetlerine bırakılmasını öngören ittifaklara Türkiye İşçi Partisi kesinlikle karşıdır;

— Atom enerjisinin barışçı amaçlarla insanlık yararına kullanılması yolunda aktif bir politika izler; bütün dünya milletlerinin atom enerjisinden barışçı amaçlar için yararlanmalarını sağlayacak her türlü teşebbüsü destekler;

— Dünya ticaretinde milletler arasında ayırım gözetilmesine ve ham madde kaynaklarının tekel altında bulundurulmasına, ham maddeci milletler aleyhinde bir fiyat politikası yürütülüp dayatılmasına karşıdır; kısacası, Türkiye İşçi Partisi, emekçi halkımızın menfaatlerine en uygun düşen ve ayrıca insanlığa hizmetten başka hiçbir amaç gütmeyen, yüzde yüz milli, bağımsız ve barışçı bir dış politika savunur.

Türkiye İşçi Partisi, milli savunma konusunda da, tarihimizin gerçeklerini ve günümüzün şartlarını göz önünde tutan bir politika izler.

— Savunma politikamızın amacı, bağımsızlığımızı, milli varlığımızı, Anayurt topraklarının bütünlüğünü ve Cumhuriyetimizi korumak ve savunmaktır.

— Saldırı nereden ve kimden gelirse gelsin, gücü ne olursa olsun Anayurt toprakları milletin son ferdine kadar, inatla karış karış korunur, savunulur. Milli savunmanın biricik kutsal amacı budur.

— Savunma gücümüz, bu kutsal ödevi en etkin biçimde başarabilecek bir nicelik ve nitelikte bulundurulur. Silahlı kuvvetlerimiz, halkla en yakın dayanışma ve işbirliği içinde, modern milli kurtuluş savaşı stratejisi ve taktiğine göre donatılıp yetiştirilir.

*— Milli savunma işlerimiz, savunma gücümüzü düşürmeden fakat hızlı kalkınma ve ilerleme çabamızı da destekleyecek biçimde yürütülür.**

Devlete sahip olanların ve de dünya kapitalizminin içimizdeki uzantılarının, böyle bir partiyi hoş karşılamayacağını tahmin etmek zor değildi. Sermaye çevrelerinin ve geleneksel Osmanlı bürokrasisinin sosyalizme, emekçileri uyandırabilecek en masum girişimlere karşı düşmanlıkları eskidir. İşçilerin topluca işbırakmaları bir ihtilâl başlangıcı sayılmış ve bu gibi hareketlerin şiddetle önüne geçilmesi, daha XIX. yüzyılın ilk yarısında yürürlüğe konan *Polis Nizamnamesi*nde öngörülmüştür.** Oysa o yıllarda Türkiye'de işçilerin ne sayısı, ne bilinç düzeyi, ne de işçi örgütleri yapısı, bir ihtilâl tehlikesinin gerçekten varlığını düşündürecek kıvamda idi. Ama Avrupa'yı model alan bizim Bey Takımı, suyu görmeden paçayı sıvamış, korkulu rüya görmektense uyanık yatmayı yeğlemiştir. İkinci Meşrutiyet yıllarında grev hareketlerinin yaygın bir

* Türkiye İşçi Partisi Programı, s. 157-161, 162-165, İst. 1964.

** 1948 günlü Polis Nizamnamesinin 12. maddesi.

hal aldığı ve buna karşı zamanın hükûmetlerinin çok şiddetli önlemlere başvurduğu bilinmektedir. Özgürlük vaadederek işbaşına gelen İttihat ve Terakki, yabancı sermayenin de teşvikiyle, sendikaları dağıtmış, grevi yasaklamıştır.

İşçilere, köylülere karşı, Cumhuriyette, geçmiştekinden çok farklı davranılacağını umanlar, hayalkırıklığına uğradılar. İzlenen politika ve çıkarılan emekçilere karşı yasalar, rejimin geleceği bakımından kaygı verici idi. Ekonomik, sosyal toparlanma ve kalkınmanın yükü, işçilerin, köylülerin, sırtına yükleniyor; henüz pek cılız olan özel sektöre, türlü yollardan yardım ve teşvik yapılıyordu. İzmir İktisat Kongresi'nde, hatta yabancı sermayeye bile çağrıda bulunulmuştu. Savaş sona erdikten sonra, yönetici kadroların hızla bürokratlaştığı, halktan koparak Ankara'da fildişi kuleye çekildiği de gözden kaçmıyordu. Bunlar iyi işaretler değildi. Bu koşullarda tam bağımsız olmak için verilecek savaşım nasıl yürütülecekti? Ekonomik bağımsızlığa, mali bağımsızlığa, işçilerin, köylülerin, inanlı ve şevkli çabası olmadan nasıl ulaşılacaktı? Kapitalist bir devletçilikle ve özel sektör korunarak, yani emekçi yığınlar katmerli sömürülerek, Kurtuluş Savaşında izlenen bağımsızlık politikasının sürdürülmesine hiç olanak olabilir miydi? Türkiye'yi kapitalist yoldan kalkındırmaya çalışmanın, bizi ergeç emperyalizmin boyunduruğuna sokacağı nasıl düşünülmüyordu? Bu sorulara halâ yanıt alınmamıştır. Ama Türkiye yeniden bağımlı bir ülke haline gelmiştir.

Böyle bir ortamda, ulusal kurtuluş savaşımızın felsefesine sahip çıkan ve emekçi yığınlarının hak, özgürlük ve çıkarlarını savunduğunu ilân eden Türkiye İşçi Partisi' nin yaşamını sürdürmesi son derece zor olacaktı. Türkiye'de sol partilerin kurulmasına, zaman zaman gözyumulmuştur. Ama yaşamalarına, halkın içine girmelerine aslâ izin verilmemiştir. Faşist İtalya ceza yasasından aktarılmış maddeler, kurulan sol partilerin bir süre sonra, yasal görünümlü gizli örgütler oldukları ileri sürülerek, kapatılmalarına olanak vermiştir. TİP'in de aynı şey başına

gelebilirdi. Daha önce kurulmuş sol partilerin program ve tüzükleri, çok masum amaçlar dile getirmişlerdir. Nedeni iktidarları ürkütmemek olsa gerek. Ama genede başları derde girmiştir. Biz bu yolu izlemeyecektik. Ne olduğumuzu, ne yapmak istediğimizi açık açık ortaya koyduk. 1961 Anayasasının sosyalizme açık olduğu inancındaydık. Ceza yasasının faşist maddeleri Anayasaya ters düşüyordu. Tüzük ve programımızı buna göre hazırladık. Evet, ne olduğumuzu açıkça söyleyerek ve Anayasayı bir kalkan gibi kullanarak, egemen çevrelerinin sahneleyeceği oyunları boşa çıkarmayı deneyecektik. Bu işimizin kolay olacağı anlamına gelmiyordu elbet. Açık bir parti olmamız, partiyi emekçi yığınlarına mâletmeye çalışmamız, kuşkusuz provokasyon tehlikesini arttırmaktaydı. Polis içimize kışkırtıcılarını kolayca sokabilirdi.

Düşe Kalka: Kâğıt Üstünde Demokrasi'den Demokrasi'ye...

Her oyun oynanabilirdi. Hangi koşullarda savaşım verdiğimizi iyi bilmeliydik. Bu koşullardan hangileri, ne ölçüde değişme eğilimi göstermektedir? Bunu saptayabilmeli ve ortamın iyileştirilmesinde bizim ne ölçüde etkimiz olabileceğini, hayale kapılmadan belirtmeye çalışmalıydık.

Türkiye'nin birbirine bağlı iki sorunu vardı: demokrasi ve bağımsızlık. Gerçekten halk yönetimi kurulabilmiş olsaydı Kurtuluş Savaşından sonra, sanıyorum kazanılmış politik bağımsızlığı kolay kolay yitirmez, ekonomik, mali, askeri, kültürel v.b. alanlarda da bağımsızlığımızı kazanırdık. Her işin başı halk yığınlarının uyanması, devlet yönetiminde söz ve karar sahibi olmasıydı. TİP bu devrimin peşindeydi. İlk yayımladığımız bildirilerde amacımızın, emekçilerin söz ve karar sahibi olmalarına yardımcı olmak olduğunu açıklamıştık. Evet ama zor bir işti bu. Yüzlerce yıllık anti-demokratik bir devlet geleneğinin tutucu ağırlığını etkisiz hale getirmek, hele Türkiye, başını Amerika'nın çektiği bir askeri ittifakın üyesi bulunduğu bir dö-

nemde, hele hele Batı-Doğu ilişkilerinin de kararsız bir çizgi izlediği bir ortamda son derece zor bir sorundu.

Oldum olası demokrasi bizim Bey Takımına ters gelmiştir. Demokrasi Avrupa'da, Devletin buyurma gücünü sınırlayan ve insanın dokunulmaz, devredilmez, zamanaşımına uğramaz, hak ve özgürlükleri bulunduğu düşüncesine dayalı bir hareket olmuştur. Devletin siyasal gücüne karşı, sivil toplumun hareketidir demokrasi. Demokrasi, Devletin buyurma gücünü, insan hak ve özgürlükleri ile sınırlamaktır. Kişilerin dokunulmaz hakları, özgürlükleri vardır. Demokrasinin felsefesi bu düşüne dayanır. Ağırlık devlette değil, kişilerdedir. Demokraside devlet, özgür kişilerden oluşan bir toplumda, özgürlükleri koruyan siyasal örgüttür. Demek ilk denge, kişilerin özgürlükleri ile, özgürlükçü devletin yetkileri ve görevleri arasında kurulur. İkinci denge sosyal sınıflar arasındaki dengedir. Üçüncü denge, devlet yetkilerini kullanan organlar arasındaki dengedir: Siyasal tekelciliğin önlenmesi için, yasama yetkisi bir organa, yürütme yetkisi bir başka organa, yargı yetkisi de başka bir organa verilmiştir. Bu organlar birbirlerini denetler ve dengeler. Sosyal sınıflar arasındaki dengesizliğin ortaya çıkardığı sorunlar da, emekçi yığınlarının sosyal haklarının korunmasını zorunlu hale getirmiştir. Kişilerin ve yığınların hak ve özgürlüklerinin karşısında, kamu görev ve hizmetlerini yerine getirecek, özgürlükçü bir devlet makinasının yetkileri, demokratik anayasalarca düzenlenmiştir. Böyle bir düzen bizim Osmanlı artığı Bey takımının çağdışı devlet ve düzen anlayışı ile asla bağdaşmamıştır. Gerçi bizde de özgürlük için verilen savaşımların tarihi oldukça eskidir. Bu savaşıma son zamanlarda halkın da katıldığı bir gerçektir. Ama kumanda Bey takımındaydı. Bey takımı padişahın yetkilerini kısmak için savaşım veriyordu. Bu savaşım sonunda elegeçirilecek özgürlükleri ise, gerçekte Bey takımı kullanacaktı. Halkın özgürlükleri, kâğıt üzerindeydi: *Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin hukuk-u umumiyesi...* Kanunu Esasi'nin kişi haklarına ayırdığı 19 kısacık maddenin anabaşlığı bu idi. Bu

hakları Beyler kullanacaktı. Avam, yani ayak takımı için değildi bu haklar. Kuşkusuz kâğıt üzerinde onların da hakları vardı; ama gerçekte sadece beylerin kullandığı haklardı bunlar.

Bey takımı dediğim Osmanlı toplumunun egemen sınıfıdır. Yani devleti ellerinde tutanlar: Başlarında padişah, şehzadeler, vezirler, kazaskerler, defterdarlar, beylerbeyileri, yeniçeri ağaları, kaptan paşalar v.b. Timar sistemi dolayısıyla toprakta üretilen artı-değere elkoyan; ayrıca lonca sistemi, gedik ve narh yoluyla da kent ekonomisini denetimleri altında tutan bu Bey takımı, Osmanlı toplumunun biricik egemen sınıfıdır. Devlet bunların sanki özel mülküdür. *Marx* bürokrasiden söz ederken, *Devlet* der, *bunların özel mülküdür*. Bu sözler sanki bizim Bey takımı için söylenmiştir.

İlk dönemlerde Devlet, sade bir askeri örgütlenme biçimi göstermiş ve padişah, devletin sahibi sayılmıştır. İstanbul'un alınmasından sonraki dönemde devlet koca bir imparatorluk olmuş, ancak örgüt biçimi ilk dönemlerdeki gibi merkezciliğini korumuş ve padişah gene devletin sahibi olarak görülmüştür. Ancak zamanla, yasalarda bu konuya ilişkin bir değişiklik olmadığı halde, Kubbealtı vezirleri, yani yüksek yöneticiler de, görevde kaldıkları sürece, devletle özdeşleşmişler, daha doğrusu devleti kendi mülkleri gibi görmeye başlamışlardır. Dolayısıyla devlet, toplumdan, halktan soyutlanmış, belirli kişilerin tekelinde olan bir mutlak buyurma gücüne dönüşmüştür. Kuşkusuz bunda İslâm dininin de etkisi büyüktür. İslâm dini, müminlere Ülülemr'e mutlak itaati emreder. Ülülemr, yani sultan, hem politik, hem dinsel liderdir. Yalnız Tanrı'ya karşı sorumludur, Tanrı'dan başka kimseye hesap vermez. Timar sistemi; askeri bir toplum oluşu Osmanoğullarının; dinle devletin padişahın kişiliğinde birleşmesi, katı merkezciliği, dikeyine hiyerarşiyi ve askeri disiplini adeta beraberinde getirmiş ve son derece katı acımasız bir Mutlakiyet rejimine yol açmıştır. Avrupa'da rastlanan Mutlakiyet rejimleriyle, Osmanlı Mutlakiyeti terazinin aynı kefesine

konamaz. Avrupa'da Katolik kilisesinin kralların dışında ve üstünde olması, Mutlakiyet rejimlerinin tam anlamda mutlak olmasını önlemiştir. Katolik kilisesinin kendisi de merkezci, dikeyine hiyerarşili, disiplinli ve buyruklarına karşı çıkılamayan, mutlak bir kuruluştur. Ama kralların, prenslerin karşısında ve üstünde bir başka otoritenin var olması bir frenleyici etmen olarak, sivil toplumun ve giderek demokratik hareketlerin gelişmesine yardımcı olmuştur. Burada bunun ayrıntılarına girmek olanaksız. Kilise adamlarının, üniversitelerin, komünlerin bağımsızlık kazanmalarında, papalığın, kralların otoritesini sınırlayan varlığı küçümsenmeyecek bir rol oynamıştır. Kralın buyurma gücünün sınırsız olmayışı; dinle sınırlı olması, dinsel konularda devletin dışında ve üstünde bir kuruluş olan katolik kilisesinin, Papalığın bulunması, kralların buyurma güçlerinin politik alanda sınırlanması için savaşım veren demokrasi güçlerinin işini bir ölçüde kolaylaştırmıştır. Özgürlük savaşımcılarını, Tanrıyı yadsımadıkları sürece kilise korumuştur. Örneğin Polonya'da Katolik kilisesinin büyük gücü, tarihte işgalci güçlere karşı katolik olan Polonya halkının yanında yer almış olmasından gelir. Demokrasiyi düşündüğümüz zaman, kökleri ta X. yüzyıla uzanan Komün hareketini de anımsamamız gerekir. Sonra işçi hareketi, tüm bu düşün ve eylemler bir odak noktası olarak batı toplumlarında demokrasi düşüncesinde birleşmişlerdir. Bu hareketlerin hiçbirini yaşamamış, üstelik Mutlakiyetçi gelenekleri olan, Devleti karşı konmaz bir güç olarak görmeye alıştırılmış, halkı sindirilmiş bir toplumda, Bey takımının demokrasiye ters düşmesi doğaldır. Yakın tarihimize şöyle bir göz atalım: Beyler demokrasiye, kendi aralarında yönetimin eldeğiştirmesi olarak bakmışlardır. Ve iktidarı ele geçiren taraf hemen her zaman demokrasiye paydos demiştir. Bizim Bey takımı demokrasinin asıl büyük çoğunluğun, yani Beylerin ayaktakımı diye küçümsedikleri halkın yönetimi demek olduğunu asla kabul etmemişlerdir. Demokrasinin karşı olma hakkı demek olduğunu asla kabul etmemişlerdir. Demokrasinin ik-

tidara karşı olma hakkının dokunulmaz bir hak olduğunu asla kabul etmemiştir bizim Bey takımı. Devletin kamu hizmetlerini yürütmekle yetkili bir kuruluş olduğunu bizim Bey takımı nasıl kabul edebilir. Çünkü devlet buyuran bir varlık olmaktan çıkar.

Bey takımı, kendi arasında nöbet değiştirme olarak anladıkları demokrasiyi bile, doğru dürüst uygulayamamıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra İttihat ve Terakki Babıali baskını ile demokrasiye paydos demiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Cumhuriyetçi Terakkiperver Fırkası (Partisi), yani Atatürk'e muhalif olanların kurduğu parti, ortaya çıkarılan bir suikast olayı ile ilgili olduğu ileri sürülerek kapatılmış, yöneticileri tutuklanmıştır. Daha sonra Atatürk'ün kurdurttuğu Cumhuriyetçi Serbest Fırka da, halk tarafından coşku ile karşılandığı görülünce, gene Atatürk'ün buyruğu ile kendi kendini feshetmiştir. İlk ciddi adım, İnönü'nün izniyle 1946'da tek dereceli seçimlerle atılmıştır. Bu seçimlerde iktidarı bırakmayan CHP, dört yıl sonra yapılan genel seçimlerde çoğunluğu kaybetmiştir. Demokratlar iktidara gelir gelmez birtakım önemli adımlar atmışlardır. Amerika ile yeni antlaşmalar imzalamışlar; Türkiye'yi Nato ittifakına sokmuşlar; bir yandan özel girişimciliği teşvik etmişler ve bir yandan işçilere, seçim öncesinde verilen sözleri unutarak ne toplu sözleşme, ne grev hakkı vermedikten başka faşist ceza yasasından aktarılmış 141 ve 142. maddeleri ağırlaştırarak, 141. maddeye giren suçlar için ölüm cezası getirmişlerdir. Hesaba kitaba dayanmayan bir yol tutan demokratlar, 1957 seçimlerinde büyük oranda oy kaybedince, iktidarı kaybetme korkusu içine düşmüşler ve CHP muhalefetini sindirme yolları aramaya koyulmuşlardır. Vatan cephesi, tahkikat komisyonu, İnönü'yü taşlatma filan derken, *dere geçilirken at değiştirilmez* demek durumunda kalmışlar ve bir de gözlerini açmışlar ki, Silahlı Kuvvetler yönetime el koymuş... Bir demokrasi denemesi daha böylece noktalanmıştır. Bey takımının geleneksel kanadı, halk oyu ile iktidara gelip de oyunun kurallarını çiğneyen Bey takımının

öteki kanadını iktidar koltuğundan silah zoruyla alaşağı etmiştir.

1946'dan beri Türkiye'de sivil toplumun oluşturulması için bir savaşım veriliyordu. Demokrasinin ilk adımları atılıyordu. 27 Mayıs darbesi bu hareketi baltalamıştır. Kuşkusuz Demokrat Parti kötü şeyler yapmıştı: Türkiye'yi Amerika'ya Kapitalizme daha çok bağımlı hale getirmişti; demokrasinin kurallarını çiğnemiş, işçilere verdiği sözü tutmamıştı. Ama genel seçimlere gidilecekti. Halkımız demokratları düşürecekti iktidardan; belki gene destekleyecekti. Sivil toplum böyle böyle oluşur. 27 Mayıs buna olanak vermedi. Bu süreç kesildi. Seçimlere bir yıl sonra başka koşullarda gidildi. Kısa sürede seçimlere gidilmiş ve parlamentonun yeniden açılmış olması 27 Mayıs lehine kaydedilecek bir noktadır. 27 Mayıs bize ilerici bir Anayasa kazandırdı. Bu Anayasa ile demokrasi yeni bir hamle yaptı; TİP kuruldu; 300 bin yurttaşımız bu sosyalist partiye oy verdi. İşçilerimiz toplu sözleşme ve grev hakkına kavuştu. Halkımız ekonomik, sosyal konularla, dış politika konuları ile ilgilenmeye başladı. Parlamento dışı bir muhalefete alışılmaya başlandı. Parlamentoya ilk kez bir sosyalist parti, Türkiye İşçi Partisi 15 milletvekili soktu... Bütün bu ve buna benzer gelişmeler 27 Mayıs'ın getirdiği Anayasa sayesinde gerçekleşti. Süren bir filiz kırılmış, yeni bir filizin sürmesine ortam hazırlanmıştı. Ama madalyonun bir de öbür yüzü var: 27 Mayıs darbesi, yeni yeni darbelere yol açtı: 1960'dan beri, ikisi başarısız, tam beş tane askeri darbeye tanık olduk. Ortalama dört yılda bir darbe. Seçim gibi adeta. Bu sivil toplumun oluşmasını, demokrasinin kök salmasını durduran son derece tehlikeli bir tersine gidiştir. Hiçbir gerekçe, demokrasiye, sosyalizme inanmış olanların gözünde, askeri darbeleri yararlı ve meşru kılamaz. Yüksek komutanların Anayasanın üstüne çıkarak, ikide bir yönetime elkoymaları iyi bir şey değildir. Silahlı Kuvvetler İçhizmetler Yasasının 35. maddesini bu yolda yorumlamak kesinlikle yanlıştır. Silahlı Kuvvetler Türkiye Cumhuriyetini Anayasa içinde kollayıp korumak-

la görevlidirler. Orduyu üst düzeyde bir politik güç haline getirmenin zararları pek çoktur. Bu, Meşrutiyetten bu yana, enine boyuna tartışılmış bir konudur ve ordunun politika dışında tutulması noktasında, Atatürk, İnönü, Fevzi Çakmak gibi büyük komutanlar dahil, oybirliğine varılmıştır. Sanıyorum esasta bugünkü komutanlar da aynı görüştedirler. Çünkü her darbeden hemen sonra, en kısa zamanda demokrasiye dönüleceğini açıklamak gereğini duyuyorlar. Toplumu, Ordu olarak düşünmek, hele çağımızda büyük yanlıştır. Çağımız halkların uyanış çağı; kişilerin toplumda söz ve karar sahibi olmaya yöneldikleri bir çağ; tepeden inmeci sistemlerle hiçbir sorun çözülemez, hiçbir yere varılamaz. Son yirmi yılda gördüğümüz darbelerin, anti-demokratik açıdan en radikali olan 12 Eylül hareketi, bozuk düzenin hiçbir yanını düzeltememiş, sadece terör olaylarının önemli ölçüde azalmasını sağlayabilmiştir. Ama ne pahasına? Tüm temel hakların yok edilmesi ve tüm ülkede acımasız bir sıkıyönetimin, buna keyfi yönetim de diyebiliriz, uygulanması pahasına... Ne var ki, terörizmin kökü gene de kurutulamamıştır. Yarın yasal düzene dönüldüğünde, büyük bir olasılıkla terör gene canlanacaktır. Çünkü terörizmi sosyal yapıdaki bozukluklar yaratmaktadır. Gerek kişiler, gerek uluslar arasındaki, gelir, olanak ve kaynak dağılımında görülen adaletsizlikler, terörizmi besleyen bir ortam oluşturmaktadır. Bu duruma son verilmedikçe ve özellikle iki süper-devletin, dünyaya egemen olmak için her yola başvurmayı mübah saymaları sürüp gittikçe, terörizmle savaşımda kesin sonuçlar alınması olanaksızdır.

Türkiye'de şiddet hareketleri, 1962 yılında başlamış, Ortadoğu savaşı ile hızını arttırarak gelişmiştir. Türkiye İşçi Partisi'nin gelişmesini engellemek için başlatılmıştır, ilk şiddet hareketleri. Büyük bir olasılıkla bunlar, CİA ajanları tarafından tezgâhlanmıştır. İlk zorbalar aşırı sağdan çıkmıştır. Soldaki terör hareketleri çok daha sonra belirmiştir. Gene büyük bir olasılıkla, sağ terörizmin de, sol terörizmin de ipleri, perde arkasındaki CİA'nın elin-

deydi. Elbet şu olasılık da göz ardı edilmemeli: Ortadoğu' da üçüncü devletler aracılığı ile savaşan iki süper-devletten biri, yani Amerika, Türkiye'de oyun içinde oyun sahnelerken, ötekinin, yani Sovyetlerin ellerini kavuşturup olaylara seyirci kalabileceğini düşünmek, politika dışı safça bir yaklaşım olur. Bunların dışında bir de silah kaçakçılığı mafyası var. Her iki kanata da silah satan uluslararası bir örgüt... Tüm bu etmenler ele alınıp sorunun kaynağına inilmedikçe, terörün ortadan kaldırılması olanaksızdır.

Türkiye'nin terörden başka, ekonomik sorunları, sosyal sorunları var. Ekonomideki bunalım 12 Eylül'den beri azalmamış, daha ağırlaşmıştır. İşçi haklarına tepeden inmeci müdahalelerle, sosyal sorunlar da tehlikeli biçimde bunalımlı hale getirilmiştir. Yeni Anayasa denemesinin de yeni yeni politik bunalımlara neden olacağını söylemek için kâhin olmaya hiç gerek yoktur. Bu olaylara topluca bakılınca toplumumuzun artık bir noktaya ulaştığını kabul etmek gerekir. Bu, ilişkilerin çok daha karmaşık bir hal alması anlamına gelir. Bugün artık ne halkımızı 1930' ların düzeyine indirmek, ne de sorunlarımızı 1930'lardaki yöntemlerle çözmek olanağı vardır. Herşeyden önce bunun kavranması gerekmektedir.

Bu parantezi burada kapayalım ve TİP'in kurulduğu günlere dönelim. O yıllarda demokrasi'nin politikacı demeçlerinde geçen bir sözcük olmaktan kurtarılıp, halka mâledilmesi için savaşım verilmesi gereğine inanıyorduk. Tarih tanıktı ki, halk haklarına sahip çıkmadığı sürece, demokrasi kâğıt üzerinde kalır. Halk söz ve karar sahibi olmalıydı. Yoksa demokrasi Bey takımı arasındaki kavgalara, halkı seçimden seçime hakem yapmaktan ileri geçmiyor. Halk asla yönetime gelmiyor, doğrudan doğruya kendisi söz ve karar sahibi olmuyor. Halk Partisi içinde Rana Tarhan başkanlığındaki ikinci guruptan bir adım ileri gidilmesi düşünülmeye başlandığı günlerde, yukarda özetlenen görüşleri Vatan gazetesinde, *Gerçek Hürriyet Rejimi Yolunda* genel başlığı altında yayımlamıştım. İlk ya-

zının başlığı *Kâğıt Üzerinde Demokrasi* idi. Aradan 38 yıl geçmiş ve bunca olaylar yaşanmış olduğu halde, bu yazılar güncelliğini yitirmemiş. Kimisini bu kitaba alacağım. Bey takımının demokrasiye kolay kolay razı olmadığını, çok yakın tarihimizde yaşanmış olayların dürtüsü ile kaleme alınmış bu yazılar, belki kavramamıza yardımcı olur düşüncesiyle...

İkinci dünya savaşının Mihver Devletlerinin, yani faşizmin yenilgisi ile sonuçlanacağı, ortaya çıktığı günlerde, Türkiye'de Milli Şef rejimi tüm görkemiyle hâlâ hükmünü sürdürüyordu. Ne var ki, dikkatle bakılınca günlerinin sayılı olduğu anlaşılıyordu. Birleşmiş Milletlerin kapısı, demokrasi ile yönetilen, ya da demokrasiye yönelen ülkelere açık olacaktı. Savaşın sonu belli olduğu günlerde Türkiye Mihver Devletlerine savaş ilân etmişti ama, Mehmetçik tek bir mermi bile yakmamıştı. Savaş sona ererken savaş ilân etmiştik, çünkü Birleşmiş Milletler statüsünü hazırlayacak olan San Francisco konferansına ancak Mihver devletleri ile savaş halinde olan devletlerin katılabileceği anlaşılmıştı. Avrupa'da sadece iki faşist devlet kalmıştı: Franko'nun İspanyası ile, Salazard'ın Portekiz'i... Demokrasi cephesinin liderleri, demokrasi için savaşımın barıştan sonra da süreceğini söylüyorlardı. Dünyada yeni bir hava esiyordu. Bu hava Türkiye'yi de etkilemişti.

Ayrıca savaş boyunca toplumumuzda birtakım gelişmelere tanık olunmuştu: Türk burjuvazisi güçlenmişti; sesini duyuracak duruma gelmişti. Demokrasiden, liberalizmden söz edilmeye başlanmıştı. Kendilerini yürürlükteki rejimi savunmakla görevli gören *geleneksel* aydınlar, gene çizilmiş yolda yürüyorlardı; ama, sayıları az da olsa, kimi aydınların da, Jön Türk'lerin savaşımını yeni biçimlerde sürdürmeye hazırlandıkları görülüyordu. Yüzlerce yıldır suskun yaşamını sürdüren emekçi halkımızın ise, savaş yıllarının sıkıntılarından Halk Partisi'ni sorumlu tuttuğu sanılıyordu. Tüm bu etmenler, çok partili rejime geçilmesi kararının alınmasında, kuşkusuz rol oynamıştır.

Sorun, çok partili rejimin göstermelik mi, gerçekten

mi olacağı idi. Asker ve sivil kanatlarıyla bürokrasinin gerçekten çok partili rejime izin vermesi akla pek yatkın gelmiyordu. Çok partili rejim Devlete sahip olanlar sınıfının, tekellerinden vazgeçmesi demek olurdu. Bu zayıf bir olasılıktı. Yakın tarihimizde çok partili demokrasi denemeleri olmuştu. Sonuç başarılı sayılmazdı. İcazetli olan Serbest Fırka adına bile tahammül gösterilmemişti. Bir de Anayasal bir engel vardı: Halk Partisi'nin (6 oku) Anayasaya alınmıştı. Yeni partiler bu ilkeleri benimsemek zorunda kalmayacaklar mıydı? Halk Partisi ile aynı ilkeleri benimsemiş birkaç parti, Ali Rana beyin müstakil gurubunun dışarı taşması demek olurdu. İsmet paşa bu konuda ne düşünüyordu? Serbest Fırka'nın ikinci baskısı ona ne kazandırırdı? Tarihsel kişiliğine bir şeyler eklemek için, acaba demokrasiye gerçekten geçilmesini istiyor muydu? Önce yasaların değişmesi gerekiyordu. Yasal değişikliklerin boyutu ne olabilirdi? Herhalde düşünce üzerindeki yasakların kalkması gerekirdi, çok partili bir rejime geçilmesi için. Herkes aynı yolda düşünmeye zorlanırsa, demokrasiden nasıl söz edilebilirdi? O günlerde Ankara'da konuşulan *resmi* demokrasinin sözde kalması, daha doğrusu demokrasinin vazgeçilmez ilkeleri askıya alınarak, KÂĞIT ÜZERİNDE DEMOKRASİ rejiminin uygulanması bize ciddi bir tehlike olarak görünüyordu. Bu tehlikeyi önlemek bizim olanaklarımızı kat kat aşan bir işti... Ama bir şeyler yapılabilirdi. Demokrasi için bir düşünce ortamı yaratılmasına çalışılabilirdi. Gerçi bu gibi girişimlerin çok kolayca susturulabileceğini bilmiyor değildik. Ama gene de denenmeye değerdi.

Kuşkusuz basın etkili olabilirdi. Ama ilki gazete dışında tüm gazeteler, olayların gelişmesini bekler görünüyorlardı. Kimi gazeteler de açıkça CHP'yi tutuyorlardı. TAN' la VATAN mücadeleyi sürdürürlerken onlara La Turquie adlı Fransızca yayını yapan gazete de katılmıştı. Kurtuluş Savaşında ilk İçişleri bakanı olan Cami Baykurt çıkarıyordu bu dergiyi. Cami bey mareşal Çakmağın sınıf arkadaşıydı. Tan'ı çıkaran Sertel'ler Ahmet Emin Yalman'ın

Vatan'ından daha radikal bir muhalefet yapıyorlardı. Sabiha Sertel gerçekten cesaretli yazılar yazıyordu. Ama bence ne Tan ne de Vatan, çoğulcu demokrasiye geçişi, temelden ele almıyorlardı. Daha çok güncel olayların eleştirisi ile yetiniyorlardı. Milli Şef rejiminde elbet bunlar önemliydi, hem çok önemliydi. *Şu iş doğru değil* demek totaliter rejimde özgürlüğe açılan bir pencereydi. Ama bir adım daha atılarak Tek Parti rejiminin yapısı, felsefesi, siyasal ortamı ile Demokrasinin yapısı, ilkeleri ve siyasal felsefesi, günlük bir gazetenin kaldıracağı basitlikte de olsa, karşılaştırılmalı, okuyucunun bu karşılaştırmadan sonuçlar çıkarmasına olanak verilmeliydi. Ahmet Emin bey Vatan'da yazı yazmamı önerince, bu nitelikte bir yazı dizisi hazırlamaya karar verdim. Bu dizinin ilk iki yazısını sunacağım izninizle:

I./KÂĞIT ÜZERİNDE DEMOKRASİ

İkinci dünya harbi, hergün şiddetini biraz daha arttıran bir demokrasi savaşı halinde cereyan etti ve bitti. Fakat totaliter devletler yere serildiği halde, müttefik devlet adamları, demokrasi savaşının yeni bir hızla devam edeceğini söylüyorlar. Zaferi kutlarken Başkan Truman: «Bugün faşizmin ve kuvvete dayanan hükûmetlerin dünyadaki mevcudiyetlerine son verildiği gündür. Bu, demokrasi günüdür. Bugün, dünyada serbest hükûmetler kurmak hususundaki hakiki vazifemize başlayabileceğimiz gündür. Tarihte karşılaştığımız en büyük vazifeyi başarmakla yükümlü bulunuyoruz. Bu, 7 Aralık 1941 tarihinde olduğu kadar aceledir. Bunu başarmak için herkesin yardımına muhtacız. Bu vazifeyi başaracağımızdan eminim» dedi. Churchill: «Biz, demokrasiyi 1940 - 1941 yıllarının karanlık günlerinde olduğu gibi savunmalıyız,» diyor. Attlee de: «Av-

rupa'da birçok hükûmetler vardır ki, halk seçimlerinden vücut bulmuş sağlam esaslara dayanmıyorlar. Her tarafta milletlerin arzusunun muzaffer olmasına yardım etmek niyetindeyiz. Serbest seçimlere dayanan ve harap olan Avrupa kıt'asının onarımına katılacak demokrat hükûmetlerin kurulmasını temenni ediyoruz» dedi.

Halbuki bugün yeryüzünde 'demokrat değilim' diyecek bir tek hükûmet yoktur. Eminim, sorulsa Habeşistan İmparatoru Haile Selasie bile, memleketini demokrasi esaslarına göre yönettiğini iddia eder. Kimsenin iyi niyetinden şüphe etmemeye hakkımız olmadığı için, demokrasi kelimesinin çeşitli manâlarda kullanıldığını ve yeryüzünde çeşitli demokrasiler bulunduğunu kabul etmekten başka çare yoktur. Fakat, demokrasinin klâsik olmuş bir anlamı da vardır; şahısların ve hükûmetlerin arzusuna tâbi olmayan bir anlamı.. İşte biz, bu bir iki yazıda mevcut demokrasi çeşitlerini klasik demokrasinin mihengine vurarak, gerçek hürriyet rejiminin anlamını ve teşkilâtını açıklamaya çalışacağız.

Bugün kendi kendine 'demokrasi' diyen hükûmet şekilleri arasında ilk karşılaştığımız çeşit, 'kâğıt üzerinde demokrasi' adını verebileceğimiz hükûmet şeklidir. Bu ad altında topladığımız hükûmetlerin, gerçek hürriyet rejimine olan uzaklıkları bir değildir. Bunların hürriyetçiliği, —vatandaşların hükûmete serbestçe katılmaları esasen söz konusu olmadığı için— söz ve yazı hürriyetlerine ve serbest tenkide arada sırada müsaade edip etmemelerine göre derecelenir. Bunlardan bir kısmı vatandaşların düşündüklerini serbestçe söylemelerine ve yazmalarına, hiç olmazsa zaman zaman göz yumarlar. Bir kısmı ise, resmi fikirden başka bir fikrin açıklanmasına kat'iyyen meydan vermezler. Hükûmetin gidişini alkışlamak için olmadıkça, vatandaşların aralarında dertleşmeye bile hakları yoktur. Fakat hepsinin ortak bir tarafı vardır. Bu da adı geçen rejimlerin kâğıt üzerinde demokrat görünmeleridir.

Kâğıt üzerinde demokrasilerde, devlet teşkilâtı hürriyet esasına göre çizilmiştir. Devletin anayasası hürriyetçidir. Hâkimiyetin millette olduğu ilân edilmiştir. Hükûmet edenler serbest seçimlerle iş başına gelirler. Milleti temsil eden seçilmiş bir meclis vardır. Hükûmet meclis önünde sorumludur. Anayasanın üstünlüğü prensibi kabul olunmuştur: Kanunlar anayasanın özüne ve sözüne aykırı olamaz. Vatandaşlara, âmme hakları başlığı altında, vicdan, düşünme, söz ve yazı hürriyetleri, toplanma hürriyeti ile siyasi hürriyetler, yani milletvekili seçilmek ve milletvekili seçmek serbestlikleri ve şahıs ve mal dokunulmazlığı sağlanmıştır. Evet, hürriyet rejimlerinin bütün bu ve buna benzer nimetleri anayasada, kanunlarda, nizamlarda yazılıdır; ama uygulama bambaşkadır.

Uygulamada hükûmet edenler gerçek seçimlerle iş başına gelmez; serbest seçimin şekli muhafaza olunarak, milletvekilleri iktidarda bulunanlarca tayin edilir. Milleti temsil ettiği farzolunan meclis, ancak tek bir partinin güvenini kazanmış şahıslardan kurulmuştur. Zira anayasa sözü ve özü ile buna mâni olmadığı halde, memlekette yalnız bir parti vardır. Buna parti demek bilmem caiz midir? Fakat herhalde bu da, bildiğimiz gerçek partiler gibi, siyasî amaçları olan bir teşekküldür. Rakibi yoktur ama, siyasî programı vardır. Ve rejim demokratça olduğu için, parti de halkçıdır. Partinin hedefi: Halka hizmet, halkın dileklerini yerine getirmek, halkın her bakımdan seviyesini yükseltmek, bir kelime ile halkın efendiliğini kurmaktır. Bu arzular samimidir. Lâkin ne çare ki parti teklitir; yani tek bir görüş ve anlayış memleketin mukadderatına hâkimdir. Milletvekilleri, serbest seçim perdesi arkasında iktidarı elinde tutanlarca atanmış olduklarından, meclis hükûmetin denetçisi değil, memurudur. Hükûmet adamları da, mevkilerini bir şahsa, çok kez devlet reisine borçlu bulunduklarından, hürriyet rejimlerinin, kaidesi halk olan üçgeni, zirvesi üzerine oturur. Sonuç olarak, hükûmet meclis önünde sorumlu olacak yerde, meclis hükûmete, o da devlet reisine karşı sorumludur. Anayasanın üstünlüğü

prensibi yerini, teşrii nitelikteki şahsi kararlara bırakmıştır. Devlet reisinin ve onun tarafından onanmak şartiyle, hükûmetin her dileği, her buyruğu kanun şeklini alır. Teşri uzvunun, yani meclisin kendi inisiyatifi ile kanun yapabilmesi için her şeyden önce hükûmet kanalı ile devlet reisinin onayı alınmış olmak gerekir.

Teşri görevinin durumu bu merkezde iken âmme haklarından söz edilebilir mi? Her teşrii tasarruf kutsal bilinen ferdi hürriyetleri kayıtsız şartsız sınırlayabilir. Vicdan, düşünce söz ve yazı hürriyetleri, toplantı hürriyeti, şahıs ve mal dokunulmazlığı, hükûmet edenlerin dilediklerî gibi kullanabildikleri konulardır. Siyasi hürriyetler ise, sırası geldiği zaman kullanılmalarına müsaade edileceği vaadi ile açıkça piyasadan kaldırılmıştır. Ancak resmî görüşleri teyit eden düşünce, söz, yazı hürdür. Toplantı hürriyeti, siyasi karakterde olmayan toplantılar ve cemiyetler hakkındadır. Şahıs ve mal dokunulmazlığı ise, hükûmet yararına düşüncesine bağlıdır.

Kendi kendine 'demokrasi' ismini veren hükûmetlerin bu ilk çeşidi, bu kâğıt üzerinde demokrasi rejimi, mutlaka, ama mutlaka derhal aşılması lâzım gelen bir merhaledir. Zira bu merhalede gecikildikçe, millette âmme işlerine karşı ilgisizlik toplum yapısında dalkavukluk, kendini aldatma, halinden memnun olma, boş gurur ve baştakilerin kerametine inanma hastalıkları başgösterir. Halk ile hükûmet arasında hergün biraz daha derinleşen bir uçurum açılır. Millet fertleri her türlü yaratıcı hamleyi yavaş yavaş yitirir. Mücadele kabiliyeti ve kişiliğin geliştirilmesi yeteneği ölür. Kâğıt üzerinde demokrasi ile idare olunan cemiyetler, insanlığın geri ve parazit saydığı cemiyetler arasına girmekte gecikmez.

Halkın hükûmet işlerinden uzak tutulması, hükûmet adamlarının etrafında bir dalkavukluk zümresinin türemesine yol açar. Halkın kayıtsızlığından istifade ederek onu istismar eden bir zümre, hükûmet edenlerin her yaptığını alkışlarla felce uğratır. Hattâ bu zümre yavaş yavaş hükûmet edenler arasına katılır. Dalkavukluktan yetişme

hükûmet adamları meydana çıkar; ve bir kendini aldatma siyaseti başlar. Artık her yapılan şey mükemmeldir; her söylenen söz bir cevherdir. Hükûmet edenler ve dalkavukları hallerinden memnun yaşarlar. Boş bir gurur ortalığı sarar. Hükûmet edenler ortalığı gül ve gülistan göre göre, on binlerce kere her söylediklerinin hakikatin tâ kendisi olduğunu duya duya, kerametlerine inanırlar.

Bir insan kerametine bir kere inandı mı, artık onu doğru yola getirmek mümkün değildir. Kâğıt üzerindeki demokrasilerde, hürriyet esasen yazılı bir formülden ibaret olduğu için, hükûmet edenler bütün kudret ve kuvvetleriyle kendilerine doğru yolu göstermeye teşebbüs edenleri sustururlar. Kerametlerine inandıkları için böyle yaparken vatana hizmet ettiklerine de samimî olarak kanidirler ve böylece kâğıt üzerinde demokrasiler, başlangıçta iyi niyetlerle kurulmuş dahi olsalar, ister istemez, nehirlerin denize döküldükleri gibi, diktatörlüğe ulaşırlar. Bunun için apaçık, düpedüz bir mutlakiyet ve istibdat rejimini, kâğıt üzerindeki demokrasilere tercih edenlerdeniz. Zira, avundurulmadan durumu bütün çıplaklığı ile gören vatandaşlar, bu duruma bir an evvel bir son vermek çarelerini ararlar ve hemen daima bulurlar.

Nihayet kâğıt üzerindeki demokrasiler, istikbali hiç düşünmeyen rejimlerdir. İktidar mevkiinde bulunanlar için zeval, ölüm yokmuş gibi hareket ederler ve günün birinde iktidarda olanlar göçüverince, senelerce iyimser bir propagandanın etkisiyle afyonlanmış olan halk, doldurulmaz bir uçurum karşısında şaşırıp kalır. Kendi içinde taşıdığı cevherleri tanımayı öğrenmemiştir ki bu boşluğu doldursun.

VATAN, 24 Ağustos 1945

II./KÂĞIT ÜZERİNDE DEMOKRASİNİN HAVASI, İDARESİ VE HALKI

Sıra romantik ve soyut demokraside idi; bugün ondan bahsedecektim. Fakat, baktım ki, kâğıt üzerinde demokrasi konusunda daha söylenmesi gereken şeyler var. Düşündükçe bunları mühimsedim ve bunları yazmadan kâğıt üzerinde demokrasi bahsini kapamak istemedim. Çünkü bu rejimin yarattığı ve içinde yaşadığı havayı, idare sistemini nihayet halkla münasebetlerini, kısaca da olsa, anlatmadıkça, onun içtimai bünyeyi sarkom gibi nasıl sarıp kemirdiğini belirtmiş olmayacaktım.

Kâğıt üzerinde demokrasi dediğimiz rejimler bir yalan havası içinde doğar ve bir yalan havası içinde yaşarlar. Kötü şey diyeceksiniz. Haklısınız. Yalanla hükûmet, barışmaz iki kavram olmak gerekir. Lâkin ne çare ki hakikat bu merkezdedir. Prensipleri kâğıtta kalmak üzere kurulan bir rejim yalanla doğmuş demektir. Yalanla doğunca da, onun artık sonradan atacağı her adım, kullanacağı her vasıta da elbette yalan olacaktır.

Belki başlangıçta bu rejimler iyi niyetlerle kuruluyor. Geri milletlerin başında bulunanlar, demokrasi perdesi altında otoriter bir idare tesis etmeyi, belki sırf milletin muhtaç olduğu inkılâpları daha kolayca başarmak için arzuluyorlar. Evet, belki başlangıçta demokrasinin kâğıt üzerinde kalması bundan ileri geliyor. Fakat bunun böyle olması meselenin mahiyetini değiştirir mi? dersiniz. Asla! Ne maksatla söylenmiş olursa olsun yalan, yalandır ve kötü şeydir. Hükûmetler ise halka doğruluk, adalet ve fazilet yolunda rehberlik etmekle mükelleftirler; yalan yolunda değil.. Binaenaleyh gerçek bir ihtiyaca cevap vermek kaygısıyla da olsa, bir hükûmetin yalana dayanması haddizatında kötü bir şeydir.

Bu sözlerimde nazariyatta kalan, zamanını anlamayan dar kafalı bir ahlâkçı gibi konuştuğuma hükmetmeyiniz. Nazari ahlâkın önemini küçümseyenlerden değilim; bilâkis.

Fakat, sırf uygulamaya önem verenlere şimdiden haber verebilirim ki, kâğıt üzerinde demokrasinin kuruluşta bir yalan rejimi olmasının, uygulama alanında da pek vahim neticeleri vardır. Bunları biraz sonra anlatmaya çalışacağım. Esasen şuna da inanıyorum ki, en çetin inkılâpları bile demokratça usullerle başarmak mümkündür. Bu hamlelerin, doğruyu; iyiyi ve ileriyi anlatmak ve sevdirmek suretiyle, halka yaptırılması kabildir ve halkın bizzat yaptığı inkılâplar, tepeden inme olanlara kıyasen mutlaka daha canlı ve daha ömürlü olurlar.

Sonra şu noktayı da hatırdan çıkarmamak lâzımdır: Hükûmet adamları daima yeni yeni inkılâp ihtiyaçlarıyla karşılaşacaklardır. Çünkü ilerleme sonu olmayan bir kavramdır. Şayet inkılâp ihtiyacı bu yalan rejimini meşrulaştıracak olursa, iktidarı elinde tutanlar, yine başlangıçtaki samimilikleriyle, demokrasinin sonsuzluğa kadar kâğıtta kalmasında bir beis görmeyeceklerdir. Gerçekten de öyle oluyor. Kâğıt üzerinde demokrasilerde intikal devresi uzadıkça uzuyor ve uzadıkça da yalana dayanan bu rejim dal budak salıyor ve kökleşiyor. Memlekette demokratça bir idarenin güzel meyvalarını vermekte olduğu sanısı uyandırılarak, bütün devlet teşkilâtı, inkılâp peşinde derece derece yalanla işler bir makina halini alıyor.

Çok garip bir psikolojik hâdise karşısında olduğumuz muhakkaktır. Kâğıt üzerinde demokrasilerin yalanı müesseseleştirmesi, öyle zannediyorum ki, sadece halkı aldatıp iktidarı muhafaza etmek kaygusundan ileri gelmiyor. Millete hamleler yaptırmak aşkı, idare ve hükûmetin başında, en başında bulunanların ilk hızı ile yaşadığından, bu yalanın bir kısmı da, bu kişilerin kendi kendilerini aldatmalarına yarıyor. Hele bir dalkavuk zümresinin, hükûmet edenleri kendi kerametlerine inandırmış oldukları düşünülecek olursa, halk için hazırlanan yalanlardan, hükûmet erkânına da bir pay ayrılmış olması pek tabii telâkki edilir. Zira hükûmet adamlarına, kerametlerini ve başarılarını göstermek için başka çare yoktur. Ve belki de maksatlı hareket edilmediği halde, dönüp dolaşıp çıktığı ye-

re gelince, yalanın yalan olduğu unutulduğu için hükûmet edenler kendi yalanlarına inanıyorlar. Bu ihtimallerden hangisi doğrudur; pek bilemiyorum. Lâkin hangisi doğru olursa netice şu oluyor ki, yalana dayanan nüfuz ve iktidar yine yalan sayesinde devam ede geliyor.

Kâğıt üzerinde demokrasilerin, hem halkı, hem hükûmet edenleri aldatan yalanı, çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Bunları teker teker burada sayarak başınızı ağrıtmak istemem. Bunların içinde en modern kılıklı olanından bahsedeceğim: İstatistikçilik..

İstatistik bilimi kâğıt üzerinde demokrasilerde olduğu kadar, başka hiçbir rejimde rağbet kazanmamıştır. İki durumu rakkamlar ve grafiklerle mukayese etmeye yarayan bu bilgi, kâğıt üzerinde demokrasinin halkı ve kendi kendini avundurmak için bulduğu en kuvvetli silâhtır.

Maarifin yayıldığı, yüksek mekteplerden çıkanların çoğaldığı mı isbat edilecektir? Hemen bir istatistik. Nüfusun arttığı mı gösterilecektir? Derhal bir istatistik. Dış ticaret dengesinin lehte olduğu mu meydana konacaktır? İstatistik. Devlet bankasındaki altın stokunun fazlalaştığı mı anlatılacaktır? Yine istatistik.. Bu müsbet ilim asrında., hükûmetin başarılarını bundan daha kuvvetle hangi vasıta canlandırabilir?

Halbuki halkın çoğu bilmese de bilenler vardır ki, istatistiklere ve grafiklere istediğimizi söyletmek mümkündür; ve esasen rakkamlar da bizatihi bir kıymet ifade etmezler. Meselâ yüksek mektep mezunlarının çoğaldığını gösteren bir istatistik bize kıymet mülkü verdirtecek gerçek hiçbir bilgi vermez. Çünkü rakkamlardan mezunların ilmi seviyeleri hakkında bir şey öğrenmediğimiz gibi, bu artışın sınav usullerinin kolaylaştırılması neticesinde vukua gelmiş olmadığını da bilemeyiz. Hele bunun memleket ihtiyaçlarına cevap verip vermediğini asla anlayamayız. Hikâye ederler: Bilmem hangi memleketin, hangi bakanı beyanatta bulunacakmış; müsteşarından, demeç vereceği konu ile ilgili istatistikleri hazırlamasını istemiş; müsteşar da cevaben «İsbat etmek istediğiniz şeyi söyleyiniz de

istatistikleri ona göre hazırlatayım» demiş. Fakat söylediğim gibi, meselenin bu tarafını bilen pek azdır. Onun için gözalıcı rakkamlar kabardıkça, hükûmetin müsbet icraatına inananlar da o kadar artar.

VATAN, 1 Eylül 1945

Yıl 1945, yıl 1983. Neredeyse kırk yıl. Ve biz yeni bir KÂĞIT ÜSTÜNDE DEMOKRASİ denemesi içindeyiz. Yeni Anayasa ve ona bağlı olarak hazırlanan Partiler ve Seçim Yasaları, yeni bir Kâğıt Üstünde Demokrasinin hukuksal dayanaklarını oluşturuyor. Kuşkusuz farklı bir düzeyde, 1945'lere göre: kırk yıllık demokrasi denemelerini yokvarsayma çabası içinde olan bir girişim bu... Bunun için başarıya ulaşması bence çok zayıf bir olasılık. Bu geriye dönüşün de kanıtladığı gibi, *Devlete sahip olanlar sınıfı, bizim BEY TAKIMI demokrasiye bir türlü alışamıyor. Hâlâ Devleti öz malı olarak görüyor. Hâlâ halka ayaktakımı gözüyle bakıyor. Hâlâ Devletin asıl sahibinin Halk olabileceğini kabul edemiyor. Hâlâ Karizmatik liderlik düşleri görüyor: her şeyi bilen, her şeyi gören ve en doğru çözümleri getirip uygulatan 'dahi' bir Şef... Ebedi şef, Milli Şef rejimlerinin asla bir daha yaşanamayacağını, çünkü bu rejimleri yaratmış olan koşulların asla aynı biçimde yaşanamayacağını kavrayamıyor bizim Bey Takımı. Son kırk yılın siyasal birikimleri bir yana bırakılsa bile, toplumumuzun yapısında büyük değişiklikler olduğu ve çözüm bekleyen sorunların büyük boyutlara ulaştığı unutulmuş görünüyor. Bunlar, 'dahi' bile olsa, Şef sistemi ile çözülmesi olanaksız son derece karmaşık sorunlardır. Türkiye'nin sorunları, halkın yaşamı ile içiçedir. Bir edebiyat tekerlemesi değil bu. Bir gerçek. Özellikle geribırakılmış toplumların çağdaş uygarlığa ulaşması, emekçi halk yığınlarının bilinçli ve şevkli uğraşı, yönetime fiilen katılması gerçekleşmeden sağlanamaz.*

Halkı 'katılımcı' eylemlerden uzaklaştıran ve bir çok

yetkiyle donatılmış bir Cumhurbaşkanlığı sistemi getiren 1982 Anayasası, amaca ulaşmamızı bir süre daha geciktirecektir. Türkiye'nin sorunları, 'emir ve komuta zinciri içinde' çözülebilecek türden sorunlar değildir.

Bizim Bey Takımı bir tür KORPORASYON. Üyeleri birbirine tepeden inme hiyerarşili olarak bağlanmış ve içine kapanık olan bu Korporasyon, Devleti üretir ve yönetir. Daha doğrusu bu Korporasyon'la Devlet özdeştir. Yüzyıllar bu Korporasyonun yaşamında birtakım özelliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Korporasyonun üyeleri giderek gerçek yaşamdan kopmuşlar, Korporasyonun ürettiği değer yargılarının hem üreticisi, hem tutsağı haline gelmişlerdir. Dışımızdaki gerçek dünya, Korporasyon süzgecinden geçirilerek algılanır olmuştur. Böylece Korporasyona özgü bir *gerçek* ortaya çıkmıştır. Bu gerçek, hele Korporasyon için yaşamsal önem taşıyan konularda, dışardaki gerçekle çelişmiştir. Ne var ki, Korporasyonun üyeleri bu çelişkiyi görmezler ve gerçeğin, Korporasyonca algılanan gerçek olduğuna inanırlar. Bunu bürokrasi için Marx belirtmiştir. Evet gerçek, Korporasyon üyeleri için, Korporasyonca çarpıtılarak algılanan gerçektir.

Bey Takımının bu özelliği gözönünde tutularak, demokrasi sorununa bakılacak olursa, demokrasinin, şurası burası budanarak uygulamaya konmuş olmasındaki nedenlerden hiç değilse bir kesimi anlaşılmış olur. Bizim Bey Takımı, demokrasinin halkın yönetimi olduğu gerçeğini görmezlikten geliyor, demokrasiyi kendileri için bir siyasal düzen sanıyorlar. Devletin halk tarafından yönetilmesi, kendilerinin halkın buyruğu altına girmeleri demek olur ki, olacak iş değildir. Bey Takımının değişmez kanısı halkın, yani ayaktakımının VESAYETLERİ ALTINDA OLDUĞUDUR. Demokrasinin herkesçe kabul edilmiş, bilinen bir tanımı vardır. Asgari koşulları vardır. Bu sınırın altına inilemez; inildi mi uygulanan rejim demokrasi olmaktan çıkar. Biz gene bu sınırın altına düştük. Bizim Bey Takımı bir zamanlar, (Meşrutiyet döneminde ve 1924 Anayasası zamanında), o yılların demokrasi anlayışına

çok aykırı olmayan Anayasalar kabul etmişler. Ama bu Anayasaları rafa kaldırmışlar, hiç uygulamamışlar. Örneğin 1924 Anayasası Ulusal Egemenlik ve Egemenliğin, Meclis tarafından temsil edilmesi ve kullanılması ilkesini getirmiştir. Ama bu ilkeler hiçbir zaman tam anlamıyla yaşama geçirilmemiştir. 1924 Anayasasına karşın Ebedi Şef ve Milli Şef rejimleri uygulanmıştır. Demokrasi, yalnız 1961 Anayasasında çağımız anlayışına uygun bir biçimde dile getirilmiş ve TİP'in verdiği savaşımla o da belirli bir ölçüde, raftan indirilebilmiştir. 1982 Anayasası ne 1876 ne de 1924 Anayasalarına benziyor. 1982 Anayasası, demokrasinin alt sınırının gerisinde olan bir yasa. Bundan dolayı da 1876 ve 1924 Anayasalarından farklı olarak, uygulanma şansı fazla... Yani demek isterim ki, bizim Bey Takımı demokratik Anayasalar yapıp askıya almaktansa, demokratik olmayan yasalar yapıp, demokrasi niyetine uygulamayı yeğ tutmaya başlamıştır. 1982 Anayasa'sının Parlamenter rejimi öngördüğü ileri sürülüyor. Doğru değil. Çünkü Parlamenter sistemde, Sağlı Sollu partilerden oluşan Parlamentodur son sözü söyleyen. Hükûmetler, onun güveniyle iş başında kalır. Parlamentonun onaylamadığı bir politika izlenemez. Ulusal egemenliğin temsilcisi odur. 1982 Anayasasının 118. maddesine göre: «*Ulusal güvenlik politikasına; Devletin varlığı ve bağımsızlığına; ülkenin bölünmezliğine, bütünlüğüne; toplumun huzur ve güvenliğine ilişkin, alınması zorunlu görülen önlemlere ait, MİLLİ GÜVENLİK KURULU KARARLARI, Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.*» Demek ki, ulusal politikayı gerçekte yönlendiren kurum, Parlamento değil, Silahlı Kuvvetlerin moral ağırlığı altında bulunan MİLLİ GÜVENLİK KURULU'dur. Üstelik bu Kurulun moral ağırlıkta olan üyeleri, halk tarafından seçilmiş olmadıklarından, ulusal egemenlik ilkesine de, böylece ters düşülmektedir. Kuşkusuz Parlamento Milli Güvenlik Kurulunun kararlarını benimsemiş bir hükûmeti düşürebilir. Nazari olarak, yani kâğıt üstünde bu kapı açıktır. Ama Milli Güvenlik Kurulunun başkanı olan Cumhurbaşkanı, Parlamentoyu dağıtıp

yeni seçimlere gidebilir. Ayrıca artık örnekleri çoğalan bir yola başvurularak, Silahlı Kuvvetler adına hareket eden Komutanlar, Anayasayı askıya alarak rejimin işleyişini durdurabilir. Böyle bir rejimin Parlamenter demokrasi ile bir ilişkisi olmadığı ortadadır. 1982 Anayasasının getirdiği sistem, Başkanlık sistemi de değildir. Çünkü Başkanlık sisteminde Yasama, Yürütme ve Yargı organlarının yetki ve görev alanları birbirinden ayrılmıştır ve bunlardan hiç biri ötekinin yetki alanına giren işlere karışamaz. Oysa yeni Anayasanın, Cumhurbaşkanına ve Milli Güvenlik Kuruluna tanıdığı yetkilerle, Kuvvetler ayrılığı ilkesine saygılı olmadığı görülmektedir. Bunların yanısıra 1982 Anayasası demokratik özgürlükleri, adı var kendisi yok hale getiren sınırlamalar koymuştur. Halkın seçimler dışında yönetimi etkileyebilecek eylemlerde bulunmasına olanak tanımıyor: sendikalar politika yapamaz; dernekler politika yapamaz; üniversiteler politika yapamaz; meslek kuruluşları politika yapamaz; memurlar politika yapamaz... Böyle bir Anayasaya demokratik sıfatı verilemez. 1982 Anayasası, MİLLİ ŞEF sistemini yasallaştıran ve Bey Takımı ile sermaye çevrelerinin halk üzerindeki egemenliğini daha da güçlendiren bir belgedir. Gerçekten de hazırlanan Partiler ve Seçim yasaları ile Sol partilerin örgütlenmesi, seçimlere katılmaları ve Mecliste gurup kurmaları ağır koşullara bağlanmaktadır.

Bu geriye dönüş umutlarımızı kırmamalı. Çünkü 1945' ten beri Türkiye'de o kadar çok şey değişmiştir ki, kelime oyunlarıyla demokratik kazanımları rafa kaldırmak kimsenin elinde değildir. Kuşkusuz içine sokulduğumuz dar boğazlardan çıkmamız uzun sürebilir. Ama yeni Anayasanın getirdiği sistemle sorunlarımız, özellikle emekçi yığınlarını doğrudan ilgilendiren sorunlarımız, çözülemeyeceği için, er geç demokrasiye dönülmesi tek çıkar yol olarak görülecektir. *Halksız Demokrasi* oyunu artık sürdürülemez. Sözlerimin yanlış anlaşılmasını istemem. Yeni rejim önümüzdeki birkaç yıl içinde tümüyle işlemez hale gelecektir demiyorum. 1945'ten beri emekçi halk yığınlarının

ele geçirdiği birtakım politik ve sosyal yerler var. Bunların en belirgini sendikal alandaki kazanımlardır: serbestçe sendikalaşma hakkı, toplusözleşme ve grev hakları gibi... Yeni rejim bunları sınırlamak, geriye götürmek istiyor. Bu alanda çok büyük zorluklarla karşılaşılacaktır. Üniversitelerin özerkliği sorunu var. Şimdiden geri tepmeye başladığına tanık oluyoruz alınan gerici önlemlerin. Derneklerin politika dışında tutulması da, isteneni vermeyecektir. Dernekler demokrasinin tabana oturmasında önemli bir köprüdür. Bu köprünün geçit vermemesi halinde olumsuz sonuçlarla karşılaşılır. Sosyal, kültürel alanda her dernekleşme eylemi, ister istemez genel anlamda politik amaçlıdır. Bunun yasaklanması akıllıca bir iş sayılmaz. Suçlamalar, davalar, cezalar, birbirini izler ve huzursuz bir ortam ortaya çıkar. Bu da özellikle gençlik derneklerini yeraltı çalışmalarına iteler. Sol partilerin çalışmalarını zorlaştıran önlemler de, daha büyük boyutlarda aynı olumsuz sonuçları doğuracaktır. Demokrasi Sol kanatsız olmaz. Çünkü demokrasi, tüm düşünlere açık, her türlü muhalefetin temel hak sayıldığı bir rejim olmasından başka, sermaye ile emek arasında bir denge rejimidir de... Ve tarihte demokrasi, boyuna daha geniş halk yığınlarının söz ve karar sahibi olmaları biçiminde geliştiğinden, sol görüşleri ve hareketleri yasaklayarak bir yere varmak olanaksızdır. Evet, bu ve benzeri nedenlerden dolayı, içinde bulunduğumuz karanlık tünelden nasıl olsa aydınlığa çıkılacağına inanıyoruz.

1960'lı yıllarda ise, umutlu günlerde yaşıyorduk. Elimizde güzel bir Anayasa vardı. Bu ileriye dönük Anayasayı savunmak biz emekten yana aydınlar için başta gelen bir görevdi. Beri yandan emekçi halk yığınları içinde en çabuk uyanan sınıf, işçi sınıfımız haklarına sahip çıktığını gösteren eylemlere girişiyordu. Saraçhane mitinginden sonra, işçiler işsizliği protesto için Meclise yürümüşlerdi. Gösteri dört buçuk saat sürmüştü. Pekçok işçi gözaltına alınmıştı. İzmir'de işçiler yalınayak yürümüşlerdi. Zonguldak'taki gösteride iki kurban vermişlerdi. Bilinçlenme-

nin belirgin işaretleri olan bu eylemler, ikinci Meşrutiyet'in ilânından sonra yurdu bir baştan bir başa sarmış olan grev hareketlerinin, elli yıl arayla daha da güçlenmiş birer uzantısıydı. 1946'da çok parti rejimine geçilirken, sendikalaşma hareketi de hızla yayılmıştı. Bunu, demokrasiyi tabana oturtacak bir gelişme olarak selâmlarken şunları yazıyorduk:

*«Sendikacılık, demokrasi yolunda bir senedir attığımız adımların en vaadedici olanıdır. Çünkü memleket nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden köy ve şehir emekçileri kendi sendikalarını kurdukça, önce kendi iş kolları içinde meslek dayanışmasını duyacaklar ve bu yoldan da çabucak sınıf bilincine kavuşacaklardır. Emekçilerin sınıf bilincine kavuşmaları ise, memlekette çoğunluğun kendi ihtiyaçlarını bilen ve tatmin etmek isteyen aktif bir kuvvet haline gelmesi neticesini doğurur ki, bu da demokrasinin ta kendisidir. (...) Demokratik gelişme yukardan aşağı olmaz, olamaz. Çünkü yukardan aşağı gelen hareketlerde daima anti-demokratik bir karakter vardır. Teşebbüs halktan gelmedikçe, çok parti sistemi de, tek dereceli seçim de, basın hürriyeti de, hülasa bütün demokratik hürriyetler kısır kalmaya mahkûmdur. Hele aydınların halka devamlı ihanet ettiği memleketlerde, bu mutlaka böyledir. Elbet yukardan gelen hareketlerin de, halka teşebbüsü ele alma imkânları hazırladığı için, dolayısıyla faydası olur. Fakat tekrar edelim: bunların hakiki bir kıymet kazanmaları için, halk tarafından desteklenmeleri şarttır.»**

Tıpkı Meşrutiyet döneminde olduğu gibi, Bey Takımının tepkisi bu kez de sert olmuş, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığının aldığı bir kararla, sendikalar kapatılmış, yeni kurulan iki Sosyalist Parti de dağıtılarak yöneticileri tutuklanmıştı. 1950'den sonra, Demokrat İktidar zamanında sendikacılığa Amerikan dostluğu doğrultusunda yeni bir yön verilmişti.

1960'larda ise işçi sınıfı vesayetten kurtulup, kendi ka-

** İzmir (Demokrat İzmir), 28 Ekim 1946.

natlarıyla uçmaya çalışıyordu. İşçiler, Türkiye İşçi Partisi'ni kurmuşlardı ve bizleri de bu partiye çağırmışlardı. Başta gelen görevimiz Anayasa'ya sahip çıkmak, demokrasinin yaşamasına yardımcı olmaktı. İkinci Meşrutiyet'in ilânından bu yana, yarım yüzyıl geçmişti ve bu 50 yılda işçi hareketine kaç kez darbe indirilmiş, demokrasi kaç kez noktalanmıştı.

Toplumlar yavaş değişiyor. Tarihin akışı durgun akan bir nehir gibi. Zaman zaman hızlanıyor, çağlayanlar oluşuyor; sonra gene durgun akıyor... Emekçiler bilinçli bir örgüt halinde söz ve karar sahibi olmak için tarih sahnesine çıkmadıkça, toplumların yapısı değişmiyor; Bey Takımı'nın egemenliği sürüp gidiyor ve tarih durgun akıyor. Ama durgun da olsa akıyor. Ve en değişmez sanılan toplumlar da değişiyor, yavaş da olsa değişiyor. Değişmeyi sağlayan üretici güçlerdi; üretici güçlerin gelişmesi idi. Bir üretim biçiminden, daha ileri bir üretim biçimine geçilmesi, yeni bir uygarlık düzeyine ulaşılması için de, bu gelişmenin yarattığı, aynı zamanda bu gelişmeyi sağlayan sınıfın egemen duruma gelmesi şarttı. Demek ki, Kapitalizmden Sosyalizme geçebilmek için, üretici güçlerin buna olanak verecek bir gelişme düzeyine ulaşmasıyla birlikte, işçilerin ve tüm emekçilerin *demokrasiyi fethetmeleri,* yani Devletin yönetiminde fiilen söz ve karar sahibi olmaları şarttır. Bu olgunun bilincinde olan biz İşçi Partililer, halkımızın karşısına şu mesajla çıkmıştık. 1960'lı yılların başında diyorduk ki:

«Türkiye'nin ileri bir toplum haline getirilmesi işi ile, emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmaları, insanca yaşama şartlarına kavuşmaları işi, bir tek davanın birbirine bağlı bölümleridir; biri gerçekleştirilmeden öteki gerçekleştirilemez. Çünkü emekçi halk yığınlarının insanca yaşama şartlarına kavuşmaktan doğan inançlı ve şevkli çabası sağlanmadıkça Türkiye kalkınamaz, çağdaş medeniyete ulaşamaz. Bu gerçeği iyice kavrayan TİP'in programında açıklanan amacı özetle şudur:

«İşçi sınıfı ve bütün emekçi halk yığınlarını eğitip ay-

dınlatarak, ulusal kalkınma ve ilerlemenin bilinçli kuvveti haline getirme;

«Anayasa teminatı altında olan hak ve hürriyetlerine sahip çıkacak işçi sınıfının ve emekçi halk yığınlarının, yurt işlerinde söz sahibi olmasını sağlamakla, büyük toprak sahiplerinin ve şehirli büyük sermayecilerin demokratik rejimi aksatan, ekonomik kalkınmayı, sosyal ve kültürel gelişmeyi frenleyen, zararlı nüfuz ve hakimiyetlerini önlemek;

«Sanayileşmeye öncelik veren, planlı, emekten yana ve emekçi halk yığınlarının iştiraki ile işleyen bir devletçiliğin, ulusal ekonomide, sosyal ve kültürel hayatımızda düzenleyici ve yönetici temel kuvvet olmasını sağlamak;

«Özel sektörü, ulusal ekonominin genel plana bağlı yararlı bir kesimi haline getirmek;

*«Ve böylece siyasi demokrasiye ekonomik ve sosyal bir öz kazandırarak, daha ileri bir toplum düzenine, demokratik yoldan geçiş şartlarını hazırlamak.»**

Evet, Anayasaya sahip çıkmak; Anayasanın kâğıt üstünde kalmaması için uğraş vermek; bunun içinde işçilerin, tüm emekçilerin söz ve karar sahibi olmalarına yardımcı olmak; emekçi halk yığınlarının ulusal yaşamımızda yönlendirici ve yönetici güç haline gelmesini sağlamak başlıca amacımızdı. Aşağıdan yukarı bir yığın hareketinin örgütüydü TİP. Klişeleşmiş formüllerin ötesine geçiyorduk ve işçilerin, emekçilerin, ulusal yaşamın her düzeyinde, *gerçekten yönlendirici ve yönetici olmasını* istiyorduk. Tüzüğün 3. maddesi bunu pek açık olarak dile getirmekteydi. Emekten yana planlı bir devletçilik formülü ile yetinmiyor, bunun, *emekçi halk yığınlarının iştiraki ile işleyen bir devletçilik olduğunu özenle vurguluyorduk. Biliyorduk ki demokrasi işlemezse, bellibaşlı üretim araçlarının kamulaştırılması ile, daha ileri bir toplum düzenine geçmek, sömürüyü ve baskıları yok etmek olanaksızdır.*

Demokrasiyi uygulanan bir düzen haline getirmek ve

* Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, madde: 3, İstanbul 1962.

ona gittikçe daha yaygın boyutlar kazandırmak, ilk ve temel hedefimizdi. Bu hedefe ulaşılmadan, sosyalizmi tepeden inme gerçekleştirmeye çalışmanın, emekçileri *emir kulu* haline getiren dikta rejimlerine yol açtığı, elli yıldır çeşitli örneklerin kanıtladığı bir gerçekti.

Ne var ki, bağımsızlığını yitirmiş, emperyalizmin, uluslararası tekellerin ileri karakolu haline gelmiş bir ülkede, hele Bey Takımının geleneksel ağalığının sürüp gittiği bir ülkede, demokrasinin gerçekten uygulanmasını sağlamak, zor, çok zor bir işti. Ulusal bağımsızlığımızı yeniden kazanmadan demokrasiyi uygulatamazdık. Ulusal bağımsızlık savaşımını da demokrasisiz sürdüremezdik. Demokrasi ve Bağımsızlık, TİP'in önünde çözüm bekleyen, içiçe geçmiş iki büyük sorundu. Her ikisi de emekçi yığınlarının aktif bir güç haline gelmesi ile, ancak çözüme ulaştırılabilirdi. 1962 - 1963 yıllarında Batı-Doğu ilişkilerinin yumuşama göstermesi, uluslararası politikanın bir *détante* havasına girmesi, işimizi bir ölçüde kolaylaştırabilirdi. Çünkü Türkiye sıcak noktalardan biri olmaktan bir ölçüde çıkabilirdi. Böyle olursa, dışardan tezgâhlanan oyunların etkisi azalabilir diye düşünüyorduk. Ama taşlı sopalı saldırıların, kimi gazetelerde sürdürülen kışkırtıcı kampanyaların sonu gelmiyordu bir türlü.

Sendikaların kurulmasına izin verilmesinden bu yana önemli sayılacak gelişmeler olmuştu. İşçiler çalışma düzeni ile ilgili haklarına sahip çıkıyorlardı artık. Ama ekmeğe sahip çıkmakla, işçilere soyut görünebilecek bir dizi hak ve özgürlüklere sahip çıkmak aynı şey değildi. Düşün özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlükleri, düşündüğünü söylemek özgürlüğü, halka, elde edilmek için savaşım verilmesi gerekli şeyler olarak görünmeyebilirdi. Bunların bir aydın fantazisi olmadığı, bu özgürlüklerin gerçekten var olduğu bir toplumda yaşamanın halka neler kazandıracağı, mutlaka açıklanmalıydı. Ve de bu özgürlüklerin çok kısıtlı olduğu, zaman zaman askıya alındığı toplumumuz-

da, halkın neler kaybettiği, canlı örneklerle gözler önüne serilmeliydi. Konuşmalarımızda, demeçlerimizde bu konuları işliyorduk. Halka haklarını anlatmak için, haklarına sahip çıkması için, TİP'de ciddi bir savaşım verdiğimizi söyleyebilirim. Köy kahvelerinde onların yaşantısından örnekler vererek hep bu konuları işliyorduk. Önceleri yadırgandı. Herhalde bizde de acemilik vardı. Zamanla birbirimize alıştık; sorulu yanıtlı söyleşiler yapmaya başladık. Devleti yönetmeye hiç mi hiç hevesli görünmüyorlardı. Şaka gibi geliyordu. Gülüşüyorlardı. *«Sen köyün sorunlarını, eksiklerini bilmez misin? Bilirsin elbet. Başka köylerin dertlerini de, o köylerde yaşayanlar bilir»* diyorduk. *«İşçiler de kendi sorunlarını bilir; zanaatkârlar, esnaflar da kendi dertlerini bilirler»* diyorduk. *«Bu emekçi yurttaşlar kendi aralarından milletvekili seçip meclise gönderseler ve bu emekçi temsilcileri dertlerini ortaya döküp karara bağlasalar, o yolda yasalar çıkarsalar, iyi olmaz mı? Durumunuz bugünden daha iyi olmaz mı?»* diyorduk. *«Hem Partimizin programında sorunlarınıza birtakım çözümler önerilmiş; topraksız ya da yeterince toprağı bulunmayan ailelerin toprağa kavuşturulması gibi... Beğenmediğiniz noktalar varsa, konuşuruz; bir karara varırız. Mecliste yasa teklifini birlikte hazırlarız»* diyorduk. *«Bugüne dek hep Beyler yönetti devleti, bir kez de siz, emekçiler yönetin. Hele bir deneyin»* diyorduk. İlginç tartışmalar oluyordu. Sorular soruyorlardı: *«Ağaların topraklarını zorla mı alacaksınız, parayla mı?»* Parayla deyince de: *«O kadar parayı nereden bulacaksınız?»* diyorlardı. *«Dış ticareti devletleştireceğiz; buradan sağlanan geliri bu işe ayırabiliriz. Bunlar hesap işi. Ama kimsenin malını elinden zorla almayacağız. Bu sözümüzü senet sayın»* yanıtını alınca rahatlıyorlardı. Bu hayali bir konuşma değildir. Hemen her gittiğimiz köyde bu içerikte konuşmalar olmuştur. Ve yoksul köylümüzün, toprak ağalarının hakkını koruması, beni derin derin düşündürmüştür. Birçok parti kongresinde bu konuşmaları arkadaşlara anlatmış ve sosyalizmi, bir mutluluk rejimi olarak kurmanın, ne karmaşık yollardan

geçtiğini, Türkiye'de özgürlüğün bir gerçek sorun olduğunu, bu ve benzeri örneklerle, kaç kez belirtmişimdir.

Yukarda değindim: demokrasi sorunu bizim gibi dışa bağımlı ülkelerde, bu ülkelerin demokrasi gelenekleri olmamasından başka, ayrıca dış güçlerin sahnelediği provokasyonlar, komplolarla da engellenmektedir. Türkiye'yi CİA ajanlarının at oynattığı bir alan olmaktan kurtarmadıkça, ne demokrasi, ne sosyalizm için sağlıklı bir savaşım verilebilirdi. CİA ajanları diyorum çünkü eski Dışişleri bakanlarından Çağlayangil, İsmail Cem'in yaptığı bir röportajda: «*CİA ajanları bizim Milli Emniyetle elele çalışır. Nerede olduklarını bilemem. Belki masanın altındadır*» demişti.

Kuşkusuz Sovyet ajanları da boş durmuyorlardı. Sanırım bu makul bir tahmindir. Türkiye'nin mutlaka bu durumdan kurtulması, ulusal bağımsızlığına tam olarak kavuşması gerektiğine inanıyorduk. Ama bu son derece zor bir işti. Çünkü egemen çevreler, dış güçlerle işbirliği halindeydiler. Buna karşılık iki faktör mücadelemizi göreli olarak kolaylaştırabilirdi: Ulusumuz daha önce bir kurtuluş savaşı vererek Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştu. Yani bu alanda halkımız deneyli idi ve duyarlıydı. İkincisi, az önce belirttiğim gibi uluslararası konjonktür elverişliydi. İçinde bulunduğumuz koşullarda, emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmak için verilecek savaşım, ancak barışçı yollardan yürütülebilirdi. Amerikan emperyalizmi, dost maskesiyle ve yardım bahanesiyle, kaleyi içerden fethetmişti. Bizimle antlaşmalar imzalamıştı. Bu kez emperyalizmin boyunduruğundan, savaş alanlarında değil, yeşil çuhalı masa başlarında kurtulma yolları arayacaktık. Bu savaşımın ilk aşaması, halkımızın bilinçlenmesi, TİP kanalıyla yurt işlerinde söz ve karar sahibi olmasıydı.

Bağımsızlık için savaşım, demokrasi için savaşımla birleşiyordu. Emperyalizm ve kapitalizmin içimizdeki uzantılarını ancak bu yoldan etkisiz hale getirebilirdik. Dışa bağımlı sermayeci çevreler, Türkiye'nin politik yazgısını

ellerinde tuttukları sürece, ekonomik ve mali alanlarda bağımsız bir yol izlenmesi olanaksızdır. Bundan dolayı her şeyden önce halkımızın politik bir ağırlık oluşturması için uğraşmalıydık.

Ulusal Bağımsızlık Sorunu

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, Türk ekonomisinin hızla geliştirilmesi hükümetlerin gündemine alındı. Batılı ekonomiciler *azgelişmiş ülke, gelişmekte olan ülke* terimlerini kullanıyorlardı. Bu terimler bizde de kullanılmaya başlanmıştı. *Az gelişmiş* denilen toplumlar dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturdukları, aynı zamanda bu ülkelerin sorunları dünya kapitalizminin de sorunu olduğundan, daha doğrusu *az gelişmiş* denen toplumların bu *az gelişmişliği,* zengin kapitalist ülkelerin sömürücü elemanları sonucunda ortaya çıktığından, *az gelişmişlik* onların da sorunu haline gelmişti. Gerçekten *az gelişmiş* ülkelerin ekonomisi, gelişmiş ülkelere bağımlı olduğundan, çarpık ve dengesiz büyümüş sektörlerden oluşmaktaydı. Ve dünya kapitalizminin karşısına, ekonomik, politik, sosyal, birçok karmaşık sorun çıkarmaktaydı.

Burjuva ekonomicilerinin teşhisi şöyle idi: Bunlar büyümeleri geç kalmış toplumlardı. Gerektiği kadar gelişememişlerdi. Kişi başına ulusal gelirleri çok düşüktü. Bu yüzden yatırım düzeyi de çok düşüktü. Oysa kişi başına ulusal gelirin artması, yatırımların hızlandırılmasına bağlıydı. Burjuva ekonomicileri böylece az gelişmişlik kısır döngüsünden söz etmeye başladılar. Beriyandan bu ülkelerde bir başka olgu da *az gelişmişlik* kısır döngüsünün sürüp gitmesine neden oluyordu. Bu toplumlarda nüfusun büyüme oranı çok yüksekti. Bunlar açlık çeken, ya da açlığın tehdit ettiği ülkelerdi.

Genel olarak az gelişmiş ülkeler, gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürgesi, ya da yarı-sömürgesi durumuna dü-

şürüldükleri için gelişememişlerdir. Bunu vurgulamak için, bu ülkelere *geribırakılmış* ülkeler adını vereceğiz.

Osmanlı Devleti olarak geribırakılmışlığın acılarını yaşamış bir ulusuz. 200 yılda Avrupa kapitalizminin bir yarı-sömürgesi haline düştük. Ekonomimiz mahvoldu. İmparatorluğun toprakları birer birer elden gitti ve Devlet borca batık bir halde, büyük devletler aralarında anlaşamadıkları için, yaşamasına adeta izin verilen bir hasta adam sayıldı yıllarca. Birinci dünya savaşında yenilen Osmanlı devletinin tam hesabı görülecekken, iş Anadolu'nun da taksimine gelince, üst üste yenilgilerde kolu kanadı kırılmış halkımız son bir hamle ile silaha sarıldı ve büyük bir askerin başkomutanlığında, düşmanı anayurt dışına attı. Bu, Mustafa Kemal paşanın ağzından: «*Milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe*» savaşılarak kazanılmış ilk ulusal kurtuluş savaşıydı, tarihin yazdığı. Dünyanın tüm boyunduruk altındaki *mazlum* halklarına izlenecek yolu göstermiştik de, ne yazık ki, kendi açtığımız yolda yürümeyi beceremiş, gene *bizi mahvetmek isteyen ve bizi yutmak isteyen kapitalizmin* güdümüne girmiştik. Bunun nasıl olduğu bildiğim kadarı ile pek incelenmedi.

Sanıyorum elde belirli bir ekonomi modelinin bulunmaması önemli bir rol oynadı. Emperyalizme, kapitalizme karşıydık da, günün sorunlarının ne yoldan çözümleneceğini pek bilmiyorduk. Olayların zorlamasıyla uygulanan devletçiliğin sınırları da, gene pragmatik olarak çiziliyordu. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, özel girişimin esas alındığını gösteriyor. Bu yolun Türkiye'yi ergeç emperyalizmin, dünya kapitalizminin kucağına atacağı, ya gereğince bilinmiyordu, ya da güçlü bir devletin durumu her zaman denetleyeceğine inanılıyordu.

Ayrıca Meşrutiyet döneminden gelen ilkel bir milliyetçiliğin etkisi ile, Müslüman-Türk bir burjuvazi yetiştirmeyi amaçlayan bir politikamız vardı. Milli burjuvazinin uluslararası kapitalizmin dışında kalacağına, ulusun çıkar-

larını savunacağına inanılıyordu. Yüzyıllardır Osmanlı devletini yönetmiş olan Bey takımı, Müslüman-Türk esnaf ve tüccardan bir burjuva sınıfı yaratarak, denetimleri altında, ekonomiyi onlara bırakmayı tasarladılar. İttihat ve Terakki bu hamhayal peşindeydi. Değerli bilgin Osman Nuri Ergin, konumuzla ilgili şu bilgileri veriyor:

*«Raporda bahsolunan şirketler teessüs ettikten sonra bunların payidar olması ve bu memlekette müslüman esnaf ve tüccarın da yaşayabilmesi için, ne gibi tedabir ittihazı lazım geleceği düşünüldüğü sırada, mazideki esnaf teşkilâtının bilinmesine lüzum görülmüş ve bu hususla tevaggulüm hasebiyle acizlerinin de mütalaası istifsar edilmişti. O zaman milli şirketlerin ve esnaf cemiyetlerinin başında bulunan zat maksadını teşrih ederken demişti ki:**

'İttihat ve Terakki Cemiyeti iptida askere ve sonra memurlara istinat etti. Askerin siyasetle iştigali doğru bir şey olmadığı bütün cihanca müsellem olduğundan, bundan ergeç çekileceği tabiidir. Memurlara gelince: onlara hangi fırka bol maaş ve yüksek memuriyet vaadederse o tarafı tercih ettiği görülüyor. Askerle memura istinat etmenin mahzuru bu suretle anlaşılınca, esnaf cemiyetleri teşkili ile onlardan ahzı kuvvet edilmesi (kuvvet alınması) düşünülüyor ve fi'lhakika bu cemiyetlerin başına ikame edilen katibi mesuller vasıtasıyla esnafı arzu edilen tarafa imale tahtı imkâna alındıysa da, bir kuru kalabalıktan ibaret olan esnaf ancak sokak nümayişlerinde işe yaramaktadır... Şu halde bunlardan da İttihat ve Terakki cemiyeti istifade edemiyor. Binaenaleyh sair memaliki mütemeddinede (öteki uygar ülkelerde) olduğu gibi, memleketimizde de bir burjuva sınıfı vücuda getirilerek İttihat ve Terakki cemiyetinin bu sınıf sayesinde idamei mevcudiyetine çalışmak icap etmekte ve bu maksatla Cemiyet, milli şirketler teşkiline, milli bir banka küşadına ve müs-

* Sözü edilen kişinin İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden Kara Kemal bey olduğunu sanıyorum. (M.A. Aybar)

*lüman esnaf ve tüccarın birer cemiyet halinde birleşmelerine gayret edilmektedir.'»**

Cumhuriyet döneminin yöneticileri de, bu konuda İttihatçılardan çok farklı düşünmüyorlardı. Kuşkusuz tam bağımsızlık, ekonomide, maliyede bağımsızlığı gerektiriyordu. Atatürk ve arkadaşları kuşkusuz bunu unutmuş değillerdi. Ancak devletin denetimi altında bu amaca ulaşılacağına inanıyorlardı besbelli. Ekonomi özel sektörün eline bırakılsa bile, dizginler devletin elinde bulunacağından, ekonominin dünya kapitalizminin etkisi altına girmesine izin verilmeyecekti. Ne var ki, kapitalizm bir dünya sistemi olduğundan, ulusal ekonomiler ister istemez bu sisteme bağlıdır. Bundan dolayı evdeki hesap çarşıya uymadı. Atatürk'ün Dumlupınar konuşmasında işaret ettiği hedefe ulaşılamadı. Atatürk: *«Efendiler, burada tesit ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir zaferin idraki milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır»*** demişti. Bu hedefe yönelik, bilgili, sistemli adımlar atılamadı. Devletin koruduğu özel sektör, ekonomimizin dengesini bozarak ve ekonomimizi çarpıtarak gelişti.

Özel girişimin devletçe korunup desteklenmesi, ister istemez işçi sınıfının baskı altında tutulmasına, doğal haklarının askıya alınmasına yol açmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri, tek parti rejimi işçilerin örgütlenmesini, toplu sözleşme ve grev yapmasını yasaklamıştır. *Efendimiz köylü* hakkında söylenmiş olan sözler de unutularak, köylü yurttaşlarımıza yol ve okul yapımında çalışmak gibi bedensel yükümlülükler yüklenmiştir. Giderek Bey takımı ile halkı birbirinden ayıran geleneksel çizgi gene ortaya çıkmıştır. Bu kez Bey takımı kanadı altına aldığı burjuva sınıfının yetişmesine özen gösterdiğinden, özel sektörcü beyler de çizginin beri yanında yer almışlardır.

Türkiye her geçen gün, Kurtuluş Savaşı yıllarının umut

* Mecellei Umurı Belediye, C. I, s. 867-869, İst. 1922.
** Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 183.

veren Türkiye'si olmaktan uzaklaşmış, sınıf çelişkilerinin su yüzüne çıktığı, dışa bağımlı, geribırakılmış bir kapitalist ülke statüsüne girmiştir. Atatürk'ün yaşadığı sürece politik bağımsızlığını koruyabilen ülkemiz, onun ölümünden sonra politik bağımsızlığından da ödün vermeye başladı. Artık burjuvazi ergindi; çıkarları doğrultusunda bir politika izlenmesini isteyecek kadar güçlenmişti. İkinci dünya savaşı sonrasının yeni savaş hazırlıkları içinde, bizim Bey takımı ve yeni ortağı burjuvazi de, kendileri için hazırlanan koltuğa oturmakta gecikmediler. Amerikan Başkanı Truman'ın Kongreye mesajı, bizim Bey takımı ile burjuvazi tarafından sevinçle karşılandı. Amerika'nın Türkiye ve Yunanistan'a yardımda bulunacağı haberi tüm basınımızda manşetlerle verildi. İktidar ve muhalefet, Amerika'nın aldığı bu kararı övmekte birbirleriyle yarışa girdi. Sadece haftalık iki küçük gazete bu bayram havasını bulandırıyordu. Zincirli Hürriyet adlı gazetemizde, *Her şeyden evvel ve Her şeyin Üstünde İstiklâl* başlığı ile şunları yazıyorduk:

«Tarihimizin en kritik anlarından birini yaşıyoruz: İstiklâlimiz (bağımsızlığımız) tehlikededir. Ve işin korkunç tarafı şudur ki, istiklâlimize kastedenler, bu sefer ordularla değil de, bir yardım teklifinin yaldızlı paravanası arkasına gizlenerek üzerimize yürüdükleri için, Türk milleti kuşkulanmıyor. Ve mahirane, mahirane olduğu kadar hainane bir propaganda da bu kuşkusuzluğu arttırmaya, hatta istiklâlimize kastedenleri bir kurtarıcı gibi göstermeye çalışıyor. (...) Bilmeliyiz ki, Amerikan yardımı söylendiği gibi bir altın halka değildir. O bedelini ergeç kanımızla ödeyeceğimiz bir esaret zinciridir. Amerika yüzelli milyon dolar mukabilinde biliyormusunuz bizden ne istiyor? Üçüncü dünya harbinde, Polonya'nın bu harpteki rolünü oynamamızı ve bunun için de şimdiden Amerika'ya teslim olmamızı. (...) Bir kere şunu iyice bilmeliyiz ki, Sovyet Rusya haksız toprak ve üs taleplerini gerçekleştirecek durumda değildir. Asgari daha beş sene Sovyetler bir dünya savaşını göze alamazlar. (...) Sovyetlerin bize saldırma-

*sı ise, mutlaka üçüncü bir dünya harbine başlangıç olur. Fakat bir an için farzedelim ki, Sovyetler bugün üçüncü dünya harbini göze alacak durumdaydılar; ve bize saldırıyorlar. Bu vaziyet karşısında Amerika, İngiltere ne yapacaklardır? Derhal Türkiye'nin yardımına koşacaklardır. Elâ gözlerimiz için değil bittabi; menfaatleri bunu icabettirdiği için... Şu halde Sovyetlerin muhtemel bir tecavüzüne karşı tedbir almış olmak için, kendimizi şimdiden Amerika'ya teslim etmemize hiç lüzum yoktur. Bize tarihi ve coğrafi şartların, hatta sadece aklıselimin emrettiği politika, iki taraflı bir dostluk politikasıdır. (...) Tek tarafa bağlanmalar Türkiye için hiçbir zaman hayırlı olmamıştır. Hele bu tek taraflı bağlanış, Amerikan yardımı şeklinde olursa...»**

Bir küçük devlet güçlü büyük bir devletle askeri ittifakı imzaladı mı, ulusal bağımsızlığını yitirme yolunda ilk adımı atmış olur. Biz bu adımı 1939'da İngiltere ve Fransa ile İnönü'nün imzaladığı üçlü ittifakla atmıştık. Amerika ile gene İnönü zamanında imzalanan ikili antlaşmalar, bağımsızlığımızı yitirme yolunda daha kesin adımlar oldu. Bunu Bayar-Menderes döneminde Nato'ya girişimiz izledi. Bu askeri ittifakların yanısıra bir dizi ekonomik ve mali sözleşmeler de imzalandı. Türkiye yeniden borçlanmaya başladı. Borçlarımızın taksitlerini ödeyemez duruma düştük. Ve borç erteletmek ve yeni krediler bulmak için, yabancı hükûmetler ve mali kuruluşlar katında, onur kırıcı girişimlerde bulunulmaya başlandı. Tüm bu girişimlerin gerekçesi ekonomimizi hızla kalkındırıp istikrara kavuşturmaktı. Oysa borçlarımız kabardıkça kabardı ve dış ödeme açığımız büyüdükçe büyüdü. İşsizlik boyuna arttı; paranın değeri boyuna düştü. Enflasyon bir afet halini aldı. Askeri darbeler birbirini kovalıyor: sivil toplumu ordu disiplinine sokarlarsa, her şeyin düzeleceğini sanıyorlar. Terörizmle savaşım bahanesiyle, Anayasa askıya alındı, Türkiye Büyük Millet Meclisi dağıtıldı, siyasal partiler kapa-

** Zincirli Hürriyet, sayı: 1, 5 Nisan 1947.*

tıldı. Hapishanelerde 20 bine yakın tutuklu var. Bunların büyük çoğunluğu solcu. DİSK yöneticileri idam istemiyle yargılanıyor. Bey takımı ayak takımından öcalıyor.

Artık Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin yerinde bambaşka bir Türkiye var... Her ilimizin kurtuluş yıldönümü gene törenlerle kutlanıyor; Atatürk'ün büstü elde vilayete taşınıyor; temsili öncü kuvvetler kente giriyor; Atatürk anıtına çelenkler konup saygı duruşları yapılıyor; ulusal bağımsızlık üzerine göz yaşartan nutuklar atılıyor... Ama ne var ki, Türkiye artık bağımsız bir ülke değildir.

Türkiye'nin Amerikan şemsiyesi altına girmesi, öyle birden bire olmadı. İkinci dünya savaşının sona erdiği yıllarda, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi hedef alan politikası doruk noktasındaydı. Dostluk antlaşmasının yenilenmeyeceğinin açıklanması ile başlatılan bu yeni politika, Boğazlar ve Kars'la Ardahan üzerindeki savlarla tehdit edici bir hal aldı. İnönü, Amerika'yla imzaladığı antlaşmalara gerekçe olarak, Sovyetlerin bu yeni politikasını kullandı.

Burada dikkatten kaçırılmaması gereken önemli nokta, Sovyetlerin Boğazlar, Kars ve Ardahan üzerindeki iddiaları ile, Amerika ile ilk antlaşmanın imzalanması arasında tam iki yılın geçmesidir. İnönü Sovyet isteklerine kesin bir hayır! yanıtı vermiş ve bir saldırı olursa Türkiye'nin savaşacağını gene kesin bir dille belirtmiştir. İnönü hayır! dediği günlerde Amerika Türkiye'ye henüz yardım edeceğini açıklamamıştı. İnönü'nün aldığı karar, Garp cephesi komutanına yaraşan bir karardı. Aradan geçen zaman içinde Sovyetlerin diplomatik baskısı sürmekle birlikte, zora başvurmayacağı iyice ortaya çıkmıştır. Örneğin savaş sırasında işgal ettiği kuzey İran'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Amerika ve İngiltere'nin bu konudaki kesin tutumları, Sovyetleri İran'ı boşaltmaya zorlamıştır. Demek isterim ki, 1947 Mart'ında Truman'ın yardım teklifi ortaya atıldığı zaman, Sovyetlerden bir saldırı gelmeyeceği çoktan anlaşılmıştı. Oysa Amerika ile antlaşma imzalanması, bir saldırı tehlikesi karşısında çaresiz kalınmış gibi

gösterildi. Bu doğru değildi. Ama muhalefet partilerinden hiçbiri bunun üzerinde durmadı. Kamuoyuna durum Sovyetler Birliği, Türkiye'ye saldırabilirmiş gibi gösterildi.

Sovyetler Birliği'nin, 1945 yılında, Dışişleri Bakanı Molotof'un ağzından Boğazlar ve iki ilimiz üzerinde istekler-de bulunduğunu, eski Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in kaleminden öğreniyoruz. Selim Sarper şöyle diyor: «*(...) Bu temaslardan sonra Büyükelçi Selim Sarper, Ankara' da sözde taslağı çizilen sözleşmeyi imzalamak ümidi ile Moskova'ya vazifesine döndü. 7 Haziran 1945 günü, Türkiye' de başlanan konuşmaları yeniden ele almak ve sonuca götürmek maksadıyla Molotov'u ziyaret etti. Görüşme esnasında Türk diplomatının Sovyetler Birliği'ne memleketi adına verdiği samimi ilişkiler teminatına cevaben Molotov, Sovyet dostluğunu kazanmak için, Türkiye'nin gereken fiatı ödemesi gerektiğini bildirdi. Bu girişten sonra Molotov, Rus dostluğuna karşılık olarak ne almak istediğini de tasrih etti. Evvela Türkiye, kuzey komşusu yararına hudut tashihine rıza göstermeli ve Birinci Dünya Savaşı'ndan zayıf ve yaralı olarak çıkmış olan Sovyetler Birliği'nin 1918 yılında komşusuna terketmek zorunda kaldığı Kars ve Ardahan vilayetlerini kendisine geri vermeli idi. İkinci şart olarak, Molotov, Türkiye'nin, Akdeniz'den gelebilecek bir taarruza karşı Çanakkale boğazını başarıyla savunma kudretinden şüphe göstererek, Sovyet kuvvetlerine Boğazlarda üs verilmesini ve iki taraf arasında Montreux antlaşmasının tadili için prensip mutabakatına varılmasını istedi. Bu talepler tabiidir ki, Sarper tarafından reddedildi. Ancak Molotov'un, vaki konuşmanın Türk hükûmetine bildirilmesini talep etmesi üzerine, Sarper, Ankara'dan aldığı talimatla Molotov'a Türkiye'nin toprak statüsü ve egemenlik hakları ile bağdaşması imkânsız olan talepleri kesinlikle reddettiğini bildirdi.»**

* Feridun Cemal Erkin, Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi; s. 253-254, Ankara 1968.

Büyükelçi Zeki Kuneralp'in kitabında da bunu doğrulayan açıklamalar var:

*«Sovyet Hükûmeti, 1946'dan beri, Boğazlar rejiminin tadili ve Şark vilayetlerinin ilhakı hakkındaki taleplerini resmi yoldan tekrarlamamıştır. Buna mukabil bazı Sovyet muharrirleri, son iki sene zarfında, Türkiye'ye dair yayımladıkları 4 muhtelif eserde, her iki konuyu mufassalan incelemişlerdir. Hükûmetçe makbul telakki edilmeyen yazıların Rusya'da neşrine imkân olmadığı cihetle, anılan eserlerin hükûmetin de noktai nazarını aksettirdiğinden şüphe etmemek lâzımdır. Bu itibarla bunların tedkiki Sovyet hükûmetini sözkonusu meselelerde eski görüşünü aynen muhafaza ettiğine kanaat getirmek bakımından faydadan hali değildir.»**

Bu savların karşısında, Sovyetlerin bizden aslâ bu gibi isteklerde bulunmadıklarını, bunların, Türkiye'yi Amerika'nın şemsiyesi altına sokmak isteyenlerce uydurulduğunu ileri sürenler var. Bu kişiler, Sovyetleri savunmakla sosyalizmi savunduklarını sanıyorlar besbelli. Bu elbet doğru değil. Sovyet politikası ile sosyalizm ayrı ayrı şeyler. Kaldı ki, sorun bu isteklerin ileri sürülüp sürülmediği... Sovyetler Birliği 1945 yılında Boğazlar ile Kars ve Ardahan üzerinde birtakım istekler ileri sürmüştür. Bu, yukarıki açıklamaların ortaya koyduğu bir gerçektir. Erkin'in ve Kuneralp'in yalan söylediklerini düşünemeyiz. Ayrıca bir de şu var: 1945'lerde bu istekler Türk basın ve TRT'sinde şiddetli tepkilere yol açmıştı. Sovyetlerden hiçbir yalanlama gelmedi. Bu, hükûmet çevrelerinin bir yakıştırması olsaydı, —ki bir hükûmet buna nasıl cesaret edebilir?— Sovyetler bu yalan karşısında hiç suskun kalırlar mıydı?

Şunu da unutmayalım: Stalin öldükten sonra işbaşına gelen Sovyet yöneticileri, birçok ters işlerin sorumluluğunu eski lidere yüklerlerken, bu arada Türk-Sovyet ilişkilerindeki terslikleri de Stalin'e ve sağ kolu Beria'ya yüklemişlerdi.

* Zeki Kuneralp, Sadece Diplomat, s. 261, ayrıca 67-68, İst. 1979.

Madalyonun bir de öteki yüzünün olduğu unutulmamalı: Sovyet istekleri gerçekti. Ne var ki, Amerika ile antlaşma imzalandığı 1947 Temmuzundan, tam iki yıl önce ileri sürülmüştü bu istekler. Ve 1947'de Sovyetlerin Türkiye'ye saldırmayacağını, saldıramayacağını, işe yeni başlamış bir diplomatın bile görebileceği bir gerçekti. İnönü'nün bunu görmemiş olması olanaksızdır. Arkasında hiç kimse yokken, İnönü, Sovyet isteklerini geri çevirmişti. Şu halde Amerika ile askeri ittifak imzalanması, açıklanandan başka nedenlere dayanmaktaydı. Belki İnönü, İngiliz ve Fransızlarla imzalanan ittifak'da olduğu gibi, askeri yükümlülüklerden kurtulabileceğini sanmış, askeri ve ekonomik yardımlardan yararlanmayı düşünmüştü. Kimbilir! Ama herhalde İnönü gibi tecrübeli bir devlet adamının, Sovyet tehdidini ciddiye aldığı için bu antlaşmayı imzaladığı düşünülemez.

Beri yandan tüm siyasi partilerin Amerika ile imzalanan ikili antlaşmaları hararetle desteklemiş olmaları da, üzerinde durulması gereken bir olaydır. Olur olmaz şeyler üzerinde birbirlerinin gırtlağına sarılan bu partiler böylesine yaşamsal bir konuda kavga etmemişler, dış politikada iktidarla muhalefetin aynı görüşü paylaştıklarını ilân etmişlerdir. Bunun nedenini artık burjuvazinin kendi kanatlarıyla uçabilecek hale gelmesinde, yani egemen bir güç olmasında aramak gerekir. Türk burjuvazisi, Amerikan'ın liderliğini yaptığı özel girişimci dünyaya açılmak, onunla ortaklık kurmak kararındaydı.

Amerika ile ikili antlaşmaların imzalanmasını izleyen yıllarda izlenen dış politika, böylece bir ulusal politika haline getirildiğinden, Türkiye için başka seçeneklerin bulunup bulunmadığı tartışılmadı; tartışılamadı. Ve Amerika'nın, Türkiye'de mevzilenmesine, 1950-1960 yılları arasında kimse engel olmadı.

Bu antlaşmaların bağımsızlığımıza gölge düşürdüğünü İnönü, elbet biliyordu. Lozan'da, *«siz yoksul bir ülkesiniz, nasıl olsa sonunda kapımızı çalacaksınız; işte o zaman bugün reddettiğiniz şeyleri bir bir cebimizden çıkarıp önü-*

tır. Amaç, üst-kârlar sağlamaktır. *Geribırakılmış* ülkeyi borçlandırmak; maden ve tarım ürünlerini gerçek değerinden ucuza kapatmak; yatırımları yönlendirmek; ağır endüstri kurulmasını önlemek v.b. uluslararası sermayenin başlıca *frenleme* yöntemleridir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu frenleme mekanizmaları Kapitalist sistemin bir gereği olarak çalışır. Büyük sermayenin küçük sermayelere egemen olması, uluslararası ilişkilerde de sözkonusudur. Bunun yanısıra ortaklıklar kurulması, nüfuzlu kişilerin satın alınması ve kültür emperyalizmi bağımlılık ağının ilmikleridir. Yatırımlar uluslararası sermayenin gereksinimlerine göre yönlendirilir. Genellikle bunlar *geribırakılmış* toplumun yeraltı ve yerüstü doğal zenginliklerinin işletilmesini amaç alır. Ancak amaç daima ve daima dış sermaye çevrelerine üst-kârlar sağlamaktır. Maden cevherleri ihraç edilir, tarımsal ürünler ihraç edilir, hayvansal ürünler ihraç edilir. Ve hafif endüstri yatırımları desteklenir. Bu işler için yerli kapitalistlerle ortaklıklar kurulur. Devletle yapılan antlaşmalara, özel sektörün engellenmeyeceğine, devlet tekelleri kurulmayacağına dair maddeler konur. Ve başta ülkenin el emeği olmak üzere, ürettiği tüm mallar, dünya pazarında gerçek değerinden çok ucuza kapatılır. *Geribırakılmış* ülkelerin dış ödeme dengeleri böylece sürekli artan açıklar verir. Dış ödemeler dengesi sömürünün başlıca göstergesidir.*

*Ch. Bettelheim, Planification et Croissance accéléré, Maspéro, 1965.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

BEY TAKIMININ DEMOKRASİSİ, 9
28-29 Nisan Olayları, 9
U2 Olayı, 17
İNÖNÜ DEMOKRASİSİ, 26
Tan Olayı, 29
Demokrat Parti İktidarı, 33
Osmanlı Toplumu, 43
1947 Yılı, 46
Mareşal Çakmakla Görüşme, 50

DEMOKRATLARIN DEMOKRASİSİ, 54
Demokrasi Sorunu, 66

KAPANAN KAPILAR, AÇILAN KAPILAR, 71
27 Mayıs Darbesi, 71
İki İşadamının İlginç Önerisi, 75
14'lerin Tasfiyesi, 79
Bir Mektup ve Bir Basın Toplantısı, 81
27 Mayıs Sonrasında İnönü, 88
Temel Hakları Yaşatma Derneği, 96
Yusuf Bey, Yaşar Kemal, Osman Kavuncu, 101
Üç Beş Arkadaşla Sosyalist Parti Kurmaya Kalkışıyoruz, 110
Anayasa, 116
Kemalizm, 125
Osmanlı Devleti ve Bürokrasisi, 144
Yukarıdan Dayatılan İlerlemecilik, 149
Güçlü Devlet Saplantısı, 154

BİRİNCİ BÖLÜM

EMEKÇİ TAKIMINDAN 12 KİŞİ, 165

Kurucularla Tanışıyoruz, 174
27 Mayıs Sonrasında İnönü, 180
Saraçhane Mitingi, 188
Çalışanlar Partisi Tuzağı, 192
TİP Nasıl Kurulmuştu?, 196
Gece Yarısı Gelen Konuklar, 203
Kaptan Köşkünde Bir Acemi Kaptan, 211
Başarısız İki Darbe Girişimi, 213
Yeni Tüzük, 214
TİP'in İlk Yurt Gezisi, 218
Taşlı Sopalı Saldırılar ve Ötesi, 222
İnönü İle İlk Görüşme ve Sonraki Konuşmalar, 226
İnönü, 232
Kıbrıs Konuşması ve TİP'ten İstifalar, 234
Akhisar Olayı, 241
Bursa Olayı, 245
Oyun İçinde Oyun, 247

İKİNCİ BÖLÜM

TİP'İN ÖNÜNDEKİ SORUNLAR, 253

Düşe Kalka: Kâğıt Üstünde Demokrasi'den Demokrasiye, 265
Ulusal Bağımsızlık Sorunu, 294

Bu kitap
1988 yılının Ocak ayında
İstanbul'da
ÖZAL Matbaası'nda
dizilip basılmıştır.